SİBER m@rx

Yüksek Teknoloji Çağında Sınıf Mücadelesi

NICK DYER-WITHEFORD

aykırı
ARAŞTIRMA

siber-m@rx

Yüksek Teknoloji Çağında Sınıf Mücadelesi

NICK DYER-WITHEFORD

Türkçesi
Ali Çakıroğlu

aykırı
ARAŞTIRMA

© PEGASUS AJANS

siber-m@rx
Yüksek Teknoloji Çağında Sınıf Mücadelesi
Nick Dyer-Witheford

KİTABIN ÖZGÜN ADI
Cyber-Marx

TÜRKÇESİ
Ali Çakıroğlu

YAYIN YÖNETMENİ
Saim Koç

EDİTÖR
Seyfi Öngider

YAYINA HAZIRLAYANLAR
Gülşen Sayın - Betül Genç

KAPAK VE SAYFA DÜZENİ
Mahmut Hakan Güngör

İstanbul, Mart 2004
ISBN 975-8337-80-7

Kitap Matbaası'nda basılmıştır

ARAŞTIRMA DİZİSİ-17
AYKIRI YAYINCILIK
Caferağa Mah. Sakız Sok. 6/7 34710 Kadıköy-İstanbul
Tel: 0216. 449 98 05 Faks: 0216.348 00 69
email: aykiri@aykiri.net
www.aykiri.net

İÇİNDEKİLER

FARKLILIKLAR
•4•
DEVRİMLER
•24•
MARKSİZMLER
•58•
ÇEVRİMLER
•94•
DEVRELER
•137•
GEZEGENLER
•196•
POST-MODERNİSTLER
•247•
ALTERNATİFLER
•286•
AKILLAR
•325•
DİPNOTLAR
•353•

FARKLILIKLAR

1855 yılı İngilteresi'nde geçen William Gibson ve Bruce Sterling'in *The Difference Engine* adlı romanına göre enformasyon çağı zamanımızdan yüzyıl kadar önce başlar. Charles Babbage'ın mekanik bir bilgisayar geliştirme çabaları, pahalı bir fiyasko ile sona ermemiş, aksine büyük bir başarı kazanmıştır. Lort Byron'un başkanlığındaki Radikal Sanayi Partisi, önde gelen burjuva ticaret ve bilim adamları çevreleri arasında bir ittifak kurmuştur. Luddist ayaklanmayı acımasızca bastıran parti, buharla çalışan sibernetik makinelerin olağandışı güçlerini toplumu dönüştürmeye, fabrika otomasyonuna, kontrolün yaygınlaştırılmasına ve silahların mükemmelleştirilmesine uygulamış, böylece İmparatorluğun gücü tüm kürede sağlamlaştırılmıştır. Bu dijital Victoria çağı tablosunda tüm esrarengiz operatörler, yeni mekanik bilgi işlem uzmanları, devletin güvenlik kuvvetleri ve yıkıcı caniler; Babbage'in mucit-ortağı, 'Makinelerin Kraliçesi' Bayan Ada Byron'un, kumar borçlarını ödemeye çalışırken rastlantı eseri keşfettiği bir sırrın peşine düşerler ve garip entrikalarla karşılaşırız: Bu sır, kendi bilincine sahip bir yapay zekadır! Bu arada komplocuların çevresinde de toplumsal felaketler art arda patlar: Çevre felaketleri, Kırım'da Körfez Savaşı tarzında bir kıyım, kitlesel işsizlik ve mülksüzleşmeyi birleştiren bir kaos. Ancak insan türünün kaderini, kimsenin hayal edemediği şekilde dönüştüren bilim ve sermaye ittifakı karşı konulamaz bir güç gibi görünmektedir.

Bu uçuk fantezide, hem tarihsel roman hem bilimkurgu olduğu halde, aslında geçmiş ya da gelecekle ilgili olmaktan çok, yirmi birinci yüzyıl eşiğinin yabancılaştırılmış bir tablosunda, asıl konuya teğet geçen, gözden uzak küçük bir ayrıntı ilgimi çekti. Zira *The Difference Engine*'in dünyasında Karl Marx sağ salim yaşamaktadır. *New York Daily Tribune*'deki işi (Marx 1850'lerde gerçekten de gününün en büyük enformasyon endüstrisinde yabancı muhabir olarak çalışmıştı) ABD'ye göç etmesiyle sonuçlanmış ve bunun olağanüstü bir etkisi olmuştur. Bölgesel ayrılıkçılık ve iç savaşın kasıp kavurduğu Kuzey Amerika'da, devrimciler Yeni Dünya'nın en büyük şehrinin 'enformasyon ve üretim araçları'nı ele geçirmiştir. Şimdi Manhattan Komünü, yeniden oraya çıkan Luddistleri, ihanet etmiş bilgisayar operatörlerini, anarko-feministleri, Blakeci-situasyonist ressamları ve yoksullaşmış proleterleri birleştiren ve burjuva dünyasının altında kaynayan, isyan başlatmak için gelecek felaketi bekleyen bir enternasyonal muhalefet odağı oluşturmuştur.

Aşağıda, *The Difference Engine*'in Marx'ı için bir Marksizm öneriyorum. Yani enformasyon çağının, sermaye ve emekçi özneler arasındaki tarihsel çatışmayı aşmak bir yana, nasıl bu çatışmanın nihai savaş meydanını oluşturduğunu; bilgisayarlar, telekomünikasyon ve genetik mühendisliği gibi yeni yüksek teknolojilerin, dünya çapındaki benzersiz genel metalaştırma düzeninin araçları olarak biçimlendirilip kullanılışını ve çelişkili de olsa, bu süreçten servetin ortak paylaşımına dayalı farklı bir geleceği, bir yirmi birinci yüzyıl komünizmini yaratabilecek kuvvetlerin doğuşunu çözümlüyorum.

Marx ve Babbage

Bu çalışmanın belkemiğini oluşturan bazı sorun ve çatışmaları yerli yerine oturturken, bir an için geçmişe, 'gerçek' Babbage ve Marx'a geri dönmek yararlı olabilir. Gerçekte, Gibson ve

Sterling'in yarattığı kapitalist bilgisayar bilgini Babbage ile asi devrimci Marx arasındaki karşıtlık, tarih arşivinde geniş yer bulmuştur. Babbage'ın makine zekasını geliştirme çabaları, kısmen on dokuzuncu yüzyıl mühendisliğinin sınırları, kısmen onun, makinelerin üretilmesinde vazgeçilmez bir yere sahip olan vasıflı işçilerle idari çatışmaları nedeniyle fiyaskoyla sonuçlanmış olsa da, etkisi normalde başarısız bir mucit için düşünülebileceğinden kat kat fazladır. Simon Schaffer'ın gösterdiği gibi, Babbage radikal faydacı düşünürler çevresinin önde gelen üyelerindendir. Bu çevrede kimler yoktu ki: Tümü kendilerini doğmakta olan sanayi kapitalizminin bilimsel örgütlenmesine adamış, politik ekonomist Andrew Ure, filozof Jeremy Bentham ve kardeşi Samuel ile Marc Brunel ve Henry Maudsley gibi sanayiciler.

Babbage'ın kendisi Ricardocu politik ekonomi geleneğinde bir kitap yazmıştı: *On the Economy of Machinery and Manufactures*. Burada ortaya attığı emeğin vasıfsızlaştırılması ve parçalanması tezi, şimdi Frederick Winslow Taylor'un 'bilimsel yönetim' sisteminin öncüsü olarak kabul ediliyor. Babbage'ın hem kol hem kafa emeğini otomatikleştirmek için mekanik araçlar arayışı, yeni sanayiciler açısından sürekli bir disiplinsizlik, hata ve sorun kaynağı olarak görülen insan faktörünü azaltma ve sonunda ortadan kaldırma isteğinin mantıksal bir uzantısıydı. Bu da kuramsal bilginin imalatın hizmetine seferber edilmesini öngören, daha geniş bir sınai planlama projesinin bir parçasıydı. Projenin denetimi ise 'sosyal refahın en üst yasa koyucuları' olacak ve politik yetkilerle ödüllendirilecek olan, Babbage'ın kendisi gibi 'yeni bir idari analistler sınıfı'na bırakılacaktı. Bu tür tasarımlarda, kapitalist karın mekanik yöntemlerle azamileştirilmesi, en yüksek tanrıbilimsel özlemlerle uyum içindeydi, çünkü Babbage, "makine zekasının ister Yüce Aklın mucizevi eserlerine, ister öbür dünya vaatlerine dayansın, sadece Tanrının ilkesini anlamak ve modellemek için gerekli olduğuna" inanıyordu.

Marx çağdaşı olan Babbage'ın kitabını okumuştu. Bu kitabın sayfalarında bulduğu şey, ilerlemenin kaçınılamaz yürüyüşünün kanıtları ya da ilahi akla yaklaşım değil, bir sınıf savaşımı stratejisiydi. Londra'da yüzlerce kişinin asılması, sınır dışı edilmesi ve İngiltere'nin büyük bir bölümünde sıkıyönetim ilan edilmesiyle sonuçlanan Luddist isyana tanıklık etmiş olan Marx, makineli üretimin başlamasını, burjuvazinin asi proletaryaya boyun eğdirme çabalarının bir aracı olarak görmüştü. *Kapital*'in 'Makineler ve Büyük Sanayi' başlıklı genişçe bir bölümünde Babbage'ın yazılarına referansla, fabrika sahiplerinin işçilerin becerilerini teknolojik sistemlere aktarmalarının, sınıf çatışmasını 'işçi ve makine arasındaki bir mücadele' biçimine dönüştürdüğünü anlatır.[1] Marx, politik ekonomistin bu teknoloji stratejisine kanıt olarak, Babbage'ın meslektaşı Ure'un yapıtını gösterir. Ure, 1835 tarihli *The Philosophy of Manufacture*'un sonuç bölümünde şöyle yazmıştı: "Sermaye, bilimi kendi hizmetine soktuğunda, emeğin dik başı uysallıkla boyun eğmeyi öğrenecektir." Marx'a göre, "1830'dan beri yapılan icatların tümünün amacının, işçi sınıfının isyanına karşı sermayeye yeni silahlar sunmak olduğunu yazmak mümkündür."[2]

Daha sonra *Kapital*'in üçüncü cildinin 'İcatlar Aracılığıyla İktisat' başlıklı bir kısmında, Marx tekrar dipnotta Babbage'a yer verir. Sermayenin sürekli artan oranlarda makine kullanmasını yorumlarken, "mekanik ve kimyasal buluşlar"ın aslında, "evrensel emek" dediği bir toplumsal işbirliği sürecinin sonucu olduğunu belirtir: "Evrensel emek tümüyle bilimsel çalışma, tümüyle buluş ve icattır. Kısmen şu anda yaşamakta olan insanların işbirliğinin ürünüyken, kısmen de geçmiş çalışmaya dayalıdır."[3] Marx, bu kolektif projenin meyvelerinin genelde, "en değersiz ve sefil para-kapitalistleri" tarafından sahiplenildiğini öne sürer.[4] Ama onların karının ana kaynağı "insan ruhunun evrensel emeğinin yeni buluşları ve bunların birleşik emek tarafından toplumsal uygulamaları"dır.[5]

Marx teknobilimsel gelişmenin toplumsal doğası ile sermaye tarafından özel olarak sahiplenilmesi arasındaki bu gerilimi *Kapital* defterlerinin son sayfalarında, *Grundrisse*'de irdelemiştir. Burada, kapitalizmin gelecekteki teknolojik yörüngesi hakkında öngörüde bulunurken çok parlak bir metinde, geçerken tekrar Babbage'a değinmiştir.[6] Marx belirli bir noktada, sermayenin makineler aracılığıyla canlı emeğe egemen olma dürtüsü nedeniyle, "gerçek servetin yaratılmasının, emek zamanı ve istihdam edilen emek miktarından çok, bilimin genel durumu ve teknolojinin ilerlemesine bağımlı olması" anlamına geleceğini öngörmüştür.[7] Üretimdeki kilit faktör, teknobilimsel yenilik için gerekli toplumsal bilgi, yani "genel akıl" olacaktır.[8]

Marx gelişimlerini tamamlamalarıyla beraber genel akıl çağının ayırt edici işareti haline gelecek olan iki teknolojik sisteme işaret etmişti: İşçileri çok büyük ölçüde fabrika dışına çıkaracağını tahmin ettiği otomatik makineler ve dünya pazarını birbirine bağlayan küresel nakliye ve iletişim ağları. Marx bu yeniliklerle birlikte sermayenin teknobilimsel gücün erişilmez doruğunu fethetmiş görüneceğini söylemişti. Aslında Marx'ın çözümlemesinin en can alıcı noktası burasıdır, çünkü burjuvazinin bu rüyasında bir burjuva karabasanının tohumları da saklıdır. Zira sermaye, bilimsel bilgi ve toplumsal işbirliğinin güçlerini harekete geçirerek, kendi egemenliğinin temellerini aşındırmaktadır. Otomasyon, emeğe duyulan ihtiyacı büyük ölçüde azaltarak, kapitalist toplumun temel kurumu olan ücret ilişkisini alt üst edecektir. İcat ve işletimleri, kolektif, iletişimsel işbirliği biçimlerine büyük ölçüde bağımlı olan yeni teknobilimsel sistemlerin derin toplumsal nitelikleri, özel mülkiyetin parametrelerini aşacaktır. Teknobilim üretime ne kadar çok uygulanırsa, gelirin işe bağlanması ve yaratıcılığın meta biçimiyle sınırlanması o ölçüde sürdürülemez hale gelecektir. Genel akıl çağında "bu yüzden, sermaye üretimin hakim biçimi olarak kendi çözülüşü doğrultusunda işleyecek"tir.[9]

Hem Babbage hem Marx bugünün enformasyon toplumunun kahinleriydi. Ama kehanetleri birbirine taban tabana zıttı; biri piyasa ilişkilerinin teknobilimsel olarak sağlamlaştırılmasını, diğeri ise piyasanın egemenliğinin çözülmesini öngörmüştü. İkisi de on dokuzuncu yüzyıl bilim adamlarına yakışan kesin ifadelerle konuşuyordu. Yirminci yüzyılın felaket ve sürprizlerinden sonra, artık kimse böylesi teleolojik bir özgüvene sahip değil. Bununla birlikte hem Babbage'ın hem de Marx'ın öngörüleri bugün sağ salim duruyor; benim "genel akla egemen olma mücadelesi" dediğim bir çarpışmada, kafa kafaya duran mücadele vektörleri, antagonistik potansiyeller olarak varlıklarını koruyorlar.

Ama sakın bu bir şaka olmasın? Marx ve Marksizm iyice gözden düşüp, post-modernist bilgisayarlarımızın masaüstü geri dönüşüm kutularına gönderilerek tarihin çöplüğüne atılmamış mıydı? Onların anılarını canlandırma çabaları, sadece spekülatif bir hayalcilik ya da bir tarihsel nostalji denemesi olmaz mı? Her yönden saldırıya uğrayan Marksizmin bin kere öldürüldüğü genel olarak kabul gördüğünden, kitabın daha başında bu genel görüşle farklılıklarımızı sıralamam şart.

Marksizmin Ölümleri - I: Neo-liberal Eleştiri

Birçok kişinin gözünde Marksizmin kaderi, devlet sosyalizminin çöküşüyle, eski SSCB ve ona bağlı Doğu Avrupa bloğunun dağılması, Çin'in dünya pazarına çekilmesiyle çizildi. Sermayenin çöküşüyle değil, sosyalizmin alaşağı edilmesiyle sonuçlanan olayların akışı; şiddetlenen ekonomik kriz, sokağa çıkan halk, kanlı bastırma girişimleri ya da umutsuzluğa kapılan liderlerin kaçışı, her yerde Marksist militan ve entelektüellerin zaten zayıflamış olan özgüvenlerine son darbeyi vurdu.

Neo-liberal entelektüellerin güle oynaya Marksizmin cesedi üzerinde yaptıkları birçok otopside, bulunan ölüm nedenleri geniş bir çeşitlilik sergiliyordu: İnsanlığın özünde kusurlu olması,

piyasaların devlet planları karşısında doğal üstünlüğü, devrimci özlemlerin kaçınılmaz olarak despotik tiranlığa dönüşümü vb. Bunların içinde kısmen önem taşıyan saptama, Marksizmin enformasyon devrimini kavramaktaki sözde yetersizliğiydi. Birçok analist, Sovyet rejiminin bilgisayarlaşma, telekomünikasyon, medya gibi yeni teknobilimsel üretim koşullarıyla baş edemeyişinin kaynaklarını Marksist kuramın özünde yatan kusurlar ve anakronizmlerde buluyordu. Örneğin yeni liberal zafer sarhoşluğunun en gösterişli ifadelerinden birinde, liberal kapitalizmin modern teknobilim mekanizmasını geliştirmedeki doğal üstünlüğü sayesinde, insan gelişmesinin *summum bonum*'u (Latince, bütün iyiliklerin kaynağı, en yüce iyilik- ç.n.) olduğunu söyleyen Francis Fukuyama'nın ilan ettiği tarihin sonu fikrinin temelinde yatan argüman buydu.

Ancak Fukuyama'nın eseri, Marx'ı savunan şaşırtıcı sayıda yayının ortalığı kaplaması için kışkırtıcı bir rol oynadı. Tarihin sonu tezine sert bir eleştiri ile yanıt veren Jacques Derrida, devlet sosyalizminin sonunun, çok uzun süredir sermayenin peşini bırakmayan devrimci 'hayaletin' sonunda defedilmesi anlamına geldiği varsayımını sorguladı. Marksizmin tek parçalı bir düşünce yapısı olmayıp- bazı çevrelerde uzun süredir kabul gören bir bakıştı bu- bir yığın iç içe geçmiş ve temelde çelişkili eğilimlerden oluştuğu görüşüne tekrar canlılık kazandıran Derrida, Bolşevik geleneğin bu mirası tükettiği iddiasına karşı çıktı. Daha sonra, Marksizmin enformasyon çağı tarafından eskitilmiş olmak bir yana, Marx'ın metinlerindeki bazı temaların, örneğin üretimin uluslararasılaşması ve otomasyon vurgusunun önemini ancak küreselleşme, medyanın öne çıkışı, Internet gibi enformasyonla ilgili bazı gelişmeler ışığında görebileceğimizi öne sürdü. Derrida, Marksizmin 'hayaleti'nin yaşamaya devam edeceği, gömülmeye esrarengiz bir direnç göstereceği ve onun bu eğiliminin, günümüz tekno-kapitalizminin gitgide 'hayaletimsi', maddesiz, sanal doğasıyla yoğun bir ilişki içinde olduğunda ısrar etti.

Marx'ın mirasının birden çok çizgili niteliğiyle ilgili fikirleri özgün olmasa da, Derrida'nın düşünceleri önemlidir. Marksizm bir çeşitliliktir, tipik post-modern bir tarzda, Marksizmden ziyade 'Marksizmler'den söz etmek pekala mümkündür. Bu heterojenlik Marx'ın kendi yapıtlarına kadar gider. Marx farklı zamanlarda farklı şeyler söyleyip yazdığı için, bunların tümü birbiriyle tutarlı değildir ya da daha önemlisi tümü farklı tutarlılıklar oluşturacak şekilde düzenlenebilir. Marksizmin tarihsel gelişimi esnasında, bu anlatımlar seçilmiş, yeniden sıraya dizilmiş, çok farklı ve bazen de aşırı karşıt biçimlerde sıralanarak yön değiştirmiştir.

Leninist çizgi bunlardan sadece bir tanesiydi. Leninizmin geçen yüzyıla vurduğu tarihsel damga, komünist hareketlerin savaşım verdikleri kapitalizmle ilişkilerinden kaynaklanan bir mutasyon sürecinin sonucu olarak görülmelidir. Zira, sermaye ve anti-sermaye arasındaki savaşta, her iki tarafın savaşçıları da düşmanının stratejilerine cevap vermek ya da bunları boşa çıkarmak için, kendilerini sürekli dönüştürüyor, ancak birinin ötekini kesinlikle ortadan kaldırması halinde kırılabilecek olan bir karşılıklı yeniden biçimlenmenin 'kötü sonsuzu' içinde bir sarmalda dolanıp duruyorlar. Bu sürecin özünde, her iki taraf için de karşıtını yansıtmak ve karşıtına dönüşmek gibi bariz bir problem vardı. Bu açıdan baktığımızda Leninizm, kapitalist gelişimin belirli bir anına; tipik Taylorist işbölümü, sanayinin makineleşmesi ve 'kitle örgütü' vurgularıyla Fordist kapitalizme çok iyi uyarlanmış, aslında talihsizce aşırı uyarlanmış bir Marksizm olarak kavranmalı.

Karl Heinz Roth'un öne sürdüğü gibi, parti yöneticilerini proleter kitlelerden ayırmasıyla, Leninist parti Taylorist işbölümünü esrarengiz bir biçimde taklit ediyordu. Sovyet devleti bu yansıtmayı, sosyalizmi 'sovyetler artı elektrifikasyon' olarak kavrayarak, bilimsel iş yönetimini benimseyerek, kronometre ve

montaj hattını, dev sanayi fabrikalarını ve toplumsal hayatın standartlaşmasını uygulayarak daha da ileri götürmüştür. Nihayet Stalin döneminde bu süreç, kapitalizmin 'ilkel birikim' denilen çağının, İngiltere'ye özgü değil, korkunç bir biçimde Rusya'ya özgü boyutlarda ve on sekizinci yüzyıl değil yirminci yüzyıl ölçeğindeki bir çeşidi olan bir modernleşme ve zorla sanayileşmeye varmıştır.[10]

Bazı yorumcuların işaret ettikleri gibi, bu süreç kapitalist standartlarla büyük bir başarıydı. Rusya ve Çin'in ekonomik büyüme yönünden Batı'yı yakalayıp geçebileceği şeklindeki korkular 1950'lerde epey yaygındı. Vurgulamak istediğim, madalyonun öteki yüzü; randıman, iş disiplini, sanayileşme ve birikim gibi kapitalist normların özümsenmesinin, komünizm açısından felakete yol açan bir yenilgi olduğu, ve sonuçta bu politikaların işçilerin özyönetiminin ezilmesini ve Marksizmin bu özlemi anımsatan tüm diğer biçimlerinin kanlı bir şekilde imha edilmesini gerektirmiş olmasıdır. Bu yüzden, devlet sosyalizmi kapitalizmin bir alternatifi değil rakibi olmuştur.

Devrimci hedeflerden çok önce vazgeçmiş olan bu rejimin nihai çöküşü, neo-liberallerin iddia ettikleri gibi, yeni enformasyon teknolojileri ve post-Fordist üretim teknikleriyle yakından ilişkiliydi. Zira Bolşevizm sıkı sıkıya bağlandığı endüstriyel, Fordist yöntemlerle, küresel bir uyumsuzluk içine girmişti. Askeri harcamalar kapitalist yeniden-yapılanma aşamasının bütününe temel oluşturan yüksek teknolojilerin geliştirilmesinde uyarıcı olduğundan, silahlanma yarışı Batı'nın zaferiyle sonuçlandı. Fabrikacılığa körcesine takılıp kalan, kanallar kazmaya ya da montaj hatlarını işletmeye uygun otoriter bir iş disiplini rejimini, bilgisayar yazılımları üretebilecek yapılara uyarlayamayan ve sürekli serpilip gelişen uluslararası ve yerli medya kanallarını boşu boşuna merkezi devlet komutasına almaya çalışan Sovyet devleti bu koşullara ayak uyduramazdı. Samizdat ve bil-

gisayar ağlarını muhalefet için kullanan, kusursuz bir enformatik öznellik sergileyen hareketlerin baskısı altında dağılıp gitti.

Okur burada 'gerçekten varolan sosyalizm' için hiçbir özür ya da ağıt, başarısızlıkları için Stalin, Troçki, Lenin ya da Engels'in mi suçlanması gerektiğine ilişkin hiçbir tartışma ya da hatta Marx'ı felaketin tüm sorumluluğundan mutlak olarak kurtarmaya dönük hiçbir çaba bulamayacaktır. Sorun daha çok, Marksizmin mirası içinde, kendi enformasyon komiserlerimize karşı kullanacağımız başka bir şeyler daha bulup bulamayacağımızdır. Zira Bolşevizmin bu dağılışı Marksizmin sonu ile özdeşleştirilmekten çok, Marksizm soyağacının öteki bastırılmış dallarının ortaya çıkıp serpilebileceği bir çıkış noktası olarak da görülebilir.

Bunu mümkün kılan şey, post-Fordist enformasyon sermayesinin, Bolşevizmin doğuşuna işaret eden Fordist, endüstriyel atasından daha fazla felaket ve çelişki eğilimi taşımasıdır. Genel bir metalaşma bağlamındaki bilgisayarlaşma, telekomünikasyon ve genetik mühendisliğinin dizginsiz gelişmesi; yoğun teknolojik işsizlik krizlerini, şirketlerin kültürü tekelleştirmesini, insanların refahı ve hayatta kalması için yaşamsal öneme sahip bilgi organlarının özelleştirilmesini ve nihayet, insanlığın tüm türsel varoluşunun piyasanın yönlendiriciliği altında dönüştürülmesini beraberinde getiriyor. Bu gelişmelere cevap olarak yeni direniş ve karşı-inisiyatif biçimleri ortaya çıkıyor. Bu hareketlerin mücadele ettiği biçim, metalaşmayı aşmış olan bir sanayi-sonrası toplumu değil, post-Fordist enformatik kapitalizm ama gene de kapitalizm kapitalizm olduğu sürece, Marx'ın yapıtları bu savaşımlara katılanlara bir öngörü kaynağı sunmaya devam edebilir. Frederick Emerson'ın bir parça farklı bir bağlamda söylediği gibi "iniş çıkışları ne olursa olsun, post-modem bir kapitalizm zorunlu olarak karşısına post-modem bir Marksizmi çağırır."

Son yirmi beş yılda tam da kapitalizmin post-Fordist, post-

modern yeniden yapılandırılması döneminde, böyle başkalaşmış bir Marksizmin kuramsal öğeleri, yenilgi ve dağılma deneyiminden yavaşça ve zahmetli bir biçimde çıkarak, kendi kendilerine yeni bir bileşim kazandırıyorlar. Bu, Bolşevik deneyin başarısızlığından öğrenerek, Marx'ın çok yönlü yazılarından Leninizmin bayrağının dokunduğu iplikleri söken ve üstelik, elinde kalan iplikleri, sömürünün yeni 'enformatik' koşullarının ışığında dönüştüren bir Marksizm. İşte bu Marksizm, sermayenin kendisini bir an önce geleceğe atarak kaçmaya çalıştığı o hayaletin yeniden ortaya çıktığını gösterecek.

Marksizmin Ölümleri - II: Post-Marksist Eleştiri

Marksizmin bu tür bir yeniden inşası, serbest piyasacı neo-liberallerden çok, yeni oldukları söylenilen toplumsal hareketlerden -feminizm, yeşil hareketler, ırkçılık karşıtı gruplar, gey ve lezbiyen hakları eylemcileri ve ötekilerden- gelen bir başka eleştiri hattına cevap vermelidir. Bu yeni hareketlerin ileri kapitalist ülkelerde, en azından 1960'lardan beri toplumsal muhalefetin başlıca kaynağı olarak, genellikle Marksizmin iyice özdeşleştiği eski işçi sınıfının yerini aldığı iddia edilmektedir.

Bu görüngü de çoğu kez otomasyon, bilgisayarlaşma ve medyanın büyük ağırlığının yeni enformatik koşullarına bağlanmıştır. Alain Touraine'den Alberto Melucci'ye ve Timothy Luke'a kadar birçok toplumsal hareket kuramcısı için yeni toplumsal başkaldırı biçimleri, kol emeğinin rolünün azaldığı bir sanayi-sonrası düzenin gelişimiyle ilişkilidir. Teknokratik gücün benzersiz biçimlerinin ortaya çıkışı, geleneksel sınıf çözümlemesinin sınırları dışında kalan yeni mücadele biçimlerinin doğuşunu şekillendirmektedir. Böylesi anti-teknokratik yorumlar birçok feminist, ırkçılık karşıtı, çevreci ya da barış eylemcisinin kendi kavrayışını yansıtmayabilir. Ama kesin olan bir şey varsa, o da bu hareketlerden ve onların akademik yorumcularından

Marksizmin toplumsal savaşımın en önünde yer alma iddiasına karşı yıkıcı bir suçlamanın yöneltilmiş olduğudur.

Bu eleştirmenler, Marksizmde insanların indirgemeci bir şekilde, salt sınıf kimliği açısından, yani bir ekonomik üretim sistemi içindeki konumlarıyla kavranıldığını söylerler. Oysa bu görüş, insanları toplumsal cinsiyet, ırk, kültür ya da doğayla anlamlı ilişkilerinden soyutlamaktadır. Bu indirgemecilik, Marksist kuramın bütünleştirici doğası ve toplumsal ilişkilerin bütünlüğünü açıklama iddiası tarafından güçlendirilmiştir. Bu bütünleştirici, indirgemeci görüş açısı, bir dizi feci kuramsal ihmal ve baskı yaratır: Ataerkillik ve ırkçılık karşısında körlük, kültürel çeşitliliğin yadsınması, bilimin yüceltilmesi. Marksist rejim ve partilerin cinsiyetçilik, ekolojik yağma ve totaliter baskı şeklinde uzayan kötü sicilleri, bu kuramsal kusurlardan doğmuştur.

Bu eleştirinin sonucu, sol içinde en ünlüleri Ernesto Laclau ve Cahantal Mouffe tarafından kuramsallaştırılan türden bir post-Marksist duruşun giderek moda haline gelmesi olmuştur. Bu yaklaşım, sermaye ve sınıf konularına Marx'ın yüklediği merkezi rolü, kaba bir mekanik indirgemecilik olarak bir kenara atar. Bunların yerine, farklılık ve söyleme dayanan yeni bir sözlük önerir. Sınıf ilişkileri artık ayrıcalıklı değil, göstergebilimsel olarak yapılandırılmış çeşitli kimlikler arasından sadece biri olarak görülür. Artı değerin elde edilmesi, hiçbiri ötekinden öncelikli olmayan bir dizi tahakküm ve baskıdan (cinsiyetçilik, ırkçılık, homofobi, sanayicilik) birisidir. Buna göre ilerici siyaset, bir devrim içinde değilse de bir 'radikal demokrasi' projesi içinde birbiriyle bağlanabilecek, farklı tahakküm ilişkilerine karşı bir dizi farklı mücadele olarak, daha çoğulcu ve popülist bir temelde yeniden düşünülmelidir.

Laclau ve Mouffe gibi kuramcılarla farklılıklarım çabucak ortaya çıkacak olmakla birlikte, toplumsal hareket aktivistlerinin Marksizme yönelttikleri birçok eleştiriyi yararlı bulduğumu

söylemeliyim. Marx'ın kendi yazılarında toplumsal cinsiyet, etnik kimlik ve doğanın tahribi sorunlarında birçok kör nokta var. Bunların onun çağının tipik özelliği olması, sonuçlarının ciddiliğini azaltmıyor. Marksist geleneğin sonraki gelişiminde bu tür sorunlar düzeltilmek şöyle dursun genellikle büyümüşlerdir. O zaman neden bütün bunlara veda edip, işin içinden çıkmayalım? Ya da hiç olmazsa sınıf ve sömürü çözümlemesinin can alıcı bir yer işgal etmek yerine, eklektik bir biçimde diğer yaklaşımların yanına serpiştirildiği türden post-Marksist duruşu benimsemeyelim?

Bunun kısa cevabı şu: Kapitalizm yüzünden. Post-Marksistler hedef seçiminde ciddi bir yanılgı içindeler. Bugün gezegenimizde dehşetli bir biçimde işleyen indirgemecilik ve bütünleştirmeciliğin en önemli kaynağı Marksizm değil; bilgisayar ağları, uydu yayınlar, dakik üretim ve yüksek teknolojili silahların mümkün kıldığı dünya pazarıdır. Bu, insan ömrünün alınıp satılması dahil, evrensel bir metalaşmanın dayatılmasına dayanan bir sistemdir. Eğilimi, tüm etkinliği değer yasasına, toplumsal olarak dayatılan mübadele yasasına bağımlı kılmaktır. Sadece paranın konuştuğu tek mantıklı bir ana temayı tekrarlar durur. Böylesi bir sistem, dünyayı sadece bir ekonomik faktörler dizisi olarak algılayıp, Marx'ın 'soyutlama' dediği muazzam bir indirgeme süreciyle işler. Bu sınıflandırıcı çerçevede, insan özneler sadece çok büyük ölçüde emek gücü ve tüketim kapasiteleri, doğal çevreleri de büyük ölçüde hammadde olarak görülürler. Bu indirgemecilik, sermayenin indirgemeciliği, bugün gezegenimiz üzerinde bütünleştirici bir denetime sahiptir. Diğer tahakkümler de indirgemecidir: Cinsiyetçilik kadınları erkekler için objelere indirgerken, ırkçılık beyaz olmayanların insanlığını yadsır. Ama ne ataerkillik ne de ırkçılık, gezegeni bütünleşmiş, koordineli bir karşılıklı bağımlılıklar sisteminde birleştirmeyi başarmıştır. Yeni teknolojilerin yardımıyla kadın emeğini, etnik

pazarları, göç dalgalarını, insan geni havuzlarını ve bütün hayvan, bitki ve böcek türlerinin kullanılmasını küresel olarak değer koordinatlarına yerleştirirken, sermayenin bugün yapmakta olduğu şey işte budur.

Böylece, tüm diğer baskı biçimlerini kendi mantığı altında toplar. Post-Marksistlerin, hiç kimsenin politik duyarlıklarını çiğnememek için farklı tahakküm türlerinin kendilerini hiyerarşik olmayan, çoğulcu biçimlerde nazikçe bir düzene soktukları inancının tersine kapitalizm gerçekten kendi tahakkümünü kuran bir tahakkümdür. Öte yandan Marx ve daha sonra gelen birçok Marksistin kimi zaman öne sürdüğü gibi, bu, metalaşmanın aşındırıcı gücünün, kimi zaman bu doğrultuda işleyebilmesine rağmen, ataerkilliği ya da cinsiyetçiliği kaçınılmaz olarak ortadan kaldırdığını söylemek değildir. Uluslararası kapitalist işbölümünün, kontrol hiyerarşilerini kurmak için toplumsal cinsiyet ya da etnik kimlik ayrımlarını büyük ölçüde kullandığını, bugün Marx'ın yaşadığı dönemden çok daha iyi görebilmekteyiz.

Bununla birlikte cinsiyetçilik ve ırkçılık kendi başlarına, malların dünya çapındaki üretim ve dağılımının başlıca düzenleyici ilkesi değildir. Ataerkil ve ırkçı zihniyetler sermayeden eskidir; bunların yarattığı korku ve nefret sermayenin faydacı ekonomik anlayışlarının ötesindedir ve bugün çok etkindirler. Ancak şimdi kendilerini sermayenin daha geniş, kapsamlı tahakküm yapısı içinde ve bunun aracılığıyla, piyasa-ırkçılığı, meta-cinsiyetçiliği olarak göstermeye zorlanmışlardır. Sınıf, sermayenin kendi insan kaynaklarını sınıflandırması, gerçekten de kendisini toplumsal gücün değişmezi olarak ortaya koyma eğilimindedir. Sözcüğün tüm anlamlarıyla 'ayrıcalıklı'dır. İktisadın toplumsal cinsiyet, etnik ya da ekolojik ilişkiler üzerindeki temel, ontolojik bir önceliği nedeniyle değil ama toplumun, cinsellik, ırk ve doğa gibi temel sorunları kar ekseni etrafında dönmeye zorlayan bir sisteme bağımlılığı nedeniyle.

Bu açıdan baktığımızda, eski sınıf siyaseti ve yeni toplumsal hareketler arasındaki geleneksel ayrım tamamen yanlış görünüyor. Sermaye sadece daha yüksek ücret, daha çok boş zaman ya da daha iyi çalışma koşulları peşindeki hareketlerin değil, farklı olanlara eşitlik, barış ve doğanın korunması peşinde koşan hareketlerin de düşmanıdır. Irkçılık, cinsiyetçilik, militarizm ya da ekolojik tahribatı yaratan sermaye olduğundan değil, kendisinden önce de varolan bu olgulara sadece birikimin önündeki fırsatlar ya da engeller olarak yaklaşmasından ötürü. Sermayenin a priori'si kar olduğu için, kadınların kurtuluşu, ırksal adalet ya da çevrenin korunmasına bakışı salt işlevseldir. Erkeğin kadına karşı şiddet kullanmasının engellenmesi, yağmur ormanlarının kurtarılması ya da ırkçılığın ortadan kaldırılması bir bilanço sorunudur: Maliyetsizse hoş görülür ya da hatta çaktırmadan desteklenir, karlıysa coşkuyla teşvik edilir ama toplumsal fazladan büyükçe bir pay istemeleri halinde amansızca karşı çıkılır. Bu yüzden kapitalizm, bu amaçların temel, kaçınılmaz değerler olarak olumlandığı tüm hareketlerin antitezidir.

Bu bakımdan, 1980'ler ve 1990'lar kötü örnekler olarak aydınlatıcıdır. Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışının, toplumsal fazla üzerinde süren 'eski' savaşımdan bir uzaklaşmaya işaret ettiği fikri, neo-liberalizmin piyasayı onaylaması, refah devletine saldırısı ve sınırsız meta mübadelesinin genişlemesi karşısında dağılır. Bu dönem boyunca, toplumsal hareketlerin hemen hemen her hedefi için - vahşi doğanın korunması, kadınlara eşit ücret, çocuk kreşlerinin finansmanı, şiddete uğrayan kadınlar için sığınma evleri ya da AİDS eğitimi için- mücadele edildi. Bu mücadeleler hükümetlerin ve şirketlerin küresel rekabetin gerektirdiği kemer sıkma, kısıtlama ve küçülmelere öncelik vermeleri ve azalan kar oranlarını yeniden düzenleme ısrarları karşısında genelde kaybedildi. Zafer kazanıldığı, sermayenin indirgemeci mantığına darbeler vurulduğu durumlarda, ge-

nelde bunun nedeni, hareketlerin öteki adına, toplumsal iyi adına, şirketlerin büyüme önceliklerine meydan okumaya hazır olmalarıydı.

John McMurtry gözü pek bir benzetme yaparak, bu çağın "kapitalizmin kanserli aşaması" olduğunu söylemiştir. Eskiden "komünizm tehdidi" ve işçi hareketleriyle sınırlandırılan sermayenin artık, küresel hareketlilik ve her türlü üretken işlevden kopmuş durumdaki mali spekülasyon patlamasının gösterdiği kontrol-dışı bir genişleme evresine girmiş olduğunu öne sürmüştür. Bu süreç, tıpkı insan bedenindeki kanserli hücrelerin çoğalarak genişlemesine benzer bir biçimde, halkın sağlığını ve hayatını koruyan sosyal kurumlara saldırmaktadır. McMurtry sermayenin, "sosyal bağışıklık sistemi"ni sistemli bir şekilde yıkmaya giriştiğini söylüyor. Çevre tahribatı, işsizlik, gelirin fakirlerden zenginlere yeniden dağılması ve geçim araçlarının kamusal biçimlerinin ortadan kaldırılması, büyümek için gitgide daha çok sosyal kaynağı tüketen bir habis urun semptomlarıdır:

"Kanserin mutasyon ve yayılmasının klasik modelinin göstergeleri, para-sermayenin gezegenin temel yaşam koşullarını, hava, güneş ışığı, su, toprak ve biyo-çeşitliliği artan miktarlarda tahrip etmesi, sosyal altyapılara ve hayatın sürdürülmesi ve çevrimine dönük koruyucu sistemlere gitgide daha saldırgan bir biçimde nüfuz edip yayılması, sosyal ve çevresel süreklilik ve savunma kapasitelerinin korunması için gereken maliyetten tamamen kaçması ve artık hayatın örgütlenmesinin hiçbir gereksinmesine bağımlı olmayan bir biçimde, özerk bir şekilde kendini üretmesidir."

McMurtry böylesi kanserli bir büyüme biçiminin esas sorununun, "taşıyıcı bedenin bağışıklık sisteminin, kanserin saldırısı ve ilerlemesini yeterince fark etmemesi ve cevapsız bırakması" olduğunu söylüyor. Kapitalizm örneğinde, tüm dünyadaki taşıyıcı sosyal bedenlerin gözetim ve iletişim sistemleri, yani

kitlesel iletişim ve eğitim sistemleri ulus ötesi sermayeye bağımlı olduğundan, hastalığın kaynağını saptayan mesajları iletmeyi büyük ölçüde yadsıyıp reddederler.

Post-Marksizmin akademik çevrelerde moda olması da bu teşhis ve tepki yetersizliğinin bir yönüdür. Kapitalizmin gezegeni boyunduruğu altına almasını tüm derinliğiyle anlamayı reddetmesiyle ve kendisini bu konuya tutarlı bir biçimde adamış olan tüm politik ve entelektüel gelenekleri hiçe saymasıyla, küresel olarak hayatı tehdit eden sorunun parçasıdır. Ama yeniden kurgulanan, kapitalizme özgü çelişkiler üzerinde odaklanmaktan vazgeçmeden yeni toplumsal hareketlerden öğrenen bir Marksizm, çözümün parçası olabilir.

Tekrar Laboratuarda

Bu kitap böyle bir yeniden kurgulamaya yardımcı olmayı amaçlıyor. Ben bunun bir laboratuar araştırması olduğunu hayal ederek, Marx'ın metinleri içinde sarmal halde bulunan ve güya uzun süredir ölü görünen kuramsal DNA iplikçiklerini ayıklayıp, bunları yeni mutasyonlara açıyorum. Elbette bu benzetme *Jurassic Park* ya da *Yaratık Dönüyor* gibi biyoteknolojik bilimkurgu filmlerinin etkisine ters düşüyor. Ama bu filmlerin yaygınlaştırdığı öykünün teması önemli ölçüde değiştirilmeli. Hollywood fantezileri geçmişten ya da dünya dışından gelen dehşetleri gösterir. Oysa geç kapitalizmin durumunu kavramak için, rahatlıkla küresel şirketler ve finans kurumlarının dev, yabancı güçlerini temsil eden yaratıklara benzetebileceğimiz dinozorların, soylarının tükenmesi gereken zamandan çok sonra hala üzerinde gezindiği bir gezegeni, kendi gezegenimizi hayal etmeliyiz. İnsansıların nüfusu, felaketle sonuçlanan bir evrim çıkmazına, bizim kinayemizde, ilk sosyalizmlerin başarısızlığına saplanarak tam gelişmelerine ulaşmadan başka bir yola sapıyorlar. Şimdi bu canavarların ayakları altında koşturmakta, varlık-

larını korku içinde ve kısıtlı olanaklarla sürdürmekteler. Kaotik şiddetten ve canavarların keyfi vahşetinden kurtulmuş gerçek insan türünün ortaya çıkışı, sadece tükenmeye yüz tutan bazı türlerin canlandırılmasını amaçlayan genetik deneylerle ya da biyolojiden tekrar politikaya dönersek, toplumun kolektif, komünist bir dönüşümünün mümkün olduğunu yeniden keşfetmekle düşünülebilir hale gelir.

Bu tür bir dönüşüm için bazı kuramsal hücre özlerini keşfetmeye çalışırken, şöyle bir yol izliyorum. İkinci bölümde Babbage'ın izleyicilerinin, bugünkü enformasyon devrimcilerinin yapıtlarını gözden geçiriyorum. Daniel Bell'den Francis Fukuyama'ya kadar uzanan bir dizi sosyal kuramcıyı inceleyerek, bu düşünürlerin enformatiği nasıl kapitalizmin çatışma ve krizlerinin yüksek-teknolojik bir 'çaresi' olarak düşündüklerini ve kuramlarının nasıl Marksizmin hayaleti ile uzlaşmaz bir diyalog içinde geliştiğini gösteriyorum.

Üçüncü bölümde, Marksizmin böylesi kuramlara verdiği yanıtlara geçiyorum. Teknoloji konusuyla ilgili olarak Marx'ın kendi yapıtlarındaki farklılıklar ve çelişkilerin incelenmesiyle başlıyorum. Sonra da bunların nasıl farklı Marksist okul ve eğilimler, 'bilimsel sosyalistler', 'neo-Luddistler' ve 'post-Fordistler' tarafından çok farklı yönlerde geliştirilmiş olduklarını araştırıyor, neden bunların hiçbirinin enformasyon devrimcilerinin salvosuna yeterli bir yanıt vermediğini açıklıyorum.

Hem düşmanları hem de dostları bir güzel fırçaladıktan sonra, açıkçası şimdi kendi elimi açmamın tam zamanı. Bu nedenle, dördüncü bölümde bu konulardaki düşüncemi şekillendirmiş olan görüş açısını, otonomcu Marksizmi (autonomist Marxism) ortaya koyuyorum. Bu kuramsal-politik akımın, neden önceki iki bölümde açıklanan çıkmazın dışında bir yol önerdiğini kısaca açıkladıktan sonra, enformasyon toplumunun köklerini emek ve sermaye çatışmasına yerleştiren ve dijital çağda sınıf bileşi-

miyle ilgili mevcut tartışmaları araştıran bir tarihsel çözümleme sunmak amacıyla, otonomcu 'mücadele çevrimleri' kavramını kullanıyorum.

Beşinci bölümde daha eşzamanlı bir yaklaşım benimseyerek, 'sermaye devresi' etrafında ilerliyor, üretim, tüketim, toplumsal ve ekolojik yeniden-üretimin enformatikleşmesine bağlı çatışmaları inceliyor, hem kapitalist kontrol hem de 'mücadelelerin dolaşımı' için her geçen gün daha iyi bir ortam sunan siber-uzay alanına göz atarak bitiriyorum.

Altıncı bölümde, o ana kadar aslen, sözde gelişmiş dünyadaki çatışmalar üzerinde yoğunlaşan araştırmanın coğrafi sahasını genişletiyor ve yüksek teknoloji sermayesine karşı uluslararası direnişin boyutlarıyla ilgileniyorum: Küreselleşmeyi araştırıyor ve yeni iletişim teknolojilerinin açıkça merkezi bir rol oynadığı bu sürecin, sadece iki çatışan vektörle anlaşılabileceğini öne sürüyorum: Dünya pazarının genişlemesi ve benim "öteki küreselleşme" dediğim şeye gitgide bağlanan muhalefet hareketleri.

Yedinci bölümde ağırlığı teknolojiden kültüre kaydırıyor ve 'post-modern' konusunu ele alıyorum. Post-modernist düşüncenin, yüksek teknoloji sermayesi tarafından temelden yeniden yapılandırılan dünyaya bir yanıt olarak görülebileceğini öne süren çözümlemelere dayanarak, 'post-modern proletarya'nın yeni bir eleştirel çözümlemesinin, post-modernistler ve Marksistler arasındaki geleneksel kuramsal tartışmaların ötesinde ufuklar açacağını öne sürüyorum.

Sekizinci bölümde, bilgisayarlar ve diğer enformasyon teknolojilerinin bir kapitalizm-sonrası toplumun oluşmasında nasıl bir rol oynayabileceği sorusunu ortaya atıyorum. Burada genelde ütopyacı kurgular konusunda suskun kalan diğer birçok otonomcu analistten bilinçli olarak ayrılıyor ve bir enformasyon-çağı komünizminin mümkün biçimi hakkında bazı fütüristik öneriler getiriyorum.

Nihayet, dokuzuncu bölümde Marx'ın 'genel akıl' kategorisine dönüyorum. *Grundrisse*'deki bu kavramla ilgili formülasyonu daha yakından inceliyor ve sonra bunun Fransız gazetesi *Futur Anterieur* ile ilişkili entelektüel-eylemciler tarafından son zamanlarda yeniden ele alınışına geçiyorum. Onların çalışmalarına dayanarak, yüksek-teknoloji kapitalizmindeki çatışmanın bütünsel dinamiğini ele alıyorum. Sonra, eğitim ve bilgi aktarma kurumlarının tüm diğer biçimlerinin yanında, sermayenin enformasyon devrimi tarafından hızla dönüştürülmekte olan üniversitelerin durumuna göz atıyor ve benim gibi akademisyenlerin 'genel aklı etkileme' olasılıklarını değerlendirerek kitaba son noktayı koyuyorum.

DEVRİMLER

Yirmi birinci yüzyılın arifesinde, gelişmiş kapitalizmde sözü edilen tek devrim, enformasyon devrimidir. Gündelik hayatlarındaki kesintisiz ve hızlanan teknolojik değişikliklerle baş etmeye çalışan insanlar üzerinde bu kadar etkili olan başka çok az fikir vardır. Enformasyon devrimi deyimi; post-endüstriyelizm, süper-endüstriyelizm, teknokratik toplum, kablolu toplum, kontrol devrimi, yüksek-teknoloji toplumu, ikinci endüstriyel bölünme, post-Fordizm, teknolojinin küreselleşmesi ve birçok özdeş ya da ilişkili terimle birlikte, şimdiden gelecekle ilgili kaygı ve umutlarımızı tanımlamaya başlamıştır. Zira bu devrimin kuramcılarına göre bilgisayarlarda, telekomünikasyonda ve biyoteknolojilerde berraklaşan teknobilimsel bilgi, kısa vadede travmatik sonuçlar yaratsa da uygarlığın önünde ütopik ufuklar açan sürekli ve karşı konulmaz bir dönüşümü başlatmıştır.

Enformasyon devrimi öğretisinin gelişmesi ve içeriği, şimdiden yoğun eleştirel çözümlemelere konu olmuş durumda. Ancak ben burada konuyu başka bir devrimci kuramla, enformasyon devriminin yıldızı parlarken yıldızı sönen Marksizmle ilişkilendirmek istiyorum. Marksistler, enformasyon devrimcilerinin teknobilimsel değişimin kapsamlı toplumsal sonuçlarıyla ilgili inançlarını paylaşmışlardır. Ancak makinelerin tahakkümcü ve kurtarıcı potansiyelini, emek ve sermaye arasındaki mücadeleye ve başka tür bir devrime, komünist devrime bağlayarak onlardan

ayrılmışlardır. Bugün sanki dinozorlar çağından kalmış gibi görünen başka bir önerme daha bulamazsınız. Siberuzay çağında Lenin yıkıntıların altındadır. Birçok kişi enformasyon devrimi parlarken Marksizmin sönmesinin nedensel bir ilişkisi olduğunu söyleyecektir. Enformasyon devrimcileri; zeki makineler çağında hala emek-değer kuramında ısrarı, sembolik verilerin önemini anlamayan bir temel/üstyapı toplum modeli, karşı konulmaz bir biçimde çeşitlenen iletişim kanallarını boşuna bastırmaya çalışan despotik bir devletçilik ve teknolojik ilerlemenin tarih dışına ittiği bir devrim anlayışıyla Marksizmin enformasyon çağına uygun olmadığını ve sonunun geldiğini iddia ederler.

Öte yandan enformasyon devrimcileri Marksizmle giriştikleri polemiğe rağmen ilerleme, maddecilik, özgürlük ve kuşkusuz devrim gibi birçok tipik Marksist kavramı öne sürmekten de geri durmamışlardır. Bu ortak dil, asi Marx'ın enformasyon toplumu kuramının öncüleri olan Babbage gibi teknokratik ütopyacılarla paylaştığı Aydınlanma mirasına kadar uzanır. Ancak bu ortaklığın daha yeni bir temeli de vardır. Bugünün en önemli enformasyon devrimcilerinin çoğu, yeni bir iman geliştirirken bile eski inançlarına sımsıkı sarılan eski Marksistlerdir. Bu nedenle bu bölümde, enformasyon devrimcilerinin Marksizmi düşmanca ilhak edişlerini inceliyor, teknolojinin değiştirdiği ve artık komünizmin ne mümkün ne de gerekli olduğu bir dünyanın peşinde, nasıl Marx'ı Marx'ın karşısına diktiklerini gösteriyorum.

İdeolojinin Sonundan Post-endüstriyelizme

Enformasyon devrimi fikri ancak son zamanlarda yaygınlık kazanmış olmakla birlikte, 1960'ların sonlarında ortaya çıkan sanayi-sonrası toplumu kavramından hemen sonra gelmiştir. Ama bu iki kuramın Marksizm ile ilişkisini kavramak için, post-endüstriyelizmin omuzlarından daha da gerilere bakıp, daha eski bir kavrama, 'ideolojinin sonuna' göz atmamız şart.

1950'lerin sonu ve 1960'ların başında, Kuzey Amerika ve Avrupa'nın görünürdeki sakin koşullarını ve zenginliğini inceleyen birçok entelektüel, bu toplumların az çok kalıcı bir istikrar düzeyine ulaştıklarını düşündü. Savaş sonrasının bolluğu, toplu sözleşmenin kurumsallaşması ve refah devleti, daha eski bir çağın sınıf çatışmalarını sahne dışına itmişti. Bu toplumlar 'azgelişmiş' ve 'sosyalist' dünyadakiler de dahil, diğer deneylerin yavaş yavaş yakınlaşacakları başarılı sosyo-ekonomik modeli sunuyorlardı. Genelde liberal kapitalizmin alternatiflerinin sonu ve daha özelde, bir devrimci güç olarak Marksizmin sonu anlamına gelen 'ideolojinin sonu' bu koşullarda ortaya çıktı. Bu tezin en etkileyici sözcüleri arasında, Troçkistlerle ilk flörtlerinden sonra, hızla sağa kayarak Amerikan yeni muhafazakarlığının önde gelen temsilcilerinden biri olan genç bir entelektüel, Daniel Bell de vardı.

Ancak ideolojinin sonu tezi kadar hızla gözden düşmüş çok az kuram vardır. Kapitalist istikrar 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında ulusal ve uluslararası muhalefetin yükselişiyle büyük bir çatışma içine girdi. Modernlik, refah ve teknolojik ilerlemenin ulaşılamaz doruğu olan sanayi toplumu şiddetli bir krize yuvarlandı: Askeri aygıtı Vietnam ormanlarında durduruldu, kentlerini saran gettolar ateşe verildi, dev otomobil fabrikaları işçi eylemleri nedeniyle felç oldu, üniversite kampusları isyan etti, kültürü gençlik isyanının müziği, uyuşturucuları ve siyasetiyle alt üst oldu, ülke içindeki düzenlemeleri ve doğayla ilişkisi, yeni doğan feminist ve ekolojik hareketler tarafından sarsıldı.

Bell'in post-endüstriyelizmin peygamberi olarak zuhur edişi bu olaylara tepki olarak görülebilir. Sanayi toplumunun beklenmedik sarsıntılarıyla yüz yüze gelen birçok entelektüel, bu kargaşanın sadece yeni bir toplumsal düzenin doğuşuna bağlı sancıların işareti olabileceğini düşünerek, açıklamalar bulmaya çalıştılar. Böylesi açıklamalar hem sağ hem de sol değişkenleri içi-

ne alacak şekilde, farklı yönlerde gelişti. Ama geriye doğru giderek bugünkü enformasyon devrimi kavramının izlerini bulabileceğimiz en etkili kaynak, ABD devlet politikası ve şirket stratejileri için fütürolojik rehberlik hizmeti sunan düşünce kuruluşları ve araştırma projeleridir.

Bu bağlamda ortaya çıkan fikirleri şöyle sıralayabiliriz: Harvard'ın IBM-destekli Bilim ve Teknoloji Programının 1971'de ortaya attığı 'teknolojik toplum', Peter Drucker'ın öngördüğü 'bilgi toplumu' ve çok geçmeden ABD ulusal güvenlik danışmanlığına getirilecek olan Zbigniew Brzezinski'nin 1970'de tasvir ettiği 'teknokratik çağ.' RAND Corporation ve Hudson Enstitüsü'nden Herman Kahn ve Anthony Wiener'in 1967'de geliştirdiği '2000 yılı-milenyum' senaryoları ve en ünlüsü de 1973'te yayınlanan, ancak yazarının 1968'den beri geliştirmiş bulunduğu fikirleri ifade eden Bell'in *The Coming of Post-Industrial Society* adlı kitabı, türün en ileri örnekleri oldular.

ABD'yi geleceğin küresel gelişmelerinin modeli olarak ele alan Bell, o günlerin krizlerinden, "gelecek otuz ile elli yıl içinde" tam olarak belirginleşecek yeni tip bir "sanayi-sonrası" toplumun doğmakta olduğunu öne sürüyordu. Bu sanayi-sonrasına geçişin ana motoru, kuramsal bilgiyi toplumun temel servet üreten kaynağı haline getiren, bilimsel keşif ve teknolojik uygulama arasındaki giderek sistematikleşen ilişkiydi. Bu değişim ekseninin etrafında, birbiriyle gevşek ilişkiler kuran dönüşümler gruplaşmıştı: Mal üreten ekonomiden hizmet ekonomisine geçiş, mesleki dağılımda ağırlığın kol emeğinden profesyonel ve teknik çalışmaya kayması, değerlendirme ve tahmin kapasitelerinin artışı ve bilgisayar sistemlerinde içerilen oyun kuramı ve sistem çözümlemesinin yeni bir entelektüel teknolojisi.

Sonuç, "toplumsal denetim, yenilik ve değişimi yönlendirme amacıyla bilgi etrafında örgütlenen" bir toplum olacaktı. Bu post-endüstriyel toplumun en önemli özneleri, en başta devlet ve

akademik kurumlarda istihdam edilen yeni bir 'bilgi sınıfı', artan örgütsel ve teknolojik karmaşıklığın gerektirdiği akılcı beceri ve erdemlerin taşıyıcıları olan bilim adamları, mühendisler ve yöneticiler olacaktı. Bell, bu yeni sınıfın girişimlerinin, bazı sorunlar çıksa bile sonuçta, endüstri çağının maddi yoksunluk, ekonomik kriz ve sınıf çatışmalarını aşan bir refah devrini başlatabileceğini öne sürdü.

Bell bu fikirleri geliştirirken, Marx'ın muhalif varlığını aklından hiç çıkarmamıştı. Altmışlı yılların sonlarında görülen başkaldırılar, kapitalistlere olduğu kadar sosyalist parti ve hükümetlere de meydan okusalar da 'ideolojinin sonu' tezinin mevta ilan ettiği devrimci geleneğin ruhunu taşıyorlardı. Vietnamlılar ve Küba gerillalarına verilen destekte, Yeni Sol'un kuramlarında ve Paris, Turin ve Detroit'deki işçi ve öğrencilerin sloganlarında Marx mevcuttu. *The Coming of Post-Industrial Society*, British Museum'da "ayaklanmanın her fısıltısında ya da iktisadi çevrimin gıcırtılar çıkararak her tıkanışında, devrimin ve toplumun ani dönüşümünün gümbürtüsünü" işiten bir Marx siluetiyle başlar. Bell, Marx'ın yapıtını selamlayarak kendi çabalarını da aynı 'toplumsal öngörü' geleneğine yerleştirir. Derken, kapitalist toplumların kendi iç çelişkileri yüzünden çökeceği şeklindeki Marksist saptamaya karşı ısrarlı bir saldırıya girişir.

Tartışması Marx'ın basit bir reddi ile değil, onu iyileştirme çabası olma iddiasıyla devam eder. Bell, Marx'ın kapitalizm çözümlemesinde gerçekte iki tane çelişkili şemanın varolduğunu öne sürer. En iyi bilinen ilki, *Kapital*'in birinci cildinde bulunan; keskinleşen sınıf çelişkileri, pazar anarşisi ve derinleşen kriz hakkındaki 'devrimci' öngörüdür. Bell'e göre diğer ciltlerde ortaya atılmış olan ikinci şema, Marx tarafından sezilmiş olmakla birlikte, Max Weber gibi kuramcıların daha iyi kavradığı tamamen farklı bir 'rasyonelleştirici' eğilimi ifade etmektedir. Bu, profesyonel yönetimin kapitalist mülkiyetten ayrılmasında, bir

orta sınıfın doğuşunda, yatırımın bürokratikleştirilmesinde ve hissedarlığın yaygınlaşmasında kendisini gösteren bir eğilimdir. Bell, bu ikinci yönelimin sınıf çatışmasını bulanıklaştırıp yumuşattığını söyler. Yirminci yüzyıl tarihi, ilk devrimci öngörünün ikinci akılcı öngörü tarafından etkisizleştirilmesinin öyküsüdür, sonuç sanayi-sonrası toplumun ortaya çıkışıdır.

Bell, en çok tekrarlanan formülasyonlarından birinde bilginin, üretimin başlıca faktörü olarak hem emek hem sermayenin yerini alacağını söyler. Kapitalist ve işçi arasındaki karşıtlıktan yeni bir sınıf, "mülkiyetten çok bilgiye dayanan bir profesyonel sınıf" doğar. Bu yeni sınıfın ortaya çıkışı, sözde Marksist bir mantığı izleyerek, yeni tarihsel öznelerin doğuşunu yeni üretici güçlere bağlar ama gerçekte onun devrimci gücünü yadsır. Sermaye, teknik ve yönetim uzmanları tarafından dönüştürülecek, kar tutkusunu terk edecek, sosyal sorumluluklarını daha iyi yerine getirecek ve 'ahlaki sorunlar' ile bilançolara eşit öncelik tanıyacaktır. Emeğin görünümü de değişecektir. Teknolojik gelişme yaşam standartlarını yükseltecek, zahmetli kol emeğini otomatikleştirecek ve bu suretle, Marx'ın tarih öznesi olan yoksul sanayi proletaryasını tasfiye edecektir. Bell, tüm enformasyon toplumu kuramcılarının sonradan Marksizme yönelteceği soruyu ortaya atarak 'şayet sanayi-sonrası toplumda işçi sınıfı erozyona uğruyorsa, Marx'ın toplumsal değişim görüşü nasıl ayakta kalabilir ki?' diye sorar.

Enformasyon toplumu kuramına özgü bir muğlaklıkla, Bell bu bilimsel uzmanlık rejiminin kapitalizmi barışçıl bir biçimde aşıp aşamayacağı ya da basitçe onu yeni bir istikrar ve örgütlenme düzeyine çıkarıp çıkaramayacağı konularında kaçamak bir dil kullanır. 'Bilgi sınıfının' yeni yönetici sınıf olacağı fikriyle oynayıp oyalandıktan sonra, üzüntüyle bu varsayımı terk eder. Ne olursa olsun, çift kutuplu sınıf karşıtlığının keskin kenarlarını, komünist devrim fikrini hoş bir anakronizme dönüş-

türecek ölçüde törpüleyen 'bilgi sınıfının' ortaya çıkışı, Marx'ın sermaye ve emek arasındaki savaş öngörüsünü boşa çıkarmaya yeterlidir.

Post-endüstriyel kehanet böylece, 'ideolojinin sonu' tezinin hatalı bir biçimde şimdiden başarılmış olarak ilan ettiği istikrarı, yakın geleceğe yansıtır. Krishan Kumar'ın işaret ettiği gibi Bell ve meslektaşları, günümüz toplumunun henüz yatışmış olmadığı itirazına, bu ileri yürüyüşe ek bir etap önererek yanıt verirler. Uzmanlık ve teknolojinin yerinde uygulanmasıyla birlikte, ağır ağır kaybolan sorunlar, 2000 yılı civarında tamamen ve geri dönüşsüz bir biçimde ortadan kaldırılmış olacaktır.

Bell genellikle bu sonuçtan kahince bir kesinlikle söz eder. Gene de bu ton ile yazılarındaki bir başka, daha acil ve savaşçı yan; suçlama, polemik ve uyarı birbiriyle çelişir. Teknokratik devlette ve onun bilgi elitinde somutlaşan akılcı ilerleme, Yeni Sol, öğrenci isyanları, pozitif ayrımcılık grupları ve bir 'düşman kültür' tarafından kuşatılmış durumdadır. Şayet toplumun idaresi teknik uzmanlar, bilimciler, mühendisler ve yöneticilerden oluşan bir kadroya emanet edilseydi, kaostan kaçabilir ve doğmakta olan yeni çağın müjdesini güvenle verebilirdik. Post-endüstriyel fütüroloji, geleceğe dönük eğilimlerle ilgili tahminlerde bulunmakla yetinmeyip, bu eğilimlerin neler olacağını söyleyerek, yaratmak istediği geleceği önceden görür.

Post-endüstriyelizmden Enformasyon Toplumuna

1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında, böyle bir post-endüstriyel kuram akademisyenler, kamu yönetimi uzmanları ve şirket yöneticileri arasında büyük bir popülerlik kazandı. Bu arada Japonya kadar da büyük bir coşkuyla benimsendiği başka bir yer yoktu. Kuzey Amerikalı fütüristlerin çevrilen metinleri; Tadeo Umesao, Kenichi Kohyama, Yujiro Hayashi ve Yoneji Masuda gibi yazarlar tarafından yeniden işlenerek, *johaka sha-*

kai ya da *joho shakai*, 'enformatik toplumu' ya da 'enformasyon toplumu' gibi kavramlar üretildi. Tessa Morris-Suzuki'nin Japon enformasyon toplumu kuramıyla ilgili incelemesine göre, *joho shakai* bilgisayarın, ofis, fabrika ve tüketici arasında benzersiz düzeyde bir otomasyon ve bütünleşme getirerek, endüstriyel üretim yöntemlerini değiştirme potansiyeline özel bir ağırlık veriyordu. Aynı zamanda yenilik, planlama, tasarım ve pazarlamanın mal ve hizmetlerin değerinde artan bir payı temsil etmesi anlamında, üretimin içeriği daha 'enformasyon yoğun' olarak düşünülüyordu.

Masuda gibi fütüristlerin yapıtlarında bu dönüşümler, bilgiye ve boş zamana erişim olanağının artmasıyla maddiyatçılığın zayıfladığı, kendini gerçekleştirmenin kolaylaştığı, gönüllü yurttaş katılımının, küresel ve ekolojik bilincin arttığı ve nihayet spiritüelliğin canlandığı doğuş halindeki bir topluma dair idealist bir vizyonla ilişkiliydi. Kısaca bu 'kompütopya'ydı. Ama bu yoğun bilgisayarlaşma kavramı, emek ve doğal kaynaklardaki yetersizliklerin üstesinden gelmeyi, uluslararası pazarları güvence altına almayı ve 1960'ların yaygın toplumsal hoşnutsuzluklarına son vermeyi amaçlayan çetin bir kalkınma programı olarak, Japonya'nın güçlü Dış Ticaret ve Endüstri Bakanlığı'nın desteğinde kamusal politika alanına da giriyordu. Bir enformasyon toplumunun kurulması, Japon ekonomik planlamasının merkezine oturtulmuştu.

Kuzey Amerika ve Avrupa'da, ilk sarsıntıları 60'ların sonunda görülmüş olan, ekonomik durgunluk bu fikirlere duyulan ilgiyi canlandırdı. Bell ve meslektaşları savaş sonrası ekonomik büyüme oranlarının kesintisizce süreceğini tahmin etmişlerdi. Ancak 1970'lerin ortasında toplumsal kargaşa, kemer sıkına, durgunluk ve ekonomik kriz bir araya geldiği zaman, bu tahminler bir anda boşa çıktı. Batılı liderler sosyo-ekonomik sıkıntılara çözüm arayışı içinde gözlerini 'Japon mucizesine' çevirdiler.

Burada sadece bilgisayarlaşma, robotlaşma, iş yeri re-organizasyonu ve ekonominin sistemli bir biçimde 'yatıştırılması' stratejisi olarak *joho shakai*'yi keşfedeceklerdi. Böylelikle post-endüstriyelizm taze kan bulmuş oldu. 1978'de Japon ve ABD'li iletişim bilimcilerinin konferansı, Kuzey Amerika'da 'enformasyon toplumu' terimini başlığında kullanan ilk kitabın yayınlanmasıyla sonuçlandı.

Aynı anda benzer fikirler, Atlantik'in her iki yakasında birbirinden bağımsız olarak yaygınlaşıyordu. 1977'de ABD hükümetine bağlı Telekomünikasyon Dairesi, Marc Porat'ın 'enformasyon ekonomisi' ile ilgili çalışmasını yayınladı. Çalışma, GSMH'nin artan bir bölümünün 'enformasyon etkinliğine' ve istihdamın artan bir kısmının 'enformasyon işine' bağlı olduğunu öne sürüyordu. Avrupa'da Simon Nora ve Alain Minc'in Fransız hükümeti için hazırladığı bilgisayarlaşma ile ilgili *L'Informatisation de la Societe* adlı raporun 1978'de yayınlanması hemen hemen aynı etkiyi yaratmıştı. Nora ve Minc, 'telematik' terimiyle ifade ettikleri bilgisayar ve telekomünikasyonun kesişmesinin, 'toplumsal örgütlenmenin bütün sinir sitemini' değiştireceğini öne sürmüşlerdi. Bu dönüşümün ışığında ulusal refah, yurt içinde üslenen yüksek-teknoloji sanayilerinin geliştirilmesine ve hükümet işlemlerinin bilgisayarlaştırılmasına bağlıydı.

1970'lerin sonunda 'enformasyon devrimi', hükümet ve şirket planlarında temel bir kategori olarak ortaya çıkmıştı. 1979'da Bell, orijinal post-endüstriyel tezlerini yeni moda terimlerle ifade ederek, bilgisayar ve telekomünikasyon ağlarının önemini vurguluyor ve bir 'enformasyon patlaması'ndan söz ediyordu, bu patlamanın bileşenlerini şöyle açıklıyordu:

"Daha çok okuyan ve daha iyi eğitimli, artık hemen hemen anında kablo, telefon ve uluslararası uydularla birbirine bağlanan, televizyonun canlı görsel imgeleriyle birbirlerinin farkına varan ve ellerinin altında bilgisayarlaştırılmış enformasyonun

büyük veri bankaları olan, iyice küçülmüş bir dünyada yaşayan ve hızla artan bir nüfus bağlamında; bilimin yaygınlık kazanması ve yeni bir teknolojiye bağlanması ile haber, eğlence ve araçsal bilgiye artan talep arasındaki ilişkiler."

Alvin Toffler'in *The Third Wave*'i (Üçüncü Dalga) John Naisbett'in *Megatrends*'i gibi popüler, çok satan kitaplar, enformasyon çağında yönetime adanan çok çeşitli işletme literatürü ve 1972'de *Time*'ın mikrobilgisayarı 'Yılın İnsanı' seçmesine varan türden gazetecilik örnekleri benzer fikirleri tekrarladılar. Bütün bunlar enformasyon devrimi kuramlarını, 1980'lerin popüler ifadelerine dönüştürdü.

Bu kuramlar, post-endüstriyel görüşe daha parlak bir görüntü, daha ince bir tasarım ve daha büyük bir bilgi işlem gücü kazandırarak onu, çağ açan bir geçiş dönemine dönüştürdüler. Post-endüstriyelizmin yeni çağı, önce endüstriyelizmin krizlerinden kurtulması açısından tanımlamıştı. Enformasyon toplumu kuramı, bu değişime daha sağlam bir içerik kattı: Endüstrinin yerine enformasyon geçmişti. Çağlar arasındaki sınır çizgisi, mekanik makineleri dijitallerinden, demir çelik fabrikalarını silikon çiplerden, demiryollarını iletişim ağlarından ayırıyordu. Ayrıca, post-endüstriyelist teknokrasiyi devlet bürokrasisine bağlılık nişanından tanıyabilirdiniz. Oysa Thatcherizm ve Reaganizmin yarattığı iklime daha uygun olan enformasyon devrimi, onlarsız da yapabilirdi. Teknokrasi yerini yüksek teknolojiye, organizasyon kadroları akıllı makinelere, uzmanlar uzman sistemlere, aydınlar tabakası yapay zekalara, ana bilgisayarlar mikrobilgisayarlara, piramit hiyerarşiler dağıtım sistemlerine, ofis merkezi yerini siberuzaya bırakmıştı.

Böylece, aynı anda hem kaçınılmaz hem de arzu edilebilir bir devrim olarak düşünülen bir enformasyon devrimi fikri, bütün ileri kapitalist dünyada, devlet ve özel sektör işbirliğiyle yürütü-

len bir yüksek-teknolojik yeniden yapılandırma projesinin vazgeçilmez bir entelektüel ve söylemsel bileşeni oldu. Yaklaşan bir enformasyon çağı havası şirketler için fabrikaların robotlaşmasına, ofislerin otomasyonuna, kablolu televizyon satışlarına ve mikrobilgisayarların, yeni medyanın ve on-line hizmetlerin pazarlanmasına eşlik eden bir slogan sağlıyordu. Hükümet açısından enformasyon toplumu yaklaşımı, şirketlerin yüksek-teknoloji araştırmalarını kamu fonlarıyla desteklemeyi, akademi-iş dünyası ortaklığını sağlamayı, telefon şirketlerinin parçalanmasını ve kamu mülkiyetindeki telekomünikasyon ve diğer enformasyon kuruluşlarının özelleştirilmesini haklı göstermek için kullanılıyordu.

Bu öğretiyi ortaya atan siyasi liderler, şirket yöneticileri, devlet bürokratları, araştırmacı bilim adamları, akademik kuramcılar, çığırtkan popüler gazeteciler geleceği sadece betimlememişlerdi. Reçetesini de vermişlerdi. Yeni çağın gelişi kaçınılmazken, onun gerçeklerine uyum göstermek, yararlarından acele nasiplenmek, sorunlarını ortaya çıkarmak ve içinde avantajlı bir konumu garantiye almak için belirli adımlara ihtiyaç vardı. Bunlar yeni makinelere yatırımı, istihdam ve işsizliğin büyük ölçüde yeniden-yapılandırılmalarını, yeni pazarların teşvik edilmesini, alışılmadık boş zaman adetleri ve kültürel biçimlerin aşılanmasını, araştırma, öğrenim ve eğitimin yeniden örgütlenmesini, teknofobinin tedavisini ve Luddizm'in ezilmesini kapsıyordu. Önerilen seçenekler uyum ya da dinozorlaşmaktı. Böylesi bir dayatma, gerçekten de enformasyon teknolojilerine dönük artan bir toplumsal yönelim ve bağımlılıkla sonuçlandığı sürece, öngördüğü gerçeği yaratan, kendini gerçekleştiren bir kehanetti.

Devrimci Öğreti

Enformasyon devrimi kuramlarının hepsi aynı değildir. Öğretinin oluşumunun her aşamasında, en son versiyonu savunan-

lar, kendi konumlarının yeniliğinden söz eder ve kendilerini öncekilerden ayırırlar. Ayrıca, her tartışma kuşağının kendi içinde önemli farklılıklar olduğu gibi, bunların çeşitli akademik, popüler ve resmi ifadeleri arasında da önemli üslup farklılıkları vardır. Bununla birlikte, enformasyon devrimcilerinin başlıca iddiaları 'devrimci öğretinin' yedi maddesinde özetlenebilir.

1. Dünya, uygarlığın yeni bir aşamasına geçiş dönemindedir, bu dönüşüm tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle kıyaslanabilir. Söz konusu dönüşümde bilgisayar ve telekomünikasyon, on dokuzuncu yüzyılda buhar makinesi ve demiryolununkine benzer bir rol oynar. Bu fikrin temelinde güçlü bir teknolojik determinizm yatmaktadır. Masuda şöyle yazar: "Çağ açıcı teknolojik yenilikler ortaya çıktığında, mevcut toplumda değişikler kendisini gösterir ve yeni bir toplum doğar. Buhar makinesi, yeni bir ekonomik ve politik sisteme yol açan değişikler yaratan sanayi devrimini hızlandırmıştı... Bilgisayar-iletişim teknolojisinin sonucu olan enformasyon çağı, sanayi devrimi kadar büyük, belki ondan da büyük bir toplumsal dönüşüm yaratacaktır." Diğer açıklamalar, teknolojinin toplum üzerindeki etkisinin dolaysız olmadığını, etkileşimin tamamen tek yönlü olmadığını kabul ederler. Ama argümanın genelinden, çoğunlukla makinelerin toplumsal değişimin gerçek yaratıcıları olduğu sonucu çıkarılabilir. Enformasyon teknolojilerinin dönüştürücü etkilerinin gelişmiş ekonomilerden, Japonya, ABD ve diğer OECD ülkelerinden başlayarak daha önce doğmuş ve milenyuma yaklaşırken gitgide hızlanıp yaygınlaşarak ilerlemiş olmakla birlikte, genelde 1960'larda görünür hale geldikleri düşünülmüştür.

2. Yeni toplumun yaşamsal kaynağı teknobilimsel bilgidir. Teknolojik yenilik, toplumun dönüşümünde her zaman kritik unsur olarak kavranırken, bugünkü çağın ayırt edici işaretinin, bilimsel araştırmanın doğrudan bu amaç için istihdam edilmesi

olduğu savunulur. Eskiden bilimsel keşif ve teknolojik uygulamalar görece bağımsız olarak gelişir ve ara sıra kesişirken, şimdi bilimin saf bilgisi artık teknolojiden, pratiğe geçirilişinden kalın çizgilerle ayrılamaz. Bilim ve teknoloji kurumsal olarak öylesine bütünleşmiştir ki Bell'in 'araştırma ve geliştirme' terimiyle tanımladığı ve daha yakın zamanlarda 'teknobilim' terimiyle ifade edilen bir tek işlemde kaynaşmıştır. Sonuç "hem gücün hem de servetin bilgiye bağımlı hale geldiği", Alvin Toffler'in deyişiyle "gücün el değiştirmesi" ya da Drucker'in kullandığı terimle bir "bilgi toplumu"dur.

3. Yeni çağın başlıca görünümü ve itici gücü enformasyon teknolojilerinin icadı ve yayılmasıdır. Yani dijital verileri aktaran, işleyen, depolayan ve dağıtan teknolojiler: Bilgisayar, telekomünikasyon ve bazı ifadelere göre de biyoteknoloji. Enformasyon devrimcileri, enformatiğin 1945'den beri bütün bu alanlarda olağandışı hızlı ve yaygın gelişme içine girmiş olduğuna işaret ederler. Her biri daha küçük boyutlarda, daha yüksek kapasiteli ve daha hızlı yeni kuşak bilgisayarlar, analogdan dijital sinyallere geçen ve performans ve güvenilirliği büyük ölçülerde artıran yeni santral ve aktarım yöntemlerinin kabul edilmesi; DNA ve RNA'nın ilk keşiflerinden başlayarak, her gün in vitro döllenme ve trans-genik türlerin yaratılmasına doğru ilerleyen biyoteknoloji. Enformasyon devrimcileri bu yenileşme temposunun devam etmekle kalmayıp, geometrik oranda hızlanmasını da bekliyorlar.

Ayrıca, enformasyon teknolojilerinin gerçek gücünün her birinin bağımsız kapasitelerinden çok, ortak dijital dil sayesinde, farklı yeteneklerini güçlü sinerjik teknolojik sistemler içinde birleştirebilmelerinde yattığına işaret ediyorlar. Bu yüzden iletişim ve bilgisayar teknolojilerinin gerçek potansiyeli, on-line veri bankalarının, elektronik posta servislerinin ve küresel bilgisayar bağlantılarının yaratılmasına imkan tanıyan '*kompünikas-*

yon' (computer ve telekomünikasyon sözcüklerinden türetilmeç.n.), 'telematik', 'bilgisayar ortamında iletişim' ya da 'akıllı ağlar'ın tek bir ortak nehrinde ortaya çıkar. Biyoteknoloji ve mikro elektronik arasında benzer kaynaşmalara dair işaretler de vardır. Bu kaynaşma sürecinin, ağlarında olağanüstü boyutlarda karşılıklı işlem ve operasyonun gerçekleştirileceği genel dijital bir ortamın yaratılmasıyla doruk noktasına ulaşacağı düşünülüyor. Bu yüzden, enformasyon devrimi sadece tekil ürünleri değiştirmekle kalmayan ama bütün bir kültürün temel süreçlerine de yayılan bir teknolojik değişim olarak algılanmıştır.

4. Servetin yaratılması, sembolik verilerin değiş tokuş ve yönlendirmesinin, maddi işlem sürecine eşlik ettiği, aştığı ya da ona hükmettiği bir enformasyon ekonomisine giderek bağımlı hale gelmiştir. Porat'ın enformasyon ekonomisiyle ilgili çalışmasından beri, enformasyon teknolojilerinin istihdamın doğasında ve servet kaynaklarında nitel bir değişikliğe yol açtığı fikri farklı şekillerde yorumlanmış olmakla birlikte, geniş ölçüde kabul edilmişti. Bugünkü genel geçer görüş, enformasyonun yirminci birinci yüzyılın merkezi bir 'ekonomik kaynağı' olduğunu ilan ediyor. John Schement bu inancı haklı olarak 'enformasyonel materyalizm' olarak nitelendirmiştir. Bunun başlıca ilkeleri, Toffler'in günümüzün 'süper-simgesel ekonomisi'yle ilgili değerlendirmesinde özetlenmiştir: Toprak, emek, finansman ve hammaddelerin giderek bunların yerini alabilecek buluşlara yol açan simgesel bilgiye göre önemsizleştiği, teknolojik ve örgütsel yeniliğin prim yaptığı, hızla karar vermenin ve daha iyi iç iletişimin merkezi ticari hedef olduğu, seri üretimin, piyasa koşulları ve öncelikleriyle ilgili ayrıntılı müşteri geri beslemesiyle eşzamanlı olarak esnek üretim sistemlerine yerini bıraktığı, elektronik transferlerin temel mübadele aracı olarak madeni ya da kağıt paranın yerine geçtiği, mal ve hizmetlerin, standartların sürekli çoğalmasını ve gözden geçirilmesini gerektiren sis-

temlerde ayarlanıp düzenlendiği, yüksek düzeyde eğitim ve öğrenim gerektiren yeni soyut ve entelektüel becerilerin emek-gücünün yaşamsal vasıfları haline geldiği, bilgisayarlı gözetimin atıkların karlı bir şekilde geri dönüşümünü yönettiği, küresel haber ve veri akışlarının temel bir stratejik varlık olduğu, giderek "veri, enformasyon ve bilgi değiş tokuşu"na bağımlı olan "yeni bir hızlandırılmış servet yaratma sistemi." Diğer enformasyon devrimcileri ayrıntılarda anlaşamasalar da, bu tablo teknolojik bilginin ekonomik önemine dair fikirleri büyük ölçüde somutlaştırmıştır.

5. Bu tekno-ekonomik değişikliklere uzun erimli ve temelde olumlu toplumsal dönüşümler eşlik etmiştir. Enformasyon devrimcilerinin en iyimser oldukları yer burasıdır. Sanayi toplumunun istenmeyen özelliklerinin, anlamsız çalışma, insani olmayan dev örgütler, katı rutinler, hiyerarşiler ve yabancılaştırıcı kırsal yaşam tarzlarının çözüldüğü öne sürülüyor. Enformasyon çağı bunların yerine çeşitlilik, yerellik, esneklik, yaratıcılık ve eşitlik umudunu getiriyor. Vaatler arasında el sanatları becerileri ve zanaat geleneklerinin bilgisayar desteğinde canlandırılması, evrensel İnternet ortamında alış veriş, tele-bankacılık ve interaktif eğlence; eğitim, sağlık hizmetleri, psikoterapi ve ev güvenliği için uzman sistemlerin desteği, elektronik il meclislerinde katılımcı demokrasi ve her çeşit bilginin tarihte eşi benzeri görülmeyen yayılımı var: "Her yerde, her zaman her çeşit enformasyon." Ağların matrisinden doğan parlak bir bireysel ve kolektif kendini gerçekleştirme kültürü.

Bütün bunlar enformasyon devrimcilerinin potansiyel sorunları yadsıdığı anlamına gelmiyor. Teknolojik işsizlik, kişisel güvenliğe saldırı, elektronik suç ve 'gelecek şoku' gibi sorunlar kabul edilmiştir. Ama bunlar uyum sorunları, özünde zirveye tırmanırken geçici duraklamalar ya da kaçınılabilir tehlikeler olarak gösterilmiştir. Hiç de baştan savma bir ütopyacı olmayan

Bell, özellikle kültürel alanda teknolojik egemenlik ve kişiliksizleşmeden kaygı duymakla birlikte, enformasyon sistemlerinin "teknolojiyi buyurgan doğasından kurtarma" ve "çok büyük ölçüde artan mal üretimi içinde bireyselliği ve çeşitliliği gerçekleştirmenin alternatif yollarını" yaratma eğilimi gösterdiğinde ısrarlıdır. Diğerleri daha az soğukkanlıdır: Örneğin W.P. Dizard enformasyon toplumundan, "doğanın ve makinenin kaynaşması yoluyla yeni bir cennet arayışının... daha iyi iletişim ve enformasyon sayesinde toplumsal kurtuluş"u sağlayacağı bir toplum olarak söz eder.

6. Enformasyon toplumu tüm gezegeni sarmıştır. İlk post-endüstriyelistler gelişmiş dünyadaki değişiklikler üzerinde odaklanmış olmalarına karşın, güçlenen iletişim teknolojilerinin sonucu olarak birleşik bir dünya ekonomisi doğrultusunda işleyen bir eğilimi belirlemekte gecikmemişlerdi. İleri ekonomiler ve Üçüncü Dünya arasındaki eşitsizliği kabul etmekle birlikte, yardım, uzman desteği ve ticaret bağlantıları sağlanması koşuluyla, Batılı toplumların öncülüğündeki ilerlemelerin, en sonunda diğer bölgeler tarafından da benimsenip taklit edileceği bütünsel bir kalkınmaya inanıyorlardı. Marshall McLuhan'ın elektronik bir 'küresel köy' kavramından çok etkilenen bazıları, bu tekdünya temasını çok iyimser bir tarzda genişlettiler. Bazıları hızlı bilgisayarlaşmanın Üçüncü Dünya ülkelerinin sanayi aşamasını atlayarak, sanayi-öncesi toplumdan sanayi-sonrası topluma sıçramalarını sağlayacağını öne sürmüşlerdi. Bazıları bilgisayar ve telekomünikasyonun, kültürel özerklik ve geleneği ortadan kaldırmadan, Üçüncü Dünya'ya maddi refah getirecek olan merkezsizleşmiş, kentsizleşmiş, köye dayalı bir sanayiinin koşullarını yarattığını savunmuştu. Toffler buna 'uyduları olan Gandi' diyordu. Bu iyimser umutları paylaşmayanlar bile, başlangıçta gelişmiş dünyada yoğunlaşan teknoloji kaynaklı dev üretkenlik artışlarının, sonunda bütün gezegene yayılacağını öne

süren bir *damlama iktisadı* (trickle-down economics: Neo-klasik iktisadın eşitsiz toplumlarda zenginliğin devlet müdahalesine gerek kalmadan üst sınıflardan alt sınıflara damlayacağını ifade eden bir terimi- ç.n.) ile küresel eşitsizliklerin düzeleceğini düşünme eğilimdedirler.

7. Enformasyon devrimi sadece insan uygarlığında yeni bir evreye değil, aynı zamanda hayatın kendi gelişiminde de yeni bir aşamaya işaret eder. Birçok enformasyon devrimcisi en uç tahminlerinde, akıllı makinelerin artan güçlerinin, 'sentetik yaşam' yaratma eğiliminde olduğunu öne sürüyor. İnsan yeteneklerinin makinelere aktarılmasının, yaratıcılarınınkini aşan kapasitede teknolojilerin üretilmesine yol açacağı öne sürülüyor. Bu görüşü savunanlara tipik örnek, Robot uzmanı Hans Moravec'tir. Moravec der ki: "Makinelerimiz er geç, kendi bakımlarını, yeniden üretilmelerini ve kendilerini geliştirmeyi yardımsız gerçekleştirebilecek kadar bilgili olacaklardır." Böyle bir şey gerçekleştiğinde insanlık "yeni tür bir rekabette evrim yarışını yitirdikten sonra" yerini kendi "aklının çocuğuna" bırakarak yok olacaktır. Bu yüzden bilgisayarlar, sadece insanlığın hizmetçileri olarak değil, aynı zamanda türümüzün potansiyel bir varisi, evrimdeki bir sonraki aşama olarak da görülmektedirler.

Tofflerizm: Marx'a Karşı Marx

Sanayi sonrası toplum tezi enformasyon devrimi kuramına dönüşürken, anti-Marksizmi de peşinden gitti. Sermaye ve emek arasındaki gerilimlerde arabuluculuk yapan yeni bir teknokrat sınıftan daha az söz edilir oldu. Ancak teknolojik gelişmenin yönünün, Marx'ın çözümlemesiyle giderek daha çok çelişkiye düştüğü iddia edildi. Bilgisayarın sosyalizmin zorlu rakibi, şaşırtıcı kapasiteleriyle sınıf savaşımını bozguna uğratan bir makine olduğu keşfedilmişti.

Bu argümanlar özellikle etkileyici oldu, çünkü savunucuları

genelde, Marx'ı yadsımak yerine, güncelleştirmeye çalıştıklarını öne sürdüler. Yaptıkları, onun mantığını beklenmedik sonuçlara kadar götürmekti. Marksizmin üretim araçlarının gelişmesine yaptığı geleneksel vurguya işaret eden ve bunu, tümüyle makinelerdeki yeniliklere gönderme yaptığı şeklinde yorumlayan enformasyon toplumu kuramcılarının görüşleri şöyleydi: Eğer "el değirmeni feodal lortlu toplumu yarattıysa buharlı makine de sanayici kapitalisti olan bir toplumu yaratacaktır" öyleyse mikrobilgisayar da enformasyon toplumunu yaratmıştır.[11] Devamla, gerçek 'tarihsel maddeciler' sermaye ve sınıf gibi modası geçmiş kavramlara sarılmak yerine, bu yeni düzenin gelişini kabul edenlerdir.

Bu çizgiyi, enformasyon devriminin yorulmak bilmez savunucusu Alvin Toffler'den daha enerjik bir şekilde savunan yoktur. Toffler, Stalinizm ve Amerika'nın sahip olduğu bolluk karşısında, "Marksizmin yüksek teknoloji dünyasının gerçeğini kavramakta yetersiz, demode bir araç olduğuna" ikna olmuş eski bir Marksistti. "Marksizmi bugün yüksek teknoloji toplumlarının iç yapılarını tanımak için kullanmak, insanın elektron mikroskobu çağında büyüteçle yetinmesine benzer." Oysa Toffler "dünün endüstriyelizmine uygulanabilecek olan antik Marksist fikirlere" karşı amansız bir polemikçi olsa da, kendi tarih anlayışını açıkça Marx'a borçludur.

Toffler'in yapıtı, Bell'in endüstri öncesi, endüstri ve endüstri sonrası toplumlar şemasından uyarlanan, bir dizi 'dalganın' ilerlettiği bir uygarlık kavramına dayanır: Birincisi tarım, ikincisi sanayi, içinde bulunduğumuz üçüncüsü ise enformasyon dalgasıdır. Hendrick Hertzberg, Marx'ın feodalizmin yerini kapitalizmin aldığı ve kapitalizmin de yerini komünizme bıraktığı şemasıyla Toffler'in birbirini izleyen tarımsal Birinci Dalga, İkinci Dalga ve sibernetik Üçüncü Dalga anlatısı arasındaki benzerliğin ürkütücülüğüne işaret etmiştir. Hertzberg'in belirttiği gibi

"her aşama, kendi zamanında insanlığın ilerleyişindeki çok büyük bir gelişmedir; en sonunda her biri eskir, Marksistlerin söylediği gibi 'çelişkiler' kontrolden çıkar ve bir yenisi öncekinin yıkıntıları arasından doğar." Hertzberg, ayrıca Toffler'in üslubunun Marx'ı andırdığını da not etmiştir. Toffler'in *Creating a New Civilization* adlı kitabının ilk cümlesi şöyledir: "Yeni bir uygarlık doğuyor ve körler her yerde onu bastırmaya çalışıyor." Bu, *Komünist Manifesto*'nun ünlü açılış cümlesinden açık bir aşırmadır: "Avrupa'da bir hayalet kol geziyor, komünizm hayaleti. Yaşlı Avrupa'nın bütün güçleri bu hayaleti kovmak için kutsal bir ittifaka girmiştir."

Kuşkusuz can alıcı fark, Toffler'in yeni uygarlığının doğuşu değerlendirmesinin sınıf savaşıyla hiçbir ilgisinin olmaması, tümüyle bilgisayarla ilgili olmasıdır. Emeğin sömürülmesi, yabancılaşma, servetin merkezileşmesi ve yoğunlaşması, yoksullaşma hep tek başına kapitalizmin değil, daha çok endüstriyel uygarlığın sönen İkinci Dalgası'nın tipik özellikleridir. Marksizmin, öncüllerine sımsıkı bağlı olduğu işte bu uygarlıktır. Enformasyonun yönlendirdiği Üçüncü Dalga'nın doğuşu, bu tür hastalıkların üstesinden gelecektir. Sermayeye karşı savaşım anlamsızdır, çünkü eskiden ve tamamen bir aldatmaca olarak kızıl bayrağın simgelediği her şey; sınıfsız toplum, yabancılaşmamış çalışma, mülkiyetin dağılımı, sermayenin kendisinin çılgınca geliştirmekte olduğu teknolojinin işleyişiyle başarılacaktır. Biz "yeni bir tarihsel kuşağa doğru hızlanırken... dünün politik broşürlerinden esinlenen devrim düşleri gören... arkeolojik-Marksistler" geride kalmıştır.

Toffler, Marksizmin yeni çağın gerçeklerine yanıt vermekteki yetersizliğinin nedenlerinin, kuramsal öğretisinin derinliklerinde aranması gerektiğini öne sürmüştür. Hegelci idealist felsefeye tepki olarak oluşturulan Marx'ın maddeciliği, fiziksel, duyumsanabilir nesneler dünyası, yani üretim alanı ve fikirlerin

manevi, soyut alemi arasındaki bir karşıtlığa dayandırılmıştır. Bu çatışma Marx'ın ünlü 'altyapı/üstyapı' metaforunun temelidir. Böylece "enformasyon, sanat, kültür, hukuk, kuramlar ve zihnin diğer ürünleri, toplumun ekonomik temelinin üzerinde yükselen bir üstyapının parçasıdır. Bu ikisi arasında belirli bir geri besleme olsa da, üstyapıyı belirleyen altyapıdır, tersi doğru değildir." Bu tür bir ikilik Marksizmin, modern ekonominin merkezinde yer alan verilerin değiş tokuşu, sembolik yönlendirme ve bilginin genişlemesinin üretken gücüne karşı kör kalmasına neden olmuştur. Marksistler için "donanım her zaman yazılımlardan daha önemliydi" ne var ki, şimdi bilgisayar devrimi bize tersinin doğru olduğunu öğretiyor. Toffler, bugün "ekonomiyi yönlendiren bilgidir, bilgiyi yönlendiren ekonomi değil" demişti: "Marx maddi temelin önceliğini öne sürmekle, Hegel'i baş aşağı çevirmişti. Bugün tarihin büyük ironisi, servet üretiminin yeni sisteminin de Marx'ı baş aşağı çevirmesidir." Klasik bir diyalektik kinayeyle, tarihsel maddecilik, maddesini yitirmiştir.

Toffler'in Marksizmin anakronizmini en açıkça tespit ettiği nokta, devrimci değişikliğin öznesi olarak sanayi proletaryası kavramıdır. Toffler, devrimci sosyalizmin mücadele ettiği tekdüze işi yaratanın, üretim araçlarının kapitalist mülkiyetinden çok, 'ağır sanayi çağının' kaba teknolojisi olduğunu öne sürer. Toffler tipik üslubuyla "Marksizmin, demir çelik fırınları ve fabrikalarında kas gücünü harcayan güçlü kuvvetli işçileri yücelttiğini" söyler. Şimdi kitlesel emek orduları ortadan kalkmaktadır: Enformasyon ekonomisi fabrikayı ve beraberinde Marksizmin tarihsel öncüsünü devreden çıkarmaktadır.

Sadece Toffler ve meslektaşlarının değil, 1980'lerde birçok solcu entelektüelin de dilinde yer eden işçi sınıfına veda söylemi, enformasyon devrimi kuramında iki biçim alıyordu. En açık biçimde dile getirilen ilki, otomasyonun zamanla emeği tasfiye edeceğini öne sürüyordu. Gitgide daha az iş ve bu yüzden gitgi-

de daha az 'işçi' sınıfı olacaktı. Post-endüstriyelizmin eski türleri, en yakıcı toplumsal sorunun can sıkıntısını yenmek olduğu, doğuş halindeki bir 'eğlence toplumu' fikrine bağlıydı. Bu görüş enformasyon toplumu kuramından hiçbir zaman bütünüyle silinip gitmedi. Gelgelelim, başka bir sorun bu görüşün cazibesine gölge düşürüyor: Bir ücret ekonomisi bağlamında, çalışmaktan kurtulmak ancak işsizlik anlamına gelebilir. Montaj hattının sıkıcılığının yerine sosyal yardım kuyruğunun sefaletini geçirmeyi amaçladıkları eleştirisini çürütmeye hevesli Toffler gibi enformasyon devrimcileri, çoğu kez otomasyonun emek-tasarrufuna yönelik sonuçlarına odaklanmak yerine tamamen farklı bir argüman geliştirmişlerdir.

Bu ikinci argümanda, çalışma ortadan kaldırılmak yerine dönüştürülmüştür. Vurgu emeğin niceliksel azalmasında değil niteliksel iyileşmesindedir. Otomasyonun öncelikle imalat sektöründe iş alanlarını ortadan kaldıracağı kabul edilmektedir ama bu, enformasyon-yoğun sanayilerde ortaya çıkan yeni iş alanlarıyla dengelenecektir. Ayrıca yeni işler, yerini aldıklarından farklı, daha iyi işler olacaklardır. Burada enformasyon toplumu kuramı, ilk kez 1960'larda sosyolog Robert Blauner'in Marx'ın yabancılaşma kuramını eleştirisinde öne sürdüğü bir argümanı geliştirir: İleri teknoloji, sanayi makinelerinin işçiler üzerindeki insanlık dışı, yabancılaştırıcı etkilerini gidermektedir.

Bilgisayarın temelde eski makineleşme biçimlerinden farklı olduğu öne sürülmüştür. Kol emeğine dayalı angaryayı zihinsel emeğe dönüştüren, nesnelerden çok sembolleri yönlendiren enformatik, sadece işçileri rutin angaryadan kurtarmakla kalmayıp, eleştiri ve tanı koyma kapasitelerine, işbirliği halinde problem çözmeye ve önceden parçalanmış görevlerin yeniden birleştirilmesine değer vermektedir. Bu potansiyeller, işin Taylorist basitleştirme ve parçalanmasını tersine çevirme eğilimi taşır. Geleneksel hiyerarşilerin ve komuta yapılarının çözülmesine,

özerklik ve iş tatmininin yeni boyutlarına, argümanın zayıf halinde, olanak tanır ya da argümanın daha determinist halinde, bunları gerekli kılar.

Bu yüzden Toffler'in Üçüncü Dalga üretimi tasviri büyük ölçüde işgücünün akıl ve becerilerine dayanır. Sanayi işçileri üretim aletlerinin çok azına sahipti; oysa bugün "serveti büyüten en güçlü aletler, işçilerin kafalarının içindeki sembollerdir." Bu nedenle işçiler "üretim araçlarının çok önemli bir kısmına sahiptirler." Böylece Marx'ın sınıf çatışması kuramı temelsiz kalmıştır. Yüksek teknolojiye dayanan, post-Taylorist işyerinin sonucu, sadece yönetim ve emek arasındaki düşmanlığın değil, ayrımın bile buharlaşıp gitmesidir. Bunun yerine kar ortaklığı, hisse seçenekleri ve işyeri kalite çemberlerinin sağlamlaştırdığı ortak bir katılım ve profesyonellik felsefesi doğar. İş hala devam etmekle birlikte, işçi sınıfı olmayacaktır; çünkü çatışan üretim ilişkilerine dayalı kolektif bir kimlik olarak sınıf, çözülmüş olacaktır.

Bazı noktalarda Toffler daha da ileri gidip, Üçüncü Dalga'nın sadece çalışmayı değil, mülkiyeti de dönüştüreceğini öne sürmüştür. Bu durum genellikle, enformasyon-yoğun mal ve hizmetlerin ekonomik özgünlüklerinin kaçınılmaz bir sonucu olarak sunulmuştur. Enformasyon kullanıldığında tüketilip bitmediğinden, kolayca ve ucuza yeniden üretilebilir ve genelde ne kadar geniş dağıtılırsa, değeri o ölçüde katlanır, böylesi mal ve hizmetler iddiaya göre, mülkiyet ve metalaşmadan bağışıktır. Enformasyon yeni çağın ana kaynağını oluşturduğundan, bu mülkiyeti aşma özellikleri gitgide paylaşımcı, işbirliğine yatkın, eşitlikçi bir toplumun ortaya çıkışının işareti olur. Toffler'e göre Marksistler maddi-olmayan, cisimsiz ve potansiyel bakımdan sonsuz 'enfo-mülkiyet' çağında, çağdışı kalmış bir 'mülkiyet takıntısına' sahiptir. Bu dönüşümün ortaya çıkışıyla beraber, egemen sınıfın devrimci bir tasfiyesi artık konu dışıdır. Gerçekleşecek olan, mülkiyetin kendi kendine çözülmesidir.

Burada enformasyon devrimcilerinin yapıtlarında ilginç bir ikiye ayrılma görülüyor. Bazı kuramcılar, kimi zaman 'kapitalizm ötesi' bir geleceğe bakıyorlar. Bu perspektifin örnekleri, Toffler'in ilk çalışmasında ve Japonya'nın en ünlü fütüristi, Masuda'nın 'kompütopya' kehanetlerindedir. Bu bakış açısına göre enformasyon teknolojisi kapitalist ilişkilere, aşamalı, kendiliğinden ve antagonist olmayan bir gevşeme getirecektir. Şirket mülkiyetinin teknolojiye katılan işçi ve yurttaşların eline geçmesi ve enformasyon-üreten kaynakların bolluğu meta mübadelesini tasfiye edecektir. Sonuç; elektronik olarak yaratılmış bir sınıfsız toplum olacaktır.

Diğer enformasyon devrimcileri ya da bazen farklı anlarda aynı enformasyon kuramcıları sadece daha iyi bir kapitalizm arayışındadırlar. Tüm devlet ve şirket yayınlarında, enformasyon toplumuyla ilgili betimlemelerde karşımıza çıkan örtülü görüş işte budur. Aynı zamanda Toffler'in 1980'ler ve 90'ların serbest-piyasa havasına açıkça uyarlanmış olan son çalışmalarının bakış açısı da aynıdır. Bu bakış açısında, enformasyon teknolojileri hala inanılmaz ekonomik ve toplumsal yararlar üretmeye devam etmektedirler. Ancak bu yararlar asıl olarak, her zamankinden daha yoğun bir rekabetçi piyasa toplumunun, ilerlemesinden kaynaklanmaktadır. Kapitalizm-sonrası değilse de dijitalleşme, yeni yatırım olanakları, daha etkili yönetim teknikleri, daha iyi pazarlama fırsatları, daha hızlı, çevik, daha etkili metalaşma getirmektedir.

Gene de görünürdeki ayrılığa rağmen, enformasyon devriminin hem 'sermaye ötesi' hem de 'daha iyi sermaye' versiyonları aynı yöne işaret eder: Kapitalist teknolojik gelişimin, ister piyasanın kusursuzlaştırılması isterse aşılması yoluyla, toplumsal kurtuluşa götüreceği bir gelecek! Enformasyon devrimcileri görünürde bir sıkıntı yaşamadan her iki görüşü birden savunuyorlardı. Japonya'nın ekonomik planlama dairelerinde danışman

olarak çalışırken bile yazılarında metanın çözülmesinden söz eden Masuda, kendi 'kompütopyası'ndan sadece 'sınıfsız toplum' olarak değil, Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği*'ndeki 'evrensel bolluk toplumu'nun gerçekleşmesi olarak da söz ediyordu. Toffler ise kapitalizm-sonrasından söz ederken, aşırı sağcı serbest piyasacı Newt Gingrich'e danışman oldu.

Gerçekten de enformasyon toplumu kuramının birçok uğrağında, her iki görüş çelişkisiz, çatışmasız ya da rekabetsiz bir sermaye sentezinde birleşir. William Halal, müphem olmakla beraber samimi görünen bir methiyede "teknolojinin acımasız ilerleyişi toplumsal değişimin yönlendirici gücüdür" diye iddia ederek, yatırım ve demokrasiyi birleştiren "yüksek teknolojili/yüksek duyarlılıklı" bir iş örgütlenmesinin doğuşunu yüceltmişti. "Kendi küllerinden doğan Zümrüdüanka gibi" ortaya çıkan "Yeni Kapitalizm" öyle bir dönüşüm geçirmiş olacaktı ki, "gerçekte artık kapitalizm de olmayacaktır" çünkü "sadece kar peşinde koşmak yerine, demokratik bir biçimde yönetilerek insanların bütün hedeflerine hizmet edecek, yine de bir serbest teşebbüs olarak kalacaktır."

Enformasyon devriminin hem 'kapitalizm ötesi' hem de 'daha iyi kapitalizm' versiyonları, yüksek teknolojinin toplumu yeniden şekillendirdiğini düşünmektedir, ikisi de bunu iyi bir şey olarak görür. İkisinin de paylaştığı teknolojik determinizm, 'sermaye ötesi' okuluna bağlı hayalperestlerin ilan ettiği radikal olanakların, 'daha iyi kapitalizm' eğilimine bağlı pragmatistlerce savunulan yeniliklerin dolaysız, doğrusal sonucu olarak kavranması anlamına gelir. Bu nedenle, bu iki konum birbirlerinin karşıtı değil, daha çok tamamlayıcısıdır: Biri, diğerinin faydacılığının kusursuz, idealist bir kontrpuanıdır. Her iki örnekte de öngörü aynıdır; daha fazla teknoloji. Her iki örnekte de geleceğin gündeminde yeri olmayan, Marx'ın sınıf savaşımı olarak devrim anlayışıdır.

Tarihin Sonu: Yaşanmışlık Duygusu

Bu enformasyon çağı anti-Marksizmini kesin olarak haklı çıkaran, kuşkusuz 'varolan sosyalizmin' sonuydu. 1970'lerde bazı post-endüstriyelistler, kapitalist ve sosyalist sistemlerin teknokratik planlamadan ortaklaşa yararlanmayı tercih ederek, serbest piyasa ya da dünya devrimi kavramlarına ideolojik bağlılıklarından vazgeçip, belirli bir yakınlaşma içine girecekleri kehanetinde bulunmuşlardı. Ama 1980'lerde, İkinci Soğuk Savaş döneminde, bu argüman yerini daha saldırgan bir çizgiye bıraktı. Totalitarizm Marksizmin kaçınılmaz sonucuydu, öte yandan bilgisayar ve telekomünikasyon, böylesi bir devletçiliğe karşı özünde beslediği antipatiyle birlikte 'özgürlüğün teknolojileriydi.' Frederick Hayek'ten güçlü izler taşıyan bu yaklaşımda, bilgi ekonomisinin yaratılmasının serbest piyasaya bağlı olduğu görüşü etkiliydi. Yüksek teknolojideki yenilikler, katı devlet kontrolü sisteminin tersine, girişim ve inisiyatif düzeylerine bağlıydı. Ayrıca bu yeniliklerin uygulanması, merkezi kontrolden kaçan veri akışlarına bağımlı, karmaşık ve hızlandırılmış bir ekonomi yaratacaktı. Bu akışları yasaklamaya çalışan herhangi bir rejimin, mikrobilgisayarlar, video ve faks sistemlerinin çoğalmasının getirdiği popülist teknolojinin gücü karşısında yenilmesi kaçınılmazdı.

Hiçbir şey bu argümanları, 1989'da Sovyet bloğunun dağılmasından daha fazla doğrulayamazdı. Tüm Avrupa'da Lenin heykelleri devrilirken, sanayi-sonrası kuramın yaratıcılarından olan Brzezinski, Sovyet devletinin yozlaşmasını, ağır sanayileşme ve kitle eğitimi alanındaki göreli kazanımlarını demode kılan 'teknokratik devrimi' kavrayamayışına bağlamıştı. İktisat kuramcısı Kenichi Ohmae, "sınırsız bir dünya"da enformasyonun asla "Berlin Duvarı'na saygı göstermediğini" ilan ettiğinde ortak bir yargıyı dile getirmişti. "Anında enformasyon çağında, elektronik ortamda iletilen imajlar dünyasında... Batı tarzı maddi mallar, hizmetler ve seyahat seçenekleri sunamayan bir hükü-

met kendi yurttaşlarında düşmanlık uyandıracaktır" diye yazmıştı. Kuşkusuz Toffler eski yoldaşlarının yaralarını nasıl deşeceğini iyi biliyordu. "Yirminci yüzyılın büyük sosyalist deneyinin temeldeki başarısızlığı, bilgi konusundaki demode fikirlerinde yatıyor" diye ilan ederek devam etti:

"Devrimci bir anın klasik tanımını yapan Marx'ın kendisidir. Buna göre 'toplumsal üretim ilişkileri' (mülkiyet ve kontrolün doğası) 'üretim araçları'nın (kabaca, teknoloji diyebiliriz) daha fazla gelişmesini önlediğinde devrim gündemdedir. Bu formül sosyalist dünyanın krizini mükemmel bir şekilde betimliyordu. Nasıl feodal 'toplumsal ilişkiler' bir zamanlar sanayinin gelişmesine engel olmuşsa, şimdi de sosyalist 'toplumsal ilişkiler' sosyalist ülkelerin bilgisayarlar, iletişim ve en başta, açık enformasyona dayalı yeni servet-yaratma sisteminden yararlanmasını olanaksız kılmaktan başka bir şey yapmamıştı."

Gelgelelim, bu tür düşüncelerin en iddialısı Francis Fukuyama'dan geldi. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bu eski personeli ve RAND şirketinin danışmanı, tarihin sonunu ilan ettiği yazısıyla büyük övgü topladı. Bunun ampirik olayların son bulması anlamına gelmediğini, ancak "insan türü en derin ve en köklü özlemlerini doyuracak bir toplum biçimine ulaşmış olduğundan" artık tarihin, bir sonuca doğru ilerleyen "bir evrim süreci olarak kavranamayacağını" öne sürdü. Temel ilkeler ve kurumlar açısından bu noktanın ötesinde bir ilerleme görülemezdi çünkü "bütün önemli meseleler halledilmişti". Fukuyama'ya göre bu tarih görüşü Hegel tarafından dile getirilmiş ama "gündelik entelektüel atmosferimize", tarihin sonunun komünizm olduğunu düşünen Karl Marx tarafından sokulmuştu. Şimdi SSCB'nin çöküşünün ardından, tarihin sonunun kapitalist liberal demokrasinin zaferiyle gerçekleştiği açıktı.

Fukuyama geleneksel enformasyon toplumu kuramcıları arasında değildir. Ancak bu kuramcılarla, teknolojik ilerlemeye duyulan teleolojik bir inancı paylaşır. Tarihin yönelimi ve ahengini açıklayan mekanizmayı, "modern bilimin mantığı"nda bulur. Bunun "kapitalizm yönünde evrensel bir evrimi dikte eder göründüğünü" öne sürer. Uygulamalı bilimin yaygınlaşması, sürekli artan insan arzularını doyuracak sınırsız bir servet birikimini mümkün kıldığından ve ayrıca tahmin edilemeyen askeri üstünlükler getirdiğinden, ürünlerinden en iyi yararlanabilecek bir toplum biçimine dönük bir homojenleşmeyi dikte etmiştir. Bu biçim, rekabetçi girişimciliği, merkezsizleşmiş piyasa kararları ve iş ahlakıyla teknolojik yenilikleri destekleyen kapitalist demokrasidir. SSCB ve Çin'in merkezi planlı ekonomileri, sanayi üretiminde kapitalist blok ile yarışabilecek durumdayken, bu üstünlük kuşkulu görünmüştür. Ancak "merkezsizleşmiş karar alma ve piyasalar" doğrultusundaki evrimin kaçınılmazlığı, yenilik ve enformasyonu özendiren bir sanayi-sonrası düzene geçişle birlikte apaçık hale gelmiştir: "Aslında, bir ekonomik sistem olarak Marksizm-Leninizmin kendi Waterloosu ile son derece karmaşık ve dinamik 'sanayi-sonrası' ekonomi dünyasında karşılaştığı söylenebilir." Alternatiflerin bu üzücü başarısızlığı karşısında, gelişmekte olan dünya ülkeleri tarafından kapitalizmin küresel olarak benimsenmesi, Fukuyama'nın sözleriyle "video kameranın zaferi" kaçınılmazdır. Geleceğin olası sorunları aslen kapitalizmin tekno-bilimsel başarılarının yarattığı evrensel "barış ve refahın" can sıkıntısından doğacaktır.

Böylesi bir deklarasyon garip bir yaşanmışlık duygusu uyandırabilir. Zira başladığımız yere dönmüş oluyoruz. Fukuyama'nın 'tarihin sonu' tezi, post-endüstriyelizm tarafından piyasaya sürülmüş ve şimdi küresel yaygınlık kazanmış olan 'ideolojinin sonu' tezinin iyice genişletilmiş bir versiyonuydu. Enformasyon teknolojisi mekanizmasının yardımıyla, Marksizmin hayaleti nihayet toprağa verilmişti.

Önümüzdeki Yol?

Elbette tarih, 1989'dan beri, yere serilip ölmeyi reddetmiştir. Yine de enformasyon devriminin insanlığın kaderini temsil ettiği kanısı geçerliliğini koruyor. ABD'de Clinton yönetiminin, o meşhur enformasyon süper otoyolunun; ülkenin bilgisayar, telefon ve televizyonlarını fiber-optik teller, koaksiyal kablolar, uydular ve radyo dalgalarıyla birleştiren yüksek dalga boyunda, çok amaçlı dijital telekomünikasyon ağının kurulacağını ilan etmesiyle, bu öğreti şirketler ve devlet tarafından daha çok benimsenmeye başladı. 1994'te Ulusal Enformasyon Altyapısı (NII) yasası, otoyolun yapımını, hükümet tarafından finanse edilen ama özel sektör tarafından inşa edilen ve işletilen bir ağ olarak başlattı. İlk sonuç, Internet üzerinden video satışları, alış veriş, kumar, interaktif oyun ve on-line reklamların karını yutmak için pusuya yatmış olan telefon, kablo ve eğlence şirketlerinin birleşme furyası oldu.

Birçok yorumcunun işaret ettiği gibi otoyol imgesi, çağrıştırdığı doğrusal hareket, fiziksel nakliye ve maddi sağlamlık gibi unsurlarıyla siberuzayın çok yönlü, telekomünikasyona bağlı, çift yönlü sanal işlemlerini ifade etmekte tamamen yetersizdi; ancak dijital altyapıyı gündeme getirenlerin amaçlarını açıkça gösteriyordu. Zira bu metafor İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin yaşadığı altın çağı çağrıştırıyordu: Bu dönem iş sahaları açan, üretim teknikleri ve tüketim malları sunan otomotiv sanayinin merkezi rolüne atfen Fordizm olarak biliniyordu. Bu evrede yol inşaatı, otuz yıl boyunca olağandışı bir refahı sürdüren bir sanayi rejiminde montaj hattını, mamul malların kitlesel tüketimini, şehrin çevresinde konut yapımını ve özel ulaşımı birleştiren, sosyal yaşamın yeniden biçimlendirilmesindeki temel öğeydi. Otoyol söylemi, kirlilik, trafik sıkışıklığı, emeğin yabancılaşması ve yerel toplumların çözülmesi gibi otomobil-merkezli büyümenin olumsuz etkilerini unuturken,

bu ekonomik genişleme döneminin anılarını tazeliyordu. Benzetme yoluyla, kapitalist büyümenin yeni devresi olması umulan bu dönemde, yirmi birinci yüzyılın bilgisayar ve telekomünikasyonunun, yirminci yüzyılın otomobil ve yollarının yerini alması bekleniyordu.

Bu bağlamda, her renkten hükümet ve şirket liderleri enformasyon toplumu kuramcılarının formüllerini ezberden okudular. Başkan Yardımcısı Al Gore sanal eğitim, demokratikleşme ve kendini geliştirme konusunda çok zengin olanaklar vaat eden bir söylem geliştirdi. 1994'de Los Angeles'teki Califomia Üniversitesi'nde 'Ulusal Enformasyon Altyapısı' ile ilgili bir konuşmada Gore, eğer otomobiller bilgisayar çipleri kadar hızla gelişseydi, bir Rolls Royce bugün saatte 1.6 milyon kilometre hızla gider ve uzunluğu da bir milimetre olurdu diyerek, otoyol benzetmesine katkıda bulundu. Gore bu tür bir büyüme oranının, bir dünya devrimi ile aynı anlama geldiğini ilan etti. Gore'un söylemi, bu sibernetik gelecek tablosunda herhangi bir çıkar çatışması ihtimalini dışlıyordu. İş dünyasına, siberuzayın ticari fırsatlarını kolaylaştırmayı vaat ederken eşzamanlı olarak yurttaşlara ağlara 'serbest giriş'i garanti ederek devam etti. ABD'nin ekonomik geleceğinin, dijital çağın fırsatlarını kavrama yeteneğine bağlı olduğunu ilan ederek, kapitalizmin yenilik ve girişimciliğini, eski-SSCB'nin örneği ile karşılaştırdı; burası "önceliği fotokopi makinelerine değil, silahlı muhafızlara veren bir ülkeydi." "Devrimden doğan Amerika'nın" dijital teknolojiye dayalı "bu yeni, barışçıl dünya devrimine öncülük edebileceği" umudu olduğunu ilan ederek, dinleyicilerine "gelecek için tahminlerde bulunmayı değil ama geleceği hazırlayacak düzenlemeleri sağlamlaştırmayı" önerdi.

Kasım 1998'e kadar Temsilciler Meclisi Sözcüsü olan politik rakibi Newt Gingrich'in teknoloji aşkı da Gore'dan aşağı kalmıyordu. Toffler'ın yapıtlarının hayranı olan ve onun kitap-

larından birine bir giriş yazmış olan Gingrich, fütürist devrimci söylemi en gerici sağ politikayla sentezleyerek, aynı anda refah programlarına şiddetle saldırırken, her çocuğun siberuzaya bağlanması gerektiğinden büyük bir coşku ile söz ediyordu. Gingrich'in Progress and Freedom Foundation'ı (İlerleme ve Özgürlük Vakfı), kapitalizm ve enformasyon çağının kesişmesiyle ilgili büyük konferanslara ev sahipliği yapıyordu. Vakıf 1994'de bir belge yayınladı: Siberuzay ve Amerikan Rüyası: Bilgi Çağı'nın Magna Carta'sı. Ortak yazarları Toffler, George Gilder ve Esther Dyson gibi enformasyon çağı starlarıydı. Belge, "yirminci yüzyılın belirleyici olayı maddenin devrilmesidir" şeklinde tumturaklı bir duyuru ile başlıyordu. "Aklın güçleri her yerde nesnelerin kaba kuvvetini alt etmiştir", ikinci "sanayi" çağı ile üçüncü "enformasyon" çağı arasındaki Toffleresk çelişki etrafında geliştirilmiş bu yeni çağ, siberuzay ile ilgili olarak "keşfi uygarlığın en hakiki, en yüce çağrısı olabilecek" olan bir "biyoelektronik ufuk", bir "bilgi ülkesi" şeklinde uzayan tasvirlerle süslenmişti. "Magna Carta", "özgürlüğün doğası" ve "cemaatin özü" üzerine uzun uzadıya kafa yorduktan sonra, hepimizi "geçmişin ağır sanayi baronları ve bürokratları"ndan kurtaracak siber-iletişimin gücünü sevinçle selamlamış, nihayet bazı politik öğütler vererek sadede gelmişti. Burada konunun özüne iniyordu: Enformasyon üzerindeki özel mülkiyeti korumak için fikri mülkiyet hakları, otoyol altyapısının denetimsiz bir özel tekel tarafından mülk edinilmesi, enformasyona yönelik şirketler için vergi indirimleri ve federal hükümet denetimlerinin büyük ölçüde kaldırılması. Enformasyon çağı kapitalizminin güçlendirilmesi için yapılan bu öneriler hayallerin ötesine geçmişti. 'Magna Carta' önerilerinin birçoğu, yeni enformasyon ortamını yönetecek olan denetimsiz, yoğunlaşmış sermayenin gücüne duyulan inancın hukuksal bir kanıtı olan 1996 ABD Telekomünikasyon Yasası'na yerleştirildi.

Özel sektörün kendisi de sanal kapitalizmden beklentileri konusunda hükümetteki müşterileri kadar hayalciydi. Microsoft şirketinin sahibi ve sanayide siberuzayın baş kaptanı Bill Gates'in düşünceleri örnek gösterilebilir. Adı enformasyon otoyolu söylemini yansıtacak şekilde özenle seçilmiş olan özyaşamöyküsü, *The Road Ahead*'de (Önümüzdeki Yol) Gates 'Sürtüşmesiz Kapitalizm' adını verdiği şeyin arayışı içindeydi. Bu senaryoda, her yerde hazır ve nazır dijital teknolojiler piyasanın mükemmelleştirilmesinin temelidir. Gates enformasyon otoyolunun ardında yatan yönlendirici gücün 'altına hücum' olduğunu kabul edecek içtenliği gösterir. Gene de iş dünyasının siberuzaya taşınmasının, Adam Smith'in 'mükemmel rekabetin' bir önkoşulu olan 'mükemmel bilgi' ya da 'mükemmel enformasyon' dünyası hayalini gerçekleştireceğini söylerken, kendine özgü bir ütopyacılık sergiler. Enformasyon çağının en saldırgan tekelcisinin dilinde bu tür sözcüklerin çağrıştırdığı ironileri göz ardı edersek, Gates bize "piyasa enformasyonunun çok bol, işlem masraflarının düşük olacağı az-sürtüşmeli, düşük giderli yeni bir kapitalizm dünyası" vaat etmektedir. "Burası bir müşteri cenneti olacaktır." Teknoloji tarafından katılık ve kusurlarından arındırılan piyasa, içinde küresel dijital şebekelerin ve santrallerin bütün gezegeni birbirine bağlayacağı gerçek bir mübadele cennetine dönüşecektir.

Ne var ki bu tür ütopyacı bir tabloda bile, zaman zaman bazı karanlık noktalar beliriyordu. Birleşik bir dünya ekonomisi bağlamında, enformasyon devrimi tartışmaları küreselleşmeden ayrılamıyordu. Küresel köy rapsodilerinin yerini daha sert, daha endişeli bir şarkı alıyordu. Zira şimdi enformasyon çağına uyum baskısı, iletişimsel olarak bütünleşmiş ve giderek daha rekabetçi hale gelen dünya piyasasından geliyordu. Tekno-idealizm bilgisayar çağının realpolitik'ine denk düşüyordu. Yeni teknolojilerin acilen benimsenmesini isteyen söylem, sadece bu tür teknolojilerin ütopyacı vaatlerine değil, işsizlik ve düşen yaşam standartla-

rı gibi, bu vaatleri reddetmenin maliyetine de dayanıyordu. Bu durum, enformasyon devrimine yaklaşımda bir huzursuzluğa yol açsa da, onun kaçınılmazlığını ortadan kaldırmadı. Artan teknolojik işsizlik ve şirketlerin küresel hareketliliği döneminde, enformasyon çağının evrensel iyiliği konusunda bazı kaygılar olabilse de zorunluluğu konusunda çok daha az kuşku vardı.

Sosyalist rejimlerin tüm dünyada çöküşü ya da piyasa disiplinine açıkça boyun eğmeleri, George Gilder, Nicholas Rothschild ya da Kevin Kelly ve *Wired* dergisinin editörleri gibi günümüzün yüksek-teknoloji fütüristleri için artık anti-Marksist tartışmaların önemsizleşmesi anlamına geliyordu. Artık daha çok teknolojik ilerleme ve piyasa ekonomisinin zorunlu özdeşliği üzerinde odaklanıyorlardı. Birçok yorumcu, teknik enformasyondan türeyen bir ekonominin 'bionomik' çözümlemesiyle, kapitalizmin teknolojinin evrimleşme yolu ve insan faaliyetlerinin doğal durumu olduğunu öne süren Rothschild'in görüşlerini onaylıyordu. Bu, itiraz etmenin zaman ve enerji israfı olacağı bir fenomendi, çünkü sevsek de sevmesek de, güneş doğudan doğardı.

İdeolojik rakibin yok olmasına karşın, enformasyon sermayesinin devrimci entelektüelleri, mesihvari bir görev duygusunu sürdürdüler. Hans Moravac'ın bazı öngörüleri, ne kadar hırslı olduklarını gösterebilir. Moravac, öngörülebilir gelecekte, çok ileri yapay zekaların doğabileceğini tahayyül ederek, "insan evreninin büyük bölümünün, böylesi programların bilgisayara yüklenmiş zihinleri ve buna eşlik eden simüle insan zihinleri ile birlikte yan yana var olduğu bir bilgisayar ağına, bir siberuzaya dönüştüğünü" hayal etmemizi istiyordu. Moravac, daha sonra bu dünyanın politik ekonomisini özetliyordu. Tüm siberuzay varlıkları ağlardaki hayatın vazgeçilmezleri olan hafıza ve bilgisayar zamanı karşılığında emek ürünlerini takas ederek "bir tür serbest piyasa tarzı içinde" yaşamlarını sürdüreceklerdi. Bazıları evrenin az gelişmiş kısımlarını siberuzaya dönüştürecek ya da var olan kesimlerin performansını geliştirerek, yeni bir servet

yaratacaklardı. Diğerleri bilgi işlem uzayı, zamanı ve enformasyonu depolayan ve yeniden dağıtan kaynaklar olan bankalar gibi hareket edeceklerdi: "Siberuzaydaki bazı varlıklar, varoluşlarını sürdürebilmelerine yetecek kadar değer üretmeyi başaramayacak; bunlar en sonunda ya küçülüp ortadan kaybolacak ya da diğer girişimlerle birleşeceklerdir. Diğerleri başarılı olup, büyüyecektir." Moravac, günümüzde bu sanal yaratıkların varoluşuna en yakın paralelin, "seçenekleri temelde ekonomik performanslarıyla şekillenen, büyüyen, küçük parçalara ayrılan veya sağlamlaşan şirketler" olabileceğini söylüyordu. Böyle bir siberuzayda "bir insanın başarı şansının zayıf olduğunu" not ederek, hiç pişmanlık duymadan, zorunlu sonuca bakıyordu: Türümüz bu şirketleşmiş sentetik varlıklarla birleşecek ya da yerini onlara bırakacaktı! Kıyameti çağrıştıran böylesi görüşleri okuyunca insan, McKenzie Wark'ın bilgisayarlaşmış borsalarla ilgili tartışmalarında anımsattığı Marx'ın bazı satırlarını düşünmekten kendini alamaz. Genç Marx sermayenin nihai istikameti hakkında şöyle konuşuyordu: "En sonunda insanlık dışı bir güç her şeye egemen olur."[12]

Aşırılanlar ve Hayalet Kovmaca

Son yarım yüzyılda enformasyon devrimi öğretisi sadece fütürist bir kurgu ya da hatta sosyolojik bir tasvirden çok daha fazlası olduğunu kanıtlamıştır. İleri kapitalist ülkelerde yeni teknolojilerin kullanılması temelinde yürütülen yoğun bir yeniden yapılanmanın ayrılmaz bir bileşeni olmuştur. Düşünce kuruluşları, siyaset enstitüleri, laboratuarları, devlet daireleri ve kapitalist dünya ekonomisinin en güçlü ve zengin merkezlerinin danışman çevrelerinde formüle edilip geliştirilen enformasyon devrimi kuramı, bu yeniden yapılanmaya gerekçe, ortaya çıkan toplumsal değişimlere meşruluk ve parlak bir gelecek adına öğütler sunuyordu.

Gelişim sürecinde bu fikir 'maddi bir güç' olmayı amaçlayan

bir diğer devrimci kuramla, Marksizmle rekabet halindeydi: Savaş sonrasında sanayi toplumları bolluk içindeyken, ideolojinin sonu tarafından yenilgiye uğratılması gereken düşman oydu. Bu toplumların beklenmedik krizine, güya ölen ve gömülen Marksizmin ruhunun sızdığı isyanların yarattığı krize bir yanıt olarak, Bell ve meslektaşları post-endüstriyelizm kavramını üretmişlerdi. Onların yeni çağ müjdesi, sadece bir öngörü değil, kaotik ve yıkıcı kuvvetlerden geldiğini düşündükleri tehditlere karşı düzenin istikrarını restore etmek için zorunlu sosyal ve teknolojik önlemleri hayata geçirmeyi amaçlayan bir kehanet, partizan bir proje, bir girişimdi. Sonradan enformasyon devrimi ve sanal kapitalizm kuramlarında geliştirilmiş olan fikir buydu.

Ancak bu kuramların Marksizm ile ilişkisi, salt bir karşıtlık değil, aşırma ilişkisidir de. Genelde Marksist fikirlere aşina olan ya da gerçekte bunlardan yararlanan entelektüeller tarafından yaratılan enformasyon toplumu kavramı, analitik kuvvetini ve yaratıcı gücünü büyük ölçüde Marksizmin tekrar yazılmasından almıştır. Bu tekrar yazım, sınıfsız bir topluma doğru ilerleyen tarihsel süreç nosyonunu alıkoymuş ama bu dönüşümün yönlendirici gücü olarak sınıf çatışmasının yerine teknolojik ilerlemeyi geçirmiştir. Böylece devrim fikrini ilhak etmiştir. Mevcut sosyalizmin, yeni medyanın mesajlarını, Marksist rejimlerin dünya pazarından korundukları duvarlar ve perdelerin ötesine iletme kapasitelerine yakından bağlı olan halk ayaklanmalarıyla çöküşü, enformasyon devrimcilerinin gözünde bu projenin doğrulanmasıydı. Teknolojinin marifetiyle nihayet Marx'ın hayaletini kovduklarını gösteriyordu. Ne var ki, ileri sayfalarda bu hayalet kovma işleminin başarılı olmadığını öne süreceğim. Ama önce, diğer Marksistlerin 'enformasyon devrimi' hakkında söylediklerine bakalım.

MARKSİZMLER

Marx'ın teknoloji konusunda 'aslında ne söylediği'yle ilgili kafa yormak için artık çok geç. Zira, hepimiz gibi Marx da bir çoğulluktu. Teknoloji hakkında farklı şeyler yazmış, hepsi birbiriyle uzlaştırılamayacak ya da en azından, çok farklı, kimi zaman temelde çelişik biçimlerde uzlaştırılabilecek açıklamalar yapmıştı. Marksizmin tarihsel gelişimindeki bu heterojen ifadeler, şimdi yaşayanların beyinlerinde çok büyük bir yük oluşturan ve orijinal kaynakların her yeniden okunuşunda kırılmaya uğrayan ciltler dolusu yoruma neden olmuştur.

Marx'ın Makineleri

Bu bölüm, Marx'ın metinlerinde makinelerle ilgili birçok ifadenin taranmasıyla başlıyor. Ardından diğer Marksistlerin enformasyon devrimine yanıt verirken, bu açıklamaları nasıl anlamlandırıp yorumladıklarını irdeliyoruz. Üç pozisyonu ele alıyorum: Teknobilimi, sermayenin kaçınılmaz yenilgisiyle sona erecek olan diyalektik dramanın merkezi bir öznesi olarak gören bilimsel sosyalizm, kapitalist egemenliğin aracı olarak teknolojiye odaklanan neo-Luddizm ve çoğunlukla emek ve sermaye arasında teknoloji aracılığıyla bir uzlaşma olanağı arayan post-Fordist bakış açıları. Bu bölüm hiçbir biçimde teknolojik değişim üzerine Marksist ya da Marksizmden kaynaklanan düşüncenin tam bir envanter çalışması olmadığı halde, tartışmak istediğim belli başlı çözümlemeleri kapsıyor. Zira bilimsel sosyalist-

ler, neo-Luddistler ve post-Fordistlerin hepsinin çok farklı yollardan da olsa, enformasyon devrimcilerinin meydan okuyuşuna uygun yanıtlar vermekten uzak olduklarını öne sürüyorum.

Daha önce gördüğümüz gibi, enformasyon devrimcilerinin ruhuna çok yakın bir Marx, "el değirmeni feodal lortlu toplumu yarattıysa buharlı makine de sanayici kapitalisti olan bir toplumu yaratacaktır" diyen bir Marx var.[13] Bu teknolojik determinist Marx hiç de ihmal edilecek bir kişilik değildir. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'ya Önsöz*'de, aşağıdaki ünlü alıntıda onun ağırlığını hissederiz:

"Yaşamlarının toplumsal üretiminde, insanlar kendi iradelerinden bağımsız belirli ilişkilere, maddi üretici güçlerin gelişiminde belirli bir aşamaya denk düşen üretim ilişkilerine girerler."[14] Marx, gelişmelerinin belirli bir aşamasında "toplumun maddi üretici güçlerinin varolan üretim ilişkileriyle çatışmaya girdiği"ni ve "bu ilişkilerin üretici güçlerin gelişim biçimleri olmaktan çıkarak, onların ayak bağı haline geldiği"ni bu suretle toplumsal devrimi başlattıklarını söyler.[15]

Üretici güçlerin tam olarak neyi ifade ettiği, üretim ilişkilerinin ne olduğu ve ikisi arasındaki etkileşimin niteliği, Marksist kuramın en tartışmalı sorunları arasındadır. Üretici güçleri teknoloji, üretim ilişkilerini ise toplumsal olarak kavrayan, ilkinin ikincisi üzerinde önceliği olduğu görüşünün, Marx'a çok yakın bir yerde, dostu Frederick Engels'in yapıtında kök salmış olduğu kesin. Engels modern makinelerin gelişmesiyle "üretici güçlerin kendilerinin... sermaye karakterinden kurtulmak için... artan bir güçle bastırdığını" yazmıştı.[16] Buradan yola çıkan Marksist düşünce çizgisi; teknolojik gelişmeyi bağımsız bir güç olarak görmüş, tarihin motoru olarak kavramıştır. Sürekli genişleyen üretici güçler, sosyalizme ilerleyen yolda, günü geçmiş mülkiyet biçimlerini acımasızca ezmektedir. Nikolai Bukharin, J. D. Bernal ve Gerald Cohen gibi ünlü kişiler de bu görüşü savunmuştur.

Ne var ki Marx'da bu mekanik tarih görüşünü düzelten ve aslında onunla çelişen başka metinler de vardır. Örneğin *Kapital*'de fabrikaların makineleşmesi ele alınırken, kapitalizmin işyeri ve toplum üzerindeki kontrolünü derinleştirirken, üretim yöntemlerini de dönüştürdüğü anlatılır. Marx bu süreci 'kendine mal etme'nin birbirini izleyen dereceleri açısından tasvir etmiştir.[17] "Biçimsel kendine mal etme"de, kabaca sanayi devriminin ilk aşamalarında, sermaye, ücretli emek biçimini önceden varolan zanaat üretimi tarzlarına dayatır. Ancak daha sonraki evrede, 'gerçekten kendine mal etme' esnasında, çalışmayı tamamen yeniden örgütler. Bilim sistematik olarak sanayiye uygulanır, teknolojik yenilik süreklilik kazanır, sömürü iş saatlerinin 'mutlak' uzatılması yerine, üretkenliğin 'nispi' bir şekilde yoğunlaşmasında odaklanır.[18]

Bu kendine mal etme sürecinin merkezinde, el işçiliği yöntemlerinin yerlerini makine imalatına bırakması yatar. Marx bu gelişmenin itici gücünün, fabrika sahibinin usta işçileri vasıfsızlaştırıp, yedek işsizler ordusunu genişleterek kendi işgücü üzerindeki komutasını arttırma güdüsü olduğunu söyler. Bu tür bir anlatım, teknolojik determinist değerlendirmeye ters düşer. Zira makineleri şekillendiren toplumsal ilişkiler, sermayenin, değerin yaratılması süreci üzerinde tam kontrole duyduğu gereksinmedir. Bu tür metinlerin okunmasından, makinenin kendisinin de toplumsal gücün eseri olduğunu, makinenin, üretici güçlerin sadece bir uğrağı olduğunu savunan Georg Lukacs'dan, Harry Braverman ve David Noble'a kadar uzanan farklı bir çözümleme çizgisi doğmuştur.

Marx'ın toplumsal ve teknolojik etkenler arasında karmaşık bir etkileşimi ortaya koyduğu konusunda uzlaşılabilse bile, gene de onun makineler üzerine yazdığı metinler arasında uzlaşmayacak bölümler bulunurdu. Marx'ı bugünkü kullandığımız terimle 'sosyo-teknik sistemler'in ilk kuramcıları arasına sokan, iki ka-

tegoriyi birbirinden ayrılmaz bir biçimde, karmaşık olarak kavramasıydı. Birçok okur, onun on dokuzuncu yüzyılda, fabrika sahiplerinin teknolojiyi nasıl kullandığına dair çizdiği kabus tablolarından etkilenmiştir. Marx tekrar tekrar bize makinelerin üretimde işçinin karşısına, sermayenin somutlaşmış ya da en azından metalleşmiş gücü olarak çıktığını söyler. Buhar makinesi fabrika sahibinin elinde bir "işkence aleti" olarak iş görüyordu. Ölümcül bir tiranlıkta, otomatik makinelerin "ölü emeği", "canlı emek gücüne egemen olan ve onun kanını emip tüketen... şeytani bir güçle... mekanik bir canavar" haline gelerek, işçiyi "canlı bir eklenti"ye dönüştürüyordu.[19] Ya da Marx'ın 1856'da Chartistlere yaptığı bir konuşmada söylediği gibi, "insanlığın doğaya hakim oluşuyla beraber, insanın diğer insanlar tarafından köleleştirildiği görülür... Bütün yenilik ve ilerleyişimizin, maddi kuvvetlere entelektüel yaşam soluğu vermekle ve insan hayatını bir maddi kuvvetin içinde yavanlaştırmakla sonuçlandığı görülür."[20] Buradan ve diğer birçok metinden teknofobik, kara ütopyacı, neo-Luddist bir Marx, makinelere öfkeyle karşı çıkan bir Marx süzülüp çıkarılabilirdi.

Bununla birlikte, böyle bir Marx'ın yaratılması, büyük ölçüde bir kurgulama ve seçici çabaya bağlıdır. Zira Marx'ın sadece makinelerin korkunç etkilerinden değil, özgürleştirici potansiyellerinden söz ettiği başka anlar vardı. Örneğin, *Kapital*'deki bir metinde "modern sanayi"nin nasıl kendisini "makineler, kimyasal süreçler ve diğer yöntemler aracılığıyla" sürekli geliştirdiğini ve böylece "emeğin farklılaşmasını, işlevlerin akışkanlığını ve işçilerin tüm yönlerde hareketliliğini zorunlu kılan bir yolla... durmaksızın sermaye ve işçi kitlelerini bir üretim dalından bir diğerine fırlattığı"nı öne sürmüştü.[21] Marx, sermaye egemenliğinde bu kesintisiz teknolojik değişimin "işçinin hayat tarzını ilgilendirdiği kadarıyla, tüm sessizliği, tüm değişmezliği, tüm güvenliğini yok eden" korkunç yıkıcı, sefilleştirici bir kuv-

vet olduğunu söylemişti.[22] Ne var ki, böyle acımasız bir yeniliğin, aynı zamanda potansiyel bakımdan olumlu bir yana sahip olduğunu da ortaya koymuştu. Bu, eskiden zanaat üretiminin tipik özelliği olan dar uzmanlaşmaları yok ederek, "emeğin farklılaşmasını ve bu yüzden işçinin çok sayıda farklı işe uyum göstermesini kabullenmeyi" de mümkün kılmıştı.[23]

Böylece modern endüstri, teknolojik işsizlik "ucube"sinin yerini "emeğin farklılaşması olanağı"na bıraktığı bir alternatif, komünist toplumsal düzen görüşüne yol açmıştır.[24] "Sadece tek uzmanlaşmış toplumsal işlevin taşıyıcısı olan kısmen gelişmiş birey... farklı toplumsal işlevleri sürdürdüğü farklı etkinlik tarzları olan tam gelişmiş birey"e yerini bırakacaktı.[25] California'da durmaksızın meslek değiştirmenin, kendisini "bir insandan çok bir yumuşakça" gibi hissetmesine neden olduğunu söyleyen bir Fransız işçisinden söz eden Marx, "işçilerin çocuklarının belli bir teknoloji dersi göreceği" teknik, ziraat ve meslek okullarının geliştirilmesini öğütler.[26] Böylesi anlardan, insan-makine etkileşiminin ilerici olanaklarını coşkuyla karşılayan bir başka Marx yaratılabilir.

Marx'ın makineler hakkında yazdıklarının çoğu fabrika otomasyonuyla ilgili olmakla birlikte, kendi çağının iletişim ve taşımacılık alanındaki diğer büyük teknolojik yenilikleri hakkındaki gözlemlerinde de neredeyse aynı belirsizlik karşımıza çıkar. Marx için telgraf, buharlı gemi ve demiryolları, fabrika üretiminin gelişmesinin ayrılmaz sonuçları, hammadde arzı ve sanayi makinelerinin ürettiği malları emmek için zorunlu olan dünya pazarını yaratma araçları, sermayenin üretim araçlarını durmaksızın devrimcileştirmesinin bir uzantısıydı. Bunlar "burjuvaziyi yerkürenin tüm yüzeyinde izleyen" onu "her yere yuvalanmaya, her yere yerleşmeye, her yerde ilişkiler kurmaya" iten acımasız bir dinamiğin görünümleriydi.[27]

Yeni seyahat ve iletişim kanalları özünde, bir tahakküm siste-

minin yayılan dallarıydı. Marx, günümüzdeki küreselleşmenin koşullarını çarpıcı bir biçimde öngören bir metinde şöyle yazmıştı: "Yeni üretici güçlerdeki her gelişme, aynı zamanda işçilere karşı bir silahtır da. Örneğin, iletişim araçlarındaki tüm ilerlemeler, farklı yerlerdeki işçiler arasındaki rekabeti kolaylaştırıp, yerel rekabeti ulus çapında rekabete dönüştürür."[28] Marx başka bir yerde yeni iletişim araçlarını, parasal mübadelelere, öznesiz ve acımasız süreçleriyle herhangi bir insani müdahale ya da dönüşüm olanağının ötesinde bir güç kazandıran, "dünya pazarının özerkleştirilmesi"nde temel bir bileşen olarak çözümlemişti. Özellikle Marx'ın ideoloji ve meta fetişizmi hakkındaki yorumlarıyla ilişkilendirildiğinde, bu gözlemler neredeyse tümüyle kapitalist medya ve enformasyon sanayilerinin başat etkileri üzerinde odaklanan bir Marksist politik ekonomiyi destekliyordu.

Aynı zamanda ve hatta sanayi makineleri örneğine göre daha kesin biçimde, Marx on dokuzuncu yüzyılın iletişim devriminde de kurtarıcı olanaklar olduğunu düşünmüştü. Telgraf, hızlı posta hizmetleri ve seyahat, dar kafalılığı, yerelliği ve kapalı ulusal çıkarları parçalıyordu. Bunlar özünde, proleter enternasyonalizminin potansiyel katalizörleriydi. *Komünist Manifesto*'nun "dünya işçileri"ne ünlü çağrısının girişinde "modern sanayinin yarattığı ve farklı yerlerdeki işçileri birbiriyle ilişkiye sokan gelişmiş iletişim araçlarının... işçilerin devamlı genişleyen birliği"ne nasıl yardım ettiği üzerine bir dizi coşkulu gözlem yer alıyordu. Bu, burjuvazinin "kendisine ölüm getiren silahları" imal ettiği ve "bu silahları kullanacak insanları, modern işçi sınıfını" var ettiği sürecin bir ifadesiydi.

Marx yaşamı boyunca bu tür olanaklardan yararlanmaya hevesliydi. James Billington'a göre, Marx ve Engels kendi mesajlarını daha geniş bir çevreye iletmek için, solcu bir basın ajansı aracılığıyla Brüksel'deki uluslararası telgraf ajanslarına sızmayı planlamışlardı. Peter Waterman'ın not ettiği gibi, bu, Marx'ı bir

'hacker' yapmaya yetmez, ama bununla birlikte, Marx'ın metinlerinde kitle iletişiminin devrimci olanaklarına duyduğu o çok belirgin coşku, Bertholt Brecht'ten Walter Benjamin'e ve Hans Magnus Enzensberger'a kadar farklı kuramcılarda yankısını bulmuştu.

Özetlediğim bu gözlemler, Marx'ın makinelerle ilgili olarak yazdıklarını ancak yüzeysel olarak tarıyor. Ama bunlar, tüm bu metinlerde bir elektriksel gerilimin, kutupsal olanaklar arasında titreşen alternatif bir akımın olduğunu söylemeye yeterlidir. Bir kutupta teknoloji; kapitalist egemenliğin bir aleti, sömürüyü yoğunlaştırmanın ve dünyayı meta mübadelesine zincirlemenin bir aracıdır. Diğerinde, bir komünist toplumun önkoşulları olan yoksulluktan kurtulmanın ve toplumsal ilişkinin temelidir. Ne var ki, her bir kutba ne kadar ağırlık verileceği ve hangi mantık ya da anlatı üzerinden ilişkilendirilecekleri çok büyük bir çekişme konusudur. Daha sonra tüm diğer yorumcular gibi ben de Marx'ın makinelerle ilgili çatışkılarının (antinomiler) kendi favorim olan referans noktalarını, metinleri seçeceğim. Ama önce, başkalarının Marx'ın makinelere yaklaşımını nasıl anlamlandırdığına bakalım.

Bilimsel Sosyalizm

Bilimsel sosyalizm terimini, Marx ve Engels'in üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki çelişkiyle ilgili gözlemlerinden esinlenerek, tarihin sosyalist bir varış noktasına doğru bilimsel olarak öngörülebilen hareket yasalarıyla yönlendirildiğini düşünen Marksizm biçimine işaret etmek için kullanıyorum. Buna farklı şekillerde nesnelci, klasik ya da neo-ortodoks Marksizm de deniliyor. Bu düşünce okulunun en ileri örneğine, Dördüncü Enternasyonal'in ünlü kuramcısı Ernest Mandel'in yapıtında rastlayabiliriz.

Mandel'in baş yapıtı *Late Capitalism* (Geç Kapitalizm) ilk

kez 1968'de yayınlandı ve 1975'te İngilizce'ye çevrildi. O sırada, post-endüstriyel kuramcılar birçok toplumsal görüngünün Marksizmin kesinlikle tarih dışına itilişinin belirtisi olduğunu iddia ediyorlardı. Mandel'in yapıtı bu değişiklikleri tarihsel materyalizm çerçevesine yeniden yerleştirme yolunda bilgece bir çabayı simgeliyordu. Zira, Mandel'in temel iddiası, Marx'ın tanımladığı kapitalist özellikleri aşmaktan uzak olan Avrupa ve Kuzey Amerika toplumlarının, aslında bunları kendilerine özgü saf bir biçimde sergiledikleriydi.

Mandel, kapitalizmde her biri bir önceki aşama üzerinde diyalektik bir genişlemeye işaret eden üç temel uğrak olduğunu öne sürmüştü: Piyasa kapitalizmi, tekelci kapitalizm ve kendi evremiz olan geç kapitalizm. Bu aşamaların ortaya çıkışını, Kondratieff'in ünlü 'uzun dalgalar' kuramına, Batı tarihinin son iki yüzyılına hakim olduğu söylenen ekonomik büyüme ve durgunluğun birbirini izleyen, ritmik bölümlerine bağlamıştı. Her dalgada, teknolojik yenilik kabarmaları, uzun süren bir yatırım eksikliği döneminden sonra kar oranındaki geçici artışlarla hızlandırılıyordu. Kapitalizmin bu üç evresine üç 'genel teknoloji devrimi' denk düşüyordu: 1840'ların buhar enerjili makineleri, 1890'ların elektrik ve yanmalı motorları ve 1940'lardan bu yana, nükleer enerji ve bilgisayarlaşmanın üçüncü teknolojik devrimi.

Bu en son evrenin temel özelliği, otomasyon düzeyinin artışı ve özellikle, sanayi işçilerinin yerini otomatik kontrole dayalı sibernetik sistemler ve sürekli akış süreçlerinin almasıydı. Bu, tüm kapitalist ekonomiye yayılan, karşılıklı ilişki içindeki bir dizi gelişmeyi de beraberinde getiriyordu. Canlı emeğin hammaddelerin fiilen işlenmesinden, hazırlama ya da denetleme işlemlerine geçişi, organize araştırma ve üniversite eğitiminde yeni gelişmeler, üretimin hızlandırılması ve bunu izleyen daha etkili bir envanter kontrolü, pazar araştırması ve talep yönetimi ve teknoloji sistemlerine yapılan giderek büyüyen ve giderek daha hızlı

eskiyen yatırımlar. Bu gelişmeler sadece her bir işletme içinde değil, aynı zamanda bir bütün olarak ekonomide basınç yaratıyor, devletin daha çok müdahale etmesine yol açıyorlardı. Bu değişikliklerin tümü kapitalizmin ezici buyruğu olan kar oranlarının korunmasıyla ilişkiliydi.

Bu çözümleme Mandel'i sanayi-sonrası kuramının ilk açıklamalarıyla doğrudan çatışmaya sokmuştu. Bilim ve teknolojik bilginin ekonomik merkeziliğinin, benzersiz bir tarihsel çağa işaret ettiğini söyleyen herhangi bir fikri kategorik olarak reddeden Mandel şöyle yazmıştı: "Bir sanayi-sonrası toplumu temsil etmek bir yana, geç kapitalizm... ekonominin tüm dallarının ilk kez tam olarak endüstrileştiği dönemdir." Özellikle Bell'in yapıtını, teknolojik akılcılığın geçerli kuramlarına örnek gösteren Mandel, "teknolojinin her şeye kadir olduğu inancı, geç kapitalizmde burjuva ideolojisinin özgül biçimidir" demişti: "Bu ideoloji mevcut toplumsal düzenin tüm kriz risklerini yavaş yavaş ortadan kaldırma, tüm çelişkilerine 'teknik' bir çözüm bulma, asi toplumsal sınıfları entegre etme ve politik patlamalardan kaçınma yeteneği olduğunu ilan eder." Ancak Mandel, yeni teknolojilerin kapitalizme eski karşıtlık ve krizleri aşma olanağı tanıdığı fikrinin aldatıcı olduğunu, tam tersine, bu tür yeniliklerin onun kaçınılmaz çöküşünü yakınlaştırdığını söylemişti.

Mandel geniş bir yelpaze içinde bir dizi etken sıralayarak, tümünün sistemin buhranını yaratmak için etkileşim içinde işlediğini söylemekle birlikte, argümanının temelinde 'nesnelci' Marksizmin geleneksel dayanağı yatmaktaydı: Sermayenin organik bileşiminin yükselmesi sonucunda kar oranının düşmesi. Bu argümanı kavramak için kısa bir teknik açıklama şart.

Marksist değer kuramı, artı değerin kaynağının canlı emeğin sömürülmesi olduğunu kabul eder. Kapitalist üretim değer cinsinden C + V + S formülü ile temsil edilir. C sabit sermaye, değeri üretimde artmayan sadece onun tarafından korunan kısım;

binalar, hammaddeler ve özellikle, makinelerdir. V değişken sermaye, kapitalist tarafından emek gücü satın almakta kullanılan kısımdır. Bu terimle adlandırılmasının nedeni, kapitalistin sermayesini arttırmasını sağlayan tek sermaye bileşeni olmasıdır. S artı değerdir, yeni yaratılmış olan değerin emek gücüne verilmeyip, kapitalist tarafından el konulan parçasıdır. Kar oranı, artı değer ve toplam sermaye arasındaki orandır; yani S / (C + V). Sabit sermaye ile değişken sermaye arasındaki oran, C / V, sermayenin organik bileşimidir.

Kapitalist sistemin temel eğilimi, sabit sermayenin (makineler ve hammaddeler) değişken sermayeye (ücretler) oranını artırmaktır. Mandel ve diğer nesnelci Marksistlerin çoğu için, bu doğrultudaki başlıca itici güç, üretkenliği artırmak için patronları sürekli otomasyona zorlayan sermayeler arası rekabettir. Ama sermayenin organik bileşimi, C / V artarsa, diğer şeyler eşit olmak koşuluyla, kar oranı S / (C + V) düşer. Makineleşme işçileri üretimden ne kadar fazla dışlarsa, artı değer oranı ve sonuçta artı değer miktarı o ölçüde küçülür. Karlılıktaki bu düşüş yatırımda duraklamalara neden olur, sınıf çatışmasını hızlandırır ve devrimci krize yol açar. Sermayenin kar güdüsüyle üretici güçleri genişletme zorunluluğu, böylece onun kendisini imha eden bir araca dönüşür.

Bu argüman, Marksistler arasında bile şiddetli bir tartışma konusudur. Marx, "düşen kar oranı"yla ilgili ilk açıklamasında, bazı karşıt eğilimleri belirlemişti: Emek sömürüsünün yoğunlaşması, makine imalatında artan etkinlik ve yeni hammadde kaynaklarıyla sabit sermaye öğelerinin ucuzlaması, düşük organik bileşime sahip endüstrilerin ortaya çıkışı, dış ticaret artışları, sermayenin devrinde hızlanma, hepsi de kar oranının düşmesini kaçınılmaz olmaktan çıkarabilirdi. Ama neo-ortodoks yorumlar bunları ikincil etkenler olarak görme eğilimindedir. Mandel "ortalama kar oranında düşüşün kaçınılmaz olduğuna" inanmaktadır.

'İşçisiz fabrikayı' görünebilir kılan sibernetik, bu süreci doruğa vardırmış, Mandel'in "kapitalist üretim tarzının mutlak içsel sınırı" dediği şeyi ufka yerleştirmiştir: Tamamen otomatikleştirilmiş üretimin, artı değer yaratılmasına olanak vermediği nokta. Mutlak sınır... makineleşmenin son aşamasına giden yolda canlı emeğin üretim sürecinden tasfiye edilmesi sonucunda, toplam artı değerin kaçınılmaz olarak küçüleceği olgusunda yatar. "Kapitalizm endüstri ve tarımın bütününde tam otomasyonun uygulandığı bir üretimle bağdaşmaz, çünkü bu sistem artı değer yaratmayı ya da sermayenin değerlenmesini içermez." Bu öngörüyü garantiye almak için, Mandel sermayenin geleneksel fabrika temelinin dışına çıkarak, ortalama organik bileşimini azaltmanın bir yolunu keşfetmesini dışlayan bazı kuramsal varsayımlar ortaya atmıştır. Hizmet sektörünün gelişmesi, bu alandaki işlerin çoğu "üretken değil" diyerek göz ardı edilmiştir, çünkü bu sektör bir metanın "maddi biçimi"ni değiştirmemektedir. Emek gücünün araştırma ve tasarım alanlarına kayması da aynı şekilde reddedilmiştir, çünkü böylesi bir dönüşüm, "fabrikanın bütün hiyerarşik yapısının temelini yıkacak... kol ve kafa emeği arasındaki toplumsal işbölümünün tamamen ortadan kalkmasını gerektirecektir." Bu kaçış noktalarını tıkadıktan sonra, Mandel üçüncü teknolojik devrimin kapitalizmin kaderini belirlediğinden emindir.

Mandel, kapitalizmin kendisini otomatikleştirerek, silinip gideceğini düşünmüyordu. Tersine düşen karların eninde sonunda otomasyonun sınırlanmasına neden olacağına inanıyordu. Ama bu genişleme yolunun kapanması, kriz-yüklü durgunluğa ve 'artı değerin' bölüşülmesi üzerinde yoğunlaşan bir çatışmaya yol açacaktı. Aslında kapitalizm Marx tarafından öngörülen tarihsel tuzağa yakalanmıştır; üretici güçleri genişletme başarısı, varlığını sürdürmesi için gerekli olan toplumsal ilişkileri parçalayan çatışmalara yol açar. Mandel verdiği idam hükmünün temyize

ve ertelemeye tabi olmakla birlikte kesin olduğunu açıklarken, teleolojisi başyapıtının başlığına kazılıdır: *Late Capitalism.* (Late, aynı zaman merhum anlamına gelir!)

Mandel'in yapıtı, birçok yönden Bell'e ve post-endüstriyelistlere verilen parlak bir yanıttır. Bu kuramcıların günümüz toplumunun yeni özellikleri diye öne sürdüğü şeylerin, birikimin çok eski mantığıyla nasıl sıkı bir ilişki içinde olduğunu göstererek, sermayenin mantığının yerini benzersiz ve merhametli enformasyon ilkelerine bıraktığı iddiasını çürütmüştü. Ayrıca kitabı yayınlandığı sırada, post-endüstriyelistlerin önüne geçilmez ekonomik büyüme türünden pembe tahminlerine kıyasla, Mandel'in ekonomik krizin yenileneceği öngörüsünün ne kadar güçlü bir önsezi olduğu görüldü.

Ancak çarpıcı olan, Mandel ve post-endüstriyel rakipleri arasında derinlerde bir yakınlık bulunmasıdır. Böyle bir "otomatik Marksizm" tam da karşı çıktığı kuramların varsayımlarını büyük ölçüde yansıtır. Bilimsel-teknolojik yeniliğin sermayeye sorunsuz işleyen, evrimci bir gelecek sunacağı beklentileri konusunda bir uzlaşmazlık vardır. Ama esasen makineler olarak görülen üretici güçlerin, kaçınılmaz toplumsal dönüşümlerin merkezi araçları olduğu görüşü ortaktır. *Geç Kapitalizm*'de, makinelerin ve kapitalistlerin dansı, post-endüstriyel öğretilerin doğrusallığını esrarengiz bir biçimde yansıtan bir alınyazısına doğru saat gibi işleyerek ilerlemektedir.

Daha kaba bilimsel sosyalistlerin tersine Mandel, devrimi özerk bilimsel ilerlemenin bir sonucuna indirgeyen bir teknolojik determinist değildi. Aksine, sermayenin mekanik bir biçimde kendi kendini yok etmesiyle, onun yeniliğe yönelik rekabetçi eğilimini diyalektik bir ilişki içinde görüyordu. Ancak Mandel, teknolojinin önceden verilen hükmü acımasızca infaz ettiğini savunan bir toplumsal deterministtı. Bu konum ile burjuvazinin "teknolojinin her şeye kadir olduğu" inancı arasındaki me-

safe, onun sandığı kadar büyük değildi. Mandel'in yorumladığı şekliyle, kar oranının düşüşü yasası, Bell ve post-endüstriyelistlerin savunduğu yükselen ilerleme eğrisinin aynadaki yansımasıydı: Bunlardan biri kapitalist istikrara götürürken, diğeri kesin bir sosyalist devrime götürüyordu.

Mandel'in öncüllerini paylaşanlar açısından bile, vardığı sonuçlara kuşkuyla yaklaşmak için kuramsal nedenler vardı. İşaret ettiğim gibi, Marx'ın kendisi 'kar oranının düşüşü' karşısında karşı-eğilimlerin varlığından söz etmişti. Birçok Marksist, bu yasanın kaçınılmazlığını sadece özgül koşullarda geçerli olan bir durum olarak görür. Kapitalizmin yeni teknolojileri kullanması, kuşkusuz otomasyon aracılığıyla canlı emeği üretim dışına itse de, sömürü oranını artırarak, kar oranının düşüşüne karşıt eğilimleri de güçlendirebilir. Makine üretimi robot üreten robotlarla ucuzlatılabilir, hizmet sektörünün genişlemesi gibi düşük organik bileşime sahip yeni sömürü alanları açılabilir. Dolaşım, reklam, pazarlama ve yenilikler aracılığıyla hızlandırılabilir ve dünya pazarı telekomünikasyonla bütünleştirilebilir. Mandel bu olasılıkları yarı teleolojik bir muğlaklıkla reddetmişti. Ama bu tür olanaklar, onun teleolojik kesinliğine kuşku düşürecek kadar önemli görünüyor. Bu, post-endüstriyelistlerin piyasanın engelsiz büyüyeceği düşlerini onaylamak değildir. Ama krizi sermayenin kendi iç mantığının kaçınılmaz sonucundan çok, metalaşmanın alanı, ölçüsü ve hızıyla ilgili bir dizi toplumsal savaşımın sonucuna bağlı olarak görmek demektir.

Mandel'in değerlendirmesinde elbette, kriz anında işçi sınıfı 'devrimci an'ı yakalamaya çağrılmıştır. Ama *Geç Kapitalizm*'in sayfalarında rastladığımız çarpıcı bir özellik, bu baş kahramanın, bütün dramanın görünürdeki varoluş gerekçesinin, büyük ölçüde görünmez olması, sermaye ve makineler kadar yakından çözümlenmemiş olmasıdır. Başka yerlerde, Mandel modern proletaryayı tartıştığında, bunu esas olarak Marx'ın sanayi işçi-

si tanımını bir daha doğrulamak, medyanın 'yönlendirmelerinin' önemini göz ardı etmek ve 'proletaryanın durumunun temel yapısal istikrarının' sunduğu devrimci taahhüdün garantide olduğunu anlatmak için yapmıştı. Bu tür nesnelci bir çözümlemede, ihtiyaç ve arzuların hayat verdiği, canlı bir özne olarak emek çok az anlam taşıyordu. Bu öznenin değişebileceği, en az makinelerde somutlaşmış ölü emek kadar dinamik yollarla karmaşıklaşacağı ve değişik kapasiteler edinebileceği ya da bu kolektif öznenin enerjilerini harekete geçirme ve sınırlama çabaları sırasında, kapitalist gelişmenin kendisinin de büyük ölçüde şekillenmiş olabileceği fikri çok az anlam taşıyordu. Özetle, Mandel'in üretici güçler ve üretim ilişkileri diyalektiği, sınıf savaşımını atlayıp geçiyordu. Emekçi öznenin isyanlarının, kapitalizmin kendi kendisini ortadan kaldırmasının önceden belirlenmiş refleksi olduğu, söylemde öne çıksa da çözümlemede ikincil planda kalıyordu.

Marksist bilimsel sosyalizmin determinizmi ile burjuva teknolojik gelişim kuramları arasındaki bu örtülü yakınlık, tüm sosyalizm anlayışını ilgilendirecek kadar yaygınlaşmıştır. Şayet sosyalizm halkın isyanı ve öz örgütlenmesinin bir sonucundan çok, bilim ve teknolojinin ilerlemesinin bir yan ürünü olarak görülürse, devrimci ödev, ne pahasına olursa olsun teknobilimsel gelişmenin hızlandırılması olarak tanımlanabilir. "Ne pahasına olursa olsun" derken, adlarına devrim yapılan işçilerin her türlü direnişi ya da sundukları alternatiflerin bastırılmasını kastediyoruz. Bu anlayışın sonuçlarının gerçekten grotesk biçimde ortaya çıktığı yer, elbette Sovyet rejiminin geç dönemiydi. Burada bilimsel Marksizmin nesnelliği ile bir öncülük, vekalet ve teknolojik uzmanlık mantığı ölümcül bir karışım içinde birleşmişti.

Mandel, Troçki'nin bir öğrencisi olarak Sovyetler Birliği'ne karşı son derece belirsiz olan tavrını sürdürmek zorundaydı. Ama onun 'üçüncü teknolojik devrim' kavramının, 1960'lar ve

70'lerde Sovyet yetkilileri ve akademisyenlerinin benimsediği 'bilimsel-teknolojik devrim' ya da 'BTD' kavramı ile büyük bir benzerliği vardı. Sibernetik otomasyon tarafından yeni bir tarihsel devrin başlatıldığını öngören bu tür kuramlar, BTD'den kapitalizmin değil, sosyalizmin yarar sağlayacağı konusunda bir uyarıda bulunmakla birlikte, temelde burjuva post-endüstriyelizm kuramlarını tekrarlıyorlardı. Batıda pazarın anarşisi ve çelişkileri çatışmayı ve dağılmayı yoğunlaştırırken, Sovyet bloğunda BTD'nin planlı gerçekleşmesi sınıfsız bir toplumun başarılmasında hayati bir kaldıraç rolü üslenecekti. Ancak çözümlemenin esası Bell'inkinden ya da Brzezinski'den çok az farklıydı ve halkın öznel tutumunun yeni gerçeklere ayak uydurması zorunluluğu hakkındaki uyarılar da ürkütücüydü.

Enformasyon toplumu kuramını ve bilimsel sosyalizmi birleştiren şey, insan öznelerin arzularını teknobilimsel ilerlemenin gerekliliklerine bağımlı kılan ortak bir determinizmdir. Biri ötekinin doğrusallığını, bilimciliğini ve teknokratik eğilimlerini yineler. Özünde, ikisi de şirket yöneticileri ya da bürokratlardan oluşan bir sınıf tarafından üretim araçlarının kolektif denetimden kaçırıldığı rejimlere uygun öğretilerdir. Enformasyon devrimcilerinin bilimsel sosyalistlerden bu kadar çok şey ödünç alabilmiş olmasının nedeni- tersi de doğrudur- kesinlikle budur. Birinciler kuşkusuz ikincilerden daha başarılıydı: BTD'in Sovyet savunucuları, Batılı enformasyon devrimcilerinin gerçekleştirdiği yenilikleri yapmakta başarısız oldular. Gene de böylesi öğretileri yayanlar arasındaki fark, iri cüsseli ama ölümcül tyrannosaurlar ile hızlı, ufak tefek ama daha da ölümcül velociraptorlar arasındaki fark gibidir. Bolşevik deneyin son bulmasıyla birlikte, bilimsel sosyalizmin bütün teleolojik kesinlikleri dağılıp gitmiştir. Ancak kesin olan, önceden belirlenmiş bir zafere inanan, sanayi fabrikalarına takılıp kalan ve mücadele ettiği tahakkümcü mantığın tohumlarını kendi içinde taşıyan bir Marksizmin geleceğin savaşımlarına uygun olmadığıdır.

Tahakküm Olarak Teknoloji

Tam da post-endüstriyel kuramın ortaya çıktığı 1960'ların sonlarından itibaren, çok sayıda Avrupalı ve Kuzey Amerikalı Marksistin teknobilime yönelik tutumu, bilimsel sosyalizminkinden dikkat çekecek kadar farklı bir yöne kaydı. Montaj hatları; napalm üreticileri ve nükleer enerji santralleri ile karşılaştıklarında, sayıları giderek artan kuramcı ve eylemciler, Marx'ın teknoloji ile ilgili yazılarındaki karanlık yanları yeniden keşfettiler. Bu tür yazıların çerçevesinden bakıldığında, yeni ortaya çıkan otomasyon ve iletişim teknolojilerinin, sermayenin altını oymak bir yana, onu güçlendirebileceği görülüyordu. Yeni üretici güçler, eski üretim ilişkilerinden otomatik ve özerk bir biçimde tomurcuklanan özneler olarak değil, daha çok, bu ilişkiler tarafından acımasızca şekillendirilen, egemen sınıfın buyruğu altında tasarımlanıp, kullanılan araçsal özneler olarak görüldüler.

Böylesi bir anlayışın temeli, daha önce Frankfurt Okulu tarafından atılmış durumdaydı. Bilindiği gibi Max Horkheimer, Theodor Adorno ve Herbert Marcuse'un geliştirdiği 'eleştirel kuramın' temel savı şuydu: Bir zamanlar insanlığın yoksulluk ve batıl inançtan kurtuluşu için güçlü bir kaldıraç olan teknolojik akılcılık şimdi baskıcı olmuştur. Aydınlanmanın diyalektiğinde, araçlar amaçları kendilerine bağlı kılmış, doğa üzerindeki tahakküm, insan üzerindeki tahakküme dönüşmüş ve üretici güçler yıkıcı güçlere dönüşmüştür. Teknobilimsel güçleri sayesinde sonsuz arzular yaratıp bunları doyuran sermaye, Marcus'un 'tek boyutlu insanını', sistemin sınırları dışında düşünemeyen hatta algılayamayan bir özneyi yaratacak kadar kapsamlı bir denetim kurmuştur.

Frankfurt Okulu'nun ve onların çalışma arkadaşlarının en iyi eserleri post-endüstriyel kuramın ortaya çıkmasından önceye denk gelmesine rağmen, bilim ve teknolojiye yönelttikleri eleştiriler, sadece Bell ve çalışma arkadaşlarının büyük bir coşkuy-

la kucakladığı gelişmeleri öngörmekle kalmamış, savaş sonrasında neo-Marksistlerin bilgisayar ve telekomünikasyona verdiği yanıtın tonunu belirlemiştir. 1970'ler ve 1980'lerde enformasyon devrimi yoğunluk kazanırken, onların 'tahakküm-olarak-teknoloji' çözümlemeleri, bazıları Marcus ve çalışma arkadaşlarının adımlarını izleyen, bazıları Marx'a daha dolaysız bir dönüş yapan farklı kuramcılar tarafından genişletildi. Bu proje, biri emek sürecinde odaklanan, diğeri medyayı inceleyen iki akım halinde gelişti.

Emek süreci akımının ufuk açan ürünü, Harry Braverman'ın 'çalışmanın soysuzlaşması'yla ilgili incelemesiydi. İş ilişkilerinde yeni ve teknolojik bakımdan gelişmiş bir çağa doğru ilerlendiğini öne süren post-endüstriyel iddialara doğrudan verilmiş bir yanıttı bu. Marx'ın emek süreci çözümlemesine sımsıkı sarılan Braverman, yirminci yüzyıla girilirken Frederick Taylor'un başlattığı 'bilimsel yönetimin', tasarımı uygulamadan ayırması, bilgiyi yönetimin tekeline bırakması ve sistemli bir vasıfsızlaştırmayla birlikte, 'kapitalizmin büyük hakikatinin' yani "işçinin kapitalistlerin elindeki bir iş aracı haline gelme zorunluluğunun" bir tezahürü olduğunu öne sürmüştü. Ne kadar süslenip püslenerek gözden gizlenirse gizlensin bu, yirminci yüzyıl iş idaresinin felsefesi olarak kalmıştı.

Bir sanayi-sonrası aydınlanma toplumuna kanıt olarak, Bell'in dile getirdiği 'beyaz yakalı' sektörün yükselişi, Braverman için sadece yönetimin yürütme, denetleme ve planlama aygıtının genişlemesinin bir göstergesiydi. Aynı şekilde, post-endüstriyelistlerin müjdesini vermeye çalıştığı bilgisayarlar ve telekomünikasyona dayalı yeni 'entelektüel teknoloji' Braverman için karşıt bir eğilimin işaretiydi. İster önceden programlanan bir aletin hızına ayak uyduran bir fabrika işçisinin hareketinde, isterse bir büro sekreterinin denetlenen görevlerinde olsun, yeni teknolojinin eskiden insan bilincine bağımlı olan, kaydetme, de-

polama ve yeniden üretme gibi etkinlikleri, Taylorist otoritenin bir diğer uzantısından başka bir şey değildi. Bilimsel yönetimin elinde makineler, "üretimin doğrudan üretici tarafından değil, sermaye sahipleri ve temsilcileri tarafından kontrol edilmesini sağlayan başlıca araç" oldu.

Bilgisayarlaşmış emek sürecinin eleştirisi, sonradan bir dizi incelemede geliştirilmiş bulunuyordu. İçlerinde belki de en etkilisi, David Noble'ın sayısal kontrollü takım tezgahlarıyla ilgili çalışmasıydı. Noble, makinelerin otomatikleştirilmesi eğiliminin salt teknik yeterlilik ihtiyacıyla açıklanamayacağını, bunun atölyede tam kontrol kurmak ve özellikle vasıflı, sendikalı teknisyenlerin gücünü kırmak için idari bir zorunluluk olduğunu öne sürmüştü. Bunun kanıtı, işçilerin yeni otomatikleştirilen süreçler üzerinde bir nebze kontrol sahibi olmalarına izin veren teknolojik seçeneklerin ortadan kaldırılmasıydı. Noble, programlanmış talimatların gerekli durumlarda gözden geçirilmesine izin veren böylesi bir katılımın sistemin daha iyi işlemesini sağlayacak olmasına rağmen, yönetimin insan öğesini ortadan kaldırma isteğinin baskın çıktığını göstermişti. Noble, işyerinde sermayenin enformasyon teknolojisini kullanma eğiliminin tümüyle insan-karşıtı bir temele sahip olduğunu, bir "insansız gelişme" modeline dayandığını öne sürmüştü.

'Tahakküm-olarak-teknoloji' okulunun diğer akımı medya ve iletişimi hedef almıştı. Mandel gibi klasik Marksistlerin çalışmalarında apaçık görünen fabrika odağını büyük ölçüde terk eden Adorno ve Horkheimer, toplumun sermayeye tabi kılınmasının büyük ölçüde "kültür sanayisi"nin, yapay gereksinimler yaratan, muhalefetin dikkatini başka yöne çeken ve varolan düzeni sonuna kadar onaylayan eğlence ve reklam şirketlerinin ürünü olduğunu söylemişlerdi. Sonradan, Herbert Schiller, Vincent Mosco, Dallas Smythe ve Nicholas Garnham gibi en genel anlamda *Marksçı* (Marxian, metinde ayırt edilmesi için Marksçı

olarak kullanıldı- ç.n.) akademisyenler, bu çözümlemeyi kapitalist medyanın işleyişiyle ilgili ayrıntılı araştırmalarla derinleştirmişlerdi. Böylece Frankfurt Okulu'ndan çok daha sağlam ve kimi zaman direniş olanaklarını fark etmesiyle, daha fazla nüansa yer veren bir çözümleme üretmişlerdi. Bununla birlikte, bu yazarlar kapitalizmin teknolojik gücünü vurgulamakta yoğunlaşmış, hemen hemen atölyedeki kadar kasvetli, ama çok daha geniş bir alana yayılan bir tahakküm tablosu çizmişlerdi.

Burada Schiller'in çalışması örnek verilebilir. "Bir tek elektronik küresel köy" içinde sermayenin aşılmasına tanık olduğumuzu öne süren kuramcıları hedef alan yazar, daha çok "şirketlerin denetimindeki bir enformasyon toplumu"na doğru bir atılımın yaşandığını ısrarla öne sürmüştü. ABD'nin durumunda odaklanan Schiller, enformasyon teknolojisinin tüm alanlarında- donanım, yazılım ve yayın ağlarındaki- acımasız metalaşmayı göstermişti. Yeni uydular, fiber optik kablolar ve bilgisayar ağları, görünürdeki çoğulculuğuyla binlerce gazete, dergi, radyo ve TV kanalı ile kablolu sistemin birkaç dev medya grubunun elinde olduğunu gizleyen bir medya patlaması yaratmak için kullanılmıştı.

Mülkiyetten ideolojik kontrol doğuyordu. Ekonomik temelin düşünsel üstyapıyı belirlemesi gerektiğini öne süren klasik Marksist mantığı örtük bir biçimde izleyerek, Schiller şirketlerin iletişim sanayilerindeki egemenliğinin, popüler bilincin oluşumu üzerinde olağandışı bir güce sahip olduğunda ısrar etmişti. Enformasyon toplumu kuramcıları, teknoloji ve kanalların çoğalmasının, kamuoyu oluşumunu demokratikleştirip çeşitlendirdiğini iddia ederlerken, Schiller dev medya şirketlerinin, mülk sahipleri ya da reklamcıların çıkarlarını bozabilecek her şeyi dışlayacak, toplumsal ilişkilerin metalaştırılmasını sistemli olarak yoğunlaştıracak bir şekilde görüntü, haber ve eğlence akışı yarattığını, engellediğini ve elediğini öne sürmüştü.

Schiller, Marcuse'u andırırcasına "sonuç giderek tek boyutlu hale gelen bir ulusal söylemdir" demişti. Medyanın kendi içinde ya da medya ile sermayenin diğer sektörleri arasında çatışmaların ürettiği çelişkileri de hesaba katmakla birlikte, çözümlemesi ağırlıklı olarak "insan bilincinin şirketlerin dili ile sistemli bir biçimde kuşatıldığı"na işaret ediyordu. Enformasyon teknolojileri bu kuşatmada merkezi bir aygıt olarak görüldüğünden, bunlar hakkında genelde olumsuz bir değerlendirme yapılmıştı: "Bu bir ikilem... bir iyi teknoloji mi yoksa kötü teknoloji mi sorunu değildir. Dünya çapındaki güç sisteminin ürettiği ekonomik çıkarlara sımsıkı tutunmak için... yeni iletişim teknolojisini geliştirip, kullanma sorunudur... bugünkü iletişimin potansiyel ve olumlu özelliklerinde ısrar etmek, olsa olsa iki yüzlülüktür." Kültür alanındaki "zihin yönetimi" bu yüzden işyerindeki vasıfsızlaştırmanın doğal sonucudur.

Tahakküm-olarak-teknoloji çözümlemesinin, biri emek süreci ve diğeri medya üzerinde odaklanan iki çizgisi, Frank Webster ve Kevin Robins tarafından masaya yatırılmıştı. Webster ve Robins, Taylorizmin medya yönetimiyle ilişkisini teşhir ettiler. Bir başka çalışmalarında, ilk formüle edildiği haliyle Taylorizmin sadece bir atölye denetimi öğretisi değil, aynı zamanda üretkenliğin artmasını "gelecekteki refah, uyum ve ilerlemenin anahtarı" olarak gören genel bir toplum felsefesi olduğuna işaret etmişlerdi. Enformasyon teknolojisinin kullanılması, "genelleştirilmiş ya da toplumsal Taylorizm"in hayata geçirilmesini, enformasyon üzerindeki kapitalist kontrolü fabrikadan çıkarıp bir bütün olarak topluma yayan ikinci evreyi temsil ediyordu.

Bu sürece itiraz eden Webster ve Robins, günümüzün Marksçı teknoloji çözümlemesine iyice sinmiş olan derin kötümserliği dile getirmişlerdi:

"İşte bizim geleceğe dair öngörülerimiz: Kendi ihtiyaçları için tasarlanmış enformasyon teknolojisinin en ileri biçimlerini

kullanan ve sürekli teknolojik devrimin zorunluluklarından ve vaatlerinden söz eden şirket sermayesinin, toplum üzerindeki kıskacını genişlettiği ve sağlamlaştırdığı, çalışanlar üzerindeki kontrolünü güçlendirdiği ve çalışanların epey bir kısmını da elediği bir toplum. Bu merkezileşmiş şirket sermayesinin arkasında ve sık sık önünde, hemen her zaman onunla danışıklı dövüş halinde, piyasanın kontrolünü kabul etmek istemeyen ya da işsizlikten veya yoksulluktan, yeni teknolojilere dahil olamayan azınlıklardan gelen muhalefeti denetim altına almak için en son teknolojiyle donatılmış, disipline edici bir devlet."

Enformasyon devrimcileri tarafından özgürleştirici olduğu ileri sürülen değişiklikler, böylece tam tersini temsil ediyorlardı: Hem işçileri hem de müşterileri, gözleme ve şekillendirmeyi mümkün kılan yayın, izleme ve gözetim aygıtları sayesinde, idari kontrolün 'kolu' daha da uzamıştı.

Mandel gibi bilimsel sosyalistler, sermayenin teknolojiden yararlanma tarzlarını her zaman suçlamış olsalar da 'tahakküm-olarak-teknoloji'nin yaptığı eleştiri, çok daha keskindi. Bilimsel sosyalistler için, sermaye tarafından kullanılış biçimleri itiraz konusudur ama makineler nötrdü. Ne var ki tahakküm-olarak-teknoloji kuramcıları için görünürdeki bu nötrlük bir aldatmacaydı. Teknolojiler, üretimleri üzerinde güç sahibi olanların toplumsal seçimlerini somutlaştırmaktaydı. Politik amaçlar sadece kullanım düzeyinde değil, araştırma ve üretim düzeyinde de, salt makinelerle ne yapıldığı değil, nasıl tasarımlandıkları ve gerçekte, potansiyel yeniliklerin tümüyle gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ya da bastırılıp bastırılmadığında da içeriliydi.

Teknolojinin özünde kendilerini üreten kapitalistlerin amaçlarını somutlaştırabileceği düşüncesine, kuşkusuz Marx'da da rastlanıyordu ama, bu fikir ilk kez Frankfurt Okulu kuramcıları tarafından genişletilmişti. Onlar da bir ölçüde kendi kendileriyle çelişkiye düşerek, teknolojik akılcılığın sermayenin pençele-

rinden kurtarılabileceği umuduna sımsıkı sarılmışlar, ancak bu düşünce çizgisinin sonraki gelişiminde, bu umut büyük ölçüde sönmüştü. Bilimsel sosyalizmin teknolojiye iyimser yaklaşımıyla tamamen çelişkiye düşülerek, makineler yerleşik gücü alaşağı etmekten çok, destekleyen bir öğe olarak görülmüşlerdi. Noble şöyle diyordu: "Teknoloji... indirgenemez bir ilk neden değildir; yarattığı toplumsal etkiler, kendisini doğuran toplumsal nedenlerin ardından gelir; toplumsal ilişkileri etkileyen teknolojinin ardında aynı toplumsal ilişkiler yatar. Öyleyse, genelde teknolojinin bu ilişkileri yıkmaktan çok güçlendirme eğiliminde olmasına fazla şaşmamalı." Teknolojik gelişme, gitgide bir toplumsal hastalık, ne pahasına olursa olsun direnilmesi gereken bir çılgınlık, tahakküm ve mutlak kudret eğilimlerinin bulaştığı bir şey olarak görülmeye başlanmıştır.

Bu tür bir tavırla, birçok tahakküm-olarak-teknoloji kuramcısının, birinci Sanayi Devrimi'nin makine kırıcıları olan Luddistlerden esinlenmiş olmaları doğaldı. Noble, Webster ve Robins için, enformasyon devrimcileri tarafından bu sıfatın aşağılayıcı bir şekilde kullanılması, teknolojik zorunluluk sancağı altında ilerleyen yıkıcı bir sanayileşmeye karşı tutarlı bir protestoyu temsil eden bir hareketi karalamak içindi. Nasıl birinci sanayi devriminde sermaye, birikimini halkın yoksullaşmasıyla sağlamışsa, bilgisayarlaşmış 'ikinci sanayi devriminde' şirketlerin servetini ve kontrolünü genişletmesi de, işçilerin yerinin değiştirilmesi, vasıfsızlaştırma ve işsizlikle gerçekleşecekti. Bu beklentiye karşı koymak için gereken, General Ludd'un direnişçi ruhunu, enformasyon çağının neo-Luddizmini canlandırmaktı.

Böylece, Noble için "teknoloji sorununun özü bugün, taraflardan sadece birinin silahlı olduğu bir savaşın sürmekte oluşu"ydu. Enformasyon toplumu kuramcılarının pazarladığı teknolojik üstünlük kavramları, şirketlerin işçilere saldırılarının

meşrulaştırılmasından başka bir şey değildi. Sermayenin araştırma ve yenilikleri kontrol ettiği düşünülürse, yaklaşan teknolojik değişim dalgasını şekillendirme ve insancıllaştırma olanağı asgariydi. Tersine, solcuların enerjileri onun yayılmasını durdurmaya veya en azından büyük ölçüde yavaşlatmaya harcanmalıydı. Bilgisayarlar tarafından işlerinden edilen insanların sabotaj oranlarına işaret ederek, Noble "eğer işçiler tahakkümün fiziksel aygıtını kırmaya başlamışsa [o zaman] sorumlu entelektüeller, bilinçli olarak tahakkümün zihinsel aygıtını kırmaya başlamalıdır" diye ilan etmişti.

Bu bölümde incelenen tüm konumlar içinde, neo-Luddist duruş bana kavrayış ve sezgisi en ileri olanı gibi görünüyor. Uygarlığın alnına yazılmış bir yükseliş olarak değil, toplumsal iktidarın bir stratejisi olarak enformasyon toplumu projesinin hırsına en iyi biçimde karşı çıkan bir tek o var. Bu kuramsal bakış açısı, yeni teknolojilerin kapitalist amaçlarla hem işyerinde hem de işyeri dışında şekillendirilmesiyle ilgili somut araştırmalarla desteklenmiştir. Sonuçtaki direniş çağrıları, bilimsel sosyalistlerin de, sosyal demokratların da kapitalist ilerlemeye gösterdikleri saygının sahip olmadığı bir içtenliğe sahiptir.

Ne var ki bu çözümleme ciddi ve kendi kendini baltalayıcı sınırlara da sahiptir. Bunun temel nedeni, tahakküm-olarak-teknoloji okulunun, sermayenin canlı emeğe ölü emekle komuta etme kapasitesini abartmasıdır. Nesnel Marksizmin dışladığı insan-özneyi yerine iade etmekte, ama bu özneyi temelde bir kurban olarak sunmaktadır. Bu bakımdan, Braverman'ın emek süreci çözümlemesine karşı yöneltilen, işçileri kapitalist tasarıların edilgen nesneleri olarak görme ve onların karşı strateji ve direnişlerinin sonuçlarını göz ardı etme suçlaması haklıdır. İzleyici kitlesini sadece reklamcıların kültürel olarak aldattığı kişiler olarak gören medya analistlerine yöneltilen eleştiriler de öyle. Her iki cephede de kapitalizmin amaçları ve kapasiteleri kolay-

ca birbirine eşitlenmişti ki bu yaklaşım, Steward Ewen tarafından "teknoloji ve tahakkümün kendi kendini çoğaltma kudretine" inandığı için eleştirildi.

Böylesi çözümlemeler, teknobilimin sermayenin salt aracı olduğunu ne kadar inandırıcı bir biçimde gösterirlerse, bir muhalefet ya da alternatif yaratmak o kadar zorlaşıyordu. Elbette Frankfurt Okulu'nun kendi kendisiyle ölümcül bir çelişkiye düştüğü yer de burasıydı. Şayet teknolojinin tahakkümü Adomo ya da Horkhemer'ın düşündüğü kadar mutlaksa, bırakın politik eylemi nasıl seferber edebileceklerini, kendi eleştirel bakış açılarının temelini bile açıklamaları zor olacaktı. Eleştirel kuram kendisini, umudun ancak kahramanca bir tutarsızlık pahasına sürdürülebildiği bir köşeye iyice sıkıştırmıştı. Bu ikilem daha sonraki birçok kuramcının çizdiği tekno-kapitalizm tablolarında, devrimci olasılıkların yerini, aşılama, gözetim ve robotlaştırma gibi kara-ütopyacı kabuslara bırakmasıyla tekrarlanıyordu. Sonuç, enformasyon toplumu kuramının coşkulu havasını söndürürken, bir yandan da onun gelecek üzerindeki hegemonyasını kabul eden radikal bir karamsarlıktı.

Soruna neo-Luddist kuramcılar tarafından ancak kısmen yanıt verilmiştir. Makine-kırıcı figürü diriltirken, çözümlemeleri sermayenin öznelerinin aktif kapasitesini büyük bir coşkuyla ama reaktif bir tarzda onaylamaktadır. Bu tür bir reaktiflik; insanlık dışı olduğu çoktan görülmüş olan ya da görece ayrıcalıklı adacıkları temsil eden emek biçimlerinin romantikleştirilmesine varabilirdi. Dahası özellikle medya ve iletişim teknolojileri alanında, sermayenin emekçi öznelerinin, yeni teknolojilerin gerçek kullanım değerlerini ve belki muhalif kullanım alanlarını da bulma olanağına sahip olduklarını çok az hesaba katıyordu.

Sonuçta neo-Luddizm, savaşımı bir karşı-inisiyatif olarak değil, sadece bir direniş olarak gören tüm muhalif kuramların kusurlarını taşıyordu. Çoğu neo-Luddist yazar, sadece direniş-

ten öte perspektiflerin de geliştirilmesi gerektiğini kabul ediyor. Ancak sağlam kuramsal yapıları, aslında bu tür olanakları içermiyor. Şayet sermaye, kendi mantığını neo-Luddistlerin öne sürdüğü gibi teknolojilere yerleştirebilecek kadar eksiksiz, tek yanlı işleyen güçlere sahipse, o zaman bu sistemleri yeniden ele geçirme ya da dönüştürerek alternatif kullanıma sokma çabaları başarısızlığa mahkumdur.

Bu tür eleştirilerin genelde Marx'ı yeniden keşfederek yola çıkıp, sonunda onu yadsımaya vardığı kaydedilmeli. Zira Marx'ın 'tahakküm-olarak-teknoloji' üzerine yazdıkları ne kadar güçlü vurgulanırsa, teknolojinin kurtarıcı potansiyelleri ile ilgili yadsınamaz açıklamalarını göz ardı etme ya da düş kırıklığı ile karşılama eğilimi de o kadar güçlüdür. Marx, Luddistlere açıkça sempati ile yaklaşmakla birlikte, aynı zamanda onları eleştirmişti: "İşçilerin makinelerle, onların sermaye tarafından kullanılışını ayırt etmeyi ve saldırılarını maddi üretim araçlarından, bu araçları kullanan toplum biçimine kaydırmayı öğrenmeleri, hem zaman aldı hem de deneyim gerektirdi." Birçok neo-Luddist için bu tür yorumlar, Marksizmin burjuva ilerleme fikrinin ipoteği altında oluşunu ve bugünkü kriz karşısındaki yetersizliğini gösteriyor. Ancak bilimsel sosyalizme yönelik haklı eleştirilerinde, neo-Luddistler aslında, Marx'ın görüşünde çok önemli bir yer tutan bazı şeyleri, onun teknolojik gelişmeyi, birbiriyle çatışan özneler için karşıt olanaklar yaratan çelişkili bir süreç olarak kavrayışını bir yana atmışlardır. Bu ikinci çizgiyi açıklamak ve genişletmek için, bilimsel sosyalizmin otomatizmine dönmeden, teknolojik bilgide sadece sermayeye değil, ama ona karşı savaşanlara da imkan verebilecek bir kurama ihtiyacımız var.

Post-Fordizm: Yeni Zamanlar mı?

Ancak böyle bir perspektifin keşfi, gene bir başka Marksist çözümleme çizgisinin, neo-Luddizmin tam ters yönüne doğru

hareket eden bir çizginin doğuşuyla daha da karmaşıklaşmıştı. Bu çizgi en sonunda Marksizmden bir kopuşa yol açıyorsa da, zıt bir kapıdan çıkış yapıyordu. Bu kapı, sermayenin yeni teknolojilerinin baskıcı gücü karşısında düş kırıklığının değil, bunların kurtarıcı potansiyellerinin büyüsünün damgasını taşıyordu. Bu eğilim teknoloji karşısında pozitif Marksçı bir tutuma dönüşün işaretini taşısa da, bilimsel sosyalizmin devrimci teleolojisinden çok farklıydı. Zira dört gözle beklediği şey, sosyalizmin kaçınılmaz zaferi değil, işçilerin sermayeyle teknolojik bir uzlaşımıydı.

Bu çözümleme büyük ölçüde post-Fordizm bayrağı altında ilerledi. Terimi kullanan tüm çözümlemeler, burada ortaya koyduğum uzlaşmacı ruhu paylaşmıyor: Örneğin David Harvey'in ve çok farklı şekillerde onu takip eden bazı radikallerin yapıtları. Bu nedenle, buradaki yaklaşımım kavramın tamamen reddedilmesi anlamında yorumlanmamalı. Aslında, kitabın daha ileri sayfalarında ben de post-Fordizmi zaman zaman kapitalizmin işleyiş tarzındaki son değişimleri ifade etmek için uygun bir sıfat olarak kullanıyorum. Ancak burada, post-Fordizmin belirli bir çeşidini, neo-Marksçı çözümlemeyi liberal akademisyenlerin ve yönetim danışmanlarının çözümlemesine ve enformasyon toplumu kuramcılarının konumuna yaklaştıran bir bakış açısını irdelemek istiyorum.

Bu süreci kavramak için, post-Fordist düşüncenin, Fransız 'Düzenleme Okulu'nun çalışmalarında bulunan köklerinden birine göz atmak şart. Başlangıçta klasik Marksçı bir projeymiş gibi görünen çalışmalarında, Michel Aglietta ve Alain Lipietz günümüz kapitalist toplumunun şaşırtıcı bir başarıyla sürüp giden yeniden-üretimini araştırmaya koyulmuşlardı. Kapitalizmin ne tarihsel olarak değişmez ne de çökmeye mahkum olduğunu öne sürdüler. Aksine, birbirini izleyen birikim rejimleriyle, ücret ilişkileri, tüketim kalıpları, artı değere el konulması ve gerçekleştirilmesinin bütün toplumsal önkoşullarını eşzamanlı kı-

lan devlet müdahalesinin iç içe geçmiş düzenlemeleriyle, iç çelişkilerinin sürekli üstesinden geliyordu. Bu tür bir rejimin tesis edilmesi, "tek tek özneleri kendi şemasına uyması için zorlayan ya da ikna eden kurumsal biçimler, işleyişler ve alışkanlıklara" aynı zamanda, kuramın daha yeni versiyonlarında, uygulanabilir bir 'teknoloji paradigması'yla bütünleşmeye dayalı bir "düzenleme tarzının" başarılı gelişimine bağlıydı.

Bu perspektifin başlıca uygulaması, Fordizm kategorisinin geliştirilmesi olmuştur. Fordizm adını, Henry Ford'un otomobil fabrikasındaki montaj hatlarının öncülük ettiği yoğun mekanizasyonla Taylorist işbölümünün bütünleşmesinden almıştır. Antonio Gramsci'nin *Americanism and Fordism* adlı bölük pörçük ama aydınlatıcı denemesinden esinlenen Düzenleme Okulu kuramcıları, terimin anlamını yirminci yüzyılın orta döneminde sanayi kapitalizmine özgü birikim rejimine işaret edecek şekilde genişlettiler. Bu anlamda Fordizm, fabrika temelindeki montaj hattı üretimini, standart mamul malları tüketen kitlesel pazarları ve iktisadi çevrimin Keynesyen istikrarını koordine eden kapsamlı bir toplumsal örgütlenme sistemiydi. Fordizm ile sermaye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında altın çağını yaşamıştı.

Düzenleme Okulu kuramcıları, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında, Fordizmin ciddi bir krizle karşı karşıya geldiğini öne sürmüşlerdi. Nedenlerine ilişkin açıklamaları farklılık gösteriyordu: Kitlesel piyasaların doymuşluğu, işyerlerinde hoşnutsuzluk, refah devletinin bütçe giderleri ve küresel rekabetin değişen koşulları. Çoğu kez, bu etkenler aşırı belirlenimci bir tarzda bir araya getirilmiştir. Ancak Düzenleme Okulu kuramcıları, yaklaşık yirmi beş yıl öncesinden başlayarak, sermayenin en başarılı birikim rejiminin sendelemeye başladığı konusunda, azalan kar oranlarının küresel ekonomide günümüze kadar devam eden bir çalkalanma ve belirsizlik, dağılma ve yeniden yapılandırma dönemini başlattığında uzlaşmışlardı.

Eğer Fordizm dağılıyorsa, sorun şuydu: Onun yerini ne alacaktı? Bir 'post' ya da 'yeni' Fordist rejim kuramlarının cevaplamaya çalıştığı soru işte buydu. Doğuş halindeki rejime ilişkin değerlendirmeler ayrıntılarda farklılık göstermekle birlikte, bunun temelde yeni teknolojilerin ortaya çıkışını gerekli kıldığı noktasında bir uzlaşma mevcuttu. Aglietta'nın kendi kurgusunda, 'bir neo-Fordist' rejim, montaj hattının mekanik ilkesinin yerine, enformasyon ilkesine dayalı bilgisayarlaşmış sistemleri getiriyordu. Onun bu tür gelişmelerle ilgili görüşü, umutlu olmaktan uzaktı: Bunların ortaya çıkışı "çalışan insanın özgürleşmesi üzerine utanmazca bir propaganda"nın gemi azıya almasına yol açarken, aslında işyerinde vasıfsızlaştırmanın yoğunluk kazanması ve bir bütün olarak toplum düzeyinde, "güçlü bir totaliter eğilim" anlamına geliyordu. Onun yapıtından yararlanan bazı kuramcılar, bu kuşkucu eğilimi hala korurken, diğerleri post-Fordizm fikrini çok daha iyimser bir biçimde geliştirmiştir.

Burada Düzenleme Okulu'nun Marksizmi, Marksist olmayan, gerçekte anti-Marksist bakış açılarıyla kesişiyordu. Bunların en önemlilerinden biri, Michael Piore ve Charles Sabel'in 'ikinci sınai bölünme' ile ilgili yapıtıdır. Piore ve Sabel'in eğilimine Proudhoncu denilebilir. Bu yazarlar modern kapitalizmin yabancılaşmasından kurtulma umutlarını, küçük ölçekli, kooperatif, zanaat üretimine geri dönüşe bağlamışlardı. Fordizmin dağılması, önem bakımından birinci sanayi devrimine 'eşdeğer bir an'a benziyordu. Bu bölünmenin diğer yanında, parlak umutlar yatıyordu. Enformasyon teknolojileri, tek amaçlı sanayi makinelerinde olmayan bir esneklik sağlayan bir yeniden programlanabilme özelliğine sahiplerdi. Piore ve Sabel bunun, Taylorizmin yok ettiği yargılama, öğrenme ve farklılığı işyerine yeniden kazandırabileceğini öne sürmüşlerdi.

Bilgisayarlaşmış 'esnek uzmanlaşma' sistemleri, bir yandan standartlaştırılmış Fordist kitlesel tüketimin daha akışkan, uy-

gun ve özelleştirilmiş piyasalara doğru alt kümelere ayrılmasına, bir yandan da Fordist kitlesel üretimin öldürücü rutinine cevap verebilirdi. Sanayide montaj hattının tekdüzeliği yerini, operatörün bilgisi ve dikkatini gerektiren ve yönetim ile işçiler arasında işbirliğini özendiren çok yönlü bir yüksek-teknoloji ustalığına bırakacaktı.

1980'lerin ortasında, böylesi iyimser post-Fordist kehanetler gerçekten bir akademik sektöre dönüşmüştü. Yeni çağda öngörülebilir bir dizi emek/sermaye işbirliği modeli yaratmak için, yeni birikim rejimi anlayışı, çeşitli şekillerde esnek uzmanlaşma, Japon yönetimi ya da İsveç tarzı insanileştirilmiş işyerleri gibi kuramlarla birleştirilmişti. Temelde bilgisayarlar ve telekomünikasyon tarafından biçimlendirilen yeni bir çağ vaatleriyle birlikte, post-Fordizmin bu versiyonları, post-endüstriyelizm ve enformasyon toplumu kuramını hem eleştirenler hem de savunanlar arasında anıları tazelemişti. Bu yaklaşım bilgisayarlar hakkında sanki kapitalizm ortadan kalkmış gibi numara yapmadan konuşma olanağı sağlarken, tahakküm-olarak-teknoloji kuramlarının iflah olmaz karamsarlığına da kendini kaptırmamıştı. Ancak genelde post-endüstriyel kuramın en sorunlu yönlerini tekrar üretmişti. Zira, Eloina Pelaez ve John Holloway'in, post-Fordizm kuramlarına eleştirilerinde gösterdikleri gibi, bu değerlendirmelerin birçoğunda, Aglietta'nın Fordizmin krizi ile ilgili orijinal çözümlemesinin karmaşıklığı, yeni çağı üreten asıl gücün yeni teknolojiler olduğu, kaba bir teknolojik determinizme indirgenmişti.

Düzenleme Okulu kuramının yaratıcısı Lipietz tarafından savunulan görüşlerin daha incelikli bir versiyonuna göre, Fordizmin krizi çok çeşitli alternatif birikim rejimlerinin yolunu açmıştı. İşçiler için bunların bazıları diğerlerinden daha iyi olacaktı. Enformasyonun geleneksel sömürü modellerini yineleyip yoğunlaştırdığı neo-Fordist rejimler de söz konusu olabilirdi, yeni

teknolojik avantajların yeniden vasıflılaştırma ve sorumluluk vermek için kullanıldığı gerçek post-Fordist rejimler de. Lipietz için bu ikinci yolun izlenmesi, post-Taylorist yüksek teknoloji sistemleriyle işbirliği yapmaları karşılığında, işçilerin yüksek güvenliğe, yüksek ücretlere ve/veya daha kısa çalışma saatlerine ulaşmasına olanak tanıyan "krizden çıkış yolu" arayışı, "yirmi birinci yüzyıl için yeni bir düzen" hayalini temsil ediyordu.

Birçok eleştirmen bu tür yüksek-teknolojili "yeni düzen" hayallerinin, yeni üretim sistemleri hakkındaki propagandanın fazlaca bir eleştiri süzgecinden geçirilmeden kabul edilmesine dayandığını öne sürdüler. Post-Fordist çözümlemeyi, esnek uzmanlaşmanın işgücünü kalıcı vasıflı işçilerden oluşan bir 'çekirdek' ile mevsimlik ve geçici çalışanlardan oluşan bir 'çeper' olarak bölmesini vurgulamadığı için eleştirdiler. Bu yaklaşım, post-Taylorist iş örgütlenmesinin, 'çekirdek' içinde bile "özerk çalışma ekipleri", işçilerin birbirini izlemesi ve içselleştirilmiş rekabetle, sendikalara karşı bir saldırı olarak gelişmiş olduğunu gizliyordu. Ayrıca, kirli montaj hatları ile temiz bilgisayarlar arasındaki klasik tezatlıklara vurgusu, stres, tekrara dayalı iş hastalıkları, göz zorlanması ve uzun saatler boyu düşük ücretle çalışılan elektronik işyerlerinin gerçeklerini göz ardı ediyordu.

Birçok post-Fordizm kuramcısının, otomasyon ve küresel iletişimin, yedek işsiz ordusunu büyüterek, bir bakıma daha iyi çalışma ve hayat koşulları için mücadele eden hareketlerin gücünü kıracak şekilde kullanılması konusunda büyük ölçüde sessiz kaldığını da eklemeliyim. Post-Fordist çözümlemede, Lipietz'in yapıtının bir bölümündeki gibi, yeniden yapılandırmanın bu olumsuz özellikleri kabul edildiğinde bile, bunlar rastlantısal seçenekler, bir dizi toplumsal seçenek içersindeki istenmeyen olasılıklar olarak görülüyordu. Dikkate alınmayan şey, neo-Luddist çözümlemenin kabul ettiği olanaktır, yani bu yıkıcı etkilerin sermayenin mantığının yan ürünleri değil, onun merkezi

işlevi olabileceği, post-Fordist yeniden yapılandırmanın gelecekteki karı garantiye almak için, kemer sıkma politikasına dayalı bir proje olabileceğidir. Bu görüşe göre, işyerinde ve genelde toplumda direnişin zayıflatılması, yeni teknolojilerin şirketlerce kullanılmasının merkezi amacıydı ve dolayısıyla bunların kullanılması üzerinde bir uzlaşma yolu bulma fikri hayalcidir.

Medya ve popüler kültür üzerine tartışmalara gelindiğinde, kapitalist yeniden yapılandırmanın karanlık yüzünü hafifseme eğilimi daha da belirginleşiyordu. Nasıl emek süreci tartışmasında post-Fordizm, çalışmanın soysuzlaşması hakkındaki kötümserlikten post-Taylorist iyimserliğe geçişe işaret etmişse, kültür alanında da 'popüler kültür' coşkusundan yana tavır koyarak, karanlık zihin-yönetimi kuramlarını reddetmiştir. Çarpıcı bir örnek, içlerinde Stuart Hall, Dick Hebdige, Robin Murray ve John Urry'nin bulunduğu bir grup yazar tarafından, İngiltere'de yayınlanan *Marxism Today* dergisinde önerilen 'Yeni Zamanlar' kavramıydı. Yeni Zamanlar çözümlemesinde, standartlaştırılmış kitlesel tüketimden, esnek uzmanlaşamaya geçişin beraberinde reklamcılık, tasarım, moda, medya ve pazar enformasyonuna artan ilgiyi getirdiği öne sürülüyordu. Bu da beraberinde, akıp giden semboller, taklitler ve gösterilerle post-modern bir ambiyans, gelip geçiciliği ve tekrar tekrar kullanıma uygunluğuyla post-Fordist üretim sistemlerinin akışkanlığını hem yansıtan hem de buna katkıda bulunan bir kültürü yaratıyordu.

Ne var ki, Schiller gibi kuramcılara ciddi olarak ters düşen 'Yeni Zamanlar' analistleri, bu medya ve görüntü patlamasını kuşkuyla karşılamıyor ya da alarm verici bir şey olarak görmüyorlardı. Aksine, medya kanallarının çoğalması dahil, tüketicilerin artan seçenekleri, cinsiyet rollerini aşındıran reklamları, toplumsal bilinçli ürünleri, küresel eklektisizmi, feminizm ve kültürel çeşitliliği bilinçli olarak benimseyişiyle post-Fordist ticari kültürün canlı bir şekilde yaşanmasının, farklı kimlik siyasetle-

rinin başını çektikleri yaşam biçimleri için olanaklarla dolu heyecan verici bir alan açtığı düşünülüyordu. Hall, Fordizmin dağılmasının "öznenin devrimini" hızlandırdığından ve "sıradan insanların kullanabileceği duruşlar ve kimliklerde bir genişleme" yarattığından söz ediyordu. Sola yeni kültür rejiminin çoğullaştırıcı, merkezsizleştirici ve çeşitlendirici yönünü benimsemesini öğütleyen Hall, Marx'ın "üretimin sürekli devrimcileştirilmesinin" dinamik etkilerinin nasıl "tüm sabit, kaskatı donmuş ilişkileri... silip süpürdüğü... katı olan ne varsa buharlaştığı" şeklindeki ünlü satırlarına gönderme yapıyordu.

Oysa A. Sivanandan gibi eleştirmenlerin gözünde, post-Fordizm ateşinde buharlaşan, Marksist taahhütlerin katılığıydı. Daha ılımlı eleştirmenler bile, Hall ve arkadaşlarının 'tasarımcı sosyalizmi'nin, yeni kültür sanayilerinin büyümesinden çıkarı olan sol aydınların sınırlı bir kesiminin sınırlı bakış açısını dışa vurduğunu ve onların 'yeni zamanlar'a duyduğu coşkunun, sadece 'eski düşmanları' unutma pahasına elde edildiğini dile getirmişlerdi. Gerçekten de Yeni Zamanların post-Fordizmin kültürel canlılığına düzdüğü övgüler, Thatchercı Britanya'da ortaya çıkan ve en az katı Fordist bölünmeler kadar zararlı olan yeni dışlama ve tabakalaşmaya büyük ölçüde kayıtsız kalmıştı. Post-Fordizmin tüketicilere sunduğu artan seçeneklerden çok etkilenmekle birlikte, refah devletinin küçülmesiyle yoksulluğa düşenlerin sokaktaki yaşamlarını görmezlikten gelmişti. Bu tutum, madencilerin grevlerine ya da kelle vergisine karşı ayaklanmaların militanlığına karşı açık bir nefretle, hızla sağa kayan İşçi Partisi'nin sol kanadına yaklaşan bir siyasetle ve özellikle post-Marksist kuramlara yakınlaşma ile birlikte ele alındığında, Yeni Zamanlar çözümlemesinin, *Marxism Today* (Bugünkü Marksizm) başlığını çok post-modern bir ironiye dönüştürdüğünü düşünmek zor değildi.

Böylesi konumlanışlara duydukları nefret, birçok Marksisti

Fordizmi ve post-Fordist kategorileri, sermayenin eski ve kötü özelliklerinin bir mistifikasyonu olarak tamamen reddetmeye itti. Bu, pire için yorgan yakmaya benzetilebilir. Sermayenin 1970'lerin başında köklü bir yeniden yapılandırma evresine girmiş olduğu fikri önemli bir tartışmaydı. Bu geçişi kabul ederek post-Fordizm kategorisini kullanan kuramcılar; çalışma, kültür ve siyasetteki değişikliklere karşı, genellikle daha ortodoks Marksist eleştirmenlerden daha duyarlı oldular. Hatta onların Marx'ın yazılarında göze çarpan, ama sermayenin her zamanki 'eski terane' olduğunda ısrar edenlerin unuttuğu, kapitalist gelişmenin dinamik, düzensiz ve deneysel niteliğinin anlamını yeniden keşfetmiş oldukları bile söylenebilirdi.

Öte yandan post-Fordistlerle kapitalizmin hızlı bir değişim dönemine girdiğinde uzlaşmak demek, bu dönüşümün nedeni, süreci ya da sonucuna dair çözümlemelerine katılmak anlamına gelmez. Julie Graham'ın işaret etmiş olduğu gibi, Düzenleme Okulunun kuramsal yapısında, kapitalist toplumun kalbindeki çatışmayı küçümseme eğilimi yatıyordu. Zira bu çözümleme odağına ve başlangıç noktasına, sermayenin egemenliğine karşı çıkmayı değil, onun toplumu başarıyla örgütlemesinin gereklerini koyuyordu. Onun araştırma gündeminde sınıf savaşımı değil, kapitalist büyüme yer alıyordu. Böylesi bir çalışma, bilimsel sosyalistlerin kaçınılmaz çöküşe dayalı teleolojisinden kopar kopmaz, gizlice Marksist olmayan ya da anti-Marksist ekonomik kalkınma kuramlarıyla aynı yola giriyordu. Dolayısıyla "Marksizm bir başka kapitalist büyüme kuramına dönüşerek, birincil olarak kapitalist birikimi genişleten toplumsal süreçler üzerinde odaklanıp genişletmeyenleri dışlıyor"du. Graham'ın belirttiği gibi sonuç, sermayenin yeniden üretiminin "canlılığı ve rakipsiz hegemonyası"nı ortaya koyan, ama "bu sürecin, kapitalist-olmayan alternatiflerini, zaaf ve istikrarsızlıklarını örten, başarısızlık ve eşitsizliklerini gizleyen" bir görüştü.

1980'lerde solun genel moral bozukluğu ile birlikte ele alındığında, sermayenin bu tarihsel uyum yeteneği, Fordizmin krizinden ancak bir başka birikim rejimi doğabileceğinin çok hızlı bir şekilde kabul edilmesine yol açmıştı. Yeniden yapılandırmanın başarılı olacağı varsayımı, adım adım sol eylemin sınırlanmasına götürüyordu. Post-Fordist reformistlerin en cin fikirlisi ve en ikna edici temsilcisi Lipietz'in yapıtında bile, sosyalizmin öngörülebilir bir gelecek için gündem dışına itilişi, piyasanın hegemonyasının tam anlamıyla kabul edilişi ya da çalışmanın yeniden örgütlenmesi konusunda şirketlerin gündemine verilen taviz karşısında şaşırmamak elde değil. Burada ortaya çıkan tek soru, ne çeşit bir kapitalist rejimin doğacağı, işçilerin ve toplumsal hareketlerin bu yeni durumdan ne koparabileceğiydi.

Bununla, Les Levidow'un "geleceği ipotek altına almak" dediği şey aynı kapıya çıkıyordu. Sermayenin yeniden yapılandırmasının başarısını üstü kapalı şekilde kabul ederek, dikkatleri ona meydan okuyabilecek eylem biçimlerinin dışına yöneltiyordu. İşçilerin yeni üretim sistemlerinin bilgisi ile oluşturacakları stratejilere, yönetimle ortaklık yerine yönetimin komutasına meydan okumalarının yeni yollarına ve ortaya çıkan medya ağlarının metalardan çok mücadeleleri dolaşıma soktuğu yeni yöntemlere kapılarını kapatıyordu. Böylece, reformist umutlar adına radikal potansiyel güçleri bastırıyordu. Bu, gerçekçilik adına yapılıyordu. Ancak yeni teknolojilerin küresel ekonomiye sunduğu olağanüstü saldırı kapasitesi düşünülürse, sermayenin, toplum üzerindeki bütünsel kontrolüne karşı ciddi bir meydan okuma olmadıkça, reformist bir uzlaşmaya yanaşacağı umudu son derece ütopikti. Lipietz için görev "krizden bir çıkış yolu bulmak"tır. Ne var ki, Marksist proje hiçbir zaman kapitalizme krizden bir çıkış yolu bulması için yardım etmek olmamıştır. O kapitalizmden bir çıkış yolu bulmak ister. Bu ise kesinlikle post-Fordist edebiyatın çoğunun vazgeçtiği bir olanaktır.

Yolun Sonu mu?

Bu bölümde farklı Marksist okulların 'enformasyon devrimi'ne birbirlerine neredeyse taban tabana zıt biçimlerde nasıl yanıt verdiklerini gördük. Bu yanıtların farklı olması, Marx'ın teknoloji ile ilgili yazılarının karmaşıklığından ileri geliyordu. Bu metinlerin farklı yönlerinin derinleştirilip genişletilmesi, makineler ve toplumsal değişim ilişkisiyle ilgili çok farklı perspektiflerin doğmasına yol açtı. Bilimsel sosyalistler, üretici güçler ve üretim ilişkilerinde sermayenin sonunda çöküşüne yol açan bir teleolojik etkileşim olduğunu düşünürken, tahakküm-olarak-teknoloji kuramcıları makineleri, kapitalist gücün sağlamlaşıp derinleşmesi olarak görüyor, post-Fordistler ise genelde yeni teknolojilerde geleneksel sömürü modellerini aşabilecek olan daha insani hale gelen bir çalışma düzeninin ipuçlarını buluyorlardı.

Enformasyon devrimcilerinin anti-Marksist meydan okumasına yanıt olarak bütün bu değerlendirmeler, çok büyük eksiklikler taşıyordu. Muhaliflerinin mantığını yansıtan bilimsel sosyalistler, insan özneyi etkili bir biçimde tasfiye etmiş, yerine önlenemez ve son derece uğursuz bir teknolojik kendiliğindenciliği geçirmişlerdi. Tahakküm-olarak-teknoloji kuramcıları, makinelere doymuş bir toplumu özne olarak yeniden tesis ettiler ama özneyi sömürü sürecinin salt kurbanı olarak ele aldıklarından, bu sürece karşı tek yanıt kahramanca ama umutsuz bir neo-Luddizm olabilirdi. Öte yandan birçok post-Fordist değerlendirme, enformasyon devrimcilerinin yeni teknoloji öznesi hakkındaki coşkusunu o ölçüde paylaşmıştı ki, eleştirinin negatif uğrağından temelli kaçınarak sermayenin teknolojik gelişme fikrini benimsemişti.

Farklı farklı rotalarda da olsa, bu üç bakış açısı da Marksizmden potansiyel kopuşlara ya da uzaklaşmalara götürüyordu: Bilimsel sosyalizm 1989 olaylarının ardından, gösterdiği teleolojik

iyimserliğin dağılmasıyla yıkılmış, neo-Luddizm bir kara-ütopyaya, radikal kötümserliğe indirgenmiş ve post-Fordizmin birkaç türü sermayeye ve sınıf sorunlarını 'aşma' iddiasındaki bir post-Marksist siyasete yaklaşmıştır. Bu çıkmazların incelenmesi, enformasyon çağının Marksizmi komaya soktuğu fikrini akla getiriyor.

ÇEVRİMLER

Marksist kuramın büyük yumağının bir ipliği, bize yüksek-teknolojili kapitalizmin labirentlerinde kılavuzluk edebilirdi. Genellikle kopmuş ve hemen hemen kaybolmuş olsa da, sürekli olarak hiç beklenmeyen ellerin tutmaya çalıştığı bu kızıl iplik çok değişik adlarla anılır. Sömürücüler ve sömürülenler arasındaki çatışmanın izini sürdüğünden, genelde buna 'sınıf savaşımı' Marksizmi denmiştir. Canlı emeğin yaşamsallığı ile kapitalist komutanın ölü gücü arasındaki kontrası vurguladığından, bazen 'öznelci' Marksizm diye adlandırılmıştır. Son zamanlarda bu geleneğe yakın bir görüş 'açık' Marksizm diye adlandırıldı, çünkü ezilenlerin isyanlarının nasıl değişmez toplumsal kategorileri ve teleolojik kesinlikleri açığa çıkardığını göstermişti. Ama etiketi ne olursa olsun, bu Marksizm türünü tarif eden, sadece sermayenin tahakkümcü gücünü değil ama halkın o güce meydan okuma kapasitesini de vurgulamasıdır.

Kızıl İplik

James O'Connor'ın bize anımsattığı gibi Marksizmin bu türü, en az bilimsel Aydınlanmanın akılcılığına olduğu kadar, Romantizmin tutkusuna da borçlu bir akımdır. Sermayenin krizlerinin, kapitalist birikimin 'iç engellerinden' değil, bir 'dış engel'den yani, işçi sınıfından kaynaklandığını düşünür. "Disipline edilen ücretli emeğin varolma koşulu ya da sermayenin işçi

sınıfına ücretli emeği dayatmadaki politik ve ideolojik kapasitesi"ne odaklanır. Bu nedenle, mücadelenin sermaye ilişkisinde içkin olduğunda ısrar eder. Michael Lebowitz'in deyişiyle "tekyanlı Marksizm"e, sermayenin etkinliğinde odaklanarak, işçilerin karşı-eylemliliğini yadsıyan akıma büyük ölçüde ters düşer. Sınıf savaşımı geleneği tarihi, önceden belirlenmiş, kaçınılmaz ve nesnel yasaların tezahürü olarak görmek yerine, bu yasaların kesişen iki vektörün sonucundan; sömürü ve asi öznelerin onu reddederek çalışma, ücret ve kar dışında bir çıkış yolu arayışlarından başka bir şey olmadığını öne sürer.

Böyle bir bakış açısı, tek bir grup ya da bir çağla sınırlı değildir. Tersine, Marksizmin daha mekanik, nesnelci ve otoriter türlerinin hegemonyasını defalarca kıran, genelde şiddetle bastırılmış olan bir akımdır. Böylesi kesintili ve yeraltında süren bir varoluş, tutarlı bir çizginin oluşmasını zorlaştırır, sürekliliklerin anlatısından çok, isyanların sıralanmasına yol açar. Marx'ın yazılarından yola çıkar, yirminci yüzyılın başından itibaren, konsey komünizmi ve anarko komünizmin belli akımları gibi, Rosa Luxemburg'un, Georg Lukacs'ın, Karl Korsch'un ve Antonio Gramsci'nin ilk dönem yazılarındaki belli uğrakları içerir. Daha sonra 1930'lar ve 1940'larda, C.L.R. James, Raya Dunayevskaya, Martin Glaberman, George Rawick ve ABD'deki Johnson-Forest eğilimiyle ilişkili diğerlerinin çalışmalarında farklı bir ifadesini bulur. 1960'lar ve 1970'lerin eylemcilik dalgasında, bu tür bir Marksizmin varlığı, Fransa'da *Socialisme ou Barbarie* gibi grupların etkinliklerini, İngiltere'de, mücadele içinde sınıfın 'oluşumunu' inceleyen E.P. Thompson ve diğer radikal tarihçilerin çalışmalarını, Almanya'da Karl Heinz Roth'un 'öteki işçi hareketi' çözümlemesini ve aynı zamanda katkılarına birazdan değineceğim İtalyan aşırı solu ile ilişkideki çeşitli grupları güçlendirir. Bence, bu yazarlar ve eylemciler arasında onları bir kümeye yerleştirmeyi haklı çıkaracak büyük tematik yakınlık-

lar, eylemliliğe, savaşıma, öz-örgütlenmeye vurgularında ve otoriter devlet sosyalizmini reddedişlerinde benzerlikler vardır.

Peki bu çizgi yüksek-teknoloji kapitalizmi çözümlemesine uygun mudur? Kapitalizmin makineler üzerindeki kontrolünü çok iyi bilmekle birlikte, bu akımların yaratıcılarının birçoğu, bizden birkaç kuşaklık teknolojik değişimle ayrılan, farklı bir dünyada yaşayıp savaşmışlardır. Robot ve Internet değil, montaj hattı ve telgraf dünyasında yaşamışlardır. Bize daha yakın zamanlarda yaşayanlar arasında bile en parlak çözümlemeler genelde tarihsel ve geçmişe dönüktür: Teknoloji, çalışma ve gücün iç içe geçişiyle ilgili içgörüleri aşırı derecede kışkırtıcı olmakla birlikte, Thompson'un fabrika sistemi değerlendirmeleri ya da James'in köle plantasyonu hakkındaki görüşleri bilgisayarlara, telekomünikasyona ve biyoteknolojilere doymuş bir dünyaya doğrudan hitap etmez. Ayrıca dijital makineler ve elektronik medyayla ilgili sınıf mücadeleleri hakkında bazı araştırmalar olmakla beraber, bunların genelde önceki bölümde tartışılan neo-Luddizmin ötesinde herhangi bir kuramsal perspektif önermedikleri de söylenebilir.

Ne var ki bu geleneğin yüksek-teknoloji savaşımı gibi sorunlarda geçerliliği ve yaratıcılığıyla bu tür itirazlardan uzak kalan bir dalı daha vardır, bu dal genelde 'otonomcu Marksizm' diye adlandırılır. Onun İngiliz dilindeki başlıca arşivci ve kronikçisi olan Harry Cleaver tarafından açıklandığı şekliyle, otonomcu Marksizm, adlarını saymış olduğum birçok kişiye uzanacak kadar geniş, derin ve yaygın bir soyağacına sahiptir. Ama özellikle 1960'lar ve 1970'lerde İtalyan işçileri, öğrencileri ve feministlerinin autonomia hareketine bağlı Raniero Panzieri, Mario Tronti, Sergio Bologna, Romano Alquati, Mariarosa Dalla Costa, Franco Berardi ve Antonio Negri'nin dahil olduğu kuramcıların oluşturduğu bir kümeyi merkezine oturtabiliriz. 1970'lerin sonunda, autonomia metropol sermayesinin yakın tarihindeki en

sert, az bilinen politik baskı örneklerinden biriyle ezilmişti. Bu aydın-eylemciler grubunun çalışmaları, sürgün ve tutuklamalar sonucu kesintiye uğratılmıştı. Neo-liberallerin de euro-komünistlerin ve sosyal demokratların da nefret ettiği bu Marksizm türü, büyük ölçüde gizli bir gelenek oluşturmuştu. Bununla birlikte, 1980'ler ve 1990'ların politik kışında gelişmeye devam ederek, yeni değişimler geçirdi ve yeni uluslararası bağlantılar kurdu. Solun kabul edilen tüm doğrularının sarsıldığı bir anda, bu sapma yenileştirici bir katkı yapabilirdi. Marksist düşüncenin kabul edilen sınırlarını aşmakla birlikte, Marx'ın çalışmaları temelinde inşa edilen ve onu günümüzün dünyasına taşıyan otonomcu Marksizm, bir 'eski-Marksizm' ya da bir 'post-Marksizm' değil, bir 'Marx ötesi Marx' önerir.

Otonomcu Marksizmi enformasyon devrimcilerinin karşısına çıkarmak, hiç de keyfi bir eşleştirme değildir. Otonomi'nin yörüngesindeki gruplar, sermayenin sanayi-sonrası yeniden yapılanmasını toplumsal muhalefete nişanlanmış bir silah olarak ilk çözümleyenler arasında yer alıyorlardı. O zamandan beri, bazı otonomcu kuramcılar, en başta Negri, dikkatlerini günümüz kapitalizminin dev enformasyon aygıtı üzerinde gitgide daha çok yoğunlaştırdılar. Onların bakış açılarına özel bir önem katan, bilgi ve iletişimin yeni biçimlerini sadece kapitalist tahakkümün araçları olarak değil, anti-kapitalist mücadelenin potansiyel kaynakları olarak da kavramalarıdır. Otonomcular hiçbir biçimde bu olanakları tek başlarına ortaya atmamış olmalarına rağmen, çözümlemelerinin yaratıcılığı ve boyutları büyük ölçüde gözden kaçmıştır.

Bu nedenle, otonomcu Marksizmi enformasyon devriminin yıkıcı bir karşı-yorumu olarak, kökten farklı bir toplum ve iletişim vizyonu ile bilgisayarlaştırılmış kapitalizmin karşısına çıkma yeteneğine sahip bir yirmi birinci yüzyıl komünizminin inşasına katkı yapabilecek bir akım olarak okuyorum. Nasıl ki

onların yaptığı Marx'ın etkin, yaratıcı bir okumasıysa, benimkinin de otonomcuların çalışmalarının bir okuması olduğu vurgulanmalı.

Otonominin Perspektifi

Otonomcu çözümlemenin kalbinde, Marx'ın emek ve sermaye ilişkisi üzerine bilinen irdelemesi yatar: Üretim araçlarından uzaklaştırılmış olan işçilerin, kendi canlı emek güçlerini satmak zorunda kaldıkları ve kapitalistlerin bu emek gücünün ürünü olan artı değere el koyduğu bir sömürü ilişkisi. Ne var ki, bu değerlendirmenin ayrıntılarına inen Batılı Marksizmlerin çoğu, sadece sermayenin tahakkümcü mantığını vurgulamışlardı. Bu sistemin, sonunda kendi kendisini imha edecek olsa da kaçınılmaz yasalara göre tezahür eden birikimci mantığı, günümüz dünyasını şekillendiren tek-taraflı kuvvet olarak düşünülür. Otonomcuların, Yves Moulier'nin, savaş sonrası Marksizminde bir 'Kopernikçi alt üst oluş' diye adlandırmasına neden olacak kadar şaşırtıcı keşfi, Marx'ın çözümlemesinin sermayenin değil, 'emek' dediği yaratıcı insan enerjisinin gücünü, toplumu oluşturan 'canlı, biçimlendirici alevi' olumlamış olduğuydu.

Tronti'nin belirttiği gibi: "Biz de kapitalist gelişmeyi birinci, işçileri ikinci sıraya koyan bir anlayışla çalışmıştık. Bu bir hatadır. Şimdi problemi tersyüz etmek ve yeni baştan başlamak zorundayız: Bu başlangıç, işçi sınıfının sınıf savaşımıdır." Hiç de kapitalist tasarımların edilgen bir nesnesi olmayan işçi, aslında üretimin etkin öznesi, sermayenin bağımlı olduğu vasıfların, yeniliklerin ve işbirliğinin kaynağıdır. Sermaye, değer sızdırma çevriminde emeği bir nesne, bir bileşen, sadece emek gücü olarak içine katmak ister. Ama bu içerme her zaman kısmidir, hiçbir zaman tamamen gerçekleşmez. Emekçi özneler sermaye tarafından yutulmaya direnirler. Emek, sermaye için her zaman durmadan kontrol edilip boyun eğdirilmesi gereken ve her za-

manki gibi, bu komutadan paçayı sıyıran ya da ona meydan okuyan sorunlu bir 'öteki'dir. İşçiler sermaye tarafından örgütlenmekten çok, onunla mücadele ederler. İşte işçi sınıfını yaratan da bu mücadeledir.

Emek gücü ve işçi sınıfı arasındaki bu ayrım, orijinalinde Marx'a aittir.[29] Ama otonomcular bunu canlandırmakla, daha sonraki birçok Marksist sınıf çözümlemesindeki kısırlığı aşmışlardır. Aslına bakılırsa "işçi sınıfı sermayeye karşı mücadelesiyle tanımlanır" diyerek, gerçek işçileri kolektif emeğin bazı genelde indirgenmiş kesimleri; kol emekçisi, endüstriyel ya da mavi yakalı olarak sınıflandırmaktan kurtulmuşlardır. [30] Tersine, emek gücü olarak sermaye tarafından içerilmek ya da işçi sınıfı olarak sermayeden bağımsızlıklaşmak eğilimlerini, en geniş anlamda sermayeye ait bütün işgücüne sızan, karşıt kutuplar ya da çatışan potansiyeller olarak gören bir bakış açısı yaratmışlardır. Buna göre işçi sınıfı mücadeleleri, sermayenin sadece insan kaynakları olarak 'sınıflandırdığı' öznelerin, bu kategorileştirmeye karşı isyanlarıdır. Cleaver'ın sözleriyle bunlar "ister bir sınıf, ister bir işçi sınıfı olarak tanımlanmaya son verme savaşımları"dır.

Bu tür savaşımları çözümlemek için otonomcular sınıf bileşimi kavramını kullanırlar. Cleaver'ın işaret ettiği gibi bu, onların klasik Marksist kategorileri "baş aşağı çevirmeleri"nin çarpıcı bir örneğidir. Marx teknolojik değişimin 'kolektif emekçinin bileşimi'ni nasıl etkilediğine değinmiştir.[31] Ama onun sermayenin 'organik bileşimi'yle ilgili ilk değerlendirmesi, sermayenin makinelerin birikimi yoluyla üretimi yönlendirme gücü üzerinde odaklanmıştı. Ancak otonomcu kuramda, bu vurgu tersine çevrilmiştir: Sınıf bileşimi çözümlemesi, canlı emeğin, kontrolü sermayenin elinden kapma kapasitesinin değerlendirilmesini hedeflemiştir. İşçilerin mücadelelerinden yola çıkar: Mücadelelerin nasıl ortaya çıktığı, nasıl birbirleriyle ilişki kurdukları ya da

bölündükleri, işçilerin 'resmi' örgütleriyle ilişkileri ya da kopuklukları ve kapitalist komutayı tersine çevirme kapasiteleri. Negri'nin "kendi bağımsız kimliğine yönelen dinamik bir özne, bir karşıt kuvvet" diye adlandırdığı işçi sınıfını oluşturan, politik, kültürel ve toplumsal örgütlenmesinde ifade edilen "ihtiyaç ve arzuların düzeyini" ölçer.

Sınıf bileşimi (ya da oluşumu) sürekli değişim halindedir. Eğer sermayeye direnen işçiler kendilerini bir kolektivite olarak birleştirirlerse, sermayenin bu tehdit edici kenetlenmeyi ya çözmesi ya kırması gerekir. Bunu üretim araçlarını sürekli devrimcileştirerek, tehlikeli işçi gruplarını bölen, vasıfsızlaştıran ya da dağıtan örgütlenme değişiklikleri ve teknolojik yenilikler, tekrarlanan yeniden yapılandırmalarla yapar. Öte yandan sermaye, emeği ücret aracılığıyla örgütleme gücüne dayanan bir sistem olduğundan, kendi karşıtını bütünüyle ortadan kaldıramaz. Her kapitalist yeniden yapılandırma, yeni ve farklı emek tiplerinden yararlanmalı ve bu yüzden yeni direniş ve karşı-inisiyatif kapasitelerine sahip farklı işçi tabakalarını içine alan işçi sınıfının yeniden bileşimini gerçekleştirme olanağından yararlanmalıdır.

Bileşim/çözülme/yeniden bileşim süreci bir mücadele çevrimini oluşturur. Bu kavram önemlidir çünkü bir çevrimden diğerine, emeğin bazı sektörlerinin sözgelimi, sanayi proletaryasının çözülebileceğinin ya da özgül kültürel biçimlerin sözgelimi Enternasyonal Marşı'nın sembolik değerinin aşınabileceğinin, bugünlerde çok moda olduğu gibi, bu tür değişiklikleri sınıf çatışmasının ortadan kalkmasına eşitlemeden kabul edilmesine izin verir. Negri'nin söylediği gibi, işçi sınıfı bir defada yaratılıp ortaya çıkmak yerine, sürekli dönüşüm içinde tekrar tekrar, durmaksızın kendisini "yeniden yaratır."

Çok önemli bir otonomcu formülasyonda, Tronti kapitalist gelişimin dinamiğini oluşturan şeyin gerçekte işçilerin mücadelesi olduğunu ileri sürmüştür. Marx, *Kapital*'de, sermayenin sa-

nayide yoğun makine kullanmasının ilk itici gücünün, daha kısa iş günü talep eden proletarya hareketlerinden kaynaklandığını yazmıştı. Buradan hareketle otonomcular, sermayenin kendinden menkul bir mantığın açılımı olarak hareket etmediğini, yeni teknolojileri ve örgütlenmeleri kendi gövdesinden yaratmadığını öne sürmüşlerdir. Tersine sermayenin itici gücü, kendi varlığına aynı anda hem vazgeçilmez hem de düşman olan 'ötekinin' önüne geçmek, sınırlamak ve onu yenmek, Tronti'nin "kapitalist sınıfın kendisini işçi sınıfından kurtarmak için art arda çabaları" dediği, geleceğe kaçış ihtiyacıdır.

Bu süreçte, sermaye durmaksızın genişleyen ve derinleşen boyutlarda bir denetime, bir toplumsal fabrikanın yaratılmasına doğru sürüklenir. Marx sermayenin sadece işyerini değil, bir bütün olarak toplumu da 'içine alma' eğilimi taşıdığını yazmıştı. 1960'larda bu çözümlemeyi genişleten Tronti, sermayenin devlet müdahalesi ve teknokratik kontrole giderek daha çok başvurmasının, "bütün toplumun bir üretim uğrağı olarak işlev gördüğü" bir durum yaratmış olduğunu öne sürmüştü. Bu koşulları anlamak; doğrudan üretim noktası, genellikle fabrika üzerindeki geleneksel Marksist odaktan, Marx'ın sermayenin sadece üretim değil, aynı zamanda dağıtım ve tüketim uğrağını da oluşturan bir devre olduğunu yazarken değindiği daha geniş bir bakış açısına doğru uzaklaşmayı gerektiriyor.

Bu kavram daha sonra otonomcu Marksizmin feminist kanadı tarafından ayrıntılı bir biçimde işlendi. Şu anda feminist politik ekonomide popülerlik kazanmış olan konuları sezinleyen Mariarosa Dalla Costa ve Selma James, toplumsal fabrika içinde emek gücünün yeniden üretiminin yaşamsal ama kabul edilmeyen bir rol oynadığını öne sürmüşlerdir. Çocuk doğurma, çocuk bakımı, yemek pişirme, alışveriş yapma, eğitim, temizlik, hastalara bakma, manevi desteğin, erkek kuramcılara göre 'görünmeyen emek süreci', özetle 'ev işi' olmadan, emek gücü her

sabah çalışmaya hazır olamaz. Geleneksel olarak kadınlara özgü ve 'ücretsiz' olan bu yeniden-üretken emek geleneksel olarak ekmeği kazanan erkeğe bağımlıdır. Bu yüzden, ücret ataerkil otoritenin aracılığıyla, ücretsiz emek zamanını sadece işyerinde değil, dışında da kontrol eder ve gözlerden saklar. Diğer otonomcu kuramcılar, hemen hemen benzer çözümlemeleri, toplumsal fabrika içersindeki diğer ücretsiz gruplara, öğrencilere ya da uluslararası bağlamda köylülere uygulamışlardır.

Bu çözümlemeyi geliştirirken, Dalla Costa, James ve diğer otonomcular sermayenin evrenselleştirici mantığının yarattığı işçilerin potansiyel birliğinin, Marx'ın gördüğü ama üzerinde çok derin bir çözümleme yapmadığı bir karşıt eğilim, yani sermayenin işçileri milliyet, toplumsal cinsiyet ve ırklara göre bölme dürtüsü tarafından kesildiğini vurgulamışlardı. James'in yazdığı gibi, "Sermayenin ellerinde, işbölümü her şeyden önce, uluslararası ölçekte işçilerin bölünmesidir." "Farklılığın bölünme olarak" sistematik örgütlenmesi, sermaye açısından Marx'ın öngördüğü birleşik sınıf hareketini önlemek için bir zorunluluktu. Bu nedenle, anti-kapitalist hareketler parçalayıp bölme üzerinde kurulu bir kapitalist bütünlüğe meydan okumak için, üretim yapısının ortaya çıkardığı hazır bir bütünü seferber etmekten çok, farklılıklar boyunca örgütlenmek gibi çok daha karmaşık bir görevle yüz yüzeydiler.

Sınıf bileşimi çözümlemesini, üretken emek gibi yeniden-üretken emeği ve ücretli çalışma gibi ücretsiz çalışmayı da içine alacak şekilde genişleterek, otonomcular Marksizme yepyeni kuramsal ve örgütsel ufuklar açmışlardı. Aslına bakılırsa, Frankfurt Okulu kuramcılarının tersine, toplumsal fabrika alanını umutsuzluğun temelleri olarak görmemişlerdi. Eğer kapitalist üretim şimdi bütün bir toplumsal ilişkiler ağını gerektiriyorsa, bu ilişkiler ağı, işleyişin kesintiye uğratılabileceği çok sayıda noktayı oluşturuyordu. Bununla birlikte otonomcular, bütün

bunların özgül talepleri ve örgütsel biçimleriyle farklı özneleri; fabrika işçileri, öğrenciler, ev kadınlarını kapsadığını görmüşlerdi. Artık kapitalizmin temellerinin çökertilmesi, Marx'ın yalnız 'köstebeği' sanayi proletaryasının değil, daha çok Sergio Bologna'nın deyişiyle bir "köstebek sürüsü"nün işidir. Bu yüzden, otonomcu Marksizmin 'otonomisi', emeğin sermaye karşısında temelde öteki olduğunu ve aynı zamanda emek içinde çeşitliliğin tanınmasını olumlamaya başlamış, yukarıdan yönetilen, öncülüğe dayalı merkezi örgütlenmeden uzaklaşıp, bir mücadeleler dolaşımı içinde çok sayıda eylemliliği birbirine bağlayan yatay, çok merkezli bir anti-kapitalist farklılıklar ittifakına yönelmiştir.

Otonomcu Marksizm sınıf çatışmasının, Tronti'nin deyimiyle helezonlar çizen bir 'çift sarmal' şeklinde ilerlediğini düşünüyordu. İşçi sınıfının şekillenmesi ve kapitalist yeniden yapılandırma, toplumsal alanın sürekli genişleyen ve karmaşıklaşan uzamında birbirini kovalıyordu. Sermaye inisiyatifi elinden kaçırmadığı sürece, savaşımın ivmesinden gelişimin bir motoru olarak yararlanabilir, kendi büyümesini sürdürmek ve gitgide daha sofistike teknik ve örgütsel düzeylere yönlendirmek için işçi mücadelelerini kullanabilirdi. Ancak devrimci karşı-proje bu hareketi kesmeli, diyalektik sarmalı açmalı ve mücadelelerin dolaşımını, emeğin kendini sermaye tarafından içerilmekten kurtarabileceği bir kaçış hızı kazanıncaya kadar hızlandırmalıydı. Otonomcuların kendi kendine değerlenme ya da öz değerlenme dedikleri bir süreç. Aslına bakılırsa, öteden beri yenilenen sermaye ve emek çatışmasının ardında olağanüstü öneme sahip bir asimetri yatmaktadır. Ücret ilişkisine dayanan bir genel metalaşma ilişkisi olarak sermaye, emeğe ihtiyaç duyar. Ama emeğin sermayeye ihtiyacı yoktur. Emek, ücret olmadan da kapitalizm olmadan da yapabilir ve kendi yaratıcı enerjilerini örgütlemenin farklı yollarını bulabilir: O potansiyel olarak otonomdur.

Otonomcu gelenek, titiz bir kuramsal sorgulamadan geçirilmemiş, buna karşılık daha çok damgalanmış ve göz ardı edilmiştir. Elbette bazı anlamlı eleştiriler de yapılmıştır. Otonomcuları yapısalcı Marksizmin katı kalıplarını kırdıkları için överken, Werner Bonefield emeğin sermayeden potansiyel bağımsızlığına yaptıkları vurgunun, işçi hareketlerini bütünüyle sermayenin dışında, bir çeşit saf, kirlenmemiş devrimci kuvvet olarak sunma eğilimiyle sonuçlanabileceğini öne sürmüştü. Bu tür mücadeleleri açıkça sermayenin hem içinde hem de karşısında gösteren en iyi otonomcu çözümlemeler bu örneğe girmemekle birlikte, kuşkusuz bazıları, işçi sınıfı içersindeki hiyerarşik bölünmelerin ve ideolojik asimilasyonun derinliğini ve yaygınlığını küçümseyen ve her isyan damlasını bir devrim pınarı olarak gören belirli bir romantizm taşıyabilir.

Diğer eleştirmenler otonomcuların sermaye/emek çelişkisinde odaklanarak, sermayenin kendi içindeki rekabetçi çatışma ve çatlakları görmezden geldiğini öne sürmüşlerdir. Otonomcuların yazılarında, yönetici sınıfın farklı kesimleri arasındaki düşmanlıklar ya da sözgelimi, finans ve sanayi sektörleri arasında ortaya çıkabilen ayrılıkların görece çok az tartışıldığı kesindir. Ayrıca bazı otonomcu çözümlemeler, şirket gücünün bir tek, zekice tasarlanmış savaş planıyla işlediğini öne sürer gibidir. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve G7 gibi ulus ötesi örgütlerin yüksek düzeylerdeki planlamaları, bu tür bir kapitalist 'strateji'den söz etmeyi uygun kılabilir. Ama genelde dünya piyasalarının işlemlerinin meçhul ve kümesel niteliği, Michael Lebowitz'in kullandığı 'sermayenin mantığı' gibi daha öznesiz ve daha az maksatlı bir terimin tercih edilmesini özendirir.

Otonomcuların sermayeyi belirli sistemik zorunlulukları olan bir bütünlük olarak vurgulamaları, 'tek tek sermayeler'in faaliyetini çözümlemeden önce, 'bir bütün olarak sermaye'nin kavranmasının önemini her zaman vurgulamış olan Marx'ın

kendi yaklaşımına uygundur. Sınıfsal mücadelede söz konusu olan şeyi anlamanın tek yolu budur: İnsanların kendilerini yabancılaşmış ve insanlık dışı bir güç yapısından, öznesiz ama bir hedefi olan bir süreçten, tek tek kapitalistlerin tüm usta manevraları ve birbirini kırıp geçiren kavgalarıyla, onun acımasız birikim itkisinin küçük memurları oldukları bir süreçten, kurtarma çabaları.

Teknoloji ve Gücün İç İçe Geçişi

Otonomcu çözümleme kapitalizmi iki karşıt vektör arasındaki bir çarpışma, sermayenin emeği sömürmesi ve işçilerin bu sömürüye karşı direnişleri olarak kavramıştır. Buna karşılık, onun teknolojiye bakış açısı çift yönlüdür. İlki teknobilimin kapitalist tahakkümün bir aracı olarak çözümlenmesidir ki bu bilimsel sosyalizmin kendiliğinden bilimsel ilerleme efsanesinin, yıkılmasını amaçlayan bir yeniden okumadır. Ancak ikincisi, duruma öbür taraftan bakmış ve sınıfsal mücadelelerin sermayenin teknolojik kontrolünün üstesinden hangi yollarla geldiğini çözümlemiştir.

Daha sonraki otonomcu eleştirinin yönünü çizen ilk denemelerden birinde, Panzieri teknobilimsel gelişmenin 'ilerleme' olduğunu öne süren sol görüşlerden kopmuştur. Tersine, *Kapital*'in makinelerin ilk ortaya çıkmasıyla ilgili sayfalarına dönerek, kapitalizmin işçi sınıfına karşı bir 'silah' olarak kesintisiz teknolojik yeniliğe başvurduğu önerisine yeniden sarılır: Üretim sürecine katılan canlı ya da 'değişken' sermayeye karşı, ölü ya da 'sabit' sermaye oranını artırma eğilimi, ilk unsurun, yönetimin savaşa tutuştuğu ve her an kontrol edilmesi, parçalanması, küçültülmesi ya da eninde sonunda ortadan kaldırılması gereken asi bir potansiyel oluşundan kaynaklanır.[32]

Sermayenin teknoloji ve gücü iç içe geçirmesi karşısında, teknolojik akılcılığı kolayca doğrusal, evrensel bir ilerleme ola-

rak olumlamak, onun emeğin egemenlik altına alınmasını hedefleyen özgül bir kapitalist akılcılığı tesis ettiğini yadsımaktır. Üretim ilişkilerinin (mülkiyet ilişkileri), üretici güçler yeterince genişlediği zaman yıkılıp gidecek olan basit bir 'zırh' olduğuna inanmak yanıltıcıdır. Panzieri sosyalizmin bilimsel ilerlemenin bir yan-ürünü olarak gelebileceğini varsaymanın olanaksızlığı sonucuna varmıştır: Makinelerin kurtarıcı amaçlarla kullanılmaları, ancak işçi sınıfının isyanının "tamamen yıkıcı bir niteliğe" bürünmesi ölçüsünde mümkündür.

Panzieri'nin yaklaşımı, sanayi fabrikasında ortaya çıkmış Taylorist işbölümü ve Fordist otomasyonun işçilerin dayanışmasını kırmak için nasıl kullanıldığına tanıklık etmiştir. Onun teknolojiyi kapitalistlerin silahı olarak çözümlemesi, sonradan sadece ücretli değil, ücretli olmayan emeğin durumuna da uygulanmıştır. Örneğin Harry Cleaver, sözde Yeşil Devrimi bir kapitalist karşı-devrim stratejisi olarak çözümler. Cleaver, Asya'da yaygın komünist ayaklanmalar karşısında, ABD'nin desteğiyle geliştirilen yeni bitki türleri ve tarım tekniklerinin, en başta geleneksel köy yapılarını bozmayı hedeflediğini öne sürmüştür. Bunun amacı ikilidir: İçinde gerillaların denizde balık gibi hareket ettiği köy toplumlarını ortadan kaldırmak ve kapitalist modernleşmenin bir ön koşulu olarak, bir sanayi proletaryasının yaratılmasını sağlamak, kırsal bölgeleri besinsiz bırakmak. Tarım teknolojisi ayaklanma karşıtı savaşın sivil ayağı olarak hizmet etmiştir.

Diğer yandan otonomcular ücretli ve ücretsiz işçilerin, teknolojik değişimin sadece edilgen kurbanları değil, sermayenin denetim çabalarına sürekli karşı koyan etkin özneler olduğunu da vurgulamışlardı. Bu karşı koyma iki biçime bürünebilirdi. İlki kesin bir reddi. Bu, otonomcu metinlerin en ünlüsü ve en çok küfür yemiş olanı, Negri'nin *Domination and Sabotage*'ının temasıydı. 1970'lerde İtalya'da dev Fiat işletmeleri ve başka yer-

lerdeki işçi mücadeleleri bağlamında yazan Negri, devasa, yarı-otomatik teknolojik kontrol sistemlerinin ortaya çıkışı karşısında, resmi sendikaların ısrar ettiği gibi, modernleşme zorunluluğunu kabul etmenin söz konusu olamayacağını ileri sürmüştü. Tersine, işçiler onlara karşı kullanılan yenilikleri gerekirse sabotajla durdurmalıydı. Sabotaj olanaklarının bu şekilde vurgulanması, otonomcu geleneğin önemli bir parçasıydı ve onları önceki bölümde tartışılan ve bazı otonomcuların çalışmalarından yararlandığı neo-Luddist yazarlara yaklaştırmıştı.

Ancak otonomcu çözümlemenin, neo-Luddizmin sahip olduğundan daha dinamik bir başka yönü vardı. Negri'nin daha sonraki çalışmalarında geliştirdiği bu yön, teknolojiyi yeniden sahiplenmek için, işçilerin kendi 'yenilik güçleri'ni, sermayenin kendi kesintisiz yenilenmesi için bağımlı olduğu yaratıcı kapasiteyi kullanma olanaklarını olumluyordu. Bu olanağın ortaya çıkışının nedeni, emeği teknolojik bakımdan kontrol etme girişiminde, sermayenin teknolojik bakımdan maharetli, bilimsel eğitim görmüş yeni işçi tiplerini yaratmaktan kaçınamayışıydı. Cleaver'in yazdığı gibi "bu işçilerin daha genel toplumsal sorunlara karşı olduğu gibi, kendi çalışma koşullarına karşı savaşımları da... başarılı kapitalist planlamaya ciddi bir engel oluşturabilir"di.

Bu düşünce çizgisinin ilk örneklerinden biri, İtalyan otonomi hareketinde yaşamsal bir rol oynayan 'korsan' politik radyo kanalları ağında bir eylemci olan Franco Berardi'nin yapıtında görülebilirdi. Berardi, sermayenin canlı emeğin kontrolünde ihtiyaç duyduğu "teknobilimsel aklı" geliştirme sürecinde, kaçınılmaz olarak gitgide "entelektüel" bir işgücü geliştirdiğini öne sürmüştü. Emek gücünün bu yeni, bilimsel biçiminin ortaya çıkışıyla birlikte, makineleri bir "kontrol ve sömürüyü yoğunlaştırma aracı" olmaktan çıkarıp, "çalışmadan kurtulma aracına" dönüştürecek olan "bilimin işçiler tarafından kullanılması" ola-

nağı da doğmuştu. Bu iki şekilde kendisini gösteriyordu: İşçilerin ısrarla otomasyonun yarattığı artı zamanın kendilerine ait olduğunu iddia etmelerinde ve genel olarak iletişim teknolojilerinin artan oranda yeniden sahiplenilmesinde, "enformasyon araçlarının saptırılıp, enformasyon çevriminin tersine çevrilip, kolektif bir bilgi ve dilin örgütlenmesine dönüştürülmesinde."

Direniş ve yeniden sahiplenme, sabotaj ve yeni buluşlar yapma gücü otonomcu çözümlemede mücadele repertuarının parçalarıydı. Bilimsel sosyalistlerin tersine, otonomcular teknolojik gelişmede kendiliğinden ilerici bir mantık görmüyorlardı. Ama neo-Luddistlerin aksine, bilimsel yenilikten anladıkları, sadece tek-yönlü bir kapitalist kontrol değildi. Daha doğrusu, emek-sermaye ilişkisinin sürekli olarak karşı çıkılan niteliği ve insan yaratıcılığının temelde bağımsızlığı üzerindeki ısrarları, makinelere değişmez politik değerler yüklemekten uzaklaşma ve karşıt-sahiplenme, yeniden işlev kazandırma ve aşırma olanakları üzerinde odaklanmaya yönelikti. Eğer makineler 'silah' ise, o zaman Cleaver'ın söylediği gibi, çalınabilir ya da ele geçirilebilir, "bize karşı ya da bizim tarafımızdan kullanılabilirdi." Ya da Panzieri'nin belki daha zengin ve daha az araçsal benzetmesini kullanırsak, eğer sermaye teknoloji ve gücü "iç içe geçiriyorsa" o zaman bu iç içe geçen öğeler çözülebilir ve iplikler farklı bir motif örmek için kullanılabilirdi.

Bunun neo-Luddistlerin haklı olarak eleştirdikleri türden, teknolojiyi 'kullan ve istismar et' şeklindeki kaba mantığı ima etmesi gerekmez. Makinelerin sosyal amaçların damgasını taşıdığını kabul ederken, sermayenin tahakkümcü mantığının tüm makinelerde içsel olarak varolduğu ve dolayısıyla makineleri toptan reddetmek gerektiği fikrini onaylamayabiliriz. Şayet sermaye ilişkisinin özü, baş etmek zorunda olduğu, idari kontrole meydan okuyan hareketlerle bir çelişki ve çatışmadan ibaret ise, o zaman bu çatışma teknolojilerin yaratım sürecine de girebilir.

Örneğin, otomatik makinelerde hem kapitalistlerin işçileri vasıfsızlaştırma ve kontrol etme eğilimi hem de aynı zamanda sermayenin teknolojik ilerleme ile yanıt verdiği, emeğin çalışmaktan kurtulma arzusu görülebilir. Aynı şekilde, radyo ve bilgisayar ağları gibi iletişim teknolojileri, iş dünyasının metalaşmayı genişletme eğilimi ile özgür ve evrensel iletişim yönündeki demokratik girişimlerin karmaşık bir etkileşim sürecinde evrimleşmişlerdir. İletişim teknolojileri her iki kuvvet tarafından da şekillendirilmiştir. Bu, teknolojinin tarafsız olduğunu değil, ona çelişik potansiyel güçler kazandıran, karşıt baskılar tarafından yaratıldığını söylemek demektir: Bunların hangisinin gerçekleştiği, sadece ilerideki savaşım ve çatışmalarla belirlenecektir.

Sınıf çatışması sürecinde, işçiler sadece makineleri durdurup sabote etmez, sermayenin kendi mantığını tek yanlı olarak teknolojiye sokma yeteneğine de meydan okurlar ve buna karşılık, teknolojik gelişme sürecini tamamen farklı bir yöne itmek için eğip bükebilir ve hatta bir parçasını söküp atabilirler. Otonomcu çözümleme Marx'ın makinelerin kullanımıyla ilgili 'olumsuz' ve 'olumlu' görüşlerini, doğrusal, zamanın akışına dayalı bir ilerleme olarak kavramak yerine, yıkıcı ve yeniden inşa edici teknolojilerin yaratım sürecini de sermayeye karşı mücadelenin parçası olarak yeniden düşünmememizi sağlar.

Profesyonel İşçiden Toplumsal Fabrikanın Krizine

Bu fikirleri daha somut bir biçimde kavramak için, otonomcuların yirminci yüzyılda öne çıkardığı üç büyük mücadele çevrimine göz atmalıyız: Profesyonel işçilerinki, işçi kitlesininki ve en azından bazı değerlendirmelerde toplumsallaşmış işçilerinki. Böylesi geniş kapsamlı bir değerlendirme kaçınılmaz olarak aşırı şematik olacaktır. Moulier'nin vurguladığı gibi, mücadele çevrimleri kavramının hassas kullanımı, eşitsizlik, çakışma, bölgesel

ve ulusal farklılığın vb. hesaba katılmasını gerektirir. Bununla birlikte, burada en genel hatlarıyla yer verilen bu yaklaşım, enformasyon devriminin kaçınılmaz bir bilimsel ilerlemenin değil, toplumsal çatışmanın ürünü olduğunu sergileyen bir çözümlemenin çerçevesini ortaya koyar. Bütünsel dinamiği açığa çıkarmak için, her üç çevrimi de hızla irdeleyip, başlangıçta hızlı ilerleyip, son dönemlere yaklaşırken çözümlemeyi derinleştireceğim.

Otonomcular profesyonel işçi ya da daha genel anlamda usta işçi çağının on dokuzuncu yüzyıl ortasından, Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürdüğünü düşünüyorlar. Bu terimin kullanılmasının nedeni, şimdi makineleşmiş bir fabrika sistemi tarafından emilmiş olsalar da hala mesleki bilgi ve teknik ustalığa sahip olan vasıflı işçilerin sahip olduğu stratejik konumdur. Bu işçiler üretim sürecinin kontrolü, çalışmanın onuru ve değerinin korunması üzerine verilen mücadelelerin başlıca öncüleriydi. Fabrika dışında, sermayenin toplumu boyunduruk altına alışı görece güdük kalıyordu. İmparatorluğun genişletilmesi projeleri dışında, devlet faaliyeti genellikle, üretim ve tüketimin koordinasyonundaki zorluklardan kaynaklanan ekonomik genişleme ve daralma çevrimleri yaşayan serbest piyasayı denetlemekle sınırlıydı.

Bu dönemdeki sosyalist programlar, sanayi üretiminin işçiler tarafından yönetilmesi anlayışı temelinde hazırlanmıştı. Üretken fabrika emeğinin, kurtuluşun öznesi olarak rolü tartışmasızdı. Sol partiler üye kitleleri ve öncü liderlikleri, siyasal 'uzmanlardan' oluşan eğitimli kadrolara sahip oldukları ölçüde, profesyonel işçinin teknik bileşimini yansıtma eğilimindeydiler. Bu temel üzerinde inşa edilen devrimci örgütler, sadece Leninist partiler değil, Alman metal sanayilerindekiler gibi konsey komünistlerinin uzman teknik işçilere dayalı hareketlerini de içermektedir. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde, bu tür örgütler sermayeye giderek artan bir tehdit oluşturdular. 1917'de Bolşevik öncü partinin zaferiyle birlikte, bu tehdit yıkıcı boyutlara ulaştı.

Sermaye kendini kurtarmak için, köklü bir örgütsel ve teknolojik yeniden yapılanmaya girişti. Amacı, profesyonel işçinin gücünün teknik temelini ortadan kaldırıp, onları büyüyen sınai işgücünün kitlesinden koparark, işçi sınıfının bileşimini çözmekti. Atölyede, Taylorist bilimsel yönetimin kronometresi ve kart basma makinesi usta işçilerin üretim üzerindeki kontrolüne son vermek için kullanıldı. İlkin, organizasyonda yenilik aracılığıyla denenen bu vasıfsızlaştırma, daha sonra mekanik olarak Fordist montaj hattına yerleştirildi. Aynı zamanda sosyalist tehdit karşısında, iktisadi çevrimlere istikrar kazandırmak ve toplumsal huzursuzluğu yatıştırmak için, devletin toplumsal ve ekonomik işlere daha çok müdahale etmesi yönünde ilk adımlar atıldı.

Ancak bu yeniden yapılandırma istemeden yeni bir işçi sınıfı öznesinin, kitlesel işçinin içinde ortaya çıkacağı matrisi oluşturdu. Tipik özelliğini, ileri ekonomilerin faaliyet merkezini oluşturmaya başlayan dev otomobil fabrikalarında bulan Fordist fabrika, sürekli otomatik makine temposunun acımasızlığına bağlı, kalifiye olmayan muazzam bir emek miktarını tek bir alanda yoğunlaştırdı. Böylece, sınıf dayanışması için benzersiz koşullar yarattı. Taylorizm mesleki becerileri aşındırdığından, kitlesel işçi bir mesleğin onurunu ayakta tutmak için değil, sermayeyi montaj hattında anlamsızca tükenen hayatların bedelini ödemeye zorlamak için savaşıyordu. Artık işçinin üretimi kontrol etme imkanı kalmamışsa da onu hala durdurabilmekteydi. Montaj hattının kesintilere ve sabotaja açık oluşu, gitgide pahalanan sabit sermaye birikimini elde tutmanın yönetime maliyeti, saldırıya açık noktaları oluşturmaktaydı. 1937 Flint işgali ve grevleriyle Kuzey Amerika hareketlerinin tipik örneğini oluşturan bir mücadele çevriminde, kitlesel işçiler makineleşmiş fabrikayı bir direniş kalesine dönüştürmenin giderek daha etkin yollarını buldular.

İşçi sınıfının yeni gücünü sınırlamak için, sermaye başka bir yeniliği devreye sokmak zorunda kaldı. Verimlilik sözleşmesi, yönetimin sendikalarla pazarlık ederek üretim artışları karşılığında düzenli ücret artışları yapması, işyerindeki kontrolü sağlamada çok önemli bir etken haline geldi. Başlangıçta gönülsüzce kabul etmiş olmalarına rağmen, bu düzenleme sonradan, işletmeler tarafından işçi sınıfının gücünü birikime seferber etmenin bir yolu olarak özümsendi. Üretkenlik ve ücret ilişkisi, hem teknolojik yeniliğe itiş gücü sağlamaya hem de işçi direnişini pasifize etmeye hizmet etti. İşçi-işveren ilişkilerinin bu şekilde kurumsallaşmasının yanı sıra, o güne dek görülmeyen ölçüde kapsamlı toplumsal yönetim planları ortaya atıldı. Yine işçi sınıfı savaşımının bir sonucu olarak fabrika ücreti, devlet kontrolünde ödemeler ve sosyal yardımlardan, işsizlik, emeklilik, sağlık sigortaları ve sağlık, eğitim ve tatil olanaklarından oluşan bir sosyal ücretle gitgide daha fazla desteklendi. Sermaye, bu ödünlerden toplumsal huzursuzluğu önlemek ve makineleşmiş hatlardan akan metaların pazarını garantilemek için, yeni bir birikim yapısı içersinde yararlandı. Muhalefet ve eklemlenmenin bu karmaşık etkileşiminden adım adım, hükümetin Keynesyen iktisat ve sosyal programlar yoluyla kapitalist etkinliği desteklediği ve otonomcuların 'Planlamacı Devlet' olarak bildiği yapı doğdu.

John Merrington'un belirttiği gibi, otonomcular kitlesel işçi çağını, sadece bir 'fabrika' fenomeni olarak kavramazlar. Tersine, bunu toplumsal fabrikanın doğuş anı olarak görmüşlerdir. Kapitalist örgütlenme artık, artı değerin işçiden pompalanıp alındığı fabrikayı, bu tür çalışmanın yarattığı hasarın onarıldığı ve gizlendiği, haftalık ücretin standartlaşmış yerli malları satın almaya gittiği aile yuvası ile senkronize etmeyi gerektirmiştir. Cinsiyete dayalı işbölümü, yani ömrü montaj hattında yavaş yavaş tüketilecek olan erkek kitlesel işçiyle, kaderi yaraları sarmak, istismara katlanmak, alışveriş yapmak ve tecrit edilmiş ev

ortamında gelecek kuşak emek gücünü yetiştirmek olan ev kadınının eşleştirilmesi, sermayenin toplumu yöneten unsurlarının ele aldığı bir konudur. 'Tüketici' olarak büyük ölçüde radyo ve televizyon gibi yeni kitle iletişim araçları yoluyla biçimlendirilen ev kadınının emeği de, atölyedeki erkek eşinin üretkenliği kadar şirket planlamasının hedefi haline gelmeye başlamıştır. Zira kitlesel işçinin kazandığı ücret artışları, ev kadının faaliyeti aracılığıyla, sürekli kapitalist büyüme ve istikrar çevriminin düzgün işlemesi için zorunlu olan tüketime aktarılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Kuzey Amerika ve Avrupa'da sermaye sanki başarılı bir biçimde istikrar sağlamış gibi görünmekteydi. Kitlesel işçinin tehdit edici varlığı, yönetim-sendika anlaşmalarıyla kontrol altına alınmış, giderek artan ağırlıkta bir mekanik kontrole bağlı kılınmış ve evdeki kadının yeniden-üretken emeği tarafından çalışmaya hazır hale getirilmişti. Etnik azınlıklar ve göçmenler, büyük sanayi dışında ya da bunun en eski, tehlikeli sektörlerinde iş bulabilen bir yedek ordu oluşturmuştu. Planlamacı devlet ve görülmedik ölçüde makineleşmiş üretimin gerektirdiği gitgide dallanıp budaklanan tekno-yönetici aygıt için eleman yetiştiren ve eğiten, büyüyen bir eğitim sistemi aracılığıyla gençler elemeden geçirilmekteydi. Şimdi Stalin yönetiminde devrimin çirkin bir karikatürüne dönüşmüş olan Sovyetler Birliği'nden gelen tehdit, nükleer silahlar ve sürekli savaş hazırlığı durumuyla kontrol altında tutulmaktaydı. Bu özenle parçalara ayrılan, ama tüm toplumu kuşatan seferberlik temelinde, sermaye kesintisiz büyüdüğü altın çağını yaşamıştı.

Ancak daha sonra olaylar çığırından çıkmaya başladı. Montaj hattı fabrikasının insanlık dışı koşullarında, verimlilik sözleşmesi her zaman kapitalist kar ile işçinin öfkesi arasındaki hassas dengeye bağlıdır. 1960'ların ortasında gerginlik arttı. Kitlesel işçiler giderek, ücret taleplerini kapitalist büyüme için işlevsel olan sınırlarda tutmayı ya da sendikaları tarafından kabul edilen

koşullara hoşgörü göstermeyi reddettiler. Yönetimin, ücret artışı talebine karşılık çalışma hızını ve yoğunluğunu artırmaya çalışması, yeni direnişleri tetikledi. Avrupa ve Kuzey Amerika'yı silip süpüren bir iş bırakma, iş yavaşlatma, sabotaj ve otonomcuların 'çalışmanın reddi' gibi kutsal bir anlam yükledikleri işe gitmeme dalgası, önceleri önemli otomobil fabrikalarında yoğunlaştı, sonra diğer sektörlere yayıldı ve Detroit'ten Turin'e, oradan Dagenham'a kadar fabrikaları fiilen yönetilemez hale getirdi.

Sermayenin eteklerinin daha çok tutuşmasına neden olan, bu uyuşmazlıkların her yerde toplumsal fabrikanın sorunlarını yansıtmaya başlamış olmasıydı. Montaj hatlarında işçi ya da ev kadını olmamak için, kaderlerine meydan okuyarak üniversitelere doluşan öğrenciler, entelektüel etkinliklerini 'bilgi fabrikasının' sınırları içine hapsetmeyi reddedip kampusta isyan çıkardılar. Siyah ve göçmen topluluklar, içinde bulundukları duruma isyan ederek, gettolarda ucuz emek deposu olmayı reddettiler. Ücretli işlerde çalışmak için, kendilerine biçilen ev kadını rolünü şimdiden terk etmekte olan çok sayıda kadın, ev içi köleliğe karşı yeni bir feminist isyan dalgasını başlattılar. Vietnam ve Küba'nın gelişmiş ülkelerin sermayesinin küresel egemenliğine karşı beklenmedik şekilde meydan okumaları, güçlü savaş karşıtı ve uluslararası dayanışma hareketleri yaratarak, bütün bu başkaldırıları etkiledi.

Otonomcu çözümlemede, bu değişik patlamalar farklı olmalarına rağmen birbiriyle ilişkisiz değillerdir. Tersine, toplumsal fabrikada kendilerine biçilen role karşı emeğin farklı kesimlerinin yaygın bir isyanı olarak ortaya çıkmışlardır. Çağın yeni toplumsal hareketleri, işçi sınıfı savaşımının bir yadsınması değil, onun serpilip gelişmesidir: Emeğin eskiden ikinci plandaki ve aşırı sömürülen kesimlerinin isyanının yarattığı olağanüstü bir talep patlaması, zenginleşmesi ve çoğalışı. Ortaya çıkan toplum-

sal kargaşa girdapları kuşkusuz emeğin kendi içindeki mücadeleleri de içerir; ücret hiyerarşisinin en altındaki kesimler, ücret ödenmeyen kadınlar, işsiz azınlıklar kendi üzerlerindekilerle, genellikle beyaz, erkek, sendikalı işçilerle eşitlik talep etmişlerdir. Ama bunlar, bir 'artı değer' pompalama aygıtı olarak kapitalist toplum örgütlenmesinin bütününü istikrarsızlaştırmışlardır.

Toplumsal ücrette iyileştirme talepleri, şirketleri yüksek vergi düzeyleri ve azalan karla tehdit ederek, fabrika ücretleri üzerindeki çatışmayı yoğunlaştırmıştır. Sermayenin eteklerinin iyice tutuşmasına yol açan bir başka olay, çok sayıda isyan kıvılcımının birbiriyle ilişkili olması ya da birbirlerinden esinlenmesidir. 1968'de Paris'te kısa bir süre ve İtalya'da daha uzun bir zaman diliminde, işçi ve öğrenciler arasındaki etkileşim; Detroit ve başka yerlerde işçi hareketi ve ırkçılık karşıtı hareketlerin buluşması ya da ırkçılık karşıtı ve öğrenci hareketlerinin feminizmi yeniden canlandırması gibi. Sonuç, toplumsal fabrikanın bütün hassas dengesini birçok noktada birden tehlikeye atmaya başlayan bir mücadele dolaşımıdır.

Dayatılan Sibernetik Komuta

Yanıt, bir karşı-saldırıydı. Sermaye, genellikle Reaganizm ve Thatcherizm ile özdeşleştirilmekle birlikte, otonomcuların ilk kez 1970'lerin başlarında ortaya çıktığını öne sürdükleri bir yeniden yapılandırmayı başlattı. Hükümet alanında, Planlamacı Devlet'in yerini 'Kriz Devleti'ne bıraktığı, "krizi planlayanın devlet olduğu" travma ile kontrol rejimiydi bu. Disiplin sağlama gerekçesiyle Keynesyen güvenceler ortadan kaldırılırken, iş yasalarındaki değişikliklerle sendikaların elleri kolları bağlandı, gerçek ücretler azaltılarak işsizliği artıracak para politikaları uygulandı ve sosyal programlar saldırıya uğradı. Şirket yöneticileri çalkantı yaşayan sanayi bölgelerini hedef alıp, imalatın oto-

masyonu ve küreselleştirilmesiyle kitlesel işçinin fabrika temelini yerle bir ettiler. Sermaye toplumsal fabrikanın Fordist örgütlenmesini dağıtarak, post-Fordist evresine sıçradı, ancak bu, toplumsal bağımsızlığı ortadan kaldırmayı amaçlayan teknolojik ve politik bir saldırı olarak kavranması gereken bir projedir.

Enformasyon devrimcilerinin çalışmaları, bu saldırgan yeniden yapılandırma bağlamına oturtulabilir. İkinci bölümde gördüğümüz gibi en güçlü kapitalist merkezlerde, devlet ve şirket gücünün iç içe geçtiği odaklara en yakın entelektüeller Bell, Drucker, Brzezinski ve Kahn tarafından öne sürülen sanayi-sonrası kuramın ilk formülasyonları, bu ana tekabül eder. O sırada, bu kuramcıların "üretim tarzında tam bir değişiklik" isteyen çağrılarından söz eden George Caffentzis şöyle yazmıştır: "Onlar devrimci çünkü mevcut tarzın, sermayenin yeteneklerini parçalayan bir şeyler barındırmasından korkuyorlar: Bir talep, denetim altına alınmamış bir etkinlik ya da bir reddediş." Böylece post-endüstriyelistlerin fütürolojik raporları, Samuel Huntington ve diğerlerinin, sermayenin kötüleşen durumu yeniden kontrol altına alması için yapması gerekenler üzerine değerlendirmelerinin parçası olan ünlü 'aşırı demokrasi' tespitinin yanı başında yerini aldı. Enformasyon kuramcıları, karşı konulamaz ilerleme ve nesnel öngörü adına, bildik eski amaçlarını parlak bir cilayla gizleyen büyük bir teknolojik açılıma bir program ve meşruiyet sağladılar. Gizlenen amaçlar işçi sınıfının gücünün yok edilmesi, ücretlerin ve toplumsal ücretlerin azaltılması, toplumsal disiplinin yeniden kurulmasıydı.

Autonamia yörüngesindeki bir grup olan 'Collettivo Strategie' için, yeni enformasyon öğretileri "kapitalizm saflarında militan ve devrimci bir tavrı" temsil ediyordu. Başkan Carter'ın güvenlik danışmanı ve Üçler Komisyonu'nun kurucu üyesi Zbgniew Brzezinski'nin "yeni teknolojiler, yeni bilimler, mikro elektronik bilgisayarlar ve yeni iletişim araçlarına" dayanan ya-

kın bir "teknetronik devrim" tasarısını çözümleyen grup, şunları kaydetmişti: "Bu süreç, Marx'ın öne sürdüğü gibi sermayenin gücünü kanıtlanmasından, kendisini teknolojiyi değiştiren ya da şiddetle yok eden bir güç olarak dayatmasından, böylece kendisini mümkün olan en az muhafazakar kuvvet olarak sergilemesinden başka bir şey değildir." Aslında Collettivo, düşünce kuruluşları ve fütürolojik araştırma enstitüleri kültüründen Brzezinski gibi seçkin devlet görevlilerinin ortaya çıkışının, sermayenin "Leninistleşmesi" olduğunu öne sürdü. Nasıl sosyalist öncü parti "iktidarı ele geçirmenin örgütlü ve kuramsal biçimi" ise, "benzer şekilde sermaye, iktidarını sürdürmeyi amaçlayan bir parti biçimini alan kurumlarda, kendi öncülerini örgütlemeye çalışır." Sermayenin bu enformatik öncülerinin projesi, üretimin "evrensel iletişimin yeni modelleri"ne dayalı bir yeniden örgütlenmesi, "enformasyon akışlarının kontrolü" aracılığıyla yönlendirilebilen, "uomini merce'nin [metalaşmış insanlar] yaratılması"yla nitelenen yeni bir gelişme evresinin başlatılmasıdır. Bu, Collettivo'nun "sibernetik komuta"nın dayatılması diye adlandırdığı projedir.

Askeri metafor hafife alınmamalı. Aslına bakılırsa, söz konusu olan İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan beri temelde uluslararası komünizmin kuşatma altına alınması amacıyla askeri araçlar olarak geliştirilen bilgisayar ve telekomünikasyon aygıtlarının, 1970'lerin ortasından başlayarak kapitalist disiplin ve üretkenliğin yeniden oluşturulması için komuta, kontrol, iletişim ve istihbarat sistemi olarak, ülke içinde uygulamaya sokulmasıydı. Paul Virilio'nun "iç sömürgeleştirme" dediği klasik örnekte, dış düşmanları yenmek amacıyla sözde dışa dönük bir güvenlik aygıtı, "iç düşman"ı hedef alıyordu. ABD'de en sonunda Yıldız Savaşları projesiyle doruğa varan Pentagon fonlarındaki artış, enformatik araştırma ve geliştirmenin hızlanması ve bazı hallerde, yeni teknolojinin emeğe karşı savaşta son derece ince-

likli yollarla kullanılmasında temel bir rol oynadı. Örneğin, ABD Hava Kuvvetleri işçisiz bir fabrikayı hedefleyen bilgisayarlı otomasyon sistemlerini teşvik eden ana güçtür.

Başlangıçta nükleer savaş hazırlıklarının parçası olarak geliştirilen elektronik şebeke, sivil amaçlarla ilk kez, Nixon yönetimi tarafından ücret ve fiyatları dondurma politikasını takip etmek ve kamyoncuların grevinde grevcilerin şiddet uygulamasına karşı gözetleme yapmak için kullanılan, acil durum yönetimi sistemleriyle büyük ölçekli bir uygulama alanı buldu. Daha da genellersek, hem özel sektör hem de hükümet aygıtı, eskiden savaş alanında kontrol sağlamak için ordu tarafından desteklenen teknolojileri, mikro elektronik, bilgisayar ortamında iletişim, video kayıt, uzman sistemler, yapay zeka ve robotları şimdi işyeri ve sivil toplumda benzer bir gözetim ve müdahale amacıyla uyarlayarak benimsediler.

Böylece 'refah devletinden harp devletine' neo-liberal dönüşüm, enformasyon teknolojilerinin hükümet tarafından yepyeni bir yoğunluk ve uzmanlık düzeyinde kullanılmasıyla desteklendi. Medya ve yeni iletişim teknikleri kamuoyunu politika değişikliğine hazırlamak için derinliğine kullanıldı. Bilgisayarlaşma, devlet sektöründeki işleri otomatikleştirip azaltarak, kamu emekçileri sendikalarına dönük saldırılarda önemli bir kaldıraç hizmeti gördü ve özelleştirmeye karşı savunmasız kurumlar yarattı. Aynı teknolojiler, artık destekten ziyade gözetim düzeyine indirilmiş sosyal yardım programlarının yeniden organizasyonunda, sosyal yardım almak için sahtekarlık yapanları günah keçisi haline getirmek için kullanıldı. Son bir önemli nokta olarak enformatik, para-militer güvenlik kuvvetlerini, ülke içindeki terörizm, suç ve uyuşturucuya karşı 'savaşta', izleme aygıtları, elektronik casusluk araçları, karşılaştırmalı veri bankaları ve sivil itaatsizlikleri bastırmak için sahra muhabere teçhizatıyla donatmıştı.

Şirketler tarafından 'iş'in yeniden yapılandırılmasında, enformatik saldırganca kullanıldı. Eğer kronometre ve montaj hattı profesyonel işçiye karşı yönetimin saldırı silahlarıysa, robot ve bilgisayar ağı da kitlesel işçiye karşı saldırıda benzer bir rol oynadı. İmalat yapan işletmelerde, bilgisayarlı akış kontrolünün bütün fabrikayı kuşatan Esnek İmalat Hücreleri (FMC), Yönetim Kaynak Planlama (MRP), Bilgisayar Destekli Süreç Planlama (CAPP) ve Tam Vaktinde (JIT) sistemleri, yönetimin, işgücünü rakip ekiplere bölerek montaj hattı dayanışmasını yıkmasına, işgücünü daraltmasına ve bazı örneklerde tam otomatikleşmiş fabrika senaryosuna yaklaşmasına izin verdi. İşgücünü parçalamak ve küçültmenin sermayeye sağladığı stratejik üstünlük, dağıtılmış işlemlerin merkezi eşgüdümüne izin veren, işi istikrarsız noktalardan militanlığın bulaşmadığı yurtiçindeki bölgelere ya da yurtdışına aktarmayı kolaylaştıran telekomünikasyon sistemleriyle daha da sağlamlaştı.

Bütün bu cephelerde, yeni enformasyon teknolojilerinin kullanımı ile sermayenin yeniden yapılandırılması öylesine iç içe geçti ki birbirlerinden ayırt edilemez hale geldiler. Sınıf bileşimi üzerindeki etkileriyse yıkıcı oldu. Bir dizi ciddi toplu görüşme uyuşmazlığında, enformasyon alanındaki yenilikler sermayenin eline kazandıracak kozu verdi: İtalyan otomobil işçileri üretimden gelen güçlerinin Robogate ve Digitron'un tam-otomasyon sistemleri tarafından imha edildiğine tanık olurken, İngiliz madenciler Minos robot sondası tarafından alt edilmiş, Londralı matbaa işçileri sendikaları bilgisayarlı dizgi ile zayıflamış ve ABD sağlık sigortası sanayiinde grev yapan büro işçileri telematik karşısında geri çekilmişlerdi. Bu tür yenilgiler, sadece ücretlere değil toplumsal ücretlere karşı da genel bir neoliberal saldırı için ortam hazırladı.

Bu saldırı karşısında, 60'lar ve 70'lerde toplumsal fabrikayı sarsmış olan diğer hareketler gitgide savunmaya çekildiler.

ABD'de Kara Panterler ve İtalya'da autonomia gibi en radikalleri, cinayetler, hapis ve doğrudan baskı ile ortadan kaldırıldı. Öğrenci hareketi gibi diğerleri de, güvensizlik, kaynak ve zaman yokluğundan çöktü; her dönemeçte karşılarına sınırlamalar, küreselleşme ve bütçe kesintilerini çıkaran ideolojik yaklaşımlarla kuşatıldılar.

Bu sarsıntının Marksist düşünce üzerinde yıkıcı bir etkisi oldu. Caffentzis'in söylediği gibi "işçi imajı sermayenin yeniden bileşimi karşısında dağılmış görünüyordu." Fergus Murray'ın otonomcu kategorilerden yararlandığı bir çözümlemesinde öne sürdüğü gibi, fabrikada aşırı bilgisayarlaşma "kitlesel kolektif işçinin azalışını" ifade ediyordu. Yönetim, merkezi kontrollü, kapsamlı fabrika otomasyonu ve üretim çevriminin parçalanmasıyla, şimdi bir zamanlar yoğun olan işçilerin sayısını azaltabilir ve onları dağıtabilirdi. Dolayısıyla işçiler "bölgesel, toplumsal ve kültürel olarak farklı çalışma koşullarında ve genelde birbirlerini göremeyecek şekilde dağılmışlardı." Murray bu koşullarda "bırakın sınıfı, bir tek yerdeki işgücünü birleştirme sorunu bile göz korkutucudur" diye yazmıştı. Proletaryanın özerklik özlemlerinin teknolojik düşmana çattığı, sermayenin işçi sınıfından kurtulma yönündeki asırlık amacını gerçekleştirmiş olabileceği fikri, artık solda bile kabul görmekteydi.

Toplumsallaşmış İşçi

Ancak buraya takılıp kalmak otonomcu düşüncenin en kışkırtıcı önerisini atlamak olur. Otonomcu kuramcılardan bazıları, sermayenin enformasyon alanındaki yeniden yapılanmasının, devrimci savaşımların yeni bir çevriminin öznesini yarattığını öne sürmüşlerdir: "Toplumsallaşmış işçi." İlk kez Romano Alquati'nin, 1970'lerdeki öğrenci ayaklanmasıyla ilgili çözümlemesinde kullandığı bu terim, başlangıçta Negri'nin çalışmalarını çağrıştırmıştı. Negri bu terimi, "fabrikada, doğrudan üretim-

deki işçi sınıfından, bütün üretim ve yeniden üretim alanına yayılan yeni bir işçi sınıfı potansiyelini temsil eden toplumsal emek gücüne" geçişi ifade etmeyi amaçlayan bir yenilik olarak tarif ediyordu. Bu, toplum ve bir bütün olarak toplumsal emek üzerinde, kapitalist kontrolün daha geniş ve daha köklü boyutlarını daha iyi ifade eden bir kavramlaştırmaydı. Negri İtalya'daki savaşımlara katıldığı dönemden Fransa'daki sürgünlüğüne kadar geçen çeyrek yüzyıldan fazla bir süre içinde bu fikri sürekli derinleştirip genişletti.

Negri'ye göre, toplumsallaşmış işçi toplumla örtüşen bir üretkenlik sürecinin öznesidir. Profesyonel işçi çağında, sermayenin kendisini yoğunlaştırdığı alan fabrikaydı. Kitlesel işçi çağında fabrika, toplumun etrafında döndüğü merkez olmuştu. Ama toplumsallaşmış işçi evresinde fabrika, enformasyon teknolojilerinin yardımıyla toplumun içine yayılmış, işleyişini dağıtarak ve merkezsizleştirerek, bazı otonomcuların deyimiyle "dağınık fabrika" ya da "duvarsız fabrika"yı oluşturmuştu. Negri, "iş, üretken etkinliği yoğunlaştırma ve değere dönüştürme işlevlerine uygun bir yer bulmak için fabrikayı terk eder" diye yazmıştı.

Geleneksel üretim merkezleri otomatikleştirilirken, işletmeler etrafları çok sayıda geçici işçi tarafından sarılan küçük bir personel çekirdeğine dayalı esnek modellerde yeniden örgütlenmiştir: Taşeronlaştırılmış yarım gün, geçici ve mevsimlik işler, 'kaçak' çalışma, gayrı resmi çalışma, evde çalışma ve ev-ofislerde bilgisayarla çalışma çoğalmıştır. Ücretli emeğin yoğunluğu azaltılmış, tüm topluma uzamsal ve zamansal olarak yayılmış, araya yeni ve düzensiz tempolarla ücretsiz süreler sokulmuştur.

Sermaye kendi sanayi işgücünü azaltırken, hizmet sektörü ya da üçüncü sektörde yeni emek kaynakları peşine düşmüştür. Bu süreç kadınların ev emeğinin büyük ölçüde fast-food, hasta ba-

kımı ve vekil annelik işlerine yönlendirilmesini, kültür sanayilerinin çeşitlilik kazanmasını, bilgi, estetik ve iletişimin medya, müzik, eğlence, reklamcılık ve moda sanayilerine dönüşümünü ve masaj salonlarından yönetim danışmanlıklarına kadar birçok başka alanı kucaklamıştır. Ücretli emeğin bu şekilde genişlemesi, insan etkinliğinin metalaşmasında yeni bir döneme işaret etmektedir.

Ne var ki emeğin toplumsallaşmasının en radikal yönü, ücretli ve ücretsiz zaman ayrımının bulanıklaştırılmasıdır. Sadece işçiler olarak değil öğrenciler, tüketiciler, müşteriler ve televizyon izleyicileri olarak da insanların etkinlikleri, şimdi doğrudan doğruya üretim süreciyle bütünleşmiştir. Kitlesel işçi çağında, metaların tüketilmesi ve emeğin yeniden üretilmesi, üretimden ayrı olmakla birlikte ona eklenen etkinlik alanları olarak örgütlenmişti. Şimdi bu sınırlar silinmiştir. Eğitimde, öğretim açıkça meslek eğitimi, okul dışı sürekli öğrenme, teknolojik değişime uygun yeniden vasıf kazanmak olarak ve üniversiteler de şirketlerin araştırma kurumları olarak yeniden kurulmuşlardır. Tüketimde reklamcılığın, pazar araştırmasının, satış noktası aygıtları ve dakik envanter kontrolünün bütünleşmesi, tüketicinin gözetimini işçininki kadar üretim sürecinin ayrılmaz parçası haline getirmiştir. Çalışma, okul ve ev işleri bir tek, bütünleşmiş küme içinde yeniden-biçimlenmiştir.

Bu yüzden toplumsallaşmış işçinin dünyası, sermayenin, bütün yaşam biçimine yayıldığı bir dünyaydı. Sadece bir çalışan olarak değil, anne-baba, müşteri, öğrenci, esnekleşmiş ev işçisi, iletişim ağlarında bir izleyici ve hatta genetik enformasyonun bir aktarıcısı olarak toplumsallaşmak, üretken olmaya ve bir özne olmak, değerin öznesi olmaya dönüşmüştür. Sermayenin üretimi, dağılımı ve yeniden üretilmesi arasındaki sınır çizgileri "potansiyel bakımdan üretken olan her şeyi yeni ve sınırsız emek içinde birleştiren... çeşitli, çok farklılaşmış, gene de kay-

naşmış bir mekanizmalar ağı"nda yok olup gitmiş; böylece "toplumun tamamı, karın emri altına girmiştir." Negri "üretken emek artık toplumu üreten şeydir" diyordu.

Sömürünün yerleştiği mekanın artık fabrika değil, ağ olduğu ve zaman ölçüsünün işgünü değil, insan ömrü olduğu bu durumda, Negri "Marx'ın ötesine geçmiş" olduğumuzu da söylemiştir. Marx'ın "boyunduruk altına alma" kavramı, toplumun sermaye tarafından yutulması, gerçekleşip aşılmıştır. Negri, iş dünyasının "kendi hegemonyasını... ve sömürüdeki çıkarını gizlemesine ve kendi fethini genelin çıkarı olarak sunmasına" olanak veren, "bütünlüğün sınırlarını" görünmez kılan şeyin, sermayenin toplumla bu çakışması olduğunu söylüyordu. Negri'ye göre, sermayenin üretim noktasının ötesine yayılması karşısında, artık toplumsallaşmış emek gücünden bir işçi değil, bir operatör ya da özne olarak söz etmeyi seçebilirdik. Bununla birlikte Negri geleneksel Marksist etiketi koruyarak, sermayenin zorunlulukları ve etkinliğini dayandırdığı öznelerin gereksinim ve arzuları arasında "hiçbir zaman ortadan kalkmamış olan uzlaşmaz bir karşıtlığı" vurgulamıştır.

Aslına bakılırsa Negri, sermaye ve toplumun giderek yoğunlaşan bu kaynaşmasının beklenmeyen sonuçlar yarattığını öne sürmüştür. Sermaye, kitlesel işçi ile fabrika merkezli çatışmalardan kaçmak için kendisini "toplumsallaştırmıştı." Ama bu çatışmanın kaynağındaki sömürücü ilişki, emekten karşılığı ödenmemiş etkinliğin sızdırılması hala varlığını sürdürüyordu. Ancak şimdi toplumsal etkinliğin genişleyen ağlarına da yayılmış durumdaydı. Sermaye kendisine mal ettiği yaşam etkinliğinin sadece küçük bir kesimine ücret ödemekteki ısrarını sürdürüyordu. Ama bu mantık, sadece atölyelerdeki ücret indirimleri ve tempo artışlarıyla değil, toplumsal ücretin kesilmesi, refah devletinin zedelenmesi ve çevreye verilen tahribatın maliyetini sırtından atma girişimlerinde de kendisini gösteriyordu. Sermaye devreleri-

nin bütünleşmesi, ücretin toplumsal üretimin dayandığı ilişkiler ağını ayakta tutmak için yetersiz kaldığının altını çiziyordu.

Negri'ye göre sonuç, başkalaşım geçirmekle birlikte, ortadan kalkmamış olan sınıf savaşımının, çok sayıda çatışma noktasında kırılmaya uğrayarak yeniden ortaya çıkmasıdır. Sermayenin her yere dalıp çıktığı bir dünyada, şimdi savaşımın hiçbir merkezi odak noktası yoktu. Buna karşılık çatışma evlerde, okullarda, üniversitelerde, hastanelerde ve medyada çöreklenmişti. Sadece işyerlerinde grevler ve çatışmalar değil, refah devletinin yok edilmesine karşı direniş, eşitlik talepleri, çocuk bakımı, çocuk yetiştirme ve sağlık hizmeti hakları ve ekolojik yağmaya muhalefet biçimini de almıştı. Sermayenin yeni toplumsallaşmış alanında, görünürdeki her bağımsız alan, bütün yapının bilgisini taşıyan temel karşıtlığı, yani sermayenin tüm insan ömrünü karın boyunduruğuna almaktaki ısrarını yineliyordu.

Bu nedenle can alıcı sorun, toplumsallaşmış emeğin kapsamının kendisini bölünme mi yoksa ittifak mı, parçalanma mı yoksa ilişki şeklinde mi göstereceği halini almıştı. Negri, birçok duvarsız fabrikada farklı türden öznelerin, fabrika işçileri, işsiz anneler ve öğrencilerin savaşımlarının, kendi özgünlüklerini, kendi "somut otonomileri"ni sergilediğini söylemişti. Gene de hepsi, kapitalizmin tüm kullanım değerlerini piyasanın evrensel mantığına bağımlı kılmasına bir engel oluşturuyordu. Negri, sonuç olarak şöyle yazmıştı:

"Bu, ikili bir seçenektir: Ya somut durumlardaki karşıtlık ve rekabetleri vurgulayacak ya da bu parçalarla diyalektik olan politik ve öznel bir bütünlük oluşturacağız... Fabrika üretimi efsanesinden kurtularak sürecin işlevleri, tüketimi, unsurları, farklılaşmasının kendi işleyişi, yani servetin üretimi ve dolaşımının işleyişi için temel oluşturan toplumsal üretim ve yeniden üretim sürecinin hakikatine girerseniz, bütün bunlar maddi temeline oturur.

Negri için, son on yılda anti-kapitalist hareketlerde öne çıkan özellikler olan koordinasyon, gökkuşağı, köksap, hamak ve ağ gibi koalisyon deneyleri, "tek katmanlı değil, çok katmanlı, tek yanlı değil, çok yanlı olan... toplumsallaşmış işçinin varoluşunun özgün biçimi"ne uygun ve "çelişkinin üretken çekirdeğinin çeşitlilik halinde mevcut olduğu" bir siyaset arayışına işaret ediyordu.

Toplumsallaşmış işçi kavramı, eski işçi sınıfı kuramı ile yeni toplumsal hareketler çözümlemesinin bir melezlemesi ya da senteziydi. Negri, yeni öznenin "iki temel eksen"in kesişmesinden doğduğunu öne sürmüştür. Bunlardan biri, "toplumdan emek dünyası"na geçiyor ve işyerine "feminizm, ekoloji, gençlik, ırkçılık karşıtı savaşım, sosyal haklar aktivizmi ve genelde radikal bir kültürel değişim ve vazgeçilmez bir kitlesel otonom bakış açısı"nın kaygılarını aktarıyordu. Diğeri "çalışma hayatından topluma" geçiyor ve beraberinde sadece kapitalist yeniden yapılanmanın "büyüyen ve toplumun farklı tabakalarına yayılan sömürüsü"nün bir eleştirisini değil, ekonomik düzenin şekillendirilmesinde söz sahibi olma talebini de getiriyordu. Bu akımların kesişmesinden "sömürüye karşı sınıf savaşımının geleneksel bileşenlerinin, yeni özgürlük hareketleriyle tekrar birleşmesi" olanağı doğmuştu.

Negri 1980'lerden başlayarak yeni bir mücadele çevriminin ilk işaretlerinin ortaya çıkmış olduğunu öne sürmüştür. Temelde Avrupa koşullarında odaklanan Negri ve çalışma arkadaşları, neo-liberal yeniden yapılanmaya karşı çıkan bir dizi harekete, hemşireler, medya işçileri ve öğrencilere gözlerini çevirmişlerdir. Bu kuramcılar özellikle 1986 öğrenci protestolarından, 1994'de yeni işe giren gençlerin asgari ücretlerinde kesinti yapma girişimine karşı işçi, öğrenci ve göçmenlerin ortak isyanlarına, neo-liberal Juppe planına karşı üç haftalık yoğun grev dalgasına kadar Fransız toplumunu sarsmış olan toplumsal mücadele

dalgalarından esinlenmişlerdir. Negri bu toplumsallaşmış işçi hareketlerinin, kitlesel işçinin fabrika savaşımlarından tamamen farklı biçimlere büründüğünü ve 1960'lardaki yeni toplumsal hareketlerin ilk ortaya çıkışıyla tarihsel ilişkisine karşın, bunların şimdi yepyeni bir evreye giriyor olduklarını söylemişti. Bunun tipik belirtileri "temelden demokratikleşen örgütlenme biçimi, giderek aşağıdan gelen tepkiler için aktarım kayışları haline gelen sendikalarla ilişkilerde yaşanan dönüşüm, hedeflerin toplumsal boyutu, sınıf mücadelesinin eski kesimlerinin sosyal bakış açılarını yeniden keşfetmesi, feminist öğenin, hizmet sektörü işçilerinin ve 'entelektüel' emeğin ve en başta, eğitim gören emek gücünün ortaya çıkışıdır. Böylesi hareketler yeniden yapılandırmaya karşı salt savunmacı bir tavır almaya son vermişlerdir." Kriz Devleti'nin toplum üzerindeki yönetsel kontrolüne meydan okumuş, "toplumsal emeğin ilişkilerini vurgulayan ve toplumsal işbirliğinin önemine ışık tutan" bir etiğin habercisi olmuşlardır. Dağınık bir tarzda olsa da "işbirliği içinde üretimin tabandan yönetilmesi, sanayi-sonrası ekonominin küreselleşmesinin toplumsal özneler tarafından yürütülmesi" özlemini dile getirmişlerdir.

Enformasyona Karşı İletişim

Yüksek teknoloji mücadelesiyle ilgili bu çalışmada, Negri'nin iletişim ve enformasyonun rolüyle ilgili çözümlemesi bizi özellikle ilgilendiriyor. Aslına bakılırsa duvarsız fabrikanın aynı zamanda 'enformasyon fabrikası', işleyişi 'üretkenlik süreçleri ile iletişim biçimleri arasında artan özdeşliğe' bağlı olan bir sistem olduğu vurgulanmıştır. Fordist çağın çatışmaları, toplumu boyunduruk altına almak için sermayeyi bilgisayarlar, telekomünikasyon ve medyayı eskisinden çok daha yoğun ağlarla birbirine bağlamaya itmiştir. Kitlesel işçi bir fabrikanın montaj hattında çalışırken, toplumsallaşmış işçinin üretkenliği, fiber

optik hatların terminalinde, kardiyogramları izleyen bir hemşirenin, on-line işlemler gerçekleştiren bir banka memurunun, bilgisayar laboratuarındaki bir öğretmenin, bir programcı ya da video teknisyeninin ya da interaktif televizyon kanalının izleyicisi ya da Internet üzerinden pazarlama anketini yanıtlayan bir kişinin etkinliği olarak ortaya çıkmaktadır. İşçinin üretkenliği, enformatik sistemlerin karmaşık ağına bağlıdır.

Ancak Negri bu teknolojik kuşatmanın toplumsal emeğin bağımlı kılınmasıyla sonuçlanmadığını iddia etmiştir. Makineler sistemi her yere yayılırken, toplumsallaşmış işçinin, teknobilimle kurduğu 'organik' ilişkiden gitgide daha çok yararlandığını öne sürmüştür. Sermaye tarafından kontrol ve komuta amacıyla başlatılmış olmasına karşın, sistem büyüdükçe toplumsallaşmış işçi için bambaşka bir şey, bir 'makine ekolojisi' haline gelmiştir. "Toplumsal makineler sistemi" giderek keşfedilip yararlanılacak potansiyeller oluşturmuştur. Bu tekno-yerleşimin gelişimi ve dönüşümü öylesine toplumsallaşmıştır ki, artık sadece sermaye tarafından dikte edilemez.

Negri, kitlesel işçi çağında yönetimin emri altında fabrikada yoğunlaşan mekanik emek koşullarının, birçok militanı bilimi reddetmeye ittiğini söylemiştir. Ancak toplumsallaşmış işçi çağında, sermaye teknolojik aygıtı hem mülkiyetine geçirdiğinden, hem de kendine bağlı işgücü içinde yaygınlaştırdığından, bu durum aşılmıştır. Teknolojik aygıtın gitgide toplumsallaşan niteliği, 1970'lerde Negri'nin desteklediği, profesyonel ve kitlesel işçi için yaşamsal olan sabotaj taktiğinin merkezi rolünü azaltmıştır. Daha doğrusu, yeniden işlev kazandırma ve yeniden ele geçirme olanakları ortaya çıkmıştır. Teknobilim, iktidarı yeniden sahiplenmenin bir alanı, Negri'nin söylediklerine bakılırsa, belki de başlıca alanı olmuştur.

Bu, Serge Mallet'in daha önceden ortaya attığı ileri sanayiinin vasıflı kadrolarına dayanan bir "yeni işçi sınıfı" kavramını

anımsatabilir. Ama Negri'nin kuramının farkı, teknik işçilerden oluşan seçkin bir aydınlar tabakasının değil, şimdi teknobilimin kuşattığı sistemin ihtiyaç duyduğu, emek gücünün genel bir biçiminin doğduğunu öne sürmesidir. Çoğunlukla kalifiye işçiler arasında görülse de, günümüzün işgücünün sergilediği yeni iletişim kapasitelerinin ve teknolojik uzmanlıkların, bu gruba özgü vasıflar olmadığını, geçici ve işsiz emek gücü içinde 'sanal' biçimde varolduğunu öne sürmüştür. Bu vasıflar özel bir eğitim ya da özgün bir çalışma ortamının ürünü değil, daha çok makineler ve medyanın kapladığı son derece bütünleşmiş bir teknobilimsel sistem içinde gündelik hayatın gerekliliklerdir.

Negri duvarsız fabrikanın karmaşıklığı ve kapsamının sermaye için "belirli bir toplumsal yapı" yarattığını, toplumun artık onsuz tasavvur edilemeyeceği bir temel, "işbirliği ya da daha doğrusu, entelektüel işbirliği, yani iletişim" yapısı yarattığını öne sürmüştür.

"İleri kapitalizm emekçilerin işbirliğini doğrudan doğruya kendine mal eder. Sermaye, toplumda daha yüksek bir üretkenlik düzeyini sağlamak amacıyla, toplumda kurulan emeğin işbirliği biçimlerinden her birini sadece izlemek ve hakkında bilgi sahibi olmak için değil, bunları örgütleyip boyun eğdirmek için, bütün topluma teknolojik ve politik araçlarla nüfuz etmiştir. Sermaye kendisini her yere yaymış ve her yerde değeri koordine etme, denetleme ve geri kazanma gücünü edinmeye çalışmıştır. Ama çok üst düzeydeki üretkenliğin dayandığı hammadde, entelektüel ve yaratıcı bir işgücüne uygun olduğunu bildiğimiz tek hammadde; bilim, iletişim ve bilginin iletişimidir."

Sermaye bu işbirliğini güvence altına almak için, işgücünün iletişim kapasitesini kendine mal ederek, teknolojik ve idari kanallarda akışını sağlamalıdır: "Sermaye... iletişimi kendine mal etmelidir. O topluma el koymalı ve kendisini imalat bilgisinin özerk yeteneği üzerinde empoze ederek, bu bilgiyi toplumsallaş-

mış işçinin her eyleminin salt bir aracına indirgemelidir. Bu, el koymanın ileri kapitalizmde ya da daha doğrusu, toplumsallaşmış işçinin dünya ekonomisinde aldığı biçimdir. Ancak bunu başarmak için, sermaye toplumsallaşmış işçiyi yoğun bir iletişim kanalları ve aygıtları ağıyla kuşatmıştır.

Anlaşılması zor ama zengin bir metinde Negri, "kitlesel işçi için ücret ilişkisi neyse, toplumsallaşmış işçi için iletişim odur" demiştir. Bu, TV programlarının ücretin yerini aldığı anlamına gelmiyor. Negri iletişim kaynaklarının, şimdi sermayenin kendi sürekliliğini sağlama almak için işçilere sunduğu mal ve hizmetler paketinin parçasını oluşturduğunu öne sürmektedir. Nasıl kitlesel işçi çağında, Keynesyen sermaye ücret artışlarını ekonomik büyümenin motoru olarak kurumsallaştırıp kitlesel tüketime aktarmışsa, bugün de post-Keynesyen sermaye, enformasyon altyapısını kurumsallaştırmış, toplumsallaşmış işgücünü "kendisine bağlamıştır." Ağların temas noktalarını çoğaltmış, emeği yönergelerin akabileceği ve geri besleme kanallı 'kablolu' bir yerleşim alanına alıştırmıştır.

Ancak yapılan benzetme daha fazlasını ima etmektedir. Keynesyen çağda, ücret taleplerini kapitalist büyüme planlarının parçası olarak uysallaştırma çabaları en sonunda başarısızlığa uğramış ve bir savaşım odağı haline gelmiştir. Aynı şekilde, Negri iletişim kaynaklarının kontrolünü yeni bir gerilim alanının ortaya çıkışı olarak görmektedir. Sermaye, üretimi enformatikleştirerek kendi kontrol gücünü arttırmıştır. Ama eşzamanlı olarak kendi komutasından kaçabilecek potansiyelleri harekete geçirip kar için elverişsiz, hatta yıkıcı bir etkiye sahip olan kanallara sıçramalarına yol açmaktadır. Modern ekonominin giderek daha 'iletişimsel' olan dokusu, emeğin temelden 'toplumsallaşmış', işbirliğine dayalı niteliğini ortaya serip yoğunlaştırdığı ölçüde, sermayenin hegemonyasıyla sürtüşmeye girmektedir.

Bu karşıtlık, şematik bir biçimde iletişim ile enformasyon

arasında bir çatışma, Marx'ın canlı ve ölü emek arasındaki ayrımını kabaca andıran bir karşıtlık olarak sunulabilir: İletişimsel etkinlik "şimdidir", enformasyon ise "iletişimin baş kahramanların elinden alındıktan sonra, onun gerçekliğin yeniden üretiminin durağan mekanizmaları içinde... hapsedilmesidir." Enformasyon merkezileşmiş, dikey ve hiyerarşiktir; iletişim dağıtılmış, çapraz ve çift yönlüdür. Sermaye işgücünün iletişimsel kapasitesini teknolojik ve örgütsel biçimler içinde hapsetmeye çalışır; tıpkı iletişimin doğrudan akımı "çok renkli biçimler" alırken, "*Metropolis*'in yeniden oynatılması gibi, toplumsal emeğin, gizemli işbirliği potansiyellerinin, siyah-beyaz olarak yansıtıldığı düz, cam ekran gibi." Ya da farklı bir formülasyonda, bir yandan "toplumsallaşmış işçi, iletişimin eleştirisi aracılığıyla sömürünün eleştirisini geliştirmeye başlarken", "sermayenin iletişim aracılığıyla yaşam formlarının patentlerini önceden almaya çalışmasıyla birlikte çatışma, savaşım ve çeşitlilik, iletişim üzerinde odaklanmıştır."

Negri'nin bu çatışmayı çözümlemesi, tipik bir biçimde soyut kalıyor. Ama kuşkusuz aklındaki tek örnek, Minitel bilgisayar sisteminin protestocu Fransız öğrencileri tarafından kullanılmasıydı. Minitel başlangıçta hükümetin ve şirketin mesajlarını Fransız yurttaşlarına ileten tek-yönlü bir video-text hizmeti olarak tasarlanmıştı. Hacker'lar küçük, kapalı devre elektronik posta sistemini açık, genel bir alışverişe dönüştürdüklerinde bu durum değişti. Bu inisiyatif o denli popüler oldu ki sermaye tarafından içerilip kullanılmaya başlandı ve erotik "messagerie rose" (gül mesajı) ile ünlenen bir e-posta sisteminin temellerini atmış oldu.

Ancak 1986'da öğrenciler neo-liberal üniversite reformlarına karşı protestolara başlayıp, en az bir kişinin ölümüyle sonuçlanan polis şiddeti ile karşılaştıklarında, Minitel olayı yeni politik boyutlar kazandı. Büyük medya kuruluşlarının davalarına düş-

man olması ya da kayıtsız kalmasından düş kırıklığına kapılan Öğrenci Eşgüdüm Komitesi, günlük yayınlanan *Liberation* gazetesi aracılığıyla, isyanın hizmetinde bir Minitel hizmeti başlattı. Verilen hizmetler içinde yasadaki değişiklik önerilerine karşı çıkma nedenlerini açıklayan haberler ve hükümetin isteklerini alaya alan bir oyun da vardı. İnteraktif 'tepkilerinizi belirtin' bölümleri bütün Fransa'dan üç bin çağrı almıştı: Eylemin nedenleri, öğrencilerin ne ölçüde desteklendiği, hükümet/öğrenci görüşmelerindeki zorluklar ve telefon şirketinin on-line hizmetlerinin fiyatlarıyla ilgili sorular bunlara dahildi. Negri için öğrenci isyanının önemi, eğitim görmekte olan emeğin kapasitesini temsil etmesinden, "entelektüel işbirliği", teknobilimsel okuryazarlık ve bu bilgiyi muhalif biçimlerde kullanma kapasitesini somutlaştıran bir işçi tipinin doğuşundan geliyordu.

Gelecek bölümde, Negri'nin çözümlemesini destekleyecek daha somut örnekler sunuyorum. Şimdilik, enformasyon ve iletişim arasında öngördüğü savaşımların şu aşağıdakileri kapsadığını söylemek yeter: Üretimde işin kolektif örgütlenmesi, 'takım ruhu', 'kalite çemberleri' ve Toplam Kalite Yönetimi üzerine çatışmalar; şirketlerin haber ve görüntüleri kontrol etmesine karşı çıkan alternatif medya aktivizminin yayılması; okullar ve üniversitelerde, sermayenin işlevsel olarak eğitilmiş işgücü talepleri ve insanların kendi bireysel amaçları için öğrenim görme ısrarları arasındaki savaşım; yaşamsal tıbbi ve ekolojik bilgi üzerinde patentli kontrolün dayatılması ve ihlal edilmesi ve siberuzayda küresel bilgisayar ağını benzersiz bir kolektif akıl biçimine dönüştüren eylemciler ile bunu ticari amaçlarla sömürgeleştirmeye çalışan sermaye arasındaki savaşım.

Muhalif projelerin deneysel niteliği açık olsa da, Negri bunların, toplumsallaşmış üretimin iletişimsel ilişkilerinde kök salan kimliğiyle bağımsız bir anti-kapitalist öznenin oluşumuna dair işaretler olduğunu öne sürecektir. Neo-liberalizm işçi sını-

fının gücünün geleneksel kale burçlarını ölümcül derecede tahrip edip, sola tarihsel bir geri çekilişi dayatan bir yeniden yapılanmayı başlatmış olsa da, Negri "hiçbir şey... bize, yolculuğun sermaye tarafından inşa edilen yolda sonuçlanacağını söyleyemez" diyecektir. Tersine, yeniden yapılanma aynı zamanda, "işçi hareketinin tarihsel sürekliliğinin dışında olsalar bile, kapitalizmin pazar planlarıyla kolayca uzlaşmayan" yeni öznelerin ortaya çıkış koşullarını yaratarak, "kapitalist bakış açısına göre sapkınca ama muhalif bakış açısına göre olumlu... kontrol edilmeyen etkiler" de yapmıştır.

Parçalanmış İşçi?

Solun çoğunluğu için felaket yaratan on yılların ortasında, bu tür bir yeniden bileşim sürecini ayırt etmek cesaretten başka neydi ki? Birçok kişi bunu karanlıkta kuramsal bir ıslık çalmaya benzetiyordu. Alain Lipietz belki de oldukça yaygın bir kanıyı seslendirerek, Negri'yi "geleceğe doğru gözü kapalı, iradeci bir uçuş" yapmakla suçladı. Negri'nin birçok politik müttefiki bile onun çözümlemesinden ayrılmış, 'mücadele çevrimleri'nden büyülenerek pireyi deve yapmasından ve mücadelelerdeki canlanmayla ilgili kanıtları abartmış olmasından kuşkulanmışlardı. Bazı otonomcular, enformasyon ekonomisinde, emeğin yoğun parçalanmışlık ve hiyerarşi altına alınışının yanı sıra birleşme ve yeniden güçlenişini göremediler. Onlar, Negri'nin çalışmasının, sınıf savaşımını dönemlere ayırmayı amaçlayan yığınla denemenin kusurlarını taşıdığını; sermayenin emeğin çok farklı türlerine birleşik bir üretim sistemi içinde çeki düzen verme eğiliminin yadsındığını öne sürdüler.

Dolayısıyla, James ve Dalla Costa'nın çalışmalarını genişleten bir çözümlemede, George Caffentzis, 1970'lerin ortasında sermayenin kitlesel işçiyi ayrıştırmasıyla, istihdamın iki yönde yeniden dağıtıldığını öne sürdü. Biri petrol, elektrik, nükleer

enerji ve mikro elektronikte 'enerji/enformasyon' alanı üzerinde odaklanan yüksek-teknoloji sektörü. Diğeri, kadınların işgücüne akışının üzerinde yükselen, düşük-teknolojili ve kısmen ev içindeki geleneksel, ücretsiz yeniden üretken emeği doğrudan sömürü alanına dönüştüren 'hizmet' sektörü.

"Enerji/enformasyon" ve "hizmet" sektörleri sermaye için işlevsel tamamlayıcıydılar; ilki en büyük kar fırsatını, ikincisi ücret ilişkisine istikrar kazandırmak için zorunlu olan kitlesel istihdamı sağlıyordu. Ama bunlar çalışma koşulları açısından belirgin bir farklılık gösteriyorlardı. Yüksek sektördeki işçiler teknolojik bakımdan vasıflı ve görece güvencede ve belki de 'işlemin beyinleri'nin parçası olarak kendi çalışmalarıyla özdeşleşmişken, en alt hizmet sektörü işçisi düşük ücretli, güvenlikten yoksun, eğitimsiz ve vasıfsızdı. Ayrıca, sektörler emek güçlerinin yaş, ırk ve özellikle cinsiyetine göre farklılaşmıştı; yüksek sektörde ağırlık erkeklerde ve beyazlardayken, alt sektör genelde orantısız bir şekilde çift vardiya halinde işte ve evde ücretli ve ücretsiz yeniden üretken emek harcayan genç, kadın ve beyaz olmayan işçilerden oluşmuştu. Ücretli çalışma ve ücretsiz hizmet arasındaki eski toplumsal cinse dayalı işbölümü şimdi yer değiştirmiş, ücret kuşağı içinde tekrar ortaya çıkmıştı.

Böyle bir kutuplaşma, Negri'nin toplumsallaşmış işçi kavramı hakkında ciddi sorular doğuruyordu. Sözgelimi, doğmakta olan öznesine atfettiği teknoloji ile 'organik' ilişki konusu. Toplumsallaşmış işçi tezinin çok geniş içeriği, gerçekten de stratejik teknik ve iletişim becerilerine sahip olabilen görece kalifiye, iyi ücretli işçiler tabakasını, teknolojik tahakkümün en vasıfsızlaştırıcı ve yalıtıcı etkilerine tabi sanayi-sonrası hizmet sektörünün geniş işçi kitlesinden; temizlikçiler, fast-food işçileri ve bilgisayara veri girişi yapan memurlardan ayıran eğilimleri silikleştiriyordu. İşgücünün bu bölünüşü, toplumsal cinsiyet ve ırk çizgilerine tekabül ettiğinden, bunu göz ardı etmek beyaz ve erkek işçilerin deneyimlerini evrenselleştirme riski taşıyordu.

Sayısız feminist çözümlemenin açığa çıkardığı gibi; eskiden ev ve iş arasındaki bölünmede kendisini gösteren, teknolojinin geleneksel erkekleşmesi, yeni enformasyon ekonomisinde de önemli ölçüde devam ettiriliyordu. Kadınların teknoloji ile çalışması olağandışı olmasa da, kadın işçiler genelde teknolojinin onları kontrol ettiği işlere girip vasıfsızlaşırken, erkekler daha çok teknolojiyi kontrol ettikleri işlere giriyorlardı. Farklı cinsiyetlerden işçilerin 'aynı' teknolojiyi kullandığı hallerde bile durum buydu: Çoğunlukla erkek olan bazı profesyoneller için önemli bir kolaylık ve kontrol olanağı sunan ev-ofislerde bilgisayarla çalışma, düşük ücretli, hukuki korumadan yoksun, sıkı denetime tabi, yalıtılmış ve 'elektronik gettoda' örgütsüz olarak çalışan, genelde kadın olan veri işlemci karşısında farklı bir yüzünü gösteriyordu. Bu tür ayrımcılık modellerinin etkileri, ırk ve cinsiyet ayrımlarından kaynaklanan dışlamaların birleştiği yerlerde iki kat güçlü olma eğilimindeydi.

Eğer durum buysa, Negri'nin kabul ettiği teknolojik yeniden sahiplenme fırsatlarına sahip olanlar en başta en ayrıcalıklı kesimlerdi; bu nedenle de güçlerini yıkıcı olarak kullanmaları beklenemezdi. Bu soruna açıkça yanıt vermeyen toplumsallaşmış işçi kuramı, diğer otonomcuların Negri'nin yapıtına karşı yönelttikleri, sermayenin en ileri sektörleriyle ilişki içindeki görece ayrıcalıklı işçilerin deneyimini genelleştirme ve diğer tabakaları görmezlikten gelme suçlamalarına davetiye çıkarmıştı. Ayrıca, işçi sınıfının gelişimindeki en yeni alanları belirleme hevesiyle, Negri'nin bazı 'eski' savaşımların; örneğin İngiltere, ABD ve Kanada'daki maden işçilerinin militanlığını görmezlikten geldiği de görülüyor. Bütün bunlar, post-Fordist işgücü içindeki bölünmelerin Negri'nin hesaba kattığından daha karmaşık ve önemli olduğunu düşündürüyor. Caffentzis gibi kuramcılar işçi sınıfının sonuçta yeni bir bileşime kavuşacağı umudunu paylaşmakla birlikte, bunun yakın zamanda olmasını beklemi-

yorlar. Çeşitli Marksist ve eski Marksistler dahil, otonomcu olmayan kuramcılar, enformasyonel işgücünün tabakalara ayrılmasını, sınıf siyasetinin son bulduğuna bir kanıt olarak öne sürmüşlerdir.

Negri'nin yazdıkları, bu saldırıya örtük bir yanıtı içeriyordu. Toplumsallaşmış emek gücünün yeniden bileşimini betimlerken "belirli, sonuca ulaşmış bir şey"den değil, vurgulanması gereken bir "potansiyel"den, bir "politik olanak"tan söz ettiğini belirtmişti. Negri'nin toplumsallaşmış işçisi, süreç halinde bir özne, sadece emek ve sermaye ilişkisini değil ama emeğin kendi iç ilişkisini de tehlikeye atan bir mücadelede oluşan bir özne olarak kavranmıştı. Bu yeniden bileşim sürecinin karşı eğilimi, tıpkı Caffentzis ve diğerlerinin betimlediği gibi, sermayenin emek piyasasını toplumsal cinsiyet, ırk ve yaş çizgileri temelinde bölerek toplumsal emeği yalıtılmış kesimlere ayırması ve toplumu "Güney Afrikalılaştırma"sıdır.

Ancak Negri toplumsallaşmış işçinin ayrıştırılmasını amaçlayan bu "böl ve yönet" stratejisinin sınırları olduğuna inanıyordu. Sermayenin toplumsal ayrımcılık eğilimleri, emeği ortak bir altyapıya bağımlı bir tek birleşik sistem içinde boyunduruk altına alma eğilimiyle çelişiyordu. Eşzamanlı olarak, toplumsal uzamı "düzleştirme" ve "katmanlaştırma" eğilimleri, paradoksal sonuçlar, tahmin edilemeyen açılım noktaları, yukarı ve aşağı yönlerde hareketlilik ve akışlar yaratıyordu. Teknik bilgi ve yeteneklerin dağılımı, işgücünün güvenceye sahip, güvenilir tabakasıyla sınırlanamaz, sermayenin kendi çılgın dolaşım süreçleri tarafından genelleştirilirdi. Toplumsallaşmış işçinin enformasyonel ortamı sahiplenmesi, işçiyi sınırlama ve kontrol etme girişimlerini engelleyen bir süreçti. Ayrıştırma süreci fire vermekteydi.

Negri bu noktayı açmamış olmakla birlikte, örnekler sunmak kolay: Getto mahallelerinde polis şiddetinin kamerayla izlenme-

si; rap müziğin bazı türleri gibi politik-kültürel dışavurumun üst düzey teknik tarzlarının gelişimi; ikincilleştirilmiş gruplar arasında topluluk ve 'gerilla' radyoların önemi; feminist ve ırkçılık-karşıtı mücadelede film, video ve medyanın önemli rolü; aksi halde unutulup gidecek olan işçi mücadelelerini kamuoyuna duyurmak için, feminist ağlar dahil bilgisayar ağlarının artan kullanılışı ve siberuzayı, Chiapas'taki Zapatistalar gibi, küresel işgücünün en marjinal ve sahipsiz bazı kesimlerinin mücadelelerinin duyurulması için bir ortam olarak kullanılması. Negri'nin ısrarla vurguladığı iletişimin enformasyona karşı muhalefeti nosyonuna gerçek anlamını kazandıran, işgücünün parçalanmasına karşı verilen bu tür mücadelelerdir.

Sınıf bileşiminin şimdiki durumunun gerçekçi değerlendirmesi, hem Negri'nin odaklandığı yeniden bileşim olanaklarını hem de Caffentzis ve diğer otonomcuların vurguladığı ayrıştırıcı kuvvetlerin hesaba katılmasını gerektirir. İkisi de bugünün eğilimleridir ve belirli durumlarda öncelikleri değişir. Negri'nin çözümlemesi, Fransa'daki mücadelelerde ortaya çıkan önemli bazı sektörler arası ilişkileri temel almıştır; gerçi orada bile, sektörelizm neo-liberalizme karşı seferberlikleri büyük ölçüde engellemişti. Caffentzis'in daha karamsar bakış açısı ABD'deki işçi sınıfının felaketin eşiğindeki atomizasyonunu yansıtıyordu. Gene de, göreceğimiz gibi Kuzey Amerika'nın parçalanmışlık koşullarında bile, önemli karşı eğilimler vardır. Her iki potansiyelin de mevcut olduğu şartlarda, dijital kapitalizm Negri'nin deyişiyle "tıpkı kaynayan bir volkan gibi, stratejik çelişkilerin olağanüstü bir düğümünü" oluşturur. Gelecek bölümde, volkanın derinliklerine inecek ve patlamaları daha yakından gözlemlemeye çalışacağız.

DEVRELER

Önceki bölüm, sınıf mücadelesini enformasyon devriminin topraklarına sürükleyen tarihin izlerini sürdü. Bu bölüm ise günümüzün savaş alanının bir haritasını çiziyor. Bunun için Marx'ın temel kavramlarından biri olan 'sermaye devresi'ni kullanıyor. Bu kavram, sermayenin operasyonlarının sadece işyerindeki sömürüye değil, bir dizi toplumsal alan ve etkinliklerin sürekli bütünleştirilmesine nasıl bağlı olduğunu gösteriyor. Kuşkusuz sapma ve isyana da sahne olabilecek alan ve etkinliklerdir bunlar. Bugün bu birikim ve direniş devresi, robotlaşmış fabrikalardan, interaktif medyadan, sanal dersliklerden, biyoteknoloji laboratuarlarından, in vitro döllenme kliniklerinden, tehlikeli atık alanlarından geçerek, siberuzayın küresel ağlarına yayılıyor.

Sermaye Devresi

Marx'ın özgün açıklaması, sermaye devresinde sadece iki anı tasvir eder. Üretimde, emek gücü ve üretim araçları (makineler ve hammaddeler) metaları yaratmak için bir araya gelir. Dolaşımda, metalar alınıp satılır; sermaye hem ürettiği malları satıp, üretimde el koyduğu artı değeri gerçekleştirmek hem de süreci tekrar başlatmak için gerekli emek gücü ve üretim araçlarını satın almak zorundadır.

Ancak Marx bu modeli öne sürdüğünden beri, sermaye toplumsal örgütlenmesinin kapsamını olağanüstü genişletti. Bu genişletme ve yol açtığı direniş, sermaye devresinin Marx'ın bü-

yük ölçüde gözden kaçırdığı, ancak otonomcuların toplumsal fabrika çözümlemesinde belirledikleri yönlerini su yüzüne çıkardı. 1970'lerde Mariarosa Della Coste ve Selma James, sermaye devresinde 'yaşamsal bir an'ın, emek gücünün yeniden üretilmesi, yani işçilerin çalışmaya hazırlanması ve bakımını içeren etkinlikler olduğunu ısrarla ileri sürerek, çok önemli bir düzeltmeye imza attılar. Bunlar fabrikada değil, genelde toplum içinde, okullarda, hastanelerde ve en başta geleneksel olarak kadının ücretsiz emeğine dayanan evde işleyen süreçlerdir.

Daha yakın zamanlarda, başka bir mücadele dizisi, sermaye devresinin Marksistlerin büyük ölçüde gözden kaçırdığı yeni bir yönüne, doğanın yeniden üretilmesine dikkat çekti. Sermaye sadece üretime akıtacağı emek gücünü değil, bu emek gücünün metalara dönüştüreceği hammaddeleri de temin etmek zorundadır. Ekolojik felaketlerdeki artış, yeşil hareketlerin ve yerli toplumların yoğun protestolarını hızlandırırken, bu tür kaynakların sınırsızlığına inanmanın tamamen yanlış olduğu açıkça ortaya çıktı. Hammaddelerin mevcudiyeti, sermayenin toprağa ve teknolojiye erişim düzeyine, ekosistemlerin ne derece tüketilip kirletildiğine ve bu tahribatın uyandırdığı direnişin boyutuna bağlıydı. Doğanın yeniden üretilmesi ya da üretilmemesi, sermaye için bir sorun ve sermaye karşıtları için bir çatışma alanı haline geldi.

Yalnızca işçilerin mücadelelerinin değil, feminist ve çevre hareketlerinin de kazandırdığı sezgileri hesaba katan bu bölümde, Marx'ın sermaye devresi çözümlemesinin dört andan oluşan bir versiyonu öne sürülüyor: Üretim, emek gücünün yeniden üretilmesi (sırasıyla refah, sağlık ve eğitim hizmetleriyle ilgili üç başlık halinde incelenmiştir), doğanın yeniden üretilmesi ve en son olarak dolaşım. Her noktada, işyerinde daha yüksek sömürü oranlarını dayatarak, boyunduruğunu farklı toplumsal alanlara yayarak, çevreye daha derinlemesine sızarak, pazar iliş-

kilerini yoğunlaştırarak ve dijital ağlar aracılığıyla tepeden, her şeyi kapsayan bir ölçüm, gözetim ve kontrol sistemi kurarak, sermayenin komutasını sürdürmek için yüksek teknolojiyi nasıl kullandığını göreceğiz.

Ancak sermaye devresinin haritasını çizmek, yalnız güçlü yanlarının değil, zaaflarının da belirlenmesi çok önemli. Haritamız sermayenin akışı için gereken düğüm noktaları ve bağlantıları işaretlerken, bu sürekliliklerin kesintiye uğradığı noktaları da gösteriyor. Her bir anda, insanların sermayenin teknolojik disiplinini ret ya da yeniden sahiplenme yoluyla nasıl karşı çıktığını, bu savaşımların sermayenin yörüngesi boyunca nasıl çoğaldığını, bir noktadaki çatışmaların bir diğerinde krizleri nasıl tetiklediğini ve sermayenin kendi işlemlerini bütünleştirmekte kullandığı makineleri aktivistlerin nasıl farklı mücadeleleri ilişkilendirmek için kullandıklarını göreceğiz. Özellikle, sermaye devresinin düzgün akışı için yaşamsal olan yeni iletişim araçlarının; faks, video, kablolu televizyon, yeni yayın teknolojileri ve özellikle bilgisayar ağlarının gelişmesinin, aksi takdirde yalıtılmış ve dağınık kalacak mücadele noktaları arasında iletişim ve birleşme fırsatları yarattığını öne sürüyorum. Bu yüzden yüksek teknoloji sermayesinin devri, aynı zamanda mücadelelerin dolaşımı için geçitler de sunuyor. Örneklerimi öncelikle Kuzey Amerika'dan seçtim, burası belki de bugün sınıf mücadelelerinin enformasyon çağının ufuklarında kaybolmadığı tezi için bir mihenk taşı oluşturuyor.

Üretim: Otomatik Sistemler

Marksist kuramın kalbinin attığı doğrudan üretim noktası, çalışma sahası ile başlayalım. Enformasyon devrimi burada, en başta yeni, dijital otomasyon düzeyine bir sıçrayış, sermayenin işçilerin bilgisini makinelere aktararak, emeğe bağımlılığını ortadan kaldırma eğiliminin olağandışı yoğunlaşması anlamına

geliyor. Yönetim yirmi beş yıldır bilgisayarlaşmış üretim teknolojilerine, sayısal kontrollü takım tezgahları, robotlar, otomatik dağıtım aygıtları ve dakik envanter sistemlerine yoğun yatırımlar yapmıştır.

Bu sibernetik aygıtlar işyerinde ilk kez İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, imalat ve petro-kimya endüstrilerinde ortaya çıktı. Başlangıçta, parça parça uygulamaya sokuldular ve kendi kendilerini düzenleyen kompleks yapılara dönüşmeleri zamanla gerçekleşti. 1960'lar ve 1970'lerde sanayide ortaya çıkan isyanlar bu süreci hızlandırdı. Azami işgücü tasarrufu ve merkezi kontrol sağlamayı amaçlayan yeni sistemlerin en gelişmiş versiyonları kitlesel işçi militanlığının en güçlü olduğu otomobil fabrikaları, kimya tesisleri ve demir-çelik işletmelerinde uygulamaya sokuldu. Bu deneysel sistemler, salt ekonomik açıdan bakıldığında aşırı pahalıya mal olduğu ve etkisiz kaldığı yerlerde bile, emeği devreden çıkarma özellikleri ile işçi sınıfı örgütlenmesinin en ileri öğelerini ezmekte yaşamsal bir rol oynadılar. Yeni sistemler, daha geleneksel çalışma yöntemleri denizinde hala fütüristik adalar oluştursalar da, bu tür sistemler bugün, hasta bakımından pizza yapımına, deniz fenerlerinin çalıştırılmasına kadar tüm sektörlerde deneniyor.

Gelişmiş biçimleriyle bu yeni üretim sistemlerinin emek tasarruf kapasiteleri gerçekten de olağanüstü. Japonların en karmaşık otomatik fabrikalarının idarecileri, aynı anda üretimi üç kat arttırırken, işgücünü yaklaşık yarı yarıya azalttıklarını iddia ediyorlar. California'da yılda 1 milyar dolar değerinde bilgisayar üretme kapasitesine sahip bir işletme, elle çalışan sadece beş montaj işçisi ve sayıları yüzü geçmeyen mühendis ve diğer işçiye ihtiyaç duyuyor. Bu düzeyde bir otomasyon, sermayenin öteden beri sürmekte olan teknoloji ikamesindeki en son adım olmakla birlikte, işçi ve makine arasındaki ilişkide bir dönüm noktası, sabit sermayenin değişken sermaye, ölü emeğin canlı emek

üzerindeki üstünlüğünde bir kuantum sıçrayışı olduğu da görülüyor. Gerçekten de yeni üretim sistemlerinin ortaya çıkışıyla birlikte, kuşkusuz Marx tarafından çok önceden görülen bir ufka ulaşmış oluyoruz. "Otomatik bir mekanizasyon sisteminin... sayısız mekanik ve zihinsel organdan oluşan... kendi kendini hareket ettiren bir itici gücün" yaratılması, "dolayısıyla işçilerin sadece bunun bilinçli eklentisi haline gelmeleriyle" birlikte, sermaye "gelişimini" tamamlıyor.[33] Hiç kuşku yok ki, bu satırları yazarken Marx'ın aklında, on dokuzuncu yüzyılın sanayi sitesini saran sis ve dumanın içinden gelen makinelerin sesleri vardı. Yine de bu satırlar şimdi, yirmi birinci yüzyıl sermayesinin, asırlık 'emek sorunu'nu çözmeyi denediği steril, sessiz enformasyon sistemlerine rahatlıkla uygulanabiliyor.

Kuzey Amerika'da bu çözüm yıllar boyu olağanüstü bir başarı olarak görüldü. 1980'ler boyunca sermayenin ileri teknolojiye yaptığı yoğun yatırımlar grevlerin ezilmesinde hayati bir rol oynadı. Yeni otomasyon düzeyleri sayesinde Reagan yönetiminin hava-trafik kontrolörlerini işten çıkardığı havalimanlarından, Hormel'deki iki yıllık grevin yenilgisiyle birlikte teknolojik yeniden yapılanmanın, doruğa çıktığı et paketleme sanayisine kadar, yeni üretim sistemleri defalarca sermayenin toplu iş uyuşmazlıklarından zaferle çıkmasına yardım etti. Otomotiv sanayii gibi sektörlerde, yeni teknolojinin yarattığı işsizlik korkusu militanlığı ezerek, bir zamanların yenilmez sendikalarının yönetimle pazarlık ve işbirliğine yanaşmalarına, moral bozukluğu ve yenilgi havasının yayılmasına katkıda bulundu. Sermayenin teknolojik üstünlüğü mutlakmış gibi görünüyordu.

Gene de robotik sistemler sanayi işçileri sınıfının saflarını önemli ölçüde eritmiş olmasına rağmen, sibernetik sistemlerin sermayenin emek ihtiyacını tamamen ortadan kaldırdığını öne sürmek yanlış olur. Safdil dijital fütüristlerin hayallerine rağmen, insan aklının üretim sürecinden tamamen tasfiyesinin, ola-

ğandışı zor bir proje olduğu görüldü. Son işçinin ışıkları söndürüp binadan çıktığı ve yerini bir robota devrederek, geride sorunsuz işleyen otomatik bir karanlık bıraktığı "sönük ışıklar" senaryosu, ulaşılmamış bir hedef olarak kaldı. Hatta bu tür senaryolara yaklaşan tek tük işletmelerde bile, sözde işçisiz fabrikaların işleyişleri, bakımdan pazarlamaya kadar yığınla insan-özneye hala bağımlı olan faaliyetlerden oluşan bir çevresel altyapıya dayalıdır.

Yüksek teknolojideki yeniliklerin son çeyrek yüzyılını incelersek, bir paradoksla karşılaşırız. Fabrikadaki ücretli emek görece azalırken, genel toplumsal alanda artmıştır. Eğitimden yemek yapmaya kadar insan etkinliklerinin görülmedik ölçüde geniş alanları daha genel ve yoğun bir biçimde kapitalist örgütlenmeye bağlanmaktadır. Genelde hizmet sektörünün doğuşu olarak tasvir edilen şey budur. İkinci bölümde gördüğümüz gibi, bu görüngü Daniel Bell ve Alvin Toffler gibi kuramcıların öne sürdüğü enformasyon toplumu çözümlemesinin merkezinde yer almıştır. Ancak onlar bu süreci, ter içindeki mavi yakalı proletaryanın kibar beyaz yakalı profesyonellere dönüşümü olarak efsaneleştirdiklerinden, sanayi sonrası işgücünün yeniden şekillenişini muğlaklaştırmışlardır.

Daha kapsamlı bir çözümleme için, bir anlığına da olsa Marx'a dönmek yararlı olacaktır. Grundrisse'de, sermayenin acımasızca insanların yerine makineleri geçirme eğilimini vurgularken Marx, gene de emeğin otomasyonla tamamen devreden çıkarılmasından söz etmemiş, emeğin bir teknolojik sistem içersinde "bilinçli bir eklenti"ye dönüşmesine değinmiştir. "Doğrudan üretim" yani hammaddelerin ürünlere dönüşümü gitgide otomatikleşecek, canlı emek "üretim sürecinin içsel bir öğesi olarak değil, üretim sürecinin denetçisi ve düzenleyicisi" olarak iş görecektir. [34] En karmaşık yeni üretim sistemlerinde bile, insanların hala gözetim ve sorun giderme işlevlerini yerine

getirdiği durumun gerçekçi bir tasviridir bu. Ayrıca Marx üretim için dolaylı olarak gerekli bir etkinlik alanının varolmaya devam edeceğini ve bu alanda insan müdahalesinin vazgeçilmez olarak kalacağını ima emiştir. Bu dolaylı emek iki tür etkinlik anlamına geliyordu: "Bilimsel emek" ve "toplumsal bileşim."[35]

Daha sonra sekizinci ve dokuzuncu bölümlerde, Marx'a göre bu gelişmelerin sermaye için yarattığı sorunları tartışacağım. Ancak şu an için sadece, 'bilimsel emek' ve 'toplumsal bileşim' kavramlarıyla Marx'ın, şekilsiz hizmet sektörünün çözümlenmesi doğrultusunda bir eğilim sergilediğini öne sürmek istiyorum. Onun gözlerinden bakarak, bu kategori içinde, ikisi de şimdi kapitalist çalışma örgütlenmesinde sistemli bir şekilde erimiş olan iki ayrı grubu ayırt edebiliriz. Bir yanda 'bilimsel emek', enformasyon toplumu kuramcılarının tablolarında geleceğin 'bilgi işçileri' olarak övülen bilimciler, programcılar, mühendisler ve tasarımcılar; öte yanda, en otomatik üretimin bile başından savamadığı gündelik insan alışverişleri ve etkileşimini kolaylaştıran ve sürdüren, 'toplumsal bileşim' görevlerini yerine getiren çok çeşitli tipten işçiler. Bu 'toplumsal bileşim' görevleri, özellikle medya ve iletişim sektörlerinde bazı görece yüksek ücretli, yaratıcı ve prestijli işleri kapsar. Ancak enformasyon ekonomisindeki istihdamın büyük kısmını oluşturan perakende satış görevlileri, temizlikçiler, kapıcılar, güvenlik görevlileri ve fast-food işçileri de bu kategoriye girerler. Sayısal olarak, desteklediklerı 'bilimsel emek'ten çok daha büyük olmalarına rağmen kazancın sadece küçük bir kısmını alan bu ikinci işçi grubu yeni yüksek teknoloji proletaryasını oluşturur.

Fabrika kalelerinde yoğunlaşmış olan eski sanayi işçi sınıfıyla karşılaştırıldığında, toplumsal ve bilimsel emek gücünün bu yeni biçimlerinin, sınıf savaşımının adayları olmaları mümkün görünmeyebilir. Bu yeni güçler geleneksel işçi hareketinin yörüngesinin dışında oluştuklarından örgütsüz ve geleneksel işçi

hareketinin sembollerine ve örgütlerine karşı genelde kayıtsız hatta düşmanca tutumlara sahiptirler. Farklı coğrafi ve niteliksel alanlara yayılmış olduklarından dağınıktırlar. Çok farklı şekillerde, özellikle de bilimsel emeğin görece ayrıcalıklı kadrolarının aşırı sömürülen toplumsal emekten ayrımı ile bölünmüşlerdir. Etnik kimlik ve toplumsal cinsiyet temelinde güçlendirilen bir bölünmedir bu. Ancak yapay zekalar ve enformasyon otoyolları dünyasının ortasında bu sanayi sonrası emekçi öznelerin varlığı, insandan tamamen kurtulmuş, kusursuz bir teknosistem hayalini yadsıyan bir uğursuzluk gibidir.

Son birkaç yıldır, post-endüstriyelistlerin sınıf savaşımının Ölüm Ayini'ni erken başlattığına dair işaretler belirdi. 1990'ların başından beri ABD ve Kanada'daki grevler ve örgütlenme eğilimleri, işçilerin militanlığında beklenmedik bir canlanma görüldü. ABD'de grevlerde kaybedilen çalışma saatleri, onlarca yıl düşüş gösterdikten sonra, 1996'da çok yavaş da olsa yeniden yükselmeye başladı. Ne var ki, bu tür niceliksel ölçülerden daha da anlamlısı, yeni mücadelelerin bazı niteliksel yönleridir. Bu mücadeleler ağırlıklı olarak işçi sınıfının gücünün geleneksel merkezlerinde değil, sıklıkla fabrika dışında, hizmet sektöründeki dağınık, toplumsal emeğin içinde ortaya çıkmışlardır. Birçok geleneksel sanayi topluluğunda militanlığın devam etmesi ki, ilk akla gelenleri Illionis'in "sınıf mücadelesi kuşağı"nda lastik, şeker ve oto sanayi işçilerinin üçlü grevleridir, sınıf savaşının geleneksel alanlarına alelacele elveda demekten imtina etmeyi gerektirir. Ama mücadele dalgası yeni topraklara da yayılıyor ve emek gücünün hiyerarşisinde en altta yer alan işçileri içine alıyor. Yerleşik sendikalar bu başkaldırılara örgütsel biçim, zaman zaman destek ve liderlik sağlayabilseler de, bu isyanlar sürekli olarak aşağıda, yerel düzeyde ve kimi zaman sendika bürokrasilerinin üst düzeylerine muhalefet edilerek başlatılıyor, yerleşik yapı ve stratejilere meydan okuyarak, onları aşa-

ğıdan yeniden biçimlendiriyor.

Örnek bulmak için ABD bilgisayar endüstrisinin tarihsel merkezi olan Silikon Vadisi'nden öteye bakmaya gerek yok. Vadinin emek tarihinin en iyi bilinen yönü, dijital teknolojinin yaratılmasında merkezi rol oynayan üstün vasıflı teknik işçilerin; mühendisler, yazılım tasarımcıları ve programcıların doğuşudur. Çoğu erkek, çoğu beyaz, yüksek akademik derecelere sahip bu çalışanlar (vadi, doktora dereceliler ve mühendisler yönünden dünyanın en yüksek yoğunluğuna sahiptir) karın sürekli yenilik akışına bağlı olduğu bir sanayinin gereksindiği en kusursuz 'bilgi işçileri'dir. Yüksek ücretli, çılgınca yaratıcı, teknolojiye tutkun, çoğu kez önemli girişim fırsatlarına sahip olan bu seçkin işgücünün maceraları, bunları enformasyon devriminin romantik mitolojisinin önemli bir bölümü haline getiren medya tarafından dalkavuklukla karışık sayısız habere malzeme yapıldı.

Ancak Silikon Vadisi'nde çalışmanın daha gösterişsiz, başka bir yüzü de var: Hademeler, bahçıvanlar, kafeterya personeli ve bu teknolojik yaratıcılığa vazgeçilmez bir destek sunan mikroçip montajcıları. Büyük ölçüde göçmen ve etnik azınlıklardan gelen, çoğu kadın olan bu işçiler, düşük ya da asgari ücretle, sendikal örgütlenme, sağlık sigortası, annelik yardımı olmadan, cinsel tacize karşı korunmasız halde çalıştırılıyorlardı. Vadinin, Apple, Intel, Hawlett Packard, Oracle ve IBM gibi saygın yüksek teknoloji şirketleri bu işgücü olmadan işleyemez. Ama büyük şirketler çalışma koşulları ve ücretlerin sorumluluğundan sıyrılmalarını sağlayan bir taşeronluk sistemi ile bu gözlerden uzak aşırı sömürü ile aralarına mesafe koymaya çalıştılar. İşyerinde üstte bilgi işçileri ve altta hizmet emeği arasındaki bölünme, vadiyi etnik bakımdan çeşitli kuşaklara ayıran yerleşme modelleri ile pekiştirilmişti. Silikon Vadisi ABD'nin en zengin bölgesinde bulunduğu halde, yakından incelendiğinde bu servet

manzarası yerini "Birinci Dünyanın Üçüncüyle, garip bir yüksek teknoloji ve sefalet karışımı içinde buluştuğu" bir sanayi sonrası tabakalaşma sahnesine bırakıyor.

Yıllarca Silikon Vadisi'nin hizmet işgücünün dağınık niteliği, sirkülasyonun fazlalığı ve etnik bileşimi, ABD işçi hareketinin bu işgücünün örgütlenemez olduğunu düşünmesine yol açmıştı. Ancak 1990'ların başında, işçilerin bir dizi şikayetinin ardından, Service Employees International Union'a (Uluslararası Hizmet İşçileri Sendikası) bağlı bir örgütlenme olan 'Temizlikçilere Adalet' kampanyası sendikanın yetkisinin tanınması, ücret artışları ve cinsel taciz tazminatları için bir anlaşma sağlama amacıyla bir dizi eyleme girişti. Bu kampanyalarda birçok büyük sendikayı hakimiyetine alan yenilgi duygusuna ters düşen bir enerji ve kararlılıkla yürütülen ve tümü Amerikan işçi hareketinin tarihsel repertuarının parçasını oluşturan çok çeşitli taktikler; grevler, grev gözcüleri, gösteriler, reklamlar, broşür kampanyaları, açlık grevleri kullanıldı.

Ayrıca 'Temizlikçilere Adalet' kampanyası bazı yönlerden üretim birimlerinde görülen ve bilinen eylem modellerinin dışına çıktı. İşyeri koşulları ile ırk ve cinsiyet ayrımcılığı sorunları arasında ilişki kurarak, feminist ve etnik örgütler ile ittifaklar oluşturdular. Silikon Vadisi işçileri çoğu kez mikroçip imalatında kullanılan çok zehirli kimyasallara doğrudan ya da dolaylı olarak maruz kaldıkları için, kimi zaman kendi mücadelelerini, bilgisayar sanayinin toprağı, havayı ve suyu kirletmesine ve yerel çevreyi zehirlemesine karşı çıkan çevre ve konut eylemcilerininkiyle birleştirmeyi de başardılar.

'Temizlikçilere Adalet' kampanyasının kapsamı karşısında işverenler şaşkına döndüler. Örneğin Apple'da işçilerin kampanyayı Macintosh bilgisayarlarının başlıca pazarı olan California okulları ve üniversitelerine sıçratma tehdidi dönüm noktası oldu. Sonuç birçok yüksek teknoloji şirketinde küçük ama an-

lamlı zaferlerdi: Sendikanın yetkisinin kabul edilmesi, ücret artışları, taciz olaylarında tazminat. Silikon Vadisi'ndeki işçi konseyleri, artık sadece 'hizmet' işçilerinin berbat koşullarına karşı değil, düzensiz ve uzun çalışma saatleri ve iş güvenliğinden yoksunluk gibi 'bilimsel' işgücünün bazı şikayetleri hakkında da kampanya yapmaktan söz ediyorlar. Örgütçülerden birinin söylediğine göre, bu yeni kampanyalar "temizlikçilerden teknik ressamlara, mobil yazılımcılara ve test görevlilerinden kalite kontrol mühendislerine kadar herkesi içine alacak... Temizlikçiler sözleşmeli işgücü arasında sadece ilkti... Biz bu vadide 'windows' dediğimizde, sadece pencereleri temizleyen temizlikçilerden değil, ama programları yaratan yazılım mühendislerinden de söz ediyoruz."

Ürünleri, sermayeyi insanlığa bağımlılıktan kurtarmak için tasarlanan bir sanayinin kıblesi olan Silikon Vadisi'ndeki isyan oldukça ironiktir. Ama istisna değildi. 1990'larda, Kuzey Amerika'nın yeniden yapılandırılmış post-Fordist enformasyon kapitalizmi, tahmin edilemeyen çatışmalarda yara aldı. Bilgisayar sanayisindeki çatışma ABD'nin diğer bölgelerine sıçradı. Şimdi Texas, Oklahama, New Mexico, Colorado, Arizona, Nevada ve California'dan toksik kirlilik ve kötü çalışma koşullarıyla savaşan elliden fazla kitle örgütünün bir koalisyonu olan Çevresel Ekonomik Adalet Güneybatı Ağı gibi örgütlenmeleri içeriyor. 1992'de Los Angeles'ta ayaklanan etnik topluluklar, otel, fast-food restoran ve yığma duvar yapımı sektörlerini silip süpüren bir işçi militanlığı dalgası yarattılar. Las Vegas'ta, temizlikçiler ve hademeler MGM'nin dev yüksek teknolojili kumar ve eğlence komplekslerine karşı harekete geçtiler. ABD-Meksika sınırı boyunca kadın işçiler, atölye operasyonlarını sınırın karşı tarafına taşıyan seyyar hazır giyim endüstrisine karşı mücadele ettiler. Kısmi bir reform yapılan Teamsters'a (Kamyon Sürücüleri Sendikası) bağlı dağıtım işçileri, gitgide önem kazanan yüksek

teknolojili iletişim/ulaşım sanayisinin kalbinde, United Parcel'e karşı tarihsel bir zafer kazandılar. Kanada'da, Ontario eyalet hükümetinin çalışma yasaları ve kemer sıkma programlarına karşı protestolar, kent merkezlerinde beklenmedik bir biçimde bir dizi tek günlük genel grev yapıldı. Bu arada Quebec sendikaları, McDonalds'ın fast-food zincirinde genç emekçileri örgütlemek için büyük bir atılım yaptı. Başka yerlerde, aynı on yılda Alaska'dan Miami'ye kadar havayolu korumaları; San Francisco ve Detroit'te gazete işçileri; Yale ve diğer üniversitelerde öğretim görevlisi asistanlar ve New York'tan Vancover'a kadar kamu harcamalarındaki kesintilere karşı savaşan hemşireler ve eğitim işçilerinin yürüttüğü büyük işyeri çatışmalarına tanık olundu.

Bu hareketler, katılan işçi tipleri açısından genellemeye izin vermeyen, olağandışı bir çeşitlilik gösteriyordu. Ama bu çeşitliliğin kendisi önemli bir tarif edici özellikti. Aslına bakılırsa, bunlar artık homojen ve yoğunlaşmış bir sanayi proletaryasından çok, üretim akışını sermayenin gitgide karmaşıklaşan ve genişleyen teknosistemleri içinde sürdürmek için, çok sayıda gerekli toplumsal etkinliği yürüten heterojen ve birleştirici bir kolektif emekçi öznenin isyanlarıydı. Emeğin bu yeni konumlanışı onun başkaldırılarına yeni örgütsel biçimler veriyordu. Sermayenin otomatik ve karmaşık üretim zincirlerinde 'bilinçli bağlantılar' olarak konumlanmış asi işçiler, gitgide birbirleriyle 'bilinçli bağlantılar' kurma arayışına girmeye zorlanıyorlardı. Yeni işçi hareketleri birbirinden kopuk mücadelelerin yenilgiye davetiye çıkardığını kabul ederek, sermaye devrelerinin gitgide daha kapsamlı hale gelişi ve toplumsal alana yayılışını takip ederek, mücadeleyi sık sık doğrudan çatışma sahasının dışına çıkardılar. Bu eğilim çok çeşitli biçimlere büründü: Tek tek işletmelerden çok, sektörel bazda örgütlenme çabalarının arttırılması; telekomünikasyon ve hazır giyim sanayilerinde grevci işçiler arasındaki bağlantılar gibi sektörler arası ilişkiler ya da havaala-

nı güvenlikçileri, inşaat işçileri ve otobüs sürücüleri arasındaki karşılıklı destek ve işverenin yatırımlarına her yönden darbe indiren tüketici boykotları ve 'şirket kampanyalarına' gitgide daha çok başvurma.

Daha da önemlisi, işçi örgütlerinin yine şirket düzeniyle çatışan sosyal haklar, yoksullukla savaş, öğrenci, tüketici ve çevre grupları gibi diğer toplumsal hareketlerle deneysel koalisyonlara girmiş olmasıydı. Sonuç, yeni muhalif bileşimler olmuştur. Böylece grevci telefon işçileri ani fiyat artışlarına karşı yaşlılar, azınlıklar ve tüketici gruplara katıldılar ya da gettolarda fast-food ve giyim sanayilerindeki sendikalaşma çabaları ile ırkçılığa karşı kampanyalar iç içe geçti. Bunlar zor ve kolayca dağılabilen ittifaklardı. Ama resmi sosyal demokrat siyasetin sınırlarını aşarak; sermaye karşıtı seferberliğin aracı haline geliyor, salt işyeri örgütü olarak tanımlanan sendika değil ama talep ve çıkarların daha geniş, toplumsal alanıyla birlikte 'işçi-toplum ittifakı' olmaya başlıyordu.

ABD'de emeğin muhalefet devrelerinde önemli bir kavşak oluşturan Detroit'te yayınlanan *Labour Notes* dergisine bağlı çalışan Kim Moody bu gelişmeleri değerlendirerek, yirminci yüzyıldaki Kuzey Amerikan işçi hareketinin 'zanaat' sendikalarından, 'sanayi' sendikalarına ve yeni doğan 'toplumsal hareket sendikacılığı'na kadar üç örgütlenme evresinden geçmiş olduğunu öne sürüdü. Moody için, bugünkü savaşımlarda çok önemli bir akım olan toplumsal hareket sendikacılığı, alanı fabrika kapısının dışına, daha geniş bir sahneye yayılan, geniş toplumsal ve ekonomik değişim taleplerini ve diğer hareketlerle ittifakı içine alarak, salt işyeri savaşımının sınırlarını aşan bir aktivizmdi. Bu mücadele biçiminde "sendikalar ekonomik nüfuz ve örgütsel kaynak sağlarken, toplumsal hareket örgütlenmeleri de... sayısal destek ve işçi sınıfının daha örgütsüz ya da daha alt kesimlerindekilerle ilişki kurulmasını sağlıyordu."

Kuzey Amerika'da işçi militanlığının bu canlanması, 1990'lar boyunca Avrupa'daki benzer, ama daha güçlü eğilimlerle; 1995-96 Fransa'daki genel grevleri, İtalyan 'Coba' hareketi ve İngiltere ve Almanya'da işçi mücadeleleri dalgasıyla çakıştı. Gördüğümüz gibi, ağırlıklı olarak Avrupa'daki bu koşullarda yazan Negri ve diğer otonomcu Marksistler, sınıf savaşımın üç çevrimini ve yeniden şekillenmesini kuramsallaştırmışlardı: On dokuzuncu yüzyılın son döneminin 'profesyonel' işçisinden, sermayenin Fordist çağının 'kitlesel' işçisine ve şimdi post-Fordist, enformasyon döneminin doğmakta olan 'toplumsallaşmış' işçisine.

Hem Negri'nin hem Moody'nin farklı deyimler ve farklı ulusal çerçevelerde öne sürdükleri şey şudur: Sermayenin sanayi işçi sınıfını yüksek teknoloji ile elemesi, sınıf savaşımın sonu anlamına gelmez. Yeni üretim sistemleri ücretli emeği kısmen fabrika dışına kovalamıştır. Ancak sermaye bu şekilde, kendi emek gücü örgütlenmesini genelde bütün topluma yaymıştır. Bu dağılma başlangıçta geleneksel sınıf dayanışmasının azalıp parçalanması gibi görünmüştür. Ama bunlar yeni alanın ve ilişkilerin koşullarında yeniden oluşturulabilir. Sanayi-sonrası fantezisinin tersine, işyeri çatışmaları yeni dijital ortamda eriyip gitmemiş, merkezsizleşmiş ve diğer eylem alanlarıyla yeniden harmanlanmıştır. Gelgelelim, bu dinamiği daha derinden kavramak için, işyerinin ötesine geçmeli ve halk hareketleri ile kapitalist devlet arasında artan çatışmalara girmeliyiz.

Emek Gücünün Yeniden Üretimi I: Her Şeyi Kuşatan Devlet

Eğer emek gücü sömürü için kullanılacaksa, sürekli olarak yeniden üretilmesi gerekir. Yani, insanlar sermayenin istediği nicelik ve nitelikte toplumsallaşmalı, okula gitmeli, eğitilmeli, hazırlanmalı ve çalışmaya hazır tutulmalıdır. Marx "işçi sınıfı-

nın hayatını sürdürmesi ve yeniden üretiminin sermayenin yeniden üretimi için zorunlu bir koşul olarak kaldığını" kaydetmişti.[36] Ama, hem kendi çağının laissez faire politik ekonomisinin hem de kendi cinsinin bir türlü kavrayamadığı konuları yansıtarak, "kapitalist bunu işçinin kendi hayatını sürdürme ve soyunu sürdürme güdülerine bırakabilir" diye yazmış ve sermayenin devreleri ile ilgili ayrıntılı çözümlemesinde bu süreci atlamıştı. Ne var ki, yirminci yüzyıl süresince diğer Marksistler, özellikle otonomcu gelenek, sermayenin bu yeniden üretim etkinliğini kendi haline bırakmakta isteksiz ve yetersiz kaldığına işaret etmişlerdir. Sermaye, çalışması gereken zihinlerin ve bedenlerin arzını ve disiplinini sağlamak için, kendi kontrolünü sistemli bir biçimde ve bir bütün olarak topluma yaymak zorunda kalmıştır. Devletin Leviathan benzeri yapıları aracılığıyla gerçekleştiren bir kontroldür bu.

Bu yüzden, yirminci yüzyılın ilk yarısında tüm ileri kapitalist toplumlar, militan işçi sınıfı hareketlerinin tehdidine, hükümet etkinliğinin serbest piyasa koşullarını sağlamakla sınırlı olduğu 'Hukuk Devleti'nden, devletin emek gücünün yeniden üretimini okullar, hastaneler, sosyal sigorta büroları ve diğer kurumlar aracılığıyla yönettiği 'Planlamacı Devlet'e geçiş yaparak cevap verdiler. Bu dönüşüm, devrim tehlikesini savuşturmak için uygulamaya sokulmasına karşın, aynı zamanda kapitalist büyümenin temelini de attı. Aslına bakılırsa, 'Planlamacı Devlet'in okulları, sağlık sistemleri ve sosyal yardımlarının çeşitli biçimleri, Fordist çağın yoğun teknobilimsel gelişmesinin zorunlu 'insan sermayesi'nin giderek daha sağlıklı, daha eğitimli ve istikrarlı olmasını sağladı. Genelde refah devleti olarak bilinen şeyin ortaya çıkışı, reformist işadamları, sosyal demokrat politikacılar ve sendika liderlerinin tezgahladığı dahiyane bir toplumsal uzlaşmayı temsil ediyordu. Bu, hem yaşam koşullarının genelde iyileşmesi açısından işçiler için gerçek bir zaferi, hem de devam

eden kapitalist birikimin genel parametreleri içinde bu zaferin özenle kontrol altında tutulmasını içeriyordu.

Ancak 1960'lar ve 1970'lerde bu uzlaşma dağılmaya başladı. İşçiler, işsizler, sosyal yardımla geçinenler, öğrenciler ve azınlık grupları, geniş toplumsal idare sisteminde, kapitalist mantığın koyduğu sınırları aşan talepler öne sürmeye başladılar. İş dünyasının işgücünü geliştirme amaçlı sınırlı planlarına uymayan sosyal yardım artışları talep ettiler ve zaman zaman taleplerini kabul ettirdiler. Bazı durumlarda bu tür hareketler sosyal programların idaresi üzerinde bir miktar yerel denetim sağlamayı başardılar, dolayısıyla devlet aygıtını fiilen aşağıdan işlettiler. Bu haddini bilmezlikler, üretim birimlerinde görülen militanlık ve uluslararası rekabet yüzünden kar oranları iyice gerileyen Kuzey Amerika ve Avrupa sermayesi için hoş görülemezdi. Sermayenin yanıtı, daha genel neo-liberal yeniden yapılandırma saldırısının parçası olarak, savaş sonrasının toplumsal sözleşmesini tanımamak ve 'Planlamacı Devlet'i dağıtıp, artık kontrol edemediği şeyleri yıkmak oldu.

Ortaya çıkışı genelde Reagan ve Thatcher'ın seçim zaferleriyle özdeşleştirilen yeni idari rejimin iki yönü vardı. Bir yanda özelleştirme, düzenlemelerin kaldırılması ve bütçe kesintileri sistemli bir biçimde refah devletini zayıflatarak toplumsal ücreti buduyor, halkın denetim adacıklarını ortadan kaldırıyor ve emeği piyasanın disipline edici kuvvetlerinden koruyan her şeye saldırıyordu. Emek gücünün yeniden üretilmesinin maliyeti, gitgide bireylerin ve ailelerin sırtına yıkılıyordu. Bu değişim sermaye için her zamankinden daha önemli hale geldi, çünkü şirket küçülmeleri ve otomasyon her geçen gün daha çok işçiyi üretim dışına iterek, işsizlerin ve yoksulların sayısını kabartıyor, sosyal yardımların rolünü artırıyor ve vergi gelirlerini azaltıyordu. Öte yandan, devletin güvenlik aygıtı ve yüksek teknoloji yatırımlarını sübvanse etmesi gibi, birikimi korumak için zorunlu

işlevleri güçlendirildi. Böylece Andrew Gamble'ın "serbest piyasa ve güçlü devlet" dediği paradoksal neo-liberal bileşim ortaya çıkıyordu. Otonomcuların 'Kriz Devleti' diye tanımladığı yönetim aygıtı, popüler amaçlara hizmet ettiği ölçüde küçültülmüş ama sermayenin zorlayıcı ve idari kolu olarak korunmuş ya da büyütülmüştü.

Bilgisayarlar, telekomünikasyon ve biyoteknoloji, hem araç hem de amaç olarak 'Kriz Devleti'nin özüne yerleşmiştir. Yüksek teknolojiye dev yatırımlar yapan şirketleri desteklemek için sosyal programlarda kesintilere gidildi. Kamu fonları ya doğrudan sübvansiyon ya da dolaylı vergi indirimleri yoluyla özel sektörün hedefleri doğrultusunda kanalize edildi. Yüksek teknoloji giderek hassaslaşan ve her yerde hazır ve nazır dijital sistemler aracılığıyla, sosyal programları kesmek için kullanıldı. Sosyal hizmetler giderek otomatikleşti; örneğin sosyal sigorta ya da işsizlik sigortası başvurularının bilgisayarla yapılması. Bu süreç sadece personel giderlerini azaltmakla kalmadı, aynı zamanda göz korkutan elektronik engelleri, nüfusun bu alandaki en donatımsız kesiminin karşısına dikerek ve hak sahiplerinin dijital ya da biyometrik gözetimini sağlayarak, ödemelerde tasarruf sağladı.

Nüfusun bir kesimine verilen destek kesilirken, toplumsal huzursuzluk potansiyeli, yoksullara ve gettolara tıkılan kesimlere karşı uygulanan teknoloji-yoğun polis denetimleriyle kontrol altında tutuldu. Yasayı ihlal ettiklerinden kuşku duyulanlara karşı enformasyona dayalı denetim ağı dayanılmaz ölçüde sıkılaştırıldı. Foucault'nun çok çarpıcı bir biçimde işaret ettiği gibi, hapishaneler uzun süredir gözetim tekniklerinin geliştirildiği alanlar olmuşlardı. Ancak Foucault'nun bir hapishane dekoru olarak tanıttığı gözetim aygıtı, ilkin kapitalist iş disiplininin bir aracı olarak bir fabrika sahnesinde kullanılmak için tasarlanmıştı. Günümüzün yüksek teknolojili cezaevlerinde hapishanecilik

ve kapitalizm mantığı birleştirilmiştir. Çok sayıda özelleştirilmiş ya da kısmen özelleştirilmiş ABD hapishanesinde, mahkumlar özel şirketler için çalıştırılırlar. Bunlar genelde elektronik veri girişi gibi işler ya da diğer uzaktan çalışma biçimleridir.

Eğilim, yirmi birinci yüzyıl teknolojilerinin gözetiminde, on dokuzuncu yüzyılın sosyal koşullarına geri dönüş doğrultusundadır. Beraberinde yoksulluk oranlarında yüksek artışlar getiren bu kötüleşme, toplumsal kutuplaşma ve genel insani acılar, muhalefeti hızlandırmıştır. Kuzey Amerika'da yoksullaşmanın öfkesi ABD'de on dokuzuncu yüzyılın ortalarından beri en şiddetli kent ayaklanması olan 1992 Los Angeles isyanının patlak vermesine yol açtı. Mike Davis'in belirttiği gibi "yirminci yüzyılın başında bir sanayi şehrinin iş/konut gettosu" olan güney-merkez Los Angeles, şimdi "doğuş halindeki bir enformasyon şehrinin içinde bir elektronik gettodur." Burası "yerel kablolu programlama ya da ana veri sistemleriyle bağlantıları olmayan, bir veri ve medya kara deliğidir." İsyancılar, havacılık ve otomobil endüstrilerindeki geleneksel istihdam kaynaklarını, otomasyon ve küresel yer değiştirme nedeniyle kaybetmiş olan bir cemaatin işsiz ya da yarı-işsiz saflarından geliyordu. Yetersiz sosyal yardımlara, geçici hizmet işlerine ya da enformasyon ekonomisinin alt yüzünü oluşturan suç endüstrisine bağımlı olan bu nüfus, her gün acımasız bir polis gözetimi ve zulüm rejimine maruz kalıyordu. Rodney King'in kameraya alınmış dövülüşünün herkese teşhir edilmesi bu rejime karşı sonunda bir isyanı tetikledi.

1965'de Watts ayaklanmasını yaşayan şehirde isyanın patlak verişi, çeyrek yüzyıllık kapitalist reformizmin çöküşünün çarpıcı bir göstergesiydi. Büyük medyada sadece ırk sorunu olarak gösterilen isyan, aslında Mike Davis'in söylediği gibi Latinler, beyazlar ve siyahları içine alan bir "çok-kültürlü ekmek isyanı"ydı. Ayrıca isyan, kendiliğinden bir umutsuzluk ve öfke patlaması olmakla birlikte, hiçbir suretle yetkililerin açıkladıkları

gibi kör, akıldışı bir olay değildi. Ayaklanmadan birkaç gün sonra, ünlü sokak çeteleri tarafından 'Bloods/Crips'in LA'nın Yeniden İmarı İçin Önerileri' adıyla kentin yenilenmesi için radikal, uzak görüşlü bir plan yayınlandı. Belli başlı medya kuruluşları tarafından neredeyse tamamen görmezden gelinen bu belge, kent ortamının yeniden yapılandırılması ve hükümet destekli eğitim, sağlık ve istihdamın başlatılması ve hatta yerel toplumun çözülüşünü tersine çevirecek yasalar öneriyordu.

Güney-merkez Los Angeles'in koşulları, 1992 isyanına özgünlük kazandırmış olmakla birlikte, bunu 'münferit' bir olay olarak görmek yanlıştır. 1980'lerden günümüze kadar, sosyal güvenlik ağlarının tahrip edilmesi, çok çeşitli yeni 'yoksul halk hareketleri'ni doğurdu: 'Cezaevi Değil Konut'un ev işgalcilerinden, 'Vancover'da Yasallaştırılan Yoksulluğa Son'a, New York'da evsizler için sığınma evleri gibi hareketlere kadar. Örneğin 'Bomba Değil Yiyecek' hareketinin San Francisco'daki etkinlikleri nedeniyle 1988-1994 arasında yedi yüzden fazla tutuklama yapıldı. Grup, belediye idaresinde öfke uyandıran, sokaklarda çorba dağıtan mutfaklar işletmek dışında, kısa dalga yayın yapan kendi radyo kanalına sahip, kendi radyo programlarını üretiyor ve bir Internet sitesi de var. Bunları kullanarak, büyük yayın kuruluşlarının programlarında yer vermediği polis baskıları ve yoksulluğun yapısal nedenleriyle ilgili haberler veriyorlar.

Toronto'da, sendikacılar ve yoksullukla savaşan gruplar arasındaki bir koalisyon, Ontario hükümeti ile Andersen Danışmanlık adlı özel şirket arasında, sosyal hizmetlerin görülmesinin otomatikleştirilmesini öngören bir sözleşmeyi hedef seçmişti. Koalisyon, sözleşmenin sosyal hizmet çalışanlarını işten çıkarmayı amaçladığını- Andersen işten çıkardığı herkes için kişi başına ikramiye alıyordu- ve eşzamanlı olarak sistemi gitgide hak sahiplerine kapalı hale getireceğini öne sürüyordu. Koalisyon

Andersen'in Kuzey Amerika'nın başka yerlerinde benzer sözleşmelerde ihale bedellerini aştığını ve vaatlerini yerine getirmediğini kamuoyuna duyurarak, şirketin Rusya'dan Nijerya'ya kadar otoriter hükümetlerin özelleştirme planlarına karıştığını ve askeri-endüstriyel kompleksle bağlarını açığa çıkarttı. Şirketin bürolarına yürüyüşler, kuşatmalar ve sivil itaatsizlik kampanyaları dışında, Andersen Dönüştürme Projesi, yüksek teknoloji şirketinin sosyal bakımdan daha yapıcı amaçlarla dönüştürülmesi için önerilerde de bulundu. Bu tür hareketlerde yoksullukla savaşan gruplar, sendikacılar ve diğer toplumsal hareketler, kamu fonlarıyla geliştirilen teknolojileri, devlet ve şirket gücünün geniş kapsamlı ittifakının karşısına dikmek için ilk adımları attılar.

Emek Gücünün Yeniden Üretimi II: Sermayenin Biyopolitiği

'Kriz Devleti'nin yüksek teknolojili denetim rejimi, sosyal haklardan yararlananları gözetlemek ve şehir caddelerinde devriye gezmekle sınırlı değildi. Daha ötelere, sermayenin enformasyonel yeniden yapılanmasının, emek gücünün yeniden üretilmesine; analık, doğum ve insanların en temel biyolojik yapısına dönük yeni müdahalelerle yakın bir ilişki içinde olduğu evlere ve hastanelere uzanıyordu.

Dördüncü bölümde tartışıldığı gibi, otonomcu Marksistler 1970'lerden beri, sermayenin kadının ücretsiz yeniden-üretken emeğinden yarar sağladığını öne sürmüşlerdi. Klasik çekirdek ailede çift, ücretli erkek işçi ve ilişkideki rolü kocanın emek gücünü sürdürmek, onarmak ve yeniden üretmek olan ücretsiz ev kadınından oluşuyordu. Bu yüzden erkek işçinin ücreti, sadece fabrikada değil evde de karşılığı ödenmemiş emek zamanına komuta ediyordu. 1960'lar ve 70'lerde feministler erkek egemenliği ile kapitalist sömürünün bu kaynaşmasına birçok açıdan meydan okudular. Kadınlar ücretli iş aramak için ücretsiz ev içi

emeğinden kaçtılar, 'ev kadınlarına ücret' taleplerini yükselttiler ve ev kadınlarına yönelik çeşitli tıbbi ve psikiyatrik kontrolleri reddettiler. Bu savaşımların en önemlileri arasında kürtaj hakları için mücadele vardı. Kadınlar kendi doğurganlıkları üzerinde kontrol hakkına sahip olduklarını öne sürerek, toplumsal fabrikanın ücretsiz yeniden-üretken emekçileri olarak 'doğal' bir kadere mahkum oldukları fikrini reddettiler.

Bu yüzden, 'aile değerlerinin' güçlendirilmesi ve feminizmin gözden düşürülmesi, 1980'lerin neo-liberal saldırısının mantıksal parçalarıydı. Kürtaj hizmetlerinin sınırlandırılması ve yasaklanması, 'yetersiz' annelerin doğum öncesi davranışlarının yasalarla düzenlenmesi ve sosyal yardım alan annelerin vücutlarına yerleştirilen Norplant aletleriyle zorunlu kısırlaştırılması deneyleri, Reagancı ve Thatchercı rejimlerin önemli uygulamalarıydı. 'Kriz Devleti'nin bu apaçık 'kültürel' ya da 'ideolojik' yönlerinin, ekonomi politikalarına yakından bağlı olduğu genellikle pek anlaşılmadı. Aslına bakılırsa, 'Kriz Devleti'nin kemer sıkma rejiminde sosyal hizmetler gözden düşürülürken çocuk, hasta ve yaşlılara 'gönüllü' bakıcı olarak kadınların geleneksel rolünün yeniden öne çıkarılması, toplumsal dağılmayı önlemek için büyük önem kazanmıştı. Bu amaç için kullanılan araçlar hem nüfus artışından 'yana' hem de ona 'karşı' eğilimleri içerdiğinden, müdahalelerin ortak teması, analık üzerinde devlet kontrolünün arttırılması, emek gücünün yeniden üretiminin masrafsız, güvenilir bir alanı olarak aileyi yeniden kurmak için gerekli denetimin güçlendirilmesiydi.

Ancak aynı zamanda, sermayenin bilgi-temelli en ileri sektörleri biyoteknolojiye dayalı bir alternatif doğum kontrol sistemiyle deneyler yapmaktaydı. Şimdiden, in vitro döllenme, amniosentez, embriyo seçimi ve yapay dölleme, olağanüstü bir deneyin, anneliğin doğrudan artı değer sızdırma alanına dönüştürülmesinin araçları haline geliyor. Maria Mies ve Kathryn Rus-

sell gibi feministlerin öne sürdükleri gibi, bu tür tekniklerin ticari uygulanışı, kadınların 'üreme güçleri'ni endüstriyel çalışmanın geleneksel soyutlama, bölünebilirlik ve yabancılaşma koşullarına itiyor. Üreme mühendisliği bir teknolojik vasıfsızlaştırma stratejisi uyguluyor. Gebe kalma, hamilelik ve çocuk doğurmayı yöneten birleştirici etkeni annenin elinden alıp, bir yönetim sorunu haline getirinceye kadar, gebeliğin çeşitli anlarını ayıran, sırasını değiştiren ve yeniden birleştiren bir süreç bu.

Bu durum en açık şekilde, yoksul kadınların zengin müşterilerin para ödediği bir şirket aracılığıyla yapay döllenme ya da in vitro döllenme yoluyla gebe kalarak taşıyıcı anne olduğu 'vekil annelik' işinde görülüyor. Ama açıkça sömürücü olan böylesi üreme teknolojisi düzenlemeleri, görünürdeki en iyi niyetli kullanımlarda bile aşırı eğilimleri temsil ediyordu. Örneğin gönüllü olarak in vitro döllenmeyi deneyen kadınlar sadece karşılığında para ödemekle kalmıyor, karmaşık ve acılı bir süreçte sürekli testlere tabi tutuluyor ve genelde bilerek yada bilmeyerek ticari deneylerin yapılması için gereken malzeme, 'fazladan yumurta' sağlıyorlar.

Kürtaj karşıtı haçlı seferleri ve üreme teknolojisi işletmeleri birbirine karşıtmış gibi görünüyor, biri çocuk doğurmanın kutsallaştırılmasına, diğeri faydacı bir şekilde sanayiye dönüştürülmesine dayanıyor. Bu stratejiler arasında ve bunları geliştiren sermaye kesimleri arasında gerçek çelişkiler var. Ama iki kontrol stratejisi de birbiriyle yakından ilişkili. Her ikisi de kadınların uğrunda savaştığı doğurma özerkliğine karşı çıkıyor. 'Aile değerleri' kampanyası kesinlikle gerici bir tarzda kadının seçim hakkına saldırırken, şirket biyoteknologları bunu doğurmanın metalaşmasının parolası olarak görüyorlar. Sermaye tıpkı üretimdeki gibi, zahmetli emeği ve robotiki birleştiriyor; biyoteknolojik seçimlerin ticari olarak zenginlere açık olması ve vekil annelerin yoksullar arasından seçilmesiyle birlikte, 'aile değer-

leri' ve genetik mühendisliği, doğum kontrolünü kuşatan tek bir rejimin kutupları haline geliyor.

Ayrıca üreme teknolojileri, genetik şifrenin çözülmesi, kesintiye uğratılması ve yeniden birleştirilmesiyle beraber genetik mühendisliğiyle gösterişli bir kesişmeyi vaat ediyor. Savaş sonrasındaki yavaş gelişimin ardından, Kuzey Amerika'da devletin temel araştırmaya yaptığı yoğun yatırımlarla kurulan bu teknolojiler, 1970'lerde Fordizmin krizinden beri sermayenin genelde sanayi-sonrası yatırım kaynakları arayışının parçası olarak ticari gelişimde olağanüstü bir hızlanma sağladılar.

'Hayatın şifresi'ni yeniden yazma kapasitesi, yeni bitki türleri, yeni gıda çeşitleri ve yeni gübre tipleri üretmek için tarıma, gıda üretimine ve bitki kültürlerine uygulandı. Ancak genetik mühendisliği giderek insan davranışının doğrudan kontrolüne göz dikiyor. Gottweiss'in ileri sürdüğü gibi, toplumsal fabrikanın krizi sırasında, devlet ve şirketlerin biyoteknolojilere olan ilgisinde patlama yaşandı. Bunun nedeni geleneksel ekonomik yararlar sağlamasının yanında, "davranışlar ve bedenler üzerindeki kontrol gücü ile toplumsal istikrara potansiyel bir katkı" olarak kavramlaştırılmasıydı.

Bugün bu ihtiras, ABD devletinin sponsorluğunda bir 'normal' insan prototipinin tüm DNA dizisinin haritasını çıkarma denemesi olan İnsan Genomu Projesi'nde berraklaşmıştır. Maliyet ve kapsam bakımından daha önceki on yılların uzay programıyla kıyaslanabilir bir projedir bu. Proje genelde kalıtsal hastalıkları tedavi etmenin bir aracı olarak geliştirildi. Sonuçta bu rüya gerçekleşebilir ve eğer gerçekleşirse, biyoteknoloji sanayisi, parası olanlar için sağlık, uzun ömür ve hazzın yeni yollarının yaratılması karşılığında çok büyük kar beklentisi içine girebilir. Ancak şimdilik genetik mühendisliğinin başlıca başarılarının tedaviye ya da hatta teşhise değil tahmine dönük olduğunu kabul etmek önem taşıyor.

Bu tür teknikler şirket ve devlet yöneticilerine, masraflı hastalıklara yatkın oldukları iddia edilen kişileri tedavi etme yolları değil, hedef alma olanakları sunuyorlar. Zehirli kimyasallara ya da radyasyona güya genetik duyarlılıkları olan 'aşırı duyarlı' işçilerin belirlenmesi, ABD'de şimdiden hem istihdamda ayrımcılık hem de sağlık sigortası şemsiyesinden dışlanmak için önemli bir bahane haline getirilmiş durumda. Bu durum aynı zamanda, toplumsal tehlikeler olarak değil genetik bakımdan 'daha az duyarlı' emek tarafından başa çıkılabilecek bireysel yatkınlık sorunları olarak yeniden tanımlanmaya başlanan kirleticiler için mazeret de sağlıyor. Yoğun genetik taramalar emek gücünün yeniden üretilmesinde kapsamlı, DNA-düzeyinde kalite kontrolünü, hastalığın tedavisini değil, potansiyel bakımdan verimsiz, aşırı hassas ya da pahalı birimlerin devreden çıkarılmasını hedefleyen bir denetimi gerçekleştirme vaadinde bulunuyor.

İnsan Genomu Projesi, insan bedenini güçlendirecek yeni 'buluşlar' için gerekli ham verileri üretirken, genetik taramanın üreme teknolojileri ile bileşimi, bir zamanlar faşizmin çöküşü ile gözden düştükleri sanılan soy ıslahının yeniden canlanması yönünde bir perspektif sunuyor. Ancak biyo-devrimin ardındaki ticari dürtü nedeniyle, böyle bir program muhtemelen tarihsel öncüllerinden farklı olurdu. İstihdam olanakları gitgide temiz bir genetik profile ya da hatta bazı biyo-mühendislik ürünü özelliklere sahip olmaya bağımlı hale gelirken, olumlu ve olumsuz seçme, bireylerin hayatta kalma içgüdülerine ve cüzdanlarına kalacaktır. İnsanlar giderek katmanlaşan, özelleştirilen ve pahalılaşan bir sağlık sisteminde, kendilerinin ve çocuklarının emek gücünü, fiyatını ödeyebilecekleri en pazarlanabilir formda biyoteknolojik olarak yeniden üretebilirler: Sentetik insan hormonları, silikon göğüs implantları, estetik cerrahi, performans artırıcı ilaçlar ve yapay kalpler, karaciğerler, böbrekler ve kornealarn hızla büyüyen pazarı bu potansiyeli açıkça gösteriyor. Sermaye

böylelikle çeşitli sınıflandırmaların, sadece öğretim, eğitim ya da geleneksel cinsiyet ve ırk ayrımlarına göre değil, temel bedensel özelliklere göre ayırt edileceği bir emek güçleri hiyerarşisi oluşturma yönünde hareket ediyor. Peter Linebaugh'un işaret ettiği gibi, 'proleter' terimi kökeninde, çocuk yapmaktan başka hiçbir işlevi olamayan bir insanı ifade ediyordu. Marksist kullanımda, bu geleneksel olarak kendi emek gücünden başka satacak hiçbir şeyi olmayan kişi olarak kavranmıştı. Ancak çok geçmeden, tek ekonomik varlığı gebelik kapasitesi ve genetik mirası olan insanları ifade etmek için kullanılmaya başlanabilir.

Gelgelelim doğuş halindeki neo-liberal biyopolitika geniş çaplı direnişle karşılaşmıştır. Kuzey Amerika'da direniş genellikle kadınların yeniden üreme hakları etrafındaki kampanyalarda odaklanmıştır. Hem yaşam-hakkı hareketinin tacizlerinden, yangın bombaları ve suikastlardan korunmak, hem de neo-liberal hükümetlerin bütçe kesintilerine karşı direnişin odağı, kürtaj klinikleri ve kadın sağlığı merkezleriydi. ABD'de, kadınlar gebelik üzerinde kendi teknolojik kontrollerini kürtaj hapı RU 486'yı bulabilmek için sürdürülen kampanyalar aracılığıyla genişletmeye çalıştılar. Ancak kürtaj karşıtı hareket çok büyük ölçüde beyaz olmayan, yoksul kadınların etkisiyle, 'kürtajdan doğurma özgürlüğü'ne geçiş olarak betimlenen bir stratejik yeniden yönelim yaşadı. En azından hareketin bazı kesimlerinde, 'bireysel tercih'e yapılan eski vurgu, yavaş yavaş yerini 'bağımsız tercih için gerekli sosyal koşullar'ın sağlanmasına, kadınlar için yeterli sağlık hizmetleri, konut, ücretler ve sosyal destek talebine, hem zorunlu doğurganlık hem de soy ıslahı amaçlı kısırlaştırmaya karşı muhalefet dahil, tıp teknolojilerinin araştırma ve uygulamaları üzerinde kontrol hakkı talebine dönüştü.

Bu genişletilmiş gündemin konularından biri, üreme-teknolojisi sanayisinin yoğun bir eleştirisi olmuştur. Üreme ve Genetik Mühendisliğine Karşı Direniş İçin Uluslararası Feminist Ağ

(FINRAGE) gibi uluslararası feminist ittifaklar, in vitro dölleme sanayisinin öne sürdüğü başarı yüzdelerinin aldatıcı olduğunu, bunun kadın emeğini sömürdüğünü, ceninin cinsiyetini seçme yöntemlerinin kadın düşmanı olduğunu ve yeni teknolojilerin soy ıslahı potansiyeli taşıdığını sergiledi. Biyoteknologların sunduğu seçeneklerin aslında kadınların özgürlüğünü zayıflattığını öne sürdüler, çünkü Sue Cox'un dediği gibi, bunlar "kadınların çeşitli teknolojik müdahaleleri reddetme haklarını kısıtlıyordu." Kanada'da, yeni üreme teknolojileriyle ilgili Kraliyet Komisyonu'nun bu çizgideki eleştirileri bastırma çabası genel bir skandalın patlamasına sebep oldu. Ayrıca yerli toplumlar, 'Vampir Projesi' diye de bilinen, İnsan Genomu Çeşitlilik Projesi kapsamında Kuzey ve Güney Amerika'da yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan yerli halklardan numune insan hücresi dizileri alınıp, bunların patentlenmesine karşı mücadele ettiler.

Farklı kaygıları olan diğer gruplar, kendilerini neo-liberal sağlık yönetimiyle benzer çatışmaların içinde buldular. Sağlık hizmetlerini azaltıp sınırlayarak denetim altına almayı hedefleyen bir devlet aygıtı ile yeni filizlenen kar amaçlı medikal-sanayi kompleksi arasında, ulus ötesi medikal, ilaç, tarım, sigorta ve bilgisayar şirketlerinin kesişme noktasında bir ittifak sağlanmıştı. Bu ittifak karşısında, Patrick Novotny'nin 'popüler epidemioloji' hareketleri diye adlandırdığı oluşumlar ortaya çıktı. Genelde medikal-sanayi kompleksinin marjinalleştirdiği grupları- beyaz olmayanlar, kadınlar, gey ve lezbiyenler- kapsayan bu hareketler yerleşik uzmanlıklara meydan okuyor, ek fon tahsisi talep ediyor, karın insana göre öncelik taşımasını sorguluyor, araştırmalar üzerinde kamu denetimi istiyor ve genelde sağlıksızlığın nedenlerine geçici değil, bütünsel yanıtlar arıyorlardı.

Çarpıcı bir örnek, anti-AIDS hareketinin olağandışı öz-örgütlenmesidir. HIV salgını karşısında başlangıçta beceriksiz ve

duyarsız davranan hükümetin yaptıkları karşısında, ACT UP ve Project Inform gibi örgütlenmeler, devletin araştırma fonlarının yetersizliğine ve ticari amaçlara bağımlı kılınmasını eleştirdiler. Aynı zamanda, hem bilgisayar ağları hem de başka araçlarla immünolojik ve virolojik enformasyon toplayıp, dağıtıma sokup 'alternatif' tedavileri araştırdılar. Korsan klinikler, kaçak gruplar ve müşteri klüpleri kurdular; ticari patentli ilaçları gizlice ürettiler ve video-aktivizmi ile diğer kültürel ajitasyon biçimlerinde çok büyük bir yetkinlik sergilediler. Bu hareketler kimi zaman ilaç şirketleriyle işbirliği yaptılarsa da, aynı zamanda bu şirketleri, AIDS araştırmasını göz ardı etmekle ya da yeni tedavilerden aşırı karlar sağlamaya çalışmakla eleştirdiler. Bu noktalar Hoffmann-La Roche, Burroughs Wellcome, Kowa Pharmaceuticals ve Astra gibi şirketlere karşı etkili gösteriler ve işgallerle vurgulandı. Peter Arno ve Karen Felden, bu tür eylemlerin en ünlüsü olan ACT UP'ın New York Borsası'nı işgal ederek, *AZT*'nin (AIDS tedavisinde kullanılan antiviral bir ilaç- ç.n.) fahiş fiyatla satılmasını protesto ettikleri olayı şöyle anlatıyorlar: "9:30 açılış zilinden saniyeler önce, eylemciler sis düdüklerini öttürmeye başladılar... Üzerlerinde 'Karınızın canı cehenneme, siz borsada oynarken biz ölüyoruz' yazılı sahte 100 dolarlık hisse senetleri, aşağıdaki brokerlerin üzerlerine fırlatıldı."

Anti-AIDS hareketinin tarihinde, başlangıçta beyaz, erkek, gey topluluğunda yoğunlaşmış olan bu aktivizm biçimleri, giderek beyaz olmayan halk ve kadın hareketlerinde de öne çıkmaya başladı. Zamanla AIDS öncelikli olarak sosyal altyapıların, topluluk ağlarının, sağlık hizmetlerinin ve eğitimin çöküşünün çaresiz bıraktığı kişileri pençesine alan bir yoksul hastalığı olarak kabul edildi. Anti-AIDS böylece halk sağlığı fonlarının arttırılması, geniş kapsamlı sağlık sigortası ve askeri harcamaların başka alanlara tahsis edilmesini talep eden kampanyalarla bağlantı kurmuş oldu.

Steven Epstein'ın işaret ettiği gibi, kendisi de kadınların sağlık hareketinin eski örneğinden yararlanan anti-AIDS aktivizmi, medikal teknobilimin 'demokratikleştirilmesi'ni isteyen hareketlerin genişleyen çemberinin bir halkasıdır. Bu hareketler göğüs kanseri ve sanayi kirliliği arasında nedensel ilişkiler kurmaya çalışan kadınları; işyerinde genetik taramaya ve ilaç testlerine karşı çıkan sendikaları ve yapay mutasyonla üretilen yiyeceklerin etkilerinden kaygı duyan yeşil eylemciler, çiftçiler ve tüketici gruplarını içine alıyor. Bu, tek-konulu hareketlerin yanı başında ve kimi zaman karmaşık yollarla bunlarla iç içe geçen daha geniş hareketler görülüyor. Kanada'da hastane işçileri ve etnik toplulukların oluşturduğu çeşitli koalisyonların, hastane ve kliniklerin bütçelerinin kesilmesine karşı mücadelesi ya da ABD'de sağlık sigortası için verilen mücadeleler, eskiden refah devletinin güvencesindeki sağlık hizmetlerinin korunmasını amaçlıyorlar. Bütün bu çabalar, öncelikle sosyal giderleri sınırlandırmayı amaçlayan devletin önceliklerine ve hayat ve ölümün karlılığı üzerinde odaklanan şirket mantığına karşı çıkıyor.

Emek Gücünün Yeniden Üretimi III: Şirket-Akademi Kompleksi

'Kriz Devleti' sosyal refah sistemini dağıtırken, aynı zamanda sermayenin teknobilimsel gelişmesine fon ve eşgüdüm sağlayan bir aracı olarak yönetim işlevlerini koruyup genişletmeyi sürdürdü. Enformasyon çağında okullar, hastaneler ve sosyal hizmetler kötüleşirken, iş dünyasının okur yazar işçilere, iyi eğitim görmüş teknisyenlere, dünya çapında moleküler biyologlar ve yazılım mühendislerine talebi her zamankinden fazlaydı. Bu nedenle, kamusal eğitimin temelden yeniden yapılandırılması, hiçbir yerde Kuzey Amerika üniversitelerinden daha köklü yaşanmamış olan bir yeniden yapılandırma Post-Fordist birikim modeline geçişin ayrılmaz bir parçası olmuştu.

Tıpkı işyerindeki gibi akademi dünyasının yeniden yapılandırılması da bir isyan ve yenilenme sürecinden geçerek ortaya çıkmıştır. Otuz yıl önce savaş sonrasının öğrenci kuşağı her zamankinden daha toplumsal bir biçimde örgütlenen ve bilime yatırım yapan bir kapitalizmin gereksindiği şekilde eğitilmiş ilk kitlesel emek gücü, Fordist rejimin katılıklarına ve zulümlerine karşı ayağa kalktığında, muhalefet hareketleri California'dan Paris'e kadar bütün kampusları sarmıştı. Göz yaşartıcı bombalar, ateş açmalar ve akademik temizliklerden sonra, neo-liberal yanıt, radikal bir yeniden yapılandırma oldu. 1970'lerin sonu ve 1980'lerde, kapitalist ekonomilerin çoğunda üniversite eğitimine ayrılan bütçelerde kesintiye gidildi. Bozguncu ya da açıkça sanayinin sırtında bir kambur olduğu düşünülen akademik programlarda kesintiye gidilirken, yükselişe geçen işsizlik oranı ve genel ekonomik kemer sıkmanın yanında, öğrenci harçları ve kredi olarak verilen bursların büyük ölçüde arttırılması öğrenci protestolarının alevini söndüren önlemlerdi.

Kampuslardaki huzursuzluğun görünürde son bulmasıyla birlikte, üniversite ve iş dünyasının yüksek teknolojili 'bilgi sanayilerinin' gelişmesinde yaşamsal rol oynayan yeni, daha derin bir bütünlemesinin koşulları yaratıldı. Parola 'şirket-üniversite ortaklığı'ydı. Bu yeni akademik düzende araştırma, özel sektörün doğrudan yararlanacağı uygulamalı programlara feda edildi. Araştırma merkezleri, özel sektörle ilişkiler, sanayi danışmanlığı ve karşılıklı görevlendirmeler ile akademik-şirket konsorsiyumları filizlenmişti. Merkezi bütçelerden alınan paralar iletişim, mühendislik ve iş idaresi fakülteleri, bilgisayar, biyoteknoloji ve uzay araştırması özel enstitüleri gibi yüksek teknoloji sermayesinin doğrudan yararlandığı programlara akıtılıyordu. Üniversite idarecileri şirket ve akademik yönetim kurulları arasında kolayca geçiş yapıyordu. Fikri mülkiyet yasalarındaki değişikliklerin, üniversitelerin hükümet fonlarıyla yapılan araştırmala-

rın sonuçları üzerinde patent almasına izin vermesiyle, üniversiteler araştırma sonuçları ticaretinin aktif oyuncularına dönüştüler. Bu yoğunlaşan ticari yaşam felsefesinin ortasında, akademilerin iç işleyişleri özel sektörünkini yansıtan idari uygulamalarla birlikte gitgide daha çok şirketlerinkine benzemeye başladı.

Sermayenin akademiyle yakınlaşması iki amaca hizmet etti. Birincisi, iş dünyası buluşlardan elde edilen kazançları özelleştirirken, aşırı pahalı yüksek teknoloji araştırmasının maliyet ve riskleri toplumun sırtına yıkıldı. İkincisi, sermayenin ihtiyaç duyduğu post-Fordist emek gücünün yeniden eğitilmesini finanse etti. Artan harçlar eğitimin giderek daha da ağırlaşan yükünü öğrencilerin ve ailelerinin sırtına yıktı ve entelektüel gelişimleri birikime uygun görülmeyen toplum kesimlerini üniversitelerden fiilen dışladı. Kayıt parasını ödeyebilenler eleştirel toplumsal çözümlemenin güme gitmesi pahasına, yeterli bilgisayar eğitimine ağırlık veren ve gitgide mesleki ve teknik bir yönelim gösteren bir müfredatla, yeni enformasyon ekonomisine uygun bir eğitim aldılar.

Ne var ki kampusların pasifize edildiği inancının şimdi yersiz olduğu görülüyor. Tersine 1980'lerin sonu ve 1990'larda yeni bir üniversite mücadeleleri çevriminin ortaya çıktığına tanık olduk. Robert Ovetz'in belirttiği gibi, bu hoşnutsuzluk dalgası, çok farklı ama birbirini etkileyen kaynaklardan besleniyor. Temel sorun, birçok öğrencinin şimdi içine itilmiş olduğu ekonomik sıkıntının artmış olmasıdır. Yüksek öğrenim kişisel başarıyı garanti etmekten çok, sermayenin 'bilgi ekonomisi'nin gereksindiği az sayıda tamgün çalışan kadroyu içinden seçeceği sürekli bir yedek entelektüel emek ordusunun yaratılmasına hizmet etmektedir. Fakülte ve üniversite mezunları arasında işsizlik oranlarının yüksek olması, birçok kişinin okumakla geçen yılların sadece, ömür boyu ödenmekle tükenmeyecek bir borç getirdiğini düşünmesine yol açıyor. Bu karamsar beklenti-

ler, harçların artmasına, öğrenci burslarının kesilmesine ve borç yükünün astronomik yükselişine karşı protestolara yol açmaktadır.

Bu kaygılar bir dizi başka kampus protestosu ağıyla iç içe geçmektedir: Bazı akademik programların kaldırılması, üniversite arazilerinin ticari inşaatlara açılması, Çin ve Endonezya gibi otoriter rejimlerdeki şirket yatırımlarına bulaşılmasına karşı kampanyalar. Kanada'da boykot komiteleri, gösteriler, işgaller ve ülke çapında öğrenci boykotları şeklinde gelişen öğrenci eylemleri tırmanırken bazı Kuzey Amerika kampuslarında polis ve öğrenciler arasında büyük çatışmalar oldu. James Laxer'in yazdığı gibi, Kanada'da 1990'ların ortasında 1960'lar ve 70'lere göre daha çok öğrencinin 'sokaklarda' politik protesto hareketlerine katılmış olmaları mümkün.

Bu öğrenci protestoları daha sonra kampuslarda toplu iş uyuşmazlıklarının ortaya çıkışıyla çakıştı. Akademi yönetimleri post-Fordist sermayenin genel küçülme mantığını izleyerek, işçilerin daha azla yetinmelerini ve kıt kanaat geçinmelerini istiyorlardı. Bir zamanların fildişi kulesi, sömürü oranında bir yoğunlaşmaya tanık oluyordu. Bu mantık, genelde ilk önce ve en şiddetli olarak, entelektüel sermaye birikiminin vazgeçilmez altyapısını oluşturan hizmet işçilerine; ofis çalışanları, idari personel, temizlik ve kafeterya personeline uygulanmıştı. Ancak en sonunda üniversite öğretim görevlilerinin kapısını da çaldı. Öğretim görevlileri ağırlaşan bir iş temposuyla karşılaştılar. Klasik geçici görevlendirme stratejisi, sürekli sözleşmeli öğretim görevlilerinin sayısını önemli ölçüde azalttı. Onların yerine iş güvencesinden yoksun, sosyal hakları olmayan geçici akademik emek gücü havuzunu oluşturan çok sayıda sömestrlik okutman ve yüksek lisans öğrencileri ikame edildi.

Akademik üretimdeki bu hızlanma, gelenekçi akademisyenlerin tüylerini diken diken ederken, sözgelimi otomobil sanayi-

sinde çalışan işçiler için hiç de sürpriz sayılmayacak bir yanıtla karşılaştı. Kuzey Amerika'nın en saygınları dahil birçok kampusunda, üniversite öğretim görevlileri şimdi sendikalaşmış durumdadır. Daha on yıl önce bile düşünülemez bir şeydi bu. Fakülte okutmanlarının grevleri artık ender rastlanan olaylar değildir. Lisansüstü öğrencileri şimdi emek örgütlenmesinin önemli bir parçasıdır. Asistanların grevleri bütün Kuzey Amerika kampuslarını sarmış, Yale gibi ünlü kurumları ve diğer birçoğunu içine almıştır. Bu etkenlerin bileşiminden doğan kampus eylemciliği, 1960'lar ve 1970'lerdekinden çok farklı bir havaya sahip, çünkü bugün harekete geçenlerin çoğu için isyan, hemen hiç bilinmeyen ve efsanevi bir geçmiş zamana aittir. Otuz yıl öncesinin isyanları, üniversite 'bilgi fabrikası'nın ileri kapitalizmin askeri-sınai kompleksiyle bütünleşme doğrultusunda hareket ettiğini kavramış ve buna direnmişlerdi. Ama bu asimilasyonun sadece kısmen gerçekleşmiş olması ve o dönemde yaşanan nispi bolluk, bu başkaldırıların emek gücü pazarından kopuk kalmasına neden olmuştu. Kampuslar geçici olarak kızıl gettolar ya da özerk kuşaklar olabildi ama bu kuşatılmış adalarda yaşananlarla çalışma ve sömürünün daha genel koşulları arasında temel bir kopukluk vardı.

Bugün üniversitenin işletmelerle neredeyse tamamen kaynaşmış olması ve eğitimin iş piyasasının zorunluluklarına bağımlı oluşu, böyle bir göreli özgürlüğü ortadan kaldırıyor. Ancak bu durum, öğrenci ve öğretim görevlilerinin koşullarını işgücünün geri kalanına yaklaştırarak, diğer ücretli ve ücretsiz işçilerle ilişki kurma yollarını açıyor. Üniversite ve 'gerçek' dünya arasında pek sık yapılan, gelenekselleşmiş ayrım giderek geçerliliğini kaybediyor. Sonuçta öğrenciler ve öğretim görevlileri eskiden sahip oldukları eylem özgürlüğünün bir kısmını yitirmiş olsalar da, mücadelenin genel çevriminin bir halkası haline geliyorlar.

Doğanın Yeniden Üretilmesi: Tehlikeli Atıklar

Sermayenin devreleri etrafında sürdürülen muhalefetin tüm boyutlarını kavramak için, çalışma ve ücretler ya da hatta sosyal sigorta, sağlık hizmetleri ve eğitimin dışında kalan savaşımlara da bir göz atmalıyız. Sermaye sadece emeği ya da bir bütün olarak toplumu değil, doğayı kontrol etmek için de teknolojiyi seferber eder. Yalnız işçilere değil, hammaddelere de ihtiyacı vardır. İnsanları emek gücüne indirgerken, doğayı da kaynağa indirger: Her ikisinin de varlık amacı kullanılıp tüketilmektir. Sermaye emek gücünün yeniden üretilmesinin maliyetini ödemekten olabildiğince kaçar ve bu bedelleri ailelerin ve cemaatlerin sırtına yıkar. Doğanın tamirinin de onun kendini yenileme gücüne bırakılabileceği varsayımıyla maliyetini en aza indirir. Marx genelde kendi yüzyılının bilimsel zafer havasına katılmış olmakla beraber gene de kapitalizmin "eşzamanlı olarak tüm servetin; toprak ve işçinin özgün kaynaklarını tahrip ettiği"nden söz ederken, bu gidişatın tehlikelerini görmüştü.[37] Bugün ormanların yok edilmesi, çölleşme, ölen okyanuslar, ozon tabakasının delinmesi ve çözülen bağışıklık sistemleri gibi bir küresel panorama içinde, bu tüketim sürecinin maliyeti tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır ve ekolojik konular, halk hareketlerinin şirket iktidarıyla karşı karşıya geldikleri temel cephelerden bir tanesini oluşturmaktadır.

Yeşil hareketlerin yükselişi Fordist toplumsal fabrikanın 1960'ların sonu ve 1970'lerde yaşanan genel krizinin bir yönüdür. Halk radyoaktif emisyonların, sanayi atıklarının ve böcek ilaçlarının yol açtığı tahribatın farkına giderek daha çok varırken, sermaye de kendi zehirli atıklarını çevredeki toplumların topraklarına yığarak, maliyetleri kendi sırtından atıp 'dışarıya yükleme' özgürlüğüne karşı, daha önce bilinmeyen direniş biçimleriyle meydan okunduğunu gördü. Diablo Kanyonu'ndan Love Kanalı'na kadar birçok sahada, çevre eylemcileri telleri

kesip işgale girerek ya da girişleri bloke ederek, montaj hattındaki bir işçi eylemi kadar etkin biçimlerde sanayi mega-projelerini işlemez hale getirdiler. Büyük ölçekli bir kapitalist işletmenin yaşamış olduğu en dikkate değer yenilgilerden birinde, Kuzey Amerikan nükleer güç santralının yapımı, coşkulu ve öfkeli bir halkın talep ettiği sürekli artan güvenlik önlemlerinin maliyeti yüzünden fiilen durduruldu. Fordist sermayenin birçok sektörü için, hem kolaylıkla erişilebilen doğal kaynakların tamamen tüketilmesi, hem de şirketlerin yağmasına karşı artan direniş, birikimin önünde ciddi bir engel oluşturmaya başladı.

Bilgisayarlar, telekomünikasyon ve biyoteknolojilerin dünyasına bir sanayi-sonrası sıçrayış, kısmen bu tehdide yanıttı. Nasıl yüksek teknolojinin atölyeye sokulmasına, çalışmaktan kurtulma söylemleri eşlik ettiyse, bu yeni teknolojiler de kirliliğin yarattığı sorunlara çözüm olarak övüldüler. Temiz enformasyon sistemleri ağır sanayinin yerini alacak, atıkları geri kazanacak, fosil yakıtların kullanılmasını azaltacak, bürolardan kağıdı kaldıracak, iletişimi otomobillerin yerine geçirecek, doğal kaynakların daha iyi planlanması ve korunmasını dikkate alacak ve zararsız dijital akış, üretimi maddesinden kurtaracaktı. Bu vaatler; sürdürülebilir kalkınma, 'Üçüncü Dalga çevrecilik', ekolojik modernleşme gibi bir dizi stratejinin ayrılmaz parçası haline geldi. Bunların tek anlattığı; teknolojik gözetim, ikame ve bakımın ekolojik kıyameti önleyeceği, sermayeye, doğayı kazıp madencilik yapmaktan onu kopyalamaya geçerek, doğanın sürekli yeniden üretilmesini sağlama olanağı sunacağıydı. Bu, doğayı soymaktan onu sentetik olarak yeniden üretmeye, sanayinin neden olduğu tahrip edilmiş gezegeni ikame etmek için yapay üretilmiş kaynakların yeniden yaratılmış dünyasına geçmek demekti.

Böylesi planların sorunu, şirketlerin üretim ve tüketim çevrimini amansızca genişletme eğilimini dikkate almamasıdır. Tek tek her firmanın ayakta kalmasının, kolektif sonuçları ne olursa

olsun, kendi pazarını genişletme yeteneğine bağımlı olduğu bir sistemde, Marx'ın söylediği gibi sermaye 'üretim için üretim'e devam edecektir.[38] Bu nedenle, yüksek teknoloji pratikte doğanın tahrip edilmesinin önüne geçmekten çok, doğayı tahrip eden özneleri daha etkin kılmak ve onların faaliyetlerine karşı muhalefeti alt etmek için kullanılmıştır. Otomobil fabrikaları, petrokimya işletmeleri ve kağıt fabrikaları, yeşil iktisat lafazanlığı arasında, aslında daha çok enerji tasarrufu yapacaklardı ve böylece daha karlı hale getirildiler. Ama genişleyen küresel pazarlar arayışından da geri durmadılar ki bu da ekolojik zararı arttırdı. Kıt doğal malzemeleri ikame eden gelişmiş sentetiklerin üretilmesi, hayvanların, minerallerin ve sebzelerin kaygısızca tüketilmesine olanak verdi. Telekomünikasyon ve nakliye ağları, kirliliği eylem merkezlerinden ve yasal düzenlemelerden uzağa, direnme olasılığı en zayıf olanların kapısına taşıyarak, zehirli artıkları kent gettolarına, yerli halkların topraklarına ya da Üçüncü Dünya'ya taşıma işini, yükselen bir post-Fordist sektöre dönüştürdü. Ayrıca birçok örnekte sözde temiz teknolojilerin kapitalist gelişmesi, sanayi kirliliği belasını başımıza musallat eden aynı maliyet kesintileri ve kar maksimizasyonu zihniyeti ile yürütüldüklerinden, güya ortadan kaldıracakları ekolojik tahribatın tüm modellerini yeniden ürettiler. Ömeğin bilgisayar sanayisinin mikroçip montajında zehirli maddeler kullanması, Silikon Vadisi'ni ABD'nin en yüksek yoğunluklu tehlikeli atık alanına dönüştürdü.

Yeni teknolojiler çevre tahribatını kendiliğinden engellemediklerinden, yeşil hareketleri durdurmayı da başaramadılar. Yüksek-teknokratik kaynak yönetimi planları, uzlaşmacı çevreci akımların asimilasyonunda bir rol oynarken, aynı zamanda istemeden yeni ve radikal bir muhalefeti de kışkırttılar. Bu yüzden ABD'de tehlikeli atıkların, en yoksul ve en savunmasız işçilerin yaşadığı yerlere boşaltma şeklindeki çok eski bir uygulamanın

yoğunlaşması, beyaz-olmayan topluluklarda, geleneksel işçi sınıfı mahallelerinde, yerli halkların topraklarında ve kır yoksullarının yaşadıkları bölgelerde 'çevresel adalet' hareketinin başlamasını hızlandırdı. Zehirli böcek ilaçlarına karşı çıkan Porto Riko'lu çiftlik işçileri, Louisina'nın 'Kanser Vadisi'ndeki petrol ve petro-kimya sanayilerine karşı savaşan kiracı dernekleri, Doğu Los Angeles'ta Latin mahallerinde çöp yakma fırınlarına karşı savaşım veren anneler ve Brooklyn'de nükleer atıkların nakledilmesine karşı savaşan Zehirle Savaş koalisyonuna bağlı Latin ve Afro-Amerikalı öğrenciler, ekolojik savaşımların yeni bir etabını başlattılar. Yeniden üretici emeklerine ücret ödenmeyen, şirketlerin zehirli atıkları nedeniyle düşük, özürlü doğum ve yavaş ölümle savaşan kadınların başını çektiği; sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk sorunlarını birleştiren bu gruplar, geleneksel çevreciliğin seçkinciliğine açık açık meydan okuyarak, şirketlerin gücüyle bir dizi doğrudan çatışmaya girdiler.

Kendi eğitim, araştırma ve iletişim programlarını başlatan 'Çevresel Adalet' hareketi, dışlananlar ve mülksüzler arasında popüler bilimin çiçek açmasını temsil ediyordu. Ekolojik tahribata neden olan yatırımların durdurulmasıyla işsiz kalan işçileri desteklemek için fonlar, sermayenin kaçışına sınırlamalar, zehirli maddelerin üretiminin yasaklanması, daha az kirletici bir nakliye sisteminin geliştirilmesi, yerel toplumların ekonomik kalkınması, çevre temizliği giderlerinin eşit dağıtımı ve çevreyi ve işçileri koruyan uluslararası yasalar önermeleri, yepyeni bir ekonomik sistemin talepleriyle aynı kapıya çıkıyordu.

Bu hareketin en önemli yönlerinden biri de, işçi sınıfı ve ekolojik aktivizm arasındaki bölünmüşlüğün üstesinden gelme çabaları olmuştur. 1970'lerden beri sermaye 'çevreye karşı iş' kartını oynayarak ekolojik kaygılarla emeğinkileri sürekli olarak dengelemiş, çoğu kez kızılı yeşilden başarıyla ayırmıştır. Ancak yüksek teknoloji işletmelerin eko-sistemleri tahrip ettikleri

oranda, geçim kaynaklarını da kuruttuğu açıkça ortaya çıktığından, bu tercihin sahteliği de giderek daha iyi görülmüştür. İşçi-yeşilci bölünmesinin etkisi hala güçlüyken, sanayi ve hammadde işçilerinin bazı sektörel grupları kendi çevre projelerini geliştirmiş ve ekolojik eylemcilerle diyalog kurmuşlardır.

Bu konudaki dikkate değer bir örnek, en ihtimal dışı görünen otomobil sanayisindendir. 1980'ler boyunca California, Van Nuys'da siyah ve Latin sendikacılar ile yerel toplum gruplarının olağandışı bir koalisyonu, General Motors'un otomobil fabrikasını kapatma planına, Los Angeles'ın karlı oto piyasasını boykotla tehdit ederek başarıyla muhalefet etti. 1992'de 'GM Van Nuys'u Kurtaralım' kampanyası en sonunda yenilgiye uğratıldı. Ancak koalisyon bunun ardından, 'Denetçi Örgütleme Komitesi'nin çekirdeğini oluşturdu. İşçi sınıfı mahallelerinde şirketlerin havayı kirletmesine karşı savaşan ve otomobil endüstrisinin temiz, ekolojik bakımdan sürdürülebilir üretim biçimlerine dönüşmesini isteyen bir grup haline geldi.

Bu eylemciler, Toronto'daki Caterpillar motorlu araç fabrikasını işgal ederek işletmenin kapanmasını engellemeye çalışan ancak başarısız olan, daha sonra fabrikayı 'çevre dostu' bir işletmeye dönüştürme kampanyası planı çerçevesinde çevreci ve yoksullukla savaşan gruplarla diyaloga geçen işçilerle ilişki kurdular. Bu ittifak daha sonra, Toshiba-Amplex yüksek teknoloji işletmesinin kapatılmasına karşı sekiz yıllık bir fabrika işgaliyle direnen Japon işçilerle bağlantı kurdu. Toshiba işçileri bu süre içinde sadece yüksek teknoloji ürünü medya, eğitim, medikal ve sanayi operasyon sistemlerini imal edip pazarlamayı sürdürmekle kalmamış, sosyal ve ekolojik çevreye duydukları sorumlulukla bu ürünleri yeniden tasarımlamaya da başlamışlardı. Gösterileri için portatif megafonlar ürettikleri Japon barış ve nükleer karşıtı hareketler tarafından desteklenmişlerdi. Ayrıca, Çernobil felaketinin kurbanları için ticari sistemlerin yarı mali-

yetine, yurttaşların kullanacağı bir Geyger sayacı ve bir başka radyasyon detektörü imal etmişlerdi.

Önceden anlattığımız genetik metalaşmaya karşı çıkan hareketlerle birlikte ele alınırsa, bu tür işçi-yeşil ittifakları, enformasyon sermayesine karşı savaşımlara olağandışı bir boyut getiriyor. Aslına bakılırsa, bu tür inisiyatiflerin uğrunda mücadele ettikleri şey, Marx'ın deyimiyle insanın "türsel varlığı", bir biyolojik kolektif olarak kendi gelişimini yönetme kapasitesidir.[39] Sorun bu şekillenişin kapitalist komuta ve piyasa kuvvetleri tarafından mı yoksa daha genel toplumsal bir zihniyet tarafından mı belirleneceğidir. Bu anlamda, insanların türün ve doğal çevresinin gelişmesi üzerinde kolektif olarak belirleyici bir gücü dayatmaya çalıştıkları mücadelelere dönüşmüş olan proletarya mücadelesi, bir zamanlar Marx'ın ona atfettiği evrenselliği kazanmıştır.

Sermayenin devresinin farklı noktalarında; işyerinde sömürüye, refah devletinin çöküşüne ya da ekolojik yağmaya karşı savaşan hareketler, birbirleriyle ittifaklara girmeye başlayarak, yeni radikal bileşimler yaratmışlardır. Ancak bu savaşımların karşısındaki en büyük sorun hala parçalanmışlık ve bölünmüşlükleridir. Dev bir toplumsal fabrika içinde farklı noktalarda ortaya çıkan ve kapitalist gücün farklı cepheleriyle yüz yüze gelen talep ve eylemlerin koordinasyonunda karşılaşılan engeller muazzamdır. Ayrıca bu hareketler şirketlerin toplumu boyunduruk altına almasına karşı çok derinlerde yatan ortak çıkarlara sahipken, bu ortak zemin aralarındaki daha yerel ama daha çok göze çarpan çelişkiler yüzünden, sözgelimi sendikacılar ve sosyal yardım alanlar ya da işçiler ve çevreciler arasındaki çatışmalarla kolayca ortadan kalkabilmektedir. Sermaye bu yerel çelişkileri, işyerinin hem içinde hem dışında kendi hiyerarşik kontrol örgütlerinde sürekli olarak birleştirdiğinden, muhalefet noktalarını tecrit edip, birbirine düşürerek yürüttüğü 'böl ve yönet' politikasındaki yeteneği sahiden korkunçtur. Ancak paradoksal bir

biçimde, enformasyon sermayesi muhaliflerini ezip dağıtmak için olağanüstü fırsatlardan yararlanmakla birlikte, bu amaçlarla kullandığı teknolojik araçların bir kısmı, aynı zamanda karşı-hareketlere bu bölünmüşlüğün üstesinden gelmeleri için yardımcı olmaktadır. Şimdi gözümüzü bu sürece çeviriyoruz.

Dolaşım I: İnteraktif Medya

Telefon, radyo, televizyon yayını, faks, video kamera, cep telefonları, kablolu ve uydu telefonlardan bilgisayar ağlarına kadar iletişim teknolojilerindeki patlamanın getirdiği çeşitlilik, bugün ileri kapitalizmin en önemli özelliklerinden biridir. Kimine göre en önemli özelliğidir. Fredric Jameson'un yazdığı gibi, yeni medyanın yararlarını ve serbest piyasanın erdemlerini kabul etme yönünde bir eğilim var: Yeni iletişim teknolojileri ekonomik büyümeyi hızlandırdıkları için övgüler alırken, piyasa enformasyonun serbest akışını artırdığı için göklere çıkarılıyor. Oysa bu dinamiğin bir başka yanı daha var. Aslına bakılırsa, ortaya çıkışlarını ana çizgileriyle anlattığımız yeni muhalefet hareketleri arasında, her tür ileri iletişim teknolojisinin alternatif kullanımları yaygın ve önemli bir unsur haline geliyor.

Bu diyalektiği araştırmak için meta üretimi, emek gücünün yeniden üretilmesi ya da çevrenin tahrip edilmesi çözümlemesinin ötesine geçip, sermayenin pazar alanında nasıl dolaştığına bakmalıyız. Eğer sermaye artı değeri işyerinde sızdırıyorsa, metaların satılması aracılığıyla bu değeri gerçekleştirmesi gereken yer pazardır. Marx, sermayenin tüketim çevrimini, ürettiği malların artan hacmine uygun biçimde genişleterek ve malların üretimden tüketime geçişini hızlandırıp devir süresini kısaltarak, bu iki noktayı birleştirme eğilimi taşıdığını defalarca vurgulamıştır.

Yirminci yüzyıl süresince, bu gereksinmeler yoğun bir toplum mühendisliği projesinin, bir tüketim toplumunun yaratılmasının temeli olmuştur. Üretim emekçi bir özneyi gerektirdiğin-

den, sermaye pazarın da tüketici bir özneyi, sermayenin ürettiklerine ihtiyaç duyan, bu ihtiyaçların meta biçiminde giderilebileceği ve giderilmesi gerektiğine inanan bir özneyi gerektirdiğini keşfetmişti. Nasıl üretimde özneleri belirli görevleri yerine getiren işçilere indirgeyen ve kontrol eden otomatik makineler geliştirmişse, pazarda da özneleri tüketiciye indirgeyecek ve yönlendirecek araçlar buldu. Bunu, medya teknolojilerini kullanarak başardı.

Çok sayıda yorumcunun işaret etmiş olduğu gibi, iletişim araçlarının bu ticari gelişiminin çok ciddi sonuçları olmuştur. Açık editoryal müdahale, gazetecilerin otosansürü ya da reklamcılığın demografik gereklilikleri aracılığıyla olsun, piyasaya göre şekillenen medya, kapitalizmi eleştiren haber ve çözümlemeleri eleme eğilimindedir. Bu elemede ince delikli değil, büyük delikli bir süzgeç kullanılır ve sermayenin 'medya tekeli' hakkındaki daha monolitik modellerin çağrıştırdığı kadar mutlak değildir. Tek tek gazeteci ya da sanatçıların idari kontrole boyun eğmeyi zaman zaman reddetmelerini hesaba katmazsak, çeşitli medya sermayeleri arasındaki rekabet ya da medya imparatorlukları ve sermayenin diğer parçaları arasındaki sürtüşmeler, genelde bazı şeylerin gözden kaçmasına yol açar. Yine de toplumsal iletişimin belli başlı kurumlarının şirketlerin mülkiyetinde olduğu bir ortamda, Marx'ın deyişiyle "egemen fikirler, egemen ilişkilerin idealleştirilmiş ifadelerinden başka bir şey değildir."[40] Yani her yerde hazır ve nazır meta mübadelesinin haklılığı ve normalliğinin doğrulanmasıdır.

Medyanın, sermayenin toplumu boyunduruk altına alış sürecine entegre edilmesi, ilk kez kitlesel işçi çağında ortaya çıktı. Kitlesel üretim ve kitlesel tüketim, Fordizm'in erdemli döngüsünde bir araya getirilmişti. Radyo ve televizyon yayını yapan medya bu rejimin vazgeçilmez bileşeni haline gelerek, nüfusu standartlaştırılmış metaların yaygın tüketimi için eğiten reklam-

cılıkla toplumu bombardıman etti. Kuzey Amerika'nın oturma odalarında, radyo ve sonra televizyon, fabrikada montaj hattını ve tempo denetimini yönlendiren aynı metalaştırıcı ve uyumlulaştırıcı kapitalist mantığın eve giriş noktası haline geldi.

Ancak 1960'lar ve 1970'lerin isyanları bu düzenin istikrarını bozdu. Fordist fabrika rejiminin reddeden, daha iyi yaşam standartları talep edenler kadar, çeşitli şekillerde kendini ifade etme ihtiyaçlarını öne süren hareketler de kendini gösterdi. Toplumsal isyan, müzik, giysiler, uyuşturucu ve sanat deneyleriyle at başı gitti. Çağın kültür kargaşası kitlesel pazarın homojenliğini parçalamıştı. Sermaye kemer sıkma, ücret kesintileri ve gelir düzeylerini kutuplaştırarak toplumsal disiplini yeniden dayattığında, sadece çalışma yaşamı değil, tüketim de yeniden yapılandırılmak zorundaydı. Buradaki yaşamsal unsurlardan biri, medya sanayilerinin büyük ölçüde yaygınlık kazanmasıydı.

1970'lerin sonundan günümüze kadar, kablolu ve uydu TV, video oynatıcılar, video kameralar ve kişisel bilgisayarlar gibi yeni iletişim aygıtlarının pıtrak gibi çoğaldığını gördük. Gitgide bir araya toplanan, dikey ve yatay olarak bütünleşen medya imparatorluklarının dış kabuğunun altında yayılan bu teknolojilerin yeni bir tercih, özgürleşme ve kendini gerçekleştirme çağına işaret ettiği ilan edilmiştir. Aslında bunlar, şirketlerin iki amacını başarmışlardır. Birincisi, eğlence ve enformasyon pazarlarının hızla büyüyeceği kanallar sağlamışlardır. Sermaye burada da üretim birimlerinde olduğu gibi, kendisine karşı açığa çıkan enerjiyi kullanarak ilerlemiştir. 1960'larda yıkıcı bir ifadeye kavuşmuş olan kültürel çeşitlilik arzusu, bunu izleyen on yıllarda karşı konulmaz bir metalaşmaya zemin oluşturmuş, rock müzik, moda, stil, bireysel gelişme ve popüler kültür baş döndürücü ticari gelişmenin rengarenk kuşaklarına dönüşmüştür.

Kültürün bu hızlı metalaşması, diğer sektörlerdeki yalpalayan gelişmenin dengelenmesinde yaşamsal rol oynamıştır. Ku-

tuplaşmış post-Fordist ekonomide, artık bir ev ya da otomobil satın alamayanlar bile hala bir CD ya da kablolu TV'ye para harcayabilirken, ihtiyaçlarından fazla konuta ve motorlu araca zaten sahip olanlar da bilgisayarlara ve elektronik mallara para harcamaya ikna edilebilirler. Ayrıca bu alanlarda sağlanan çok yüksek eskime oranları, çabucak unutulup giden dayanaksız mallar, şarkılar, filmler vb. piyasaların doyması riskinin azalması anlamına gelir.

İkincisi, yeni medya sadece taze kültürel metalar yaratmakla kalmayıp, diğer ürünlerin pazarlanmasında olağandışı başarılara da imza atmıştır. Reklamcılık, satış promosyonu ve doğrudan pazarlama harcamalarındaki muazzam artış, sermayenin yeniden yapılandırılmasında merkezi bir rol üstlenmiştir. Fordist kitlesel pazar, düşen ücretler ve toplumsal kutuplaşma ile parçalandığından, firmalar satışlarını hem uluslararası piyasalara yöneltmiş hem de yoksul ve işsizlerin sınırlı tüketim kapasitesini dengelemek için yüksek ücreti işçilerden oluşan görece dar tabaka içinde aşırı tüketimi kamçılamışlardır. Kablolu ve uydu televizyon kanalları gibi yeni medya sistemleri, bu amaca çok uygundu. Hem izleyici kitlesini küresel çapta genişletiyor hem de farklı zevklere ve gelir düzeylerine sahip tüketicileri hedef alabiliyordu.

Bu beklenti telefon ya da Internet üzerinden alışveriş sistemlerinde olduğu gibi çeşitli türlerdeki interaktif medyanın, tek yönlü yayıncılığın tersine, alıcı ve verici arasında bir ölçüde çift-yönlü işlem vaadiyle güçlendirilmiştir. Bu tür sistemlerin ortak ama çok az duyurulan özelliklerinden biri de tüketicilerin kimlikleri, yeri, tüketim alışkanlıkları ve günlük programlarıyla ilgili ayrıntılı enformasyonu tedarikçi şirkete geri aktarma kapasitesidir. Satış noktası aygıtları, kredi kartı taramaları, fatura ve abone kayıtlarının diğer elektronik izleri ve doğrudan anketlerle bütünleşerek tüketici davranışlarına ilişkin kapsamlı profillerin toplanmasına olanak vermektedir. Bu veriler daha sonra, çok katmanlı

ve hiyerarşik bir hal alan tüketim örgütlenmesinin gerektirdiği daha belirgin bir hedef kitleye yönelik demografik ve psikografik mikro-pazarlamanın temelini oluşturur. Ayrıca veriler, değişen pazar koşullarına çabuk cevap vermek üzere tasarlanan esnek üretim ve dakik envanter kontrolü sistemlerine geri bildirilebilir. İntertaktif medya Kevin Wilson'un deyimiyle "üretim ve tüketimin gerçek sibemetik çevrimi" vaadini yerine getirmektedir.

Bu durumun etkileri belki de en iyi yirmi yıl önce Dallas Smythe, TV izleyicilerinin "satın almayı öğrenerek", fiilen reklamcılara "çalıştıklarını" öne sürdüğü zaman anlaşılmıştı. Elektronik sermayenin genişleyen medya erişimi, onun sadece fabrikadaki emek gücünü değil, evdeki 'izleyici gücünü' de sömürdüğü anlamına geliyordu. Ev eğlence merkezi sadece şirket propagandasına giriş kanalı değil, izleyiciler hakkında dışarıya enformasyon akışı da sağladığından, bu çözümlemenin geçerliliği artıyor. Evdeki gözetim düzeyi, işyerinde çoktandır yaşanmakta olana doğru bir eğilim göstermiştir. Emek gücünün sömürülmesine bağlı olan artı değer sızdırma oranı ve medya izleyicilerinin hedef seçilmiş tüketim kapasitesine bağımlı olan dolaşım hızı, sadece kesintisiz, geniş kapsamlı, içsel olarak farklılaşan ama gitgide birleşen değerlenme sürecindeki farklı anları ölçüyordu.

Ancak genelde Smythe'inkiler gibi çözümlemeler, sermayenin izleyici gücünü sömürmesinin tamamen başarılı olduğunu varsayarlar. Oysa bence, onun nasıl başarısız olacağı daha ilginç bir soru olurdu. Eğer seyirci gücü, bugün emek gücünün bir benzeriyse, o gene de kaçan, direnen ve teknolojik kontrolleri yeniden şekillendiren itaatsiz bir öznelliktir. Şimdi seyircilerin, dinleyicilerin ve okurların uyuşturucu mesajlarla yüklü şırıngaları pasifçe kabul etmediğine, reklamları kapatmaktan, programların muhalif yeniden yorumlanmasına ve metalaşmamış kültürel etkinlik ağlarının yaratılmasına kadar binlerce küçük yolla 'kaç ya da savaş' şeklinde tepki veren aktif özneler olduğuna dair çok sayıda kanıt birikmiş durumda.

İletişimdeki yeniliklerin dev ticari imparatorluklara temel oluşturmasıyla aynı anda piyasanın mantığına aldırmayan bariz bir karşı eğilim de vardır. İnsanlar yeni teknolojileri parasız enformasyon sağlamak ya da iletmek, ticari mülkiyet haklarına aldırmadan çoğaltmak, aktarmak, örneklemek ve yeniden düzenlemek için kullanıyorlar. Bu, 'korsanlık' olarak bilinir ve yaygındır. Yeni iletişim aygıtlarına erişim topluma giderek daha fazla açılırken fotokopi, evde kaydedilen kaset, kaçak video, kopya yazılım, zaping, sörf yapma, şifre kırma ve kültür karmaşası dalgası yaşanıyor. Ayrıca çok çeşitli gruplar ve hareketler iletişim teknolojilerine bu genel erişimden sadece bireysel değil, kolektif amaçlarla da yararlanıyorlar.

Bu durum 'alternatif' ya da 'otonom' medyanın gelişmesinde kendisini gösteriyor. Bu tür deneyler ilk kez 1960'lar ve 1970'lerde bir radyo-aktivizmi, video kasetleri üretimi ve halkın erişebileceği kablolu yayın kampanyaları sırasında filizlendi. Radyo-aktivizmi devam edip yaygınlaşarak Kuzey Amerika'da getto cemaatleri, toprak işgalcileri ve evsizler tarafından ucuz ve genellikle yasadışı mikrowatt FM yayıncılığın çoğalmasıyla yaygınlaştı. Muhalif video üretimi toplumsal hareketler arasında yaygın bir uygulamaya dönüştü. ABD ve Kanada'da halka açık kablolu televizyonun yaratılıp sürdürülmesiyle televizyonculuk etrafında yeni eylem alanları açıldı. Bu medyanın politik potansiyeli Paper Tiger Television kolektifi ve ona bağlı uydu yayını Deep Dish projesiyle geliştirildi. Kaynak yetersizliği, birçok örnekte bu tür deneylerin sınırlı bir erişime sahip olması ve hedeflerinin ancak çok küçük bir kısmının hayata geçirilmesi anlamına geliyordu. Ancak ne kadar derme çatma olursa olsun, alternatif medya gerçekten de bir şeyleri sermayenin 'izleyici gücü'nü seferber edişinden farklı ve buna muhalif olarak sunmayı başardı.

Şirket interaktifliği sözleşmelere dayalıdır. Sadece önceden belirlenmiş karlılık sınırları içinde diyalogu öngörür. Diğer yan-

dan, otonom medya Rafael Roncaglio'nun söylediği gibi değiştiricidir, kurulu düzenin sınırlarını yoklar, genelde kendini temsil etme projelerini, öznelerin kendi toplumsal deneyimlerini tanımlayıp, belgelemelerini gerekli kılar. Sermayenin işbölümünün tipik özelliği olan teknik uzmanlık sınırlamalarının üstesinden gelmeyi dener. Kolektif mülkiyet biçimleriyle deneyler yapar. Her şeyden önce, alternatif medya çoğu zaman, demografik ya da politik açıdan dışlananların sesini duyurur.

Bir an geriye dönüp de Los Angeles isyanına göz atarsak, başkaldırının önemli özelliklerinden birinin, isyancıların sermayenin yüksek teknolojik gözetim ve medya aygıtının bazı öğelerini kendi lehlerine kullanmayı başarmaları olduğunu görürüz. Başkaldırının kıvılcımı, karşı-gözetimin klasik bir örneğiydi: George Halliday'in, Rodney King'in dövülüşünü kaydetmesi ve suçlu polislerin telsiz konuşmalarının kaydedilmesi. Ama isyandan önce bile, gettolaştırılmış topluluğun yüksek teknolojiyi kullanan kültürel icatları sayesinde öfke yayılmaktaydı; politik önemi Başkan Clinton'un rap sanatçısı Sister Souljah'a alenen saldırmasıyla ortaya çıkan hip hop ve rap müziği.

Ayaklanma esnasında, tarihte en çok televizyona çekilen kent isyanını haber yapan ticari medyanın her yerde hazır ve nazır oluşu muğlak bir etki yarattı. Haberler genelde isyancıları harekete geçiren nedenleri çarpıtmakla birlikte, halkın öfkesini seslendirmekten de tamamen kaçamıyordu. Getto mahallerindeki ünlü Zoom Black Magic Liberation Radio gibi mikrowatt radyo kanallarından, Kuzey Amerika'daki aktivistleri Avrupa'dakilere bağlayan bilgisayar ağlarına kadar çeşitli otonom medya, büyük medya kuruluşlarının atladığı çok çeşitli haberler, çözümlemeler ve tartışmaları yayınladı. Bütün bunlar Atlanta, Cleveland, Newark, San Francisco, Seattle, St. Louis ve Toronto'daki destek isyanları ve gösterilerine ve ayaklanmanın, Bush yönetiminin sosyal politikalarına bir eleştiri olarak algılanmasına katkıda bulundu.

Otonom medya, yeni işçi eylemleri gibi daha az patlayıcı, ama daha uzun vadeli mücadele biçimlerinde de önemli bir rol oynamıştır. Yine Los Angeles'ta zaman zaman 'hiç olmamış isyan' diye anılan bir olayda, oteller zincirinde ilk kez sözleşme için savaşan Latin ve Meksika asıllı temizlikçi ve hizmetçiler, çok kötü çalışma koşullarının video görüntülerini potansiyel otel müşterilerine gösterme tehdidinde bulunarak önemli bir zafer kazanmışlardı. Las Vegas'ta eğlence devi MGM'le mücadeleye giren işçiler, benzer 'gerilla medya' taktikleri kullandılar. Sendikaların video ve filmlerden eylemcileri eğitmek, işçi eğitimleri ve halka açık kampanyalar için yararlanmaları yaygındır. Çeşitli ABD ve Kanada şehirlerinde bu medya aktivizmi, yerel televizyon ve radyo kanallarında düzenli işçi programlarının yayınlanmasına yol açmıştır. Bu tür etkinlikler, Kuzey Amerika'da bu alandaki girişimlerle küresel çapta benzer inisiyatifler arasında bağ kuran Emeğin Video Projesi gibi örgütlerce desteklenmiştir.

Bu örnekler muhalif medya etkinliklerinin daha genel sirkülasyonunun sadece bir parçasıdır. Bazıları bu kitabın daha sonraki sayfalarında incelenecek olan kayda değer diğer örnekler arasında şunları sıralayabiliriz: Körfez Savaşı sırasında alternatif medyanın çabaları; hemen hemen bütün alternatif radyo, basın, video ve bilgisayar bağlantılarının katıldığı siyasi mahkum Mumia Abu Cemal'i destekleme kampanyası, ticari kanallara 'yıkıcı' amaçlarla sızmaya çalışan Vancover merkezli 'Reklam Avcıları', North American Free Trade Agreement'a (NAFTA), (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) kıtalararası muhalefet, Zapatistaları destekleyen uluslararası ağ ve Multiletarel Agreement on Investment'a (MAI), (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması) karşı kampanya.

Bu muhalif medya etkinliğinin boyutlarını araştırınca, sermayenin medya aygıtını geliştirmekle, cini şişeden çıkarmış olduğu görülüyor. Sermaye nasıl fabrikayı bilgisayarlaştırarak, emeği

yok etmekten ziyade daha geniş bir sosyal alana yaydıysa, evi radyo ve televizyonla donatarak da izleyiciler üzerinde mutlak bir kontrol kurmamıştır. Daha çok, pazar alanını genişletme eğilimiyle, iletişimin teknik araçlarını o kadar mükemmel dağıtmış ve tanıtmıştır ki bir dizi bireysel ve kolektif yeniden sahiplenişe kapıyı açmıştır. Bu, zaman zaman şirket kontrolünün kesintiye uğratılabileceği ve hepsi de farklı yollardan piyasanın tahakkümüne karşı koyan çok sayıda toplumsal hareketin kendi aralarında ilişkiye geçebileceği ve birbirlerine kulak verebileceği alanların açılması anlamına gelir. Bu nedenle, yeni enformasyon teknolojileri sadece metaların dolaşım araçları olarak değil, aynı anda savaşımların dolaşım kanalları olarak da ortaya çıkarlar.

Dolaşım II: Siberuzay Savaşımları

Bugün bu çelişkinin en çarpıcı görünümlerinden biri, bilgisayar ağları içindeki elektronik veri akışının oluşturduğu kavramsal bir boyut olan siberuzayda ortaya çıkıyor. Bu dijital akışlar 'sanal şirketler' tarafından otomatik makineleri dakik envanter sistemleriyle birleştirmek, tüketicilerin zevk ve alışkanlıkları hakkında veri toplayıp biriktirmek ve yeni pazarlama fırsatları yaratmak, bu etkinlikleri hızla dağıtırken küresel ölçekte koordine etmek için kullanılıyor. Sermayenin şimdi en sonunda Marx'ın söylediği gibi "emeğin yanı sıra... toplumsal ilişkiler ağını da kendine mal etmesi"ni sağlayan kapsamlı komuta, kontrol ve iletişim kapasitesine sahip olmaya çalıştığı yer, işte bu siberuzaydır.[41] Ayrıca, karşı-iletişim gücünün en çarpıcı bazı deneylerini gerçekleştirdiği yer de yine bu sanal alemdir.

Bilgisayar ve telekomünikasyon ilişkisiyle yaratılan bilgisayar ortamındaki iletişim, başlangıçta ABD'nin nükleer savaş hazırlıklarının parçası ve sonradan Pentagon araştırmaları için hayati önem taşıyan süper bilgi işlem merkezlerini birbirine bağlamak için ordunun himayesinde tasarımlanmıştı. Bu kökler bir-

çok solcunun bu tür ağların gelişimini sadece sermayenin teknolojik tahakkümünün en kusursuz ifadesi olarak görmesine yol açmıştı. Ne var ki, bu sürecin bir başka yüzü daha vardı. Önceden kestirilemeyen bir gelişmeyle, askeri-akademik-sınai kompleks alanlarında istihdam edilen teknobilimsel emek- üniversite öğretim elemanları, sistem yöneticileri ve özellikle lisansüstü öğrencileri- bu ağı ilk boyutlarının çok ötesine yayarak genişlettiler. Askeri olmayan araştırmalar için kullandılar, ana iskelete bağlı alternatif sistemlerden oluşan bir dizi katman tasarımladılar. Peter Childers ve Paul Delany'nin söylediği gibi kendi kendine örgütlenen hizmetler, sonuçların teknolojik "güzelliği"nden büyülenen sistem yöneticilerinin suç ortaklığıyla, "asalaklar sunucu dışında her şeyi ele geçirinceye kadar" bu şekilde azar azar büyümeye devam etti.

Gariptir, güya serbest piyasanın zaferini muştulayan bir çağda, dünya çapında iletişim için teknolojik açıdan en gelişmiş araç, devlet desteği, açık kullanım ve işbirliğine dayalı öz-örgütlenme temelinde yaratıldı. Özerk etkinliklerin çoğalması, bir askeri-sınai ağı, demokratik bir iletişim hayalini birçok yönden gerçekleştiren bir sisteme dönüştürdü: Her amaçla kullanılabilen, çok merkezli, katılanların verileri hem alabildiği hem gönderebildiği, hemen hemen gerçek zamanlı işleyen, dönüşümlü bir yönetim yapısına müsait, üniversiteler ve diğer büyük kurumlar şimdilik sabit fiyatlar ödediklerinden, görece çok sayıda insana ya çok ucuza ya da bedava hizmet sunan bir sistem. Böylece 1980'lerin sonunda bilgisayar ağlarına yönelik planlanmamış bir popüler ilgi patlaması, Internet'i şirket planlamacıları tarafından öngörülmeyen bir büyüme yörüngesine fırlattı.

Kuşkusuz sermaye şimdi, bu popüler icadı kontrol altına almaya çalışıyor. Bunu ABD hükümetinin Ulusal Enformasyon Altyapısı'nın inisiyatifi aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışıyor. Böyle bir sistem, telekomünikasyonun, mobil telefon teknoloji-

lerinin ve kablolu telefonun temelini oluşturan karmaşık fiber optik, bakır kablolar, kablolu radyo dalgaları ve uydu şebekelerini yaygın, entegre bir ağ içinde rasyonelleştirecektir. Birçok şirket kendilerine özgü amaçlarla bu otoyolla ilgileniyor: Alıcıları satıcılarla ilişkiye geçirmek, çalışanları daha iyi gözetlemek, bazı iş alanlarını kapatmak, seyahat giderlerinde kesinti yapmak ve rekabette yararlanabileceği veriler toplamak. Enformasyon ve eğlence sektörünün devleri, benzersiz pazar fırsatları görüyorlar. Telefon, kablo, video ve yazılım şirketleri Internet'te film, kumar, ücretli bilgisayar oyunları ve enfo-reklam ürünleriyle siberuzayı sömürgeleştirmeye hazırlanıyorlar. Birçok kişi için, elektronik sınır boyundaki otoyol, 'soyguncu baronları'yla beraber, on dokuzuncu yüzyılın sonunda ABD'de demiryollarının gelişmesine benziyor.

Siberuzay alternatif inisiyatiflerin sermayenin gelişimine hem muhalefet ettiği hem de ona katkıda bulunduğu bir çelişkiler arenası olarak kalıyor. Bilgisayar sistemlerini yaratıp işletme işi, bilişim uzmanları ve yazılım mühendislerinden, programlamacı ve teknisyenlere, bilgisayar kullanan montaj ve büro işçilerine ve nihayet on-line hizmetler ve elektronik mallar sistemi içinde bir işlev görebilmek için yeterince bilgisayar kullanması gereken, zahmetli ve sıradan işlere mahkum bütün bir nüfusu işe koşmak zorundadır. Bu sanal proletarya ortaya çıkarken, teknoloji ortamında bulduğu potansiyel bolluk ile gerçekteki sibernetik denetim ve metalaşmanın bayağılığı arasında bir gerilim de doğmaktadır.

Eskiden de olduğu gibi, yeni çatışma biçimleri ilk, bu örnekte 'hackerlık' olarak ortaya çıkar. Eğer Andrew Ross'a uyarak, hackerlığı "bilgisayarların izinsiz kullanımı" olarak tanımlarsak, o zaman terim bilgisayarla sabotajı, iş süresini oyun oynayarak ya da roman yazarak ya da izinsiz e-posta alışverişi yaparak geçirmeyi, veri kopyalama denilen suçu, elektronik ihlal ve enfor-

masyon yaymayı, yeni makinelerin icadı ve alternatif elektronik kurumlar dahil, sistemlerdeki resmi olmayan deneyler ve değişiklikleri de içine alır. Bu etkinlikler, şimdi verimlilik azalması, ticari sırların çalınması, işten atılan işçilerin sibernetik intikamları ve entelektüel mülkiyet yasalarının ihlali ile karşı karşıya kalan sermaye yöneticilerinin başlarını sık sık ağrıtıyor.

Ayrıca ağlar şimdi bir dizi 'sanal toplum' siteleriyle dolu. On-line toplumsal ilişkilerdeki bu deneyler olağandışı bir çeşitlilik gösteriyor. Ancak birçok durumda, katılımcılar bu tür topluluklarda sermayenin gündelik mantığından bir kaçış yolu görüyorlar. Bazı örneklerde bu ağların, çok kişi arasındaki siber iletişimin, büyük medya dahil kurumlaşmış toplumsal bekçilerin bilgi akışı üzerindeki denetim gücünü aşındırdığı, sivil toplumun yeni elektronik bir biçimini oluşturduğu düşünülüyor. Liberter teknoloji düşkünleri arasında bu tür beklentiler zaman zaman, bilgisayar ağlarını, sermayenin hiyerarşilerini eriterek katılımcı demokrasiye dönüştürecek çözücüler olarak gören, teknolojik determinist bir enformasyon devrimi kuramının popülist biçimlerinin yayılmasına yol açıyor.

Marxçı eleştirmenler sadece Internet'in askeri-sınai köklerini, ilk günahın hiç çıkmayan izini vurgulamakla kalmıyor, bilgisayar erişimini kısmen toplumsal cinsiyet, ırk ve yaş, ama daha çok da gelire göre belirleyen kişisel bilgisayar ve modeme erişim ve teknik uzmanlıkla ilgili gerçek demografik sınırlara işaret ediyorlar. Kadınların Internet'le ilgilenmesinde cesaret kırıcı etkenler olarak, zaman, para, toplumsallaşma, eğitim ve taciz gibi engeller olduğunu belirten feministler de genelde onun kurtarıcı potansiyeline kuşkuyla yaklaştılar. Genelde erkek, orta yaşlı ve varlıklı kişilerin kişisel bilgisayar ve modem sahibi olabileceğini belirten bu eleştirmenler, 'sanal topluluklar'ı da ayrıcalıklı kesimlerin elitist oyun alanlarından, duvarlarla çevrili banliyö sitelerinin siberuzaydaki eşdeğerlerinden farklı görmüyor-

lar. Şirketlerin on-line, ödemeli hizmetlere yönelimini gözlemleyen bu yorumcuların beklentisi, özgür siberuzayların ticari gelişmelerle dolup taşması, enformasyon zenginleri ve enformasyon yoksulları arasında tabakalaşmanın artması ve acımasız devlet ve şirket gözetimiydi. Sanallığın radikal potansiyellerini, dizginsiz bir siber-idealizm olduğu gerekçesiyle bir kalemde çizip attılar.

Oysa siberuzayın asıl dinamikleri sanal toplulukların da onları eleştirenlerin de düşündüğünden daha karmaşıktır. Siberuzayın tümü değilse de çoğu sakininin görece ayrıcalıklı konumu, hiç kuşku yok ki yıkıcı kitlesel kullanım olanaklarını sınırlandırıyor ama dengeleyici etkenler de var. Sermayenin bilgisayarları iş aletleri ve tüketim malları olarak her yerde kullanması ve bu alanda planlı eskimenin olağandışı hızı, ağların bazı temel donanımlarına kolayca erişmeyi sağlıyor. Çok sayıda insan da üniversiteler, okullar ve işleri aracılığıyla hala bedava erişimden yararlanıyor. Ayrıca, politik bir bağlamda örgütlü erişim, bir hareket ya da grubun ağdan, daha geleneksel yöntemler yoluyla yeniden dağıtılabilecek enformasyon alıp gönderme yeteneği, bireysel olarak bilgisayar sahibi olmaktan çok daha önemli bir etken olabilir.

Internet'e aceleyle bir göz atmak bile, çok sayıda muhalif grubun, enformasyon sanayilerinin filtrelerini aşmak, iç iletişimi hızlandırmak, eylem haberleri yollamak ve potansiyel müttefiklerle bağlantı kurmak için kullanıldığını gösteriyor. Şimdilik sadece Kuzey Amerika'ya bakarsak, ağ aktivizminin farklı biçimlerini görürüz: ACTIV-L, LEFT-L, the progressive Economist Network (PEN-L), (İlerici İktisatçılar Ağı) gibi e-posta listeleri; P-NEWS gibi haber grupları ve çok çeşitli toplumsal hareketler için Internet/Web siteleri. Bu siber-örgütlenme içinde, Internet'i kullanan ama toplumsal aktivizme adanmış bağımsız ağlar da var: Sözgelimi Peace-Net, Eco-Net ve Conflict-Net'in

koalisyonundan 1980'lerin ortalarında doğmuş olan ve şimdi barış, insan hakları, işçi ve çevre sorunlarıyla ilgili küresel bir bilgisayar sistemi oluşturan Association for Progressive Communications (APC), (İlerici İletişim Birliği).

Böylesi ağlar önceden değindiğimiz otonom medyanın ortaya çıkışının en son evresine işaret ediyor. Bazı toplumsal hareketler, siberuzayda varlık göstermekte diğerlerinden daha atik davranmıştır. Görece varlıklı profesyonellerden oluşan bazı çevreci gruplar ve genelde üyelerinin Internet'e bedava erişiminden yararlanan öğrenci kampanyalarını yürüten çevreler ilk ve en sık kullanıcılar olmuştur. Kadınlar hala çok az temsil ediliyor, ama gene de sayısız feminist grup ve haber bülteni var. Solun kullandığı ağlar içinde bunlar sınırlı kalsa da, kürtaj kliniklerinin korunmasına destek sağlamak, sağcıların şiddet tehditleri karşısında lezbiyen eylemcileri korumak, aile içi şiddeti önlemek ve kadın işçilerin savaşımları için sık sık mesaj iletmekten geri kalmıyorlar. APC gibi örgütler, özellikle yoksul kadınların bilgisayar ağlarını kullanmasını desteklemeyi hedefleyen projeler başlatmışlardır.

Bu siberuzay etkinliğini burada bütün boyutlarıyla araştırmak imkansız. Ama sendikalara kısaca bir göz atarak ağların büyüyen önemini bir parça anlayabiliriz. 'Örgütlü' emek, bir ihtimal teknolojinin idari bir alan olarak görülmesi nedeniyle, siberuzaya girmekte görece ağır davranmıştır. Bununla birlikte, Eric Lee'nin *The Labor Movement and the Internet* adlı araştırmasında açıklığa kavuşturduğu gibi, bu tablo hızla değişiyor. 1980'lerin başlarında, British Columbia Öğretmenler Federasyonu tarafından Kuzey Amerika'nın ilk 'emek ağı'nın Kanada'da kurulduğunu gördük. Sonraki yıllarda, büyük Emek-Teknoloji konferanslarına; LABOR-L gibi gruplar ve LaborNet gibi ağların ortaya çıkışına; öğretmenler, itfaiyeciler, sıhhi tesisatçılar, iletişim ve kamu hizmeti işçileri, müzisyenler ve gazeteci-

ler tarafından yönetilen Kuzey Amerika sendikalarıyla ilişkili ağ servis sağlayıcılarının kurulduğuna tanık olduk. Canadian Union of Public Employees' Solinet (Kanada Kamu Çalışanları Dayanışma Ağı) gibi bazıları artık oturmuş durumdadır. Birçoğunun Kuzey Amerika dışında benzer ağlarla; Rusya'da Glasnet, Güney Afrika'da WorkNet, Almanya'da Geonet ve İngiltere'de Poptel'le ilişkileri vardır.

Bu ağların sendikaların iç örgütlenmeleriyle ilişkisi farklıdır. Birçok durumda, bilgisayar iletişimi, geleneksel sendikal işyeri etkinliklerini hızlandırıp etkinleştirmek için kullanılmaktadır. Kimi zaman ağdaki enformasyona erişim, iç bürokrasi ve hiyerarşileri güçlendirmek üzere yapılandırılmıştır. Ama bazen ağlar beklenmedik şekilde tartışma, muhalefet ya da taban inisiyatifleri forumu olmuşlardır.

Ayrıca, yakın zamanlarda görülen bazı yeni mücadelelerde, ağ-işçileri çok özgün yollarla saldırıya geçmişlerdi. Örneğin, Silikon Vadisi'nde 'Temizlikçilere Adalet' kampanyasında, grevciler mücadele ettikleri şirketlerce üretilen iletişim araçlarını kullanarak, vadinin 'hizmet' ve 'bilim insanı' tabakalarını ayıran sınırın dışında bağlantılar kurmuşlardı. Çekirdek profesyonel kadronun arasındaki az sayıda sempatizanın yardımıyla, Oracle şirketindeki çalışanların e-posta adreslerini bulmuş, sözleşmeli işçilerin sömürülmesiyle ilgili enformasyonu postalamış ve okurlarını bu sorunda yönetimi protesto etmeye cesaretlendirmişlerdi. Aynı zamanda grev haberlerini Internet aracılığıyla yaymış, 'ağdaşlarını' (netizens) üst düzey şirket görevlilerini şikayet etmeye ve e-posta adreslerini bulmaya davet etmişlerdi. Bu e-posta kampanyasına katılanlardan biri olayı aşağıdaki gibi anlatmıştı:

"Bizim kaç kişiye e-posta gönderdiğimiz konusunda en küçük bir fikre bile sahip değillerdi... 'Temizlikçilerimizi ezmiyoruz' diye yanıt vermeye başladılar, sonra onları gerçekten ezdikleri ortaya çıktı. Bu tür cevaplar gelmeye başladıktan sonra in-

sanlar sorular sormaya başladılar. Görünür olmasa da temizlikçilerin rolünün daha fazla fark edilmesini sağlayan bir hava yarattı... O dünyada yaşayan bizim gibi insanlar için, tam şu anda varolan iletişim fırsatını, e-postanın daha geleneksel iletişimde varolan engelleri aşmak için kullanılabileceğini hissetmek bayağı heyecan vericiydi. Belki bir süre sonra filtreler koyacaklar ve tüm mesajlarımıza erişimi engelleyecekler, ama bizde iletişimi bu şekilde sürdürmek için bir yığın önlem ve karşı önlem geliştireceğiz... Sanırım, sanayinin teknolojisini onun içinde kurulmuş olan toplumsal ilişkilerin altını oymak için kullanmanın yaratıcı bir yolu bu."

Benzer bir olay, sermayenin vasıfsızlaştırma, otomatikleştirme ve emeği tasfiye etme yöneliminin tüm ağırlığını hissetmiş olan gazetecilik sahasında da karşımıza çıkıyor. 1994'te sekiz sendikaya bağlı yaklaşık 2600 işçi, San Francisco'nun iki günlük gazetesinde greve başladı. Grev sırasında, kendi gazetelerini, *San Francisco Free Press*'i yayınladılar. Sadece şehir içinde dağıtılmakla kalmayıp, elektronik ortamda Internet üzerinden de erişime sunulması, gazeteyi belki de uygarlık tarihinde en geniş dağıtılan grev bültenine dönüştürdü. Aynı zamanda, grevciler gazetelerine reklam vermeye devam eden şirketlere karşı da boykot başlattılar. Bir bilgisayar grubu, LEFT-L, 'grev kırıcı reklamcıların' listesini postalayıp, aboneleri şikayetlerini iletmek için bu şirketlerin 800'lü telefon numaralarını aramaya teşvik etti. Gazete sahipleri umutsuzluk içinde zevahiri kurtarmaya çalışırken, birçok şirketin reklam vermeyi kesmesi ve diğerlerinin reklamlarını parasız yayınlatmak istemesiyle, bu boykot çağrısının başarılı olduğu görüldü. Sonuçta varılan uzlaşma, grevciler için bir zafer olarak görülmüştü. ABD'de emeğin yakın tarihinde olağandışı bir andı bu.

Sonradan diğer emek savaşımları da benzer taktikler izlediler. Ancak bu ağların işverenlere karşı bir silah olarak kullanıl-

masından daha önemlisi, hareketler arasında ilişki ve diyalog kapısını açma potansiyelleridir. Ortak bir siberuzayı paylaşmak emek hareketinin farklı kesimlerinden gelen katılımcılara, birbirlerinin kaygılarını anlama ve kendilerini tanıtma olanağı veriyor. Ama bu süreç emek hareketinin boyutlarının dışına taşıyor. Başlıca Kuzey Amerika eylem forumu olan ACTIV-L gibi gruplar, emek, çevre, feminist ve yerli gruplardan mesajlar taşıyorlar. Başlıca sendika ağlarından biri olan LaborNet'in çevre, insan hakları ve barış ağlarını da destekleyen Institute for Global Communication (Küresel İletişim Enstitüsü) tarafından oluşturulması, ortak inisiyatifleri ve enformasyon kavşaklarının oluşumunu teşvik ediyor.

Nasıl ki dijitalleşme kapitalist işlemler için ortak bir ortam yaratarak, eskiden uzak olan sanayileri birleştirme eğilimi taşıyorsa, Jim Davis'in toplumsal emeğin farklı kesimleri arasında "popüler dijital kesişme" dediği bir ivmeyi de yaratıyor. Yerel toplulukların kablolu televizyona erişimi ya da telefon işçilerinin istihdam koşulları ya da müzisyen ve yazarların sanatsal hakları için ayrı ayrı savaşan örgütler, şimdi 'otoyol' etrafındaki ortak kaygıları zemininde, birlikte çalışmanın yeni, pratik temelini buluyorlar. Diğer otonom medya kuruluşlarıyla birlikte, diyalog, eleştiri ve tartışma aracılığıyla, böylesi ağlar farklı amaçlar güden, değişik bileşimlere sahip, özgün bir biçimde örgütlenen çok sayıda muhalif kuvvete otonomi ve ittifakın yeni dilini keşfedebilecekleri bir kanal sunuyor. Bu anlamda, siberuzay enformasyon sermayesinin toplumsal emeğe musallat ettiği atomizasyonun etkisinin azaltılabileceği potansiyel bir yenidenbileşim alanıdır.

Kuşkusuz sermaye şimdi, enformasyon otoyolunun şirketlerce yönetilmesi için, sıkı bir elektronik yasa-ve-düzen kampanyası ve pomografi, terörizm ve ağ üzerindeki diğer kötülüklerle ilgili yaygın ahlaki paniği körükleme yoluyla, kural tanımaz ağ-

ları yeniden zapturapt altına almaya çalışıyor. Herbert Schiller, Internet patlamasının da radyo, kablolu televizyon ve ilk kuşak iletişim teknolojilerinin ilk günlerinde yaşanan popülist inisiyatifler gibi, hızla 'söndürülebileceği' kehanetinde bulunuyor. Ancak bu modelin bilgisayar iletişimi örneğinde beklenmeyen sorunlarla karşılaşması da mümkün. Görüntü ticareti ya da Internet üzerinden alışveriş gibi ticari projelerin, otoyolun gerektirdiği dev yatırımları garanti etmeye yetecek popüler talep yaratıp yaratmayacağı konusunda gerçek sorunlar var. Tüm göstergeler insanların on-line ortamdan beklediği şeyin, dijital tüketim hizmetlerinden çok küresel, paylaşımcı bir söyleşi; Negri'nin deyimiyle "enformasyon"dan çok "iletişim" olduğunu gösteriyor. Sermaye, bu olanağı bastırdığı ya da dışladığı ölçüde altın yumurtlayan tavuğunu kesme riskine girecektir.

Enformasyon-çağı ekonomisinin Electronic Frontier Foundation'ın (Elektronik Cephe Vakfı) siber-liberterleri gibi en maceracı grupları, Internet kültürüyle bir ortak yaşam ilişkisine girerek, sanal topluluk kurucularının deneylerinden, hackerların meydan okumalarından ve çift-yönlü iletişime gösterilen yaygın ilgiden yararlanarak, bu açmazdan kaçabilecekleri düşüncesine sarılıyorlar. Ancak böyle bir strateji şirket sermayesinin, ağlar içinde belli bir açık alanı sürdürmesini ve en azından dijital kurumlar ve deneylere bazı sürekli alanlar bırakmasını gerektirir. Böyle bir durumda ağlar sadece meta dolaşımının değil, mücadelelerin dolaşımının da bir ortamı olarak hizmet etmeye devam edeceklerdir.

Siberuzayın politik bir arena olarak önemi, bazı post-modern kuramcıların öne sürdüğü gibi, sanal çatışmaların 'sahadaki' savaşımların yerini almasından değil, maddi savaşımların kendilerini gösterebilecekleri ve birbiriyle ilişkiye girebilecekleri bir ortam yaratmasından gelir. Kuşkusuz, bu süreç tuzaklarla doludur. AB içersinde işçilerin, mültecilerin ve anti-faşistlerin sava-

şımlarıyla ilgili haberleri yayan bir otonomcu ağ olan European Counter Network (Avrupa Karşı Ağı), böylesi bir bilgisayar eylemciliğinin potansiyel tehlikelerine işaret ediyor: Teknoloji fetişizmi, yeni bir uzmanlar hiyerarşisi, sağlık riskleri ve "en büyük kabus", "tüm iletişimin modemler aracılığıyla gerçekleştirildiği ve enformasyonun bir insan unsuruna hiç geri dönmeksizin, bilgisayarlar arasında sonsuzca dolaştığı uluslararası bir radikal ağ simulasyonu." Dorothy Kidd'in ve benim yazmış olduğumuz gibi, "Bilgisayarları... mücadelelerde kullanma çabaları, sürekli, kolektif yeniden değerlendirmeleri, hangi stratejilerin etkili, hangilerinin tehlikeli bir biçimde uzlaşmacı olduğunu belirlemeyi gerektirir." Ancak sürekli yeniden değerlendirmeler hesaba katıldığı takdirde bilgisayar ağ bağlantılarının, öncü partinin direktiflerine dayanmayan, muhalif gruplaşmaların çapraz, ulus ötesi bağlantılarından doğan anti-kapitalist bileşimin yeni biçimlerinin oluşmasına yardımcı olabileceğini düşünmek mantıklı bir seçenektir.

Sanal Komün

Paris'te 1848 proleter ayaklanmalarının ertesinde, III. Napolyon'un Baron Haussmann'a şehri yeniden planlama emri verdiği ve bu yeniden imarın baş şaheserinin, gelecekteki herhangi bir ayaklanmanın bastırılması için topçuların geçişine izin verecek şekilde caddelerin genişletilmesi olduğu iyi bilinir. Pek bilinmeyen ise bu yol inşaatı projesinde çalıştırılan işçilerin, Paris'in bakımsız kenar mahallelerinde oturan sefalet içindeki duvar ustaları ve amelelerin, patlak veren bir sonraki devrimin başta gelen katılımcıları olduklarıdır. Bu devrim, şehri tamamen ele geçiren, kapitalist Avrupa'nın istikrarını bozan ve Marx'a komünist toplumun parlak renklerle resmedilmiş, hayal meyal bir tablosunu tarif etme olanağı veren 1871 Paris Komünü'dür.

Bugün, enformasyon otoyolu çağında, sermaye kendini bir zamanlar krize iten endüstriyel çatışmaları atlatmak ya da aşmak için kendi siberuzayının ana caddelerini inşa ediyor. Sermayenin, yüksek teknolojilerden muhalefetin tüm izlerini silmek, yeni çalışma yollarını dayatmak, daha geniş deneyim alanlarını metalaştırmak, toplumsal kontrolleri derinleştirmek ve eko-sistemlerin tahribatını yoğunlaştırmak için yararlandığını görmüştük.

Ancak sermaye, mücadele çevrimlerini teknolojik olarak ortadan kaldırmayı başaramamıştır. Sermayenin veri otoyollarındaki yolculuğumuzda, her noktada isyanlarla karşılaştık: İnsanlar ücret bağımlılığından kurtulmak, bir 'iletişim topluluğu' kurmak, yeni öz-örgütlenme biçimleri ve doğal dünya ile yeni ilişkiler denemek için savaşım veriyorlar. Böylesi hareketler henüz başlangıç aşamasındadır ama kuşatılmış olsalar da varlıklarını yadsıyamayız. Gerçekten de, son yirmi yıl boyunca muhalif hareketlerin karşılaştıkları yenilgi ve çalkantının büyüklüğünü hiçbir şekilde küçümsemeksizin, şimdi silikonlu, biyo-mühendisliğin elinin değdiği post-Fordist manzaraya yabancı, yeni bir sınıfın yeniden-bileşiminin gelişmekte olduğunun işaretleri artmaktadır. Marksizmin geleneksel olarak öngördüğünden çok daha yaygın bir temelde gelişiyor bu süreç. Sanal kapitalizmde doğrudan üretim noktası, savaşımın 'ayrıcalıklı' alanı olarak görülemez. Tersine, toplumun tamamı kablolu bir işyeri, aynı zamanda da sermayenin entegre devresinin kesilmesi için potansiyel bir alan haline gelir.

Dolambaçlı yollarında iz sürdüğümüz çeşitli muhalif planların ve alternatif mantıkların şimdiki kırılganlığını ve belirsizliğini vurgulamak gereksiz. Her biri kendi yalnızlığında, şirketler için ancak küçük bir sorun oluşturuyor. Ama çoğalıp karşılıklı ilişkiye geçmeleri sermayenin tahakkümüne bir meydan okumadır. Enformasyon ve iletişim alanlarını bugün bu kadar yaşamsal

kılan şey, bu karşı çıkışların genişliği ve çeşitliliğidir. Aslına bakılırsa böylesi isyanlar, bir karşılıklı keşif, tanıma ve güçlenme süreciyle, savaşımların hızlanan bir dolaşımıyla sermayenin toplumu kuşattığı kabloların idaresini ele alabilecek bir güce ulaşabilirler. Gelgelelim bu tür olasılıkların incelenmesi, teknolojik bakımdan en gelişmiş sektörlerle sınırlanamaz, enformasyon sermayesinin gerçek küresel boyutlarını gösteren bir perspektif gereklidir. Bu pencereyi ise gelecek bölümde açacağız.

GEZEGENLER

Bugün her kim sermayeden söz ediyorsa, küreselleşmeden söz ediyordur. Aslına bakılırsa, şirket gücünün şimdiki yeniden yapılandırmasında, eski merkezlerden taşınmaktan, ulusal egemenliğin sistemli bir biçimde çiğnenmesinden ve gezegen çapında politik planlamadan daha önemli hiçbir şey yoktur. Bugün her kim küreselleşmeden söz ediyorsa, aynı zamanda iletişimden de söz ediyordur. Çünkü yeni dünya düzeninin ortaya çıkışı para, meta ve gücün dolaşımının elektronik otoyollarını oluşturan telekomünikasyon ve bilgisayar ağları olmadan düşünülemez.

Dünya Pazarı Ağı

Marx kendi zamanında, kapitalizmin üretim ve dolaşımı genişletme zorunluluğunun onu, sonunda bütün dünyayı çevreleyecek olan bir çemberi coğrafi olarak genişleterek, "tüm halkları dünya pazarı ağında kuşatmaya" ittiğini görmüştü.[42] Kendi çağının telgraf, demiryolu ve buharlı gemilerini gözlemleyen Marx'a göre, sermaye "doğası gereği her uzamsal engeli aşma eğilimi taşır" öyle ki "mübadelenin fiziksel koşullarının, yani iletişim ve nakliye araçlarının yaratılması, zamanın uzamı ortadan kaldırması, bir zorunluluk haline gelir."[43] Marx "çok yönlü ilişkilerin ve tüm ulusların evrensel karşılıklı bağımlılığı"nın yaratılmasının, hem sömürücü hem özgürleştirici yanları oldu-

ğuna inanıyordu.[44] Bir yandan, "tam kapasite kullanıma sokulmuş iletişim araçları" sermayenin kendi mantığını tüm dünyaya dayatmak için kullandığı araçlardır. "Tüm ulusları... burjuva üretim tarzını benimsemeye zorlar; onları uygarlık dediği şeyi içlerine alıp benimsemeye, yani kendilerini burjuvalaştırmaya zorlar." Ama eşzamanlı olarak, bu süreç devrimci proletarya hareketlerinin, "işçilerin her zamankinden güçlü birliği"ne bağlı olan hareketlerin başarı koşullarını da yaratmıştır: "Modern sanayinin yarattığı ve farklı yerlerdeki işçileri birbiriyle ilişkiye sokan gelişmiş iletişim araçları bu birliğe yardımcı olur. Aynı nitelikteki sayısız yerel savaşımın, sınıflar arası bir tek ulusal savaşımda merkezleştirilmesi için gereken şey işte bu temastır." Bugün dünya pazarının ağı fiber optik kablolar ve uydu bağlantılarından oluşmuştur. Gene de onun dokusunda Marx'ın algıladığı diyalektik olanakları görenlerimiz çok az. Elbette düzen yanlısı küreselleşme kuramcıları, uygarlık diye adlandırdıkları şeyin piyasa güdümünde gezegen boyunca ilerleyişini övüyorlar. Son zamanlarda daha genel bir Marxçı perspektiften bazı önemli eleştirel çözümlemeler yapılmış olmasına rağmen, hemen hemen herkes, üretim, mübadele ve finansın ulus ötesi örgütlenmesinde ve yeni medya ve iletişim teknolojilerine eşlik eden gelişmelerin yoğunlaşmasında, ulus ötesi şirketlerin gücünün artışını görüyor.

Ben bu bölümde farklı bir yaklaşım izledim. Küreselleşmenin yalnızca kapitalist kontrolün karşı konulmaz bir derinleşmesini temsil etmediğini, 1960'lar ve 1970'lerde birikimin uluslararası yapısını krize iten bir dizi iç içe geçmiş meydan okumaya karşı, şirketlerin cevabı olduğunu öne süreceğim. Bu karşı hamle, muhalif kuvvetleri tamamen dağıtmış ancak aynı zamanda onların yeni işbirliği ve ittifakları için öngörülmeyen fırsatlar da yaratmıştır. Bunların içinde, küresel sermayenin kendi iletişim ve nakliye araçlarının, dünyayı saran direniş ve yeniden inşa et-

kinliklerini, benim "öteki küreselleşme" diye adlandırdığım çok sayıda muhalif hareketi birbiriyle ilişkiye sokmak için kullanılması da vardır.

Tekleşen Üç Dünya

Emekçi öznelerin isyanları sürekli olarak kapitalizmin küresel genişlemesini kışkırtmıştır. Tarihsel olarak bu savaşımlar, art arda genişleyen coğrafi uzamlarda sarmal bir gelişme göstermiştir: Sermayenin ilk ortaya çıkan proleter hareketlerin meydan okumasına maruz kaldığı ulusal uzam, bu isyanları kısmen sermayenin sömürgelerdeki aşırı sömürüsü temelinde ülke içindeki yaşam standartlarını yükseltme kapasitesiyle yatıştırdığı imparatorluk uzamı ve imparatorluklar arası savaşın ortasında, Bolşevizmin daha sonra hapsolduğu bir toprak ele geçirdiği sosyalist uzam. Yirminci yüzyılın ortasında dünya savaşının felaketleri, devlet sosyalizmi tehdidi ve sömürgecilikten kurtuluş hareketlerinin baskısı, sermayeyi gerçek anlamda uluslararası planlamanın ilk uygulamalarına yöneltmişti.

Bu ilk adımlar İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda şekillendi. En büyük şirketleri hızla iç pazarın sınırlarını aşarak çokuluslu hale gelen yeni ve üstün ABD sanayisinin liderliğinde, kapitalist dünya ekonomisinin yönetimi, ilk kez bir dizi küresel kurum tarafından üstlenilip, koordine edilmeye başlandı. Ticari düzenlemeler Bretton Woods antlaşmalarıyla hükme bağlanıp, mali denetimler Dünya Bankası ve IMF'ye havale edildi, parasal istikrar doların döviz kurlarındaki ayarlayıcı rolü ile sağlandı ve bütün sistem askeri olarak çeşitli yerel otoriteler ve bölgesel müttefikler aracılığıyla yaygınlaştırılan Pentagon'un nükleer kudreti ile korumaya alındı. Sermayenin Fordist altın çağı sadece ulusal ekonomilerin iç planlamasına değil, aynı zamanda eşi benzeri görülmemiş düzeyde bir uluslararası örgütlenmeye de dayandırıldı.

Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünyalar şeklindeki ünlü bölünme, bu uluslararası düzenin küresel proletaryayı ayrı ayrı kontrol bölgelerine ayırma başarısını gösteriyordu. Birinci Dünya'nın sakinleri refah-devleti reformizmi şeklinde tarihsel bir deney yaşadılar. Sosyalist blok yani İkinci Dünya halkı, Soğuk Savaş kuşatması ve zorla sanayileşme yaşadı. Üçüncü Dünya'da ise Rockefeller Vakfı, CIA ve kitlesel sefaletin izin verdiği ölçüde modernizasyon programlarıyla, Avrupa sermayesinin sömürgeci boyunduruğundan ABD merkezli çok uluslu şirketlerin yeni sömürgeci düzenine geçiş yaşandı. Dünya işçileri fiilen bölünmüş ve bambaşka kalkınmışlık düzeylerine sahip, çalışma, sömürü ve savaşım yönünden hiçbir şekilde birbiriyle kıyaslanamaz deneyimlerin yaşandığı üç ayrı gezegene sürgün edilmişti.

Ancak son yirmi beş yıldır, bu uluslararası düzenin istikrarı farklı yönlerden gelerek birbiriyle kesişen isyanlarla sarsıldı. Üçüncü Dünya'da kurulan düzen daha baştan sorunluydu, çünkü Çin, Cezayir, Küba ve Vietnam'da devrimci hareketler art arda bağımlılık zincirlerine karşı zafer kazanmışlardı. Tuhaftır, Üçüncü Dünya hareketlerinin devlet sosyalizmi rejimlerini kurmalarıyla aynı sırada, Sovyet bloğunda, zorunlu çalıştırmanın başlangıçta yarattığı hızlı büyümenin yerini durgunluğa bırakması, ekmek isyanlarına ve ayaklanmalara yol açtı. Nihayet metropol Birinci Dünya'da, Keynesyen anlaşma 1960'lar ve 70'lerde dağılmaya başladı. Sözde varlıklı işçiler yüksek hayat standartlarıyla pasifize olmamış, olanaklarını şehir içi gettolardan, sanayi üretim merkezlerine, buradan üniversite kampuslarına yayılıp geri gelen bir dizi savaşımı sürdürmek için kaynak olarak kullanmışlardı.

Harry Cleaver'ın işaret ettiği gibi, dünya sisteminin farklı kuşaklarında ortaya çıkan mücadelelerin dolaşımı başlamıştı. Metropol sermayesi kitlesel işçi ile anlaşmalarını finanse etmek

için, sömürge ve yeni sömürge dominyonlarının ucuz kaynaklarına bel bağlamış ancak sömürgecilik karşıtı mücadeleler bu olanağı ortadan kaldırdığından, iç manevra serbestisi azalmıştı. Özellikle Vietnam çatışmasının enflasyonist etkileri bir dizi ücret ve sosyal ücret savaşımını tetikledi. Ayrıca gezegenin farklı yerlerindeki mücadeleler birbirini desteklemeye başlamışlardı. Üçüncü Dünya devrimleri, metropoldeki toplumsal eylemcilere esin kaynağı olmuş ve uluslararası dayanışma hareketlerinin desteğini almışlardı. ABD'de ve daha az ölçülerde Avrupa'da, Vietnam savaşına muhalefet büyük bir iç kargaşa yaratmıştı.

1970'lerin başında sermayenin bakış açısından dünyanın eskisi gibi 'üç gezegene' bölünmesinin işe yaramadığı ortaya çıkmıştı. Eski birikim merkezlerinde kar oranlarının düşmesiyle birlikte, hem tek tek şirket ve bankaların araştırma ve deneylerinde, hem de Trilateral Commission (Üç Taraflı Komisyon) gibi üst düzey kapitalist planlama temsilciliklerinin görüşmelerinde, sermayenin dünya çapındaki toplumsal baskıdan kurtulmasını sağlayacak bir reorganizasyon arayışı ortaya çıkmıştı. ABD hükümetinin 1971'de Bretton Woods para sistemi anlaşmasını feshetmesi, savaş sonrasındaki uluslararası uzlaşmadan vazgeçildiğinin, birkaç yıl sonra ilk petrol şokunun ardından finans ve yatırımların yeniden yönlendirilmesiyle derinleşen kırılmanın ilk işaretiydi.

1975'te Mario Montano eski gelişmişlik ve az gelişmişlik kuramlarını geçersiz kılabilecek bir yeniden yapılandırmanın şekillenmekte olduğunu öne sürmüştü. Genel kapitalist stratejiler olarak hem az gelişmişlik hem de gelişmişlik başarısız olmuştu. Çokuluslu sermaye için artık sorun "gelişmişlik ve azgelişmişliği birbirinin karşısına nasıl dikeceği, azgelişmişliğin gelişmişlik içinde işlemesini nasıl sağlayacağı"ydı. Montano ortaya çıkan şeyin "iki zıt dinamik", bir yanda ABD ve Avrupa'nın "Latin Amerikalılaştırılması" ile birlikte "gelişmişliğin azgeliş-

mişliği" ve diğer yanda, eski Uçüncü Dünya'nın bazı kesimlerinin sanayileşmesi ile birlikte "azgelişmişliğin gelişmişliği" tarafından, geleneksel sınırların paramparça edilmesi olduğunu öne sürmüştü. Bu yeniden yapılandırmanın amacı "azgelişmişliğin açlığını... metropol işçi sınıfının hayat standartlarının karşısına" dikmekti.

Montano'nun çözümlemesi, zorunlu olarak bir başlangıç niteliğinde olsa da, bugün küreselleşme olarak bilinen sürecin başlıca itici gücünü doğru olarak tanımlıyordu. Sermaye uluslararası komutasına yönelik tehditleri ortadan kaldırmak için eski siperlerinden fırlamış, dünya sisteminin eski bölünüşünü aşıp yeni dijital teknolojileriyle güçlenmiş olarak, tüm gezegeni kendi manevra alanı haline getirmiştir. Böylece Üç Dünya'yı birbirinin içine göçertmiştir. Avrupa ve Kuzey Amerika'da şirketlerin kitlesel işçinin taleplerini yerine getirmekten kaçmaları, Birinci Dünya'nın Üçüncü Dünyalaşmasına, imalat merkezlerinin sanayisizleştirilmesine, Keynesyen anlaşmanın iptal edilmesine, kitlesel işsizliğin başlamasına, ücretlerin düşürülmesine, çalışmanın yoğunlaştırılmasına neden olmuştur. Eskiden kapitalist dünya ekonomisinin çevre bölgelerine mahsus bir güvensizlik ve yoksulluk metropole taşınmıştır.

Madalyonun diğer yüzünde, Üçüncü Dünya'nın seçici bir biçimde Birinci Dünyalaşması, itici gücünü devrimci isyan tehdidi karşısında çeşitli otoriter yerel rejimler aracılığıyla acilen modernizasyon ihtiyacından almıştır. Çevre bölgelerin yoksullaşmış emeğinin kaynama halindeki enerjileri, sürekli bağımlılık modellerinin kaba versiyonlarına ters düşen çeşitli kalkınma kuşaklarının, yeni sanayileşen ülkeler ve diğer kalkınma bölgelerinin yaratılmasına seferber edilmiştir. Yasa dışı grevci işçi ve köylü gerilla gibi düşmanlarını ortadan kaldırma eğilimi, Kuzey'in şimdi gerilemeye başlayan eski ağır sanayi bölgelerini ve Güney'in yeni gecekondu mahallelerini birbirine bağlamıştır.

Aynı zamanda, kapitalist gelişmişlik ve azgelişmişliğin tek alternatifi olduğu düşünülen devlet sosyalizminin İkinci Dünya'sı ortadan kalkmış ve sakinleri iki kutup arasında dağılmıştır. Bugünden geriye bakıldığında, 1970'lerde kapitalizmin yeniden yapılanmasının Sovyet bloğunun komuta ekonomilerinin ölüm çanını çaldığı açıktır. Bu sistemlerin iç kontrollerinin katılığı, mikro elektronik post-Fordist üretim için gerekli esnekliğe sahip olmadıklarını göstermiştir. Bu kesişen baskılar, 1989'da Doğu Avrupa ve SSCB'de bir dizi halk ayaklanmasıyla patladığında, neo-liberalizmin piyasa yöneticileri dalgayı yakalamış, çok farklı özlemlerle nitelenen hareketleri piyasa ekonomisine entegrasyon ve ekonomik şok terapiye kanalize etmişlerdir. Bu durum Çin gibi devlet sosyalisti rejimlerin ayakta kaldığı yerlerde de, otoriter kapitalizmin versiyonları gibi hareket etme eğilimlerinin gelişmesini sağlamıştır.

. Sonuç, gitgide pürüzsüz ve sınırsız hale gelen dünya çapında bir birikim alanının yaratılmasıdır. Kuşkusuz gelişmişlik ve azgelişmişlik kutupları iyice yoğunlaşmış olarak varlıklarını sürdürüyor ve bunların sayısının Kuzey/Güney ekseninin her iki tarafında da arttığını vurgulamak gerek. Bu kutuplar bir yandan da şirket yatırımlarının hareketine göre gezegenin herhangi bir noktasında rastlanılabilen göz alıcı bir bolluk ya da berbat bir sefalet olasılığına işaret ediyorlar. Sao Paulo, Seul ya da Taipei gibi şehirler, bir zamanların Birinci Dünyası'na yarışan kozmopolit bir bollukla büyürken, Kuzey Amerika'nın şehir içi gettolarında, Üçüncü Dünya'nın bebek ölüm oranları görülmektedir. Bu dönüşümü tam anlamıyla açarak çözümlemek, başka yerlerde yeterince açıklandığı için bu kitabın kapsamı dışında kalıyor. Burada göstermek istediğim şey, bunun iletişim araçlarındaki yoğun genişlemeye ve özellikle bilgisayar ve telekomünikasyonun gelişmesine bağımlı olma biçimidir.

Uluslararası Emekçiyi Yeniden Bölmek

Kapitalist küreselleşmenin temelinde yeni uluslararası işbölümü vardır. Sermaye, işçi sınıfının örgütlü ve daha pahalı, metropol, erkek ve sanayi tabakasından hem kaçar hem de onun temelini aşındırırken, işgücünün daha savunmasız kesimlerine, yoksulluk ve otoriter disiplinle ucuzlatılmış çevresel, kadın ve ev içi emeğe erişim sağlamıştır. ABD işverenleri, sınıf mücadelelerine yatırımlarını dalga dalga yurtdışına kaydırarak yanıt vermişlerdir. 1960'ların ortasından beri, bu model sadece ABD firmalarınca değil, Avrupa ve Japon şirketlerince de ve tahmin edilemeyecek kadar çok farklı endüstride tekrarlanmıştır. Otomobil üretiminin Varşova, Tahran ve Brezilya'daki tesislere aktarılmasından, hafif montaj sanayilerinin Hong Kong, Singapur, Tayvan ve Güney Kore'deki serbest ticaret bölgelerine kaydırılmasına, Meksika ve Latin Amerika *maquiladoras*'nın (Meksika'nın ABD sınırına yakın topraklarında kurulan, ABD'den gelen parçaların monte edildiği montaj işletmeleri ve atölyeler-ç.n.) doğması ve sosyalizm sonrası Çin ve Doğu Avrupa'da sanayi adacıklarının yaratılmasına kadar, bu süreç hızlanarak ilerlemiştir. Bu şekillenme sadece ağır sanayi işletmelerini değil yeni kuşak mikro elektronik girişimleri de kapsıyor. Metropol sanayisi ve çeperdeki uzak arka bahçe arasındaki geleneksel bölünme, şimdiden büyük ölçüde tarihe gömülmüş durumdadır.

Emek gücünün bu coğrafi reorganizasyonu, aynı zamanda cinsel işbölümünün radikal bir biçimde yeniden işlenmesi anlamına geliyor. Şirketlerin ucuz ve güvenilir emek arayışı, erkek fabrika işçilerinden, sözgelimi Meksika maquiladoras'ın hazır giyim endüstrilerinde ya da Malezya yatırım bölgelerinin mikroçip montaj fabrikalarında istihdam edilen sözde uysal/yumuşak başlı ve kolayca işten atılabilen kadınların 'kıvrak parmakları'na geçişi gerekli kılmıştı. Bu kadın işgücü büyük ölçüde evde, tecrit edilmiş halde çalışacak şekilde örgütlenmiştir ve erkek

iş gücünü desteklemek için ücretsiz ev işi yapmaya devam etmektedir. Elektronik, tekstil, hafif motor gibi birçok sanayinin küreselleşmiş montaj hattı büyük ölçüde, ulus ötesi müteahhitleri ve taşeronları, yeni ev-fabrikaların berbat koşullarının sorumluluğundan kurtaran uzun ve karmaşık zincirlerle birbirine bağlayan bir ev ekonomisidir.

Kadınların gölge emeğinin daha da karanlık yönleri var. Silvia Federici, Mariarosa Dalla Costa, Maria Mies ve başkaları, küreselleşmenin itici gücünün sadece işletmelerin kitlesel sanayi işçilerinin militanlığından kaçma çabası değil, aynı zamanda yeniden-üretken emek gücüne karşı Birinci Dünya'nın feminist isyanından kaçma ve onu kullanma çabası olduğunu öne sürüyorlar. Seks ticareti, pornografi endüstrisi, çöpçatanlık şirketleri ve evlat edinme pazarındaki ulus ötesi patlama, "tıpkı imalat sürecinin bir kısmını serbest yatırım bölgelerine ihraç etme stratejisinde olduğu gibi, sermayenin muazzam miktarda yeniden-üretim işini ihraç ettiğini" gösterir.

Bütün bu stratejik yer değiştirmeler, çok gelişmiş nakliye ve iletişim araçlarına bağlıdır. Özellikle elektronik enformasyon sistemleri, ulus ötesi şirketlere denetimi merkezileştirirken, işlemlerini merkezsizleştirme olanağı tanır. Toronto'daki bürolarında idareciler bilgisayar monitörlerinde windows programlarını açarak, Seul'deki fabrikalarda makine operatörlerinin performansını izlerler. Ford'un 'dünya otomobili' gibi ürünler için imalat stratejileri, modüler parçaların standardizasyonunu kusursuzlaştırmak kadar, farklı kıtalardaki işletmelerde üretim akışlarını koordine etmek için de telekomünikasyona bel bağlar. Bunlar hızlı, ucuz nakliyeye ve basit rutinlerin vasıfsız işçiler tarafından gerçekleştirilebileceği bilgisayarlı otomasyona bağlıdırlar. Benetton gibi küresel ev işi sanayileri, satıcıları alıcılara bağlamak, üretim ile stokları uyumlulaştırmak, dağınık yerlerdeki işçileri gözetlemek ve hiyerarşilerinin her halkasının arz et-

tiği ürünün kalitesini ve hızını kontrol etmek için bilgisayar ağı kurmuşlardır. Aynı mantık değişik ölçülerde, Kanada süpermarketlerinin Afrika'dan gelen yeni kesilmiş çiçekler satmasına ya da Bonn ve Tokyo'daki seyahat acentalarının Tayland ve Filipinler'de seks turları satmalarına olanak tanır. Tüm alanlarda, Meksika otomobil fabrikaları, Kenya tarım plantasyonları ya da Bangkok genelevlerinde üretim hala zahmetli, uzun süreli, fiziksel emeğe bağımlı olsa da koordinasyon ve kontrol, uzaklıkları aşan ve maddi ufukları hiçe sayan hızdaki iletişim akışları yoluyla sağlanır.

Küresel Kalpler ve Kafalar

Üretimin küresel yeniden yapılandırılması, tüketimin de aynı ölçüde küresel yeniden yapılandırılmasıyla tamamlanmıştır. Çünkü sermayenin metropoldeki kitlesel işçinin ücret ve sosyal haklarını geriletmesi Birinci Dünya'nın iç pazarlarındaki kitlesel tüketimi zayıflatmıştır. Dolayısıyla iş dünyası gözlerini ihraç pazarlarına ve Güney'in kalabalık yığınlarına çevirmiştir. Bu bölgeler o kadar kalabalık bir nüfusu barındırmaktadır ki sadece sanayileşmenin doğrudan kaymağını yiyen nispeten küçük idari ve profesyonel tabaka kapitalizmin lüks tüketim yörüngesine çekilebilse bile bu, Kuzeyli işçilerin eriyen alım gücünü fazlasıyla dengeleyecek bir pazar yaratmaktadır. Mallarını Güney Afrika'nın siyah mahallelerine ve Latin Amerikan *barrio*suna (ABD'de Latin asıllıların yaşadığı mahalleler- ç.n.) girebilecek kadar ucuz satabilen sanayiler- sigara, alkolsüz içecekler, kaset vb.- için kar potansiyeli oldukça yüksektir.

Ancak tüketiciliğin daha önce ekonomik marjinallik sınırlarına itilmiş olan bölgelere küresel bir şekilde yansıtılması, ihtiyaç ve arzuların, kültürel gelenekler, dinsel yasaklar, beslenme alışkanlıkları, cinsel kurallar, kendi kendine yeterlilik geleneklerinin de yeniden yaratılmasını gerektirir. Daha ileri boyutlara

varmış olmakla birlikte bunu, yirminci yüzyılın ilk kısmında Avrupa ve Amerikan proletaryasının yaşadığı deneyime benzetebiliriz. Bu süreçte, yoğunlaşmış mülkiyet, yatay ve dikey entegrasyon ve teknolojik donanımlarıyla öncü örgütlenmeler büyük medya şirketleriydi. Bu 'küresel köyün efendileri' artık 'kültür emperyalizmi' tezinin klasik formülasyonundaki gibi sadece Kuzey Amerikalılar değildir. ABD eğlence ve enformasyon şirketleri hala genelde üstün bir yer tutmakla birlikte, bu sanayilerin kendileri bir ölçüde küreselleşmiş ve Avrupa, Japon ve hatta Latin Amerikan hisselerini de içine almıştır. Pazara yeni açılan Moskova'daki en popüler pembe dizi, 'Zenginler de Ağlar' bir Brezilya yapımıydı.

Ama mülkiyetleri kime ait olursa olsun bu şirketler, Adorno ve Horkheimer'ın gezegeni kaplayan 'kültür sanayisi', küresel öznelliğin ulus ötesi sermayenin çıkarlarına uygun olarak yeniden kurulmasının kritik failleri olmuştur. Filmler, programlar, müzik, videolar gibi ürünler en kusursuz küresel metalardır; anında yayınlanabilir, çabucak unutulur ve üretimin maliyet ve risklerini karşılayabilmek için dünyanın her tarafında izleyicileri olmasını gerektirir.

Bu metalar ayrıca küresel pazarlama kampanyalarının da araçlarıdır. 1960'lar ve 1970'lerde televizyonların tüm dünyada evlere girişi, çokuluslu şirketlere Avrupa, Kanada, Latin Amerika ve Asya'da eşgüdümlü reklamcılık için gerekli iletişim altyapısını sağladı. 1980'lerde Theodore Levitt gibi iş idaresi gurularının geliştirdikleri bu tür küresel pazarlama stratejileri, büyük reklam ajanslarının amentüsü oldu. Bu stratejiler, hem gelişmekte olan ülkeleri reklamcılık üzerine konan yasakları kaldırmaya zorlayan güçlü kampanyalarla hem de bu tür tüm engelleri fiilen aşabilecek teknolojilerin kullanılmasıyla desteklendiler. Uydu dalgaları ve video oynatıcılarla Endonezya, Zaire ve Kolombiya'nın köylerine taşınan Arnold Schwarzenegger ve Pa-

mela Lee, kolalı içeceklerin, kaslı vücutların, yüksek teknoloji silahların ve tangaların çekiciliğine adanmış tüketim devrimlerinin askerleri gibi iş gördüler.

Reklamcılığın bu evrenselleşmesi pazarların yoğunlaşan parçalanması ve kastlaşmasıyla at başı gitti. New York, Rio de Janeiro, Paris ve Bombay'daki tüketici seçkinlerin birbirleriyle, her şehirde komşu bloklara doluşan evsizlerden daha çok ortak yana sahip olduklarını varsayan ajanslar, dünyanın tüketim kuşaklarının gözetlenmesi için her zamankinden daha karmaşık teknolojilerden yararlandılar. Aynı zamanda ayrıntılı antropolojik, etnografik ve piyasa araştırmaları ışığında, özenle planlanmış kampanyalar düzenlediler. Arif Dirlik, "nasıl gerilla savaşçısı kontrol sağlamak için üzerinde savaştığı araziyi bilmek zorundaysa" diyor, "günümüzün çokuluslu şirketi için de aynı şey geçerlidir. Bizim arazimiz bütün dünyadır." Bu iş-idaresi 'gerillası' dünya pazarının şu anda 507 adet bilinçdışı mikro tüketim ihtiyacı tipine çapraz göndermeyle, 304 coğrafi tüketim bölgesine ayrıldığını, "bilgisayarda mikro-haritalandığı"nı iddia ediyor: "Bu haritalamanın genişletilmesiyle, en özerk ve aykırı arzular bile, pazarın genişlemesi yararına yeniden kurulabilir... kalpleri ve kafaları kazanmalıyız. Bu görev, sonsuz bir süreç halinde yaratma ve yeniden yaratma ile başarılabilir." Bu "kalpler ve kafalar" kampanyasının en gelişmiş ifadesi, standart Hollywood tarzı enfo-eğlence olarak kalırken, medya grupları da metalara ve pazarlama araçlarına dönüştürmek için bütün gezegenden temalar; dünya müziği, etnik sanatlar, Üçüncü Dünya sineması vb. toplarlar. Disney ve MTV'nin acımasız tek-kültürlülüğü, Tayvanlı çiftçilerin zengin halk türküleri ve Hindistan bhanga dansının çok kültürlü izlerinden etkilenmiştir. Bu eklektizm, popüler kültürün bazı gözlemcilerinin, yeni kozmopolit küresel çarşının çeşitliliği ve melezleşmesini coşkulu bir şekilde övmelerine neden olmuştur.

Marx'ın gördüğü gibi, dünya pazarının ihtiyaçlar ve hazların çeşitlenmesini ve incelmesini beraberinde getirdiği doğru. Bir bakıma, gerçekten de yeni ufuklar ve öznel olanaklar açıyor. Ama günümüzde bu sürecin yığınla övgüsünde gözden kaçırılan şey, temelde yatan mantığın korkunç tekdüzeliği, görünürdeki tüm farklılaşmanın altında yatan olağandışı sistematizmdir. Sistemin buyruğu çok açık. İnsani her özlem, arzu ve yaratıcı istek meta biçimi içinde kendine bir yer bulacaktır: Bunu reddedenler ise unutulup gitmeye mahkum olacaklardır.

Tüm Dünyanın Paranın Komutası Altına Girmesi

Sermaye küreselleşmeyle birlikte ulus devletin de kabuğunu çatlattı. Fordist çağda birikimin toplumsal koşullarını Birinci Dünya'da Keynescilik, Üçüncüsü'nde yeni sömürgeci modernleşme ile planlamak ve güvence altına almak için ulusal hükümetler kaçınılmazdı. Ancak 1960'lar ve 70'lerin toplumsal mücadeleleri bu düzenlemeleri tehdit etmişti. Toplumsal hareketler Üçüncü Dünya'da devrimci iktidarlar kurmaktan, Birinci Dünya'da 'bütçe krizleri'ne kadar, iş dünyasının kamu harcamaları üzerindeki kontrolünü çeşitli ölçülerde aşındırmışlardı. Sermayenin yanıtı, toplumsal kontrolü ulusal sınırların dışına taşımak oldu. Son on yıl boyunca, bir dizi bölgesel ve küresel ticaret anlaşması; NAFTA, Maastricht, GATT ve DTÖ'nün kuruluşu ulusal politikayı, sermayenin sınırsız hareketliliği, ulusal düzenlemelerin kaldırılması, özelleştirme ve serbest piyasalar lehine ulusları aşan anlaşmalara tabi kıldı. Böylesi anlaşmalar bir başka mekanizma, uluslararası finans piyasaları aracılığıyla, sermayenin küreselleşme sürecinde zaten kazanmış olduğu ulus ötesi düzeyde bir disiplini, birçok yolla resmileştirip sağlamlaştırıyordu.

1960'lardan beri finansal piyasaların genişlemesinde bir patlama yaşandı. Bu bir dizi faktörün sonucuydu: Bretton Woods anlaşmasının çöküşü ve dalgalı kurun tesis edilmesi, Euro-dolar

gibi offshore ya da devletsiz paranın öneminin artışı, bankacılık, menkul kıymet borsaları ve mali kurumların eski düzenlemelerinin kaldırılması ve yeniden yapılandırılması, eskisinden çok daha gizli kapaklı spekülasyon yöntemlerinin bulunması ve IMF ile Dünya Bankası gibi dünya çapındaki finans kurumlarının güçlerinin artışı. Arthur MacEwan'ın işaret ettiği gibi, bu durumda yeni olan sermayenin mali akışlarının önemi ve karşılıklı bağımlılığı değil, bütünleşme derecesi, işlem hızı ve devlet kontrolünden kaçma kapasitesiydi.

Tekrarlarsak, bu gelişmeler "bankacılık ve finansı, kapitalist ekonominin diğer bütün sektörlerinden daha çok değiştirmiş olan" enformasyon teknolojisinin genişlemesinden ayrılamaz. Bilgisayar ve telekomünikasyon bütün gün gezegen çapında yatırım etkinliğine izin vererek, transfer maliyetini azaltarak, işlemler için ortak bir dijital ortam yaratarak ve para kurumları arasında kaynaşma ve birleşmeleri kışkırtarak, mali akışları inanılmayacak kadar hızlandırır. Rakipler arasında birkaç saniye önceden alınan bir bilginin bile milyar dolarlık karlara yol açtığı bir sektörde, enformasyon sistemleri hiç de nükleer silahları yönetenlerinkinden daha az karmaşık değildir. Elektronik ticaretle ilgili bir araştırmacının dediği gibi "Bu, insanların sığınaklarda oturup... düğmelere bastığı ve işlerin yürüdüğü modern savaşla hemen hemen aynı şey."

Bu sanal finans dünyası, maddi üretimden hem giderek ayrılıyor hem de daha büyük önem kazanıyor. Altmışlar ve yetmişlerin savaşımları yayılırken, finansal işlemler sermaye için krizden bir kaçış yolu olarak çok önem kazanmıştı. Üretim birimleri ve pirinç tarlalarında kontrolü yitirmekle yüz yüze kalan birçok ticari işletme, çamur, kan ve asi bir emek gücüyle dolu maddi dünyayı terk etmiş, sadece yeni üretim alanları aramak için değil kendini madden tasfiye ederek tamamen spekülatif etkinliğe girmek için kaçmışlardır. Paranın bu siberuzaya göç etme-

si, arkasında terk edilmiş fabrikaların ve yıkılmış yerel toplumların alışılagelmiş izlerini bıraktı ve emeğin sermayeye karşı koyma kapasitesini azaltan çok sayıda iş kapısının kapanmasında büyük bir etken oldu.

Para piyasaları, maddi üretime yapılan yatırımların yeniden karlı hale gelmesi için toplumsal harcamaların azaltılmasında vazgeçilmez bir rol oynadı. Önceden, ulusal ekonomilerin mali araçları en başta ulusal hükümetlerin elinde bulunuyordu. Ama hükümetler kendi işçilerini disipline etmeyi başaramayınca, küresel para bu tür düzenlemeleri aşıp geçti. Ulusal paraların değerlenmesiyle birlikte, faiz oranları ve kredibilite uluslararası yatırımcılar ve spekülatörler tarafından belirlenmeye başlandı, ekonomik kontrol bütün gezegenin mali sistemi içerisine yayıldı. Eskiden bütçe açıkları yoluyla patronların ve işçi hareketlerinin taleplerini karşılayan ulusal, bölgesel veya yerel yönetimler, şimdi kredilerinin devamı ve paralarının istikrarının, kemer sıkma programlarının yürütülmesine bağlı olduğunu anlamışlardı. Christian Marazzi'nin dediği gibi, "Kredi notları ve parasal istikrarı koruma ihtiyacı ulusal devletlerin manevra alanlarını, ulusal politikaların yürütüleceği alanları çok belirgin bir biçimde daraltmıştı. Bütün yönetimler ve muhalefetler, uluslararası mali kemer sıkma rejiminin dayattığı dar bir alana sıkışmıştı." İç politikanın yaşamsal alanları, Cleaver'in deyimiyle "ortalama işçinin hemen hemen hiç görmediği uluslararası mekanizmalara" giderek daha çok bağlanmaktadır.

Bu parasal disiplinin içyüzü, Dünya Bankası ve IMF'nin 1970'lerin büyük ölçekli ulusal kalkınmalarının maliyetini karşılayamayan Üçüncü ve İkinci Dünya devletlerine dayattığı 'yapısal uyum programları'nda (YUP) görülebilir. Ancak borç krizi resmen IMF himayesine alınan ekonomilerle sınırlı değildir. Küreselleşmede dikkati çeken, para piyasalarının baskısıyla eski Birinci Dünya'nın tam kalbinde YUP tarzı önlemlerin nasıl

kendiliğinden kabul edildiğidir. 1975-76 New York bütçe açığı krizinden, ABD ve İngiltere'de Reagancı ve Thatchercı monetarist politikalara, 1982'de Fransa'da Mitterand'ın sosyalizminin mali baskılar karşısında geri çekilmesine, bütçe açıklarını azaltma adına Yeni Zelanda ve Kanada refah devletlerinin çökertilmesine kadar, dünya piyasalarının dayatmaları parlamenter rejimlerin görünürdeki siyasi renklerine aldırmadan, subvansiyonların kaldırılmasını, özelleştirmeyi, ücretlerin düşürülmesi ve sosyal harcamaların azaltılmasını dikte etmişti. Sermaye, mali kontrolü ulusal hükümetlerin ellerinden alıp, küresel mübadelelerin elektronik düğüm noktalarına yayarak, ekonomik gücünü stratosferde ulus devletin sınırları içinde yapılan tercihlerin uzanamayacağı bir yörüngeye başarıyla yerleştirmiştir. Böylece üretim araçlarının özel mülkiyetinin özünde varolan demokrasinin yadsınmasını yeni bir boyuta taşımıştır.

Savaşın Dirilişi

Dünya pazarının asıl disipline edici aracı her zaman kaba kuvvettir. Savaş, kapitalist kontrol için sermaye dolaşımını yeni topraklara yaymanın, muhalefeti bölmenin ve pazar işlemlerine yönelik herhangi bir tehdidi ortadan kaldırmanın bir aracı olarak her zaman yaşamsal bir öneme sahiptir. Bu nedenle 1945'den bu yana sermayeye yönelik bir dizi askeri engelleme ve tehdidin; Kore, Çin, Cezayir, Küba, Mozambik, Rodezya, Angola ve en önemlisi kısmen kendi halkının muhalefetiyle imparatorluk gücünün yenilgiye uğradığı Vietnam'ın önemi küçümsenemez.

Küresel komutanın geçerli bir aracı olarak askeri gücün dirilmesi, sermayenin yeniden yapılanmasının önemli bir parçası olmuştur. Özelleştirmeler ve sosyal düzenlemelerin kaldırılması esnasında, kapitalist devletin güçlendirilen birkaç yönünden bir tanesi de güvenlik aygıtıdır. Dünya pazarının başlıca işleticisi olma konumunu koruyan ABD'de Pentagon, yurttaşlarının ken-

dilerini yabancı topraklardaki savaşlarda feda etmekteki gönülsüzlüğünü aşmanın yollarını araştırmıştır. Bu noktada iki yol izlemiştir. Bir yanda, büyük ölçüde otomatikleşmiş, uzaktan kumandalı savaşlara yetenekli yüksek teknolojili silahlar; cruise füzeleri, Yıldız Savaşları sistemleri, ilk darbeyi indirecek nükleer roketler, 'hayalet' uçaklar geliştirilmiştir. Öte yandan Afganistan, Kamboçya, Namibya, El Salvador, Guatemala ve Nikaragua'da uygulanan düşük yoğunluklu, örtülü savaşlar ve paralı asker kullanımı.

Her iki stratejide de komuta-kontrol, iletişim ve istihbarat kapasiteleri yaşamsaldır. İster CIA mesajlarını Virginia'dan Costa Rica ya da Kamboçya'nın yağmur ormanlarına gönderen 'karanlık' uydu sistemleri, isterse Stratejik Savunma İnisiyatifi'nin yörüngedeki platformları aracılığıyla yerküreyi sürekli gözetleyen yapay istihbaratları olsun, savaşın yeni biçimleri her yerin gözetim altında tutulmasını, zamanlamanın mükemmel olmasını, geniş bilgi aktarımını ve hedeflerin hassas nişanlanmasını gerektirmektedir. Küresel savaş alanında üstünlük arayışı, enformasyon çağının en zehirli teknolojik sarmaşıklarının çiçek açmasını beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda, enformasyon kontrolü içerde de önem kazanmıştır. Vietnam Savaşı'nın Amerika'daki televizyon izleyicileri yüzünden yitirildiği inancına kapılan Pentagon ve müttefikleri, kriz anında kamuoyunun kontrol edilmesi üzerinde gitgide daha çok kafa patlatmaktadırlar. Bu tartışmalar Falkland Adaları savaşında, Libya'nın bombalanmasında ve Grenada ile Panama'nın işgallerinde meyvelerini vermiştir. Burada büyük teknolojik üstünlüğün izin verdiği çok hızlı işlemlerle birlikte, ticari tarzda imaj yönetimi, askeri pazarlama, basın çalışanlarının kontrolü, sansür, engelleme ve propaganda iç muhalefeti büyük ölçüde bastırmayı başardı.

Ancak yine de bu adımlar Körfez Savaşı ile olgunlaşacaktı. Burada, Hamid Mowlana'nın dediği gibi, "Savaş tutumunu bes-

leyen propaganda ve iletişim teknolojisi eski çatışmalarda görülmeyen yeni bir boyut almıştı." Çokuluslu sermayenin paralı askeri olarak hareket eden ABD, kendisine bağımlı eski Irak rejiminin dünya petrol stokunu kontrol etme girişimini ezici bir enformasyon gücünü harekete geçirerek engelledi. Üstün silahlar, üstün istihbarat toplama, radarları köreltme, hayalet teknolojileri, bilgisayar virüsleri göndermek, düşman radar sistemlerinin imha edilmesi müttefik kuvvetlere savaş alanında kesin üstünlük kazandırdı. Bu arada, 'kuvözde bebek' hikayeleri uydurmak, gecegündüz basın toplantıları ve bültenler, savaş alanında röportajlar ve sahte yurtseverlik gösterileri dahil yoğun bir medya kampanyası, iç ve dış kamuoyunun savaşa desteğini kazanmayı amaçlıyordu. Irak'ın sivil telekomünikasyon ve diğer enformasyon tesisleri hedef alınıp, propaganda savaşındaki benzer silahlardan yoksun bırakıldı. Özetle, cephe ve ülke içinde cephe gerisindeki hatlar, enformasyon kontrolü rejimiyle birbirine bağlandı.

Bir anlamda içerdiği olağandışı şiddetle birlikte, bütün savaş bir iletişim eylemi olarak kavranabilir. Aslına bakılırsa, bomba vizörlerinden çekilen video görüntüleri aracılığıyla dünyaya gönderilen mesaj, dünya pazarının hassas bir biçimde ayarlanmış denge ve akışlarına herhangi bir müdahalenin yıldırım hızıyla ezileceğiydi. Başkan Bush'un salt diplomatik değil, politik-ekonomik bir dönemi de simgelediği anlaşılan 'yeni dünya düzeni'ni ilan etmesinin Körfez Savaşı'nın hemen arkasından gelmesi hiç de rastlantı değildir. Aslında küreselleşmenin mantığı savaşınkiyle aynıdır; sermayenin, bütün direniş noktalarını imha ederek yeni bir birikim çevrimini başlatması.

Sınıf Bileşiminin Bozulması Olarak Küreselleşme

Clinton yönetiminin ekonomik danışmanı ve eski Çalışma Bakanı Robert Reich tarafından, *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism* adlı kitabında küre-

selleşmiş sermayenin itikadı açıkça dile getirilmiştir. Reich, ulusal temellerin tamamen aşılmasından sonra servet yaratımının, sadece bilgisayarlar, faks, telefon ve video ağlarının kablolarıyla bir arada tutulan göçebe şirketlere bağlı olduğunu öne sürüyor. Ulus devletlerin kendi yazgılarını kontrol etme kapasiteleri, bu seyyar şirketlerin yatırımları için cazip enformasyon otoyolları gibi altyapıların yaratılmasıyla sınırlıdır. Sermaye, işgücünün eski bölgesel dağılımının yerine ulus ötesi bir işbölümünü koymuştur. Böylece sermayeye cazip görünebilen ülkeler ya da bölgeler ya da şehirler, yüksek ücretli 'sembolik analitik' iş alanlarını, yeni teknolojilerin tasarım ve geliştirilmesinin parçası olan bilgiye dayalı istihdam olanaklarını çekecektir. Bunu yapmayanlar ise otomasyon ve küresel ucuz emek tarafından değersiz kılınmaya mahkum olan sanayi ve rutin hizmet işçilerinin yığıldığı çöplükler haline gelecektir.

Reich, ayrıcalıklı 'sembolik analistler', işsiz hizmet ve sanayi çalışanları sınıflarının derinleşen sefaletinden uzaklaşmak için kendi kalelerine çekilirken, bu bölücü mantığın ABD'nin toplumsal dokusunu nasıl etkileyeceği konusundaki kaygılarını ifade etmiştir. Ancak onun penceresinden bakınca dünyanın geri kalanı pek görünmüyor ama küreselleşmeyle ilgili bakış açısı hem kaçınılmazlıktan söz ediyor hem de iyimserlik saçıyor. Büyüyen ticaretin ve uzmanlaşmanın izin verdiği servet birikimi, ne denli eşitsiz bölünürse bölünsün, damla damla aşağıya sızarak, önünde sonunda küresel yaşam standartlarını yükseltecektir. Sermayenin en ileri sektörlerinin terk ettiği sanayi işlerini üstlenen bölgeler bile, geçmişteki tarım ağırlıklı durumlarından daha iyi olacaklardır. Reich, küreselleşmenin anlamsız bir oyun olmaktan çok "insan becerileri ve bilgisinin sonsuzca genişleyen alanı" olduğunda ısrar ediyordu.

Günümüzün teknoloji ve ticaretinin şaşırtıcı servet-üretme yetileri konusunda haklı. Ancak çözümlemesi iktidar unsurunu,

kapitalist küreselleşmenin özünde yatan stratejik mantığı atlıyor. Kapitalist dünya pazarının büyümesi, işbölümünü genişleterek üretkenlikte büyük artış sağlıyor. Aynı zamanda, emekçilerin bölünmesini de arttırarak, işçileri birbiriyle rekabete iterek, küresel servetin artan bir kısmını kendisine ayırıyor. Toplumsal artık büyürken, sermayenin o artığı kendine mal etme kapasitesi de büyür. Kapitalist küreselleşmenin "sonsuzca genişleyen alanı" insan becerileri ve bilgisinin değil, insanlık dışı kar ve sömürünün alanıdır.

Sermaye, coğrafi uzaklık, devlet düzenlemeleri ya da kendine yeterlilik nedeniyle önceden erişilememiş ya da tecrit edilmiş emek gücü depolarına ulaşıp bunları birbiriyle rekabete sokarak, yedek işsizler ordusunun yaratılması şeklindeki klasik stratejisini şimdi dünya çapında tekrarlayabilir. Bu bağlamda, şirketlerin küresel göçebeliği, ücretler ve toplumsal koşulların bırakın düzeltilmesini, varolan düzeylerinin bile korunması talebinden kaçınmak ve kurtulmak anlamına gelir. İşçilerin karşısındaki seçenek şirketlerin isteklerine razı olmak ya da artık cisimsiz olan üretim araçlarının, yazılım programları ve iletişim santrallerinin taşınıp gitmesidir. Dünyanın tüm işçilerinin, birbirleriyle rekabet halinde daha ucuza çalışmaya zorlandıkları, Jeremy Brecher ve Tim Castello'nun deyimiyle bir "dibe batına yarışı" başlatılmıştır.

Yatırımın gezginliği işgücü hiyerarşisindeki konumları da sık sık alt üst etse de, genel eğilim bir bütün olarak dünya proletaryası karşısında sermayenin gücünün artmasıdır. Reich, küreselleşmenin yüksek teknoloji, finans, iletişim ve enformasyonla ilişkili genellikle beyaz ve erkek bilgi işçilerine sıra dışı bir önem yüklediği konusunda haklı. Küresel ağların kesişim noktalarında yoğunlaşan bu kesim, sermaye açısından güvenilir, ayrıcalıklı bir işgücü tabakası oluşturmaktadır. Ama 'sembolik analistler'i küreselleşmenin vazgeçilmez aktörleri olarak gören bu çözümleme, yerlerine daha ucuzlarını bulabildiğinde, serma-

yenin yuppileri cankurtaran sandalından ne kadar hızla atacağını hesaba katmaz. Kuzey Amerikalı bilgisayar programcıları, Litvanyalı ya da Hintlilerin rekabeti karşısında daha ucuza çalışırlar. Mimarlar, mühendisler, profesörler, ev-ofislerde bilgisayarla çalışabilen herkesin, her zaman gezegenin herhangi bir yerinden transfer edilen daha ucuz hizmetlerle devreden çıkarılabileceğini bildiklerinden, sembolik analistler bile küreselleşmenin soluğunu enselerinde hissederler. Küreselleşmeden asıl faydalananlar sembolik analistler bile değil, Reich'in adını hemen hiç anmadığı bir güçtür: Ulus ötesi sermaye.

Sembolik analistlerin altında, birkaç hafta içinde Oregon'dan Lima'ya, oradan Cakarta'ya kadar sıçrayan iş alanları açabilecek bir yatırım akışının belirsizliği içinde çalıştırılan sanayi ve hizmet işçileri kitlesi vardır. Bu manevra bugüne kadar, Doğu Asya gibi seçilmiş büyüme alanlarındaki emeğin yararına Kuzey'deki sanayi işçilerine karşı uygulanmıştır. Ne var ki bu yolla ücret indirimi evrensel olarak tekrarlanabilecek bir süreçtir. Meksika ya da Güney Kore'nin sendikalaşmış işçileri, kendi işlerinin Bangladeş ya da Endonezya ya da Çin'e kaydırıldığını görüyorlar, emek buralarda da örgütlendiğinde, bu kez iş alanları Vietnam'a aktarılıyor. Latin Amerikalılar beklenen yatırımların Doğu Avrupa'ya kaydığını görüyor. Sanayisizleştirme turunda belli bir noktada çember tamamlanır, eski metropollerde çok derin yoksulluk alanları yaratılır ve eskiden çevre alanların ucuz işgücüne yönelen sermaye bu kez başlangıçta kaçtığı yere geri döner: İskoçya ve İrlanda sanayide şimdi Asya'nın bazı yerleriyle karşılaştırılabilecek ücret düzeyleriyle, Japon ve Kore yatırımlarını çekiyor.

Yeni küresel hiyerarşinin dibinde, sermayenin ücret, çalışma adetleri ya da doğal kaynaklar gibi beklentilerine uymayan bölgeler ve kültürlerde, istenmeyen artık emek gücü depoları yatıyor. Hala daha çok Güney'de bulunmakla birlikte, salt buralara

özgü olmayan, tarım ve gıda şirketleri ve IMF'nin tarımsal yeniden yapılandırmasıyla topraktan koparılan ama servetin dolaştığı elektronik yolların geçmediği bu toplumlar, uyuşturucu ticareti, fahişelik, organ ticareti, egzotik hayvan ticareti, silah kaçakçılığı ve diğer kaçak ekonomiler ağıyla varlıklarını sürdürmektedirler. Bu umutsuz önlemler işe yaramadığı ölçüde Somali, Liberya, Çeçenistan, Afganistan ya da Bosna gibi; etnik, milliyetçi ya da din savaşları için uygun bir zemin olan ağın deliklerinden bir sefalet ve rezalet çukuruna düşüyorlar. Kaos düzeyi denetimden çıkma tehlikesi yarattığında ya da ciddi yatırım fırsatları devreye girdiğinde, uluslararası 'barışı koruma' müdahaleleri gündeme geliyor.

Onların başlarına gelenler, örneğin kıtlık ve sokak savaşları uydu kanallarıyla anında yayınlanarak daha şanslı yerlerde yaşayan diğerlerine azla yetinmeleri, boyun eğmeleri, daha çok çalışmaları, sahip olduklarına şükretmeleri için bir uyarı olarak gösteriliyor. İster Mogadişu, Saraybosna, Kabil, Monrovia, Grozni, ister orta-güney Los Angeles'ta olsun, kapitalist küreselleşmede böylesi sahneler istisna değil, kuraldır. Aslında bunlar, işçiler arasında dünya çapında rekabeti arttırarak sermayeyi güçlendiren, işçi sınıfının sınıf bileşimini bozma stratejisinin nihai sonuçlarıdır.

Yeniden Şekillenme Olarak Küreselleşme

Bu parçalama stratejisinin etkisi küçümsenmemelidir. Bununla birlikte, küreselleşmeyi sadece kapitalizmin zaferi olarak kavrayan çözümleme eksiktir. Aslına bakılırsa, son on yılın öne çıkan özelliklerinden birisi, ulus ötesileşmenin yarattığı koşullardan beklenmeyen muhalefet akımlarının doğmasıdır. Bu muhalefet anaforları, Zapatistaların Meksika'da neo-liberal kalkınma şovuna meydan okuması gibi, sık sık piyasa kuvvetlerinin zafer kazandığının sanıldığı yerlerde oluşmaya başladı.

Önceki bölümde tartıştığım gibi, günümüzde kapitalist boyunduruğun boyutları, bu tür muhalefet hareketlerinin artık sadece dolaysız üretim noktalarında yoğunlaşmadan, bir bütün olarak topluma yayılması anlamına geliyor. Şirket küreselleşmesine karşı savaşlar ücretli işçileri içine aldıkları gibi, ücretsiz emeği de içine alır: Sosyal hizmetlerin kaldırılmasına direnen kadın örgütleri, kamu harcamalarının kesilmesine karşı çıkan öğrenciler, gelişigüzel atık boşaltma alanlarının ve hidroelektrik santral projelerinin ekolojik tahribatını reddederek, toprak, kır ve kent topluluklarının tahliyesine direnen yerli ve köylü halk hareketleri. Bu direnişlerin çeşitliliği ve onları bölen çelişkilerin niteliği, mahalle, şehir ya da bölge ölçeğinde bile işbirliği ve eşgüdümü zorlaştırırken, uluslararası çapta bu bölünmeler aşılmaz gibi görünebilir.

Gene de yeni karşı hareketler sektör-ötesi ve ulus-ötesi karşılıklı ilişkiler kuruyorlar. Bu kısmen, sermayenin kendisine dünya çapında bir hareket özgürlüğü yaratırken, muhalefet hareketlerini coğrafi olarak ayıran bazı engelleri de ortadan kaldırmış olması sayesinde gerçekleşiyor. Sermaye Üç Dünya'yı tek bir birikim düzlemine çökertirken, eskiden ayrık olan çalışma, mülksüzleşme ve savaşım biçimlerini birbirlerine tanıtmıştır. Bu yüzden, ABD ve Avrupa'da sanayisizleşmeye 'az gelişmiş' dünyadakilere benzeyen toplumsal hareketler eşlik ederken, büyük ölçekli imalatın Kore, Brezilya ya da Güney Afrika'ya yayılması, bir zamanlar metropole özgü kitlesel-işçi savaşımları türlerinin oralarda da doğmasıyla sonuçlanmıştır. Birçok yazar 1992 Los Angeles isyanları ile Latin Amerika kent ayaklanmalarındaki benzerlikleri kaydetmişti. Daha genel olarak, kamu hizmetlerinin yok edilmesi ve hükümetlerin ulus-üstü mali akışlara boyun eğmesi, proletaryaya özgü ortak bir dil yaratmaya başlarken, neo-liberal politikaların küresel boyutta dayatılması Varşova'dan Kahire'ye kadar ücretli ve ücretsiz emeğin deneyiminde ortak yönler yaratmıştır.

Bu deneyim alışverişi Üçüncü Dünya'nın sanayileşmesi, savaş ve çevre felaketlerinin harekete geçirdiği büyük göçmen ve mülteci akışlarıyla yoğunlaşmıştır. Yasal ve yasadışı yollardan gerçekleştirilen bu muazzam insan hareketliliği, dünya şehirlerini kozmopolit deneyim, şaşkınlık, karmaşa ve çok uzun süredir yerleşik olan sömürgeci bakış açılarına meydan okuma potalarına dönüştürmüştür. Sermaye her yerde bu sürgünleri küreselleşmenin 'yeni köleleri' haline getirerek, bir başka ucuz emek kaynağı olarak işe koşmaya çalışmıştır. Bununla birlikte göçmen işçiler; Almanya'daki Türk otomobil işçileri, Kanada'daki Filipinli dadılar ve Pencaplı çiftlik işçileri, California'daki Meksikalı duvarcı ustaları ve temizlikçiler aynı zamanda savaşım geleneklerini de getirmiş ve genelde yeni militanlıkların kalbinde yer almışlardır. Yerleşik sendika ve toplumsal hareketlerin ırkçılığına meydan okumuş ve uluslararası ilişkinin yeni halkalarını oluşturmuşlardır.

Ayrıca sermayenin iletişim araçlarını yaygınlaştırması, bu ilişki kurma sürecine bilmeden yardımcı olmuştur. Sermaye kendi ulus ötesi dolaşımının otoyollarını yaratarak, istemeden gezegenin farklı yerlerindeki hareketler arasında haber, diyalog, tartışma ve desteğin küresel karşı-akışının yollarını da açmıştır. Bir ölçüde, metaların dolaşıma girdiği aynı iletişim kanallarında savaşımlar da dolaşıma girmektedir. Bütün iyi bilinen filtreleme ve sansür mekanizmalarına karşın, şirket ve devlet medyası gerçekten de tüm dünyadan sınıf çatışmalarının kısa sahnelerini ve haberlerini taşıyor. Kimi zaman İsrail'in Beyrut işgali ya da Endonezya'nın Doğu Timor'daki soykırımı gibi bir haber, bir ayaklanmadan, bir bombardımandan ya da bir katliamdan kareler, salt ulusal bağlamda üstesinden gelinemeyecek koşullarla yüz yüze kalan direnişlere ulus ötesi desteğin seferber edilmesinde yaşamsal bir rol oynamıştır. Yerkürenin çok uzak noktalarındaki direniş hareketleri arasındaki ilişkiler ve diyalog, büyük

ölçüde dünya pazarının yaygınlaştırdığı teknolojiler ve uzmanlığı kullanırken, bunları yeniden inşa eden karşı-ağların oluşturulmasına bağlıdır.

Böylece, küreselleşme belirli bir şehir, bölge ya da ulus içerisinde işçileri daha kesin bir biçimde bölerken, çelişkili bir biçimde bir yandan da tüm şehir, bölge ya da ulus sınırları ötesinde ittifaklar kurma olanağını da yaratmıştır. Yerli halk hareketleri tarafından kurulan ulus ötesi bağlarla ilgili olarak, Mariarosa Dalla Costa "işçiler ve yerli olmayanlar, ekolojik hareket militanları, kadın grupları ve insan hakları eylemcileri karmaşık dayanışma eylemlerine çekildiler, dünyanın çeşitli yerlerinden yardım aldılar ve kollandılar" diye yazmıştı. Bu süreçte, "çözümleme ve enformasyon ilişkileri çok daha güçlü bir biçimde kuruldu... çalışanların toplumsal gövdesinin farklı kesimleri arasında bir iletişim ve eylem dokusu"nun yaratıldığı "tüm Amerika Kıtası'nda ve dünyada bir iletişim ve işbirliği çevresi oluşturuldu" diyordu. Bu yeni bağlantılar kapitalist küreselleşmenin ayrıştırma mantığının tersine işliyor. Radyo ve bilgisayar ağlarının sanal aktivizmi ile San Salvador'dan Vancouver'e ya da Manila'dan Kuveyt'e göçen proleterlerin yorucu yolculuklarının arasında bir yerlerde, yeni bir küresel sınıf bileşimi doğmaktadır.

Mücadelenin Enformasyonunu Yaymak

Otonomcu Romano Alquati'nin, işçi sınıfı mücadelelerinin sadece bölgesel ya da ulusal değil uluslararası düzeyde de bir ağ oluşturduğunu öne sürmesinden bu yana yirmi yıldan uzun bir zaman geçti. Bu ağın hem dikey hem yatay olduğunu söylemişti: "Kapitalist üretim ve yeniden üretim devresinin içindeki karşıt sınıf örgütlenmesi açısından dikey; bu hareketlerin kapitalist birikimin içindeki coğrafi dağılım ve ilişkileri açısından yatay. Bir anlamda ağın yapısı, savaştığı kapitalist üretim örgütü tara-

fından belirlenmiştir ama "hiyerarşinin tepesinden tabanına inen enformasyon ters yönde akanla aynı değildir. Sermayeninkiler gibi sınıf mücadelesi ağları da kendi operasyonel enformasyonuna, kendi denetleme mekanizmalarına sahiptir ama kapitalist birikimin hiyerarşik komutasına dayalı süreç baş aşağı çevrilmiştir." Savaşımların bu birleşik dikey-yatay ağı bağlantı noktalarına, "enformasyonun en çok biriktiği ve anti-kapitalist mücadelenin farklı anlarının birleştiği bileşim noktaları"na sahiptir. Bu noktalardan "mücadelenin enformasyonu yayılır." Alquati "savaşım biçimleri, amaçları, içeriği, örgütlenmesi" ile ilgili bu tür iletişimlerin "bir dizi mekanizma aracılığıyla işleyen dolaylı ve karmaşık bir süreç... iletişim halindeki düğümler arasındaki fiziksel uzamsal temasları aşan bir telekomünikasyon biçimi" olduğunu söylemişti. Kuşkusuz, bugün bu bağlantılar sadece metaforik olarak değil, kelimenin gerçek anlamında telekomünikasyonaldır. Otonom medyanın çeşitli ağlarının yaratılması bu ağın gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Beşinci bölümde bu ağların Kuzey Amerika'da nasıl doğduğunu özetlemiştim. 'Öteki küreselleşmenin' önemli bir özelliği, tüm gezegende benzer deneylerin patlamasıydı. Günümüzde mücadelenin özelliklerinden biri, eski İkinci ve Üçüncü Dünyalarda "savaşımın işlemsel enformasyonunu yayan düğüm noktalarının" ne ölçüde yaygın olduğudur.

Üçüncü Dünya'da özerk iletişim ağlarının yaratılması, kuşkusuz sömürgecilik karşıtı savaşımdan ayrılamaz; Cezayir iç savaşında Frantz Fanon'un radyonun rolüyle ilgili olarak yazdıklarını düşünmek yeter. Bu devrimci deneylerin mirası, Üçüncü Dünya'nın ABD'nin küresel medya hakimiyetine meydan okuduğu Yeni Dünya Enformasyon ve İletişim Düzeni'ni doğurmuştu. Ancak bu karmaşık hareket, kısmen sömürge sonrası devlet ve medya seçkinlerinin çıkarları için kullanılmıştı. Bu yüzden içerdeki baskı ve ayrımcılığa bir ölçüde göz yummuş, bu

da onun medya emperyalizmi eleştirisine gölge düşürmüştü. Ancak son yirmi yılı aşkın sürede, ulusal hükümetler özelleştirmeye ve devlet düzenlemelerinin kaldırılmasına boyun eğerken, Güney'de enformasyon eylemciliğinin odağı, bu tür bir devlet-merkezli medya temelinden, yerel ve küresel yöneticilerle savaşım içindeki sektörlerde doğan bağımsız kitle inisiyatiflerinin çoğalmasına doğru kaymıştır: Brezilya'da sokak televizyonu, Kore sendikacılarının video eğitimleri, Güney Afrika'da siyah halkın radyo kanalları. Bunlar genelde mahalle, bölge ve ulusal sınırlar içersinde kapitalist küreselleşmeye karşı koyan hareketler için önemli araçlar sağlamıştır.

Devlet sosyalizminin çöküşünde bu eylem biçimlerinin politik potansiyeli çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmıştı. Dayanışma'nın radyo aktivizmi, samizdat derecikleri, Doğu Avrupa'da yeraltı müziği ve medyası, Stalinist Moskova darbesinin haberlerini yayınlayan bilgisayar ağları ve radyo kanalları, komiserlerin idaresinin yıkılınasında önemli bir rol oynamıştı. Tiananmen Meydanı olaylarının uydu kanallarından yayılan görüntüleri etrafında da benzer ama daha karmaşık bir dinamik ortaya çıkmıştı. CIA'yi bir kenara bıraksak bile, Batı medyasının bu isyanlara karşı nispeten dostça yaklaşması, Tiananmen isyanını özel bir duruma dönüştürdü. Bununla birlikte, bazıları bu isyanın devlet ya da şirket yönetimine düşman olduğunu, Stalinist tecrit kadar neo-liberal küreselleşmenin de karşısına etkili bir biçimde dikilebilecek teknoloji ile tanışıklık ve iletişim teknolojisinin popüler öz-örgütlenme kapasitesini sergilediğini öne sürdüler.

Diğerleri daha kuşkucuydu. Enformasyon yoluyla uluslararası demokrasinin güçleneceğine dair umut dolu gelecek tahminlerinin aksine, nüfusun yüzde 40'ının elektriksiz olduğu ve yüzde 65'inin hiç telefon kullanmadığı bir dünyada, iletişim araçlarına erişimde korkunç küresel sınırlar ve eşitsizlikler görüyorlardı. Anlamlı bir biçimde *Dünya Çapında Set* (World Wi-

de Wedge burada World Wide Web-www.'nin yerine kullanılmış- ç.n.) başlığını koyduğu bir denemede, Peter Golding "iletişim malları ve tesislerinin işgal ettiği arazi dağlıktır, ilk bakışta zenginliğin bulutlara değen dorukları ile kasvetli sefalet vadileri gözünüze çarpar" demiş, tüm enformasyon sanayilerinin ezici bir ağırlıkla gelişmiş dünyada yoğunlaştığına işaret etmişti. Bu durum, dünya gazete yayıncılığının yarısının sanayileşmiş Batı'da gerçekleştirildiği yazılı basından, Tokyo ve New York gibi kentlerin bütün Sahra Afrikası'ndan daha çok telefon hattına sahip olduğu telekomünikasyona kadar birçok teknoloji için geçerlidir. Bu eşitsizlikler, Golding'in belirttiği gibi "hiç de dünya çapında olmayan" bilgisayar ortamındaki iletişimde daha da belirgindir; çünkü en az Internet bağlantısının olduğu Afrika, Asya ve Latin Amerika'nın büyük kesimleri bütün bunlardan yoksundur. Bu sorunlar teknik eğitim yokluğu ve İngilizce'nin ortak dil olarak kaldığı dijital medyanın tercüme edilmesiyle ilgili sorunlarla daha da katmerlenmiştir. Böylesi bir analiz, enformasyon aktivizmini potansiyelinin birkaç ayrıcalıklı kuşakla sınırlı kaldığını ima etmektedir.

Bu itirazlar saf bir politik iyimserliğe meydan vermeyecek kadar güçlüdürler. Ama mücadele ağlarının önemli ölçüde genişletilmesi olanağını göz ardı etmemizi gerektirecek kadar değil. Sermaye kendine özgü nedenlerle birçok enformasyon teknolojisine erişimi yaygınlaştırıp, ucuzlatıyor. İletişimin kaçınılmaz toplumsal yönleri, birçok alanda işletmelerin onun dolaşım aygıtına ulaşımını genişletmek için çok hızlı çalıştığı anlamına gelir: AT&T, 2000 yılı itibariyle kıta çevresinde iletişim halkaları yaratacak bir denizaltı fiber-optik kablosu olan Tek Afrika'yı tamamlamayı amaçlıyor. Televizyon, transistorlü radyo ve walkman şimdiden okulsuz, içme susuz ya da sağlık hizmetleri olmayan yerlerde bulunmaktadır. Bu çarpık evrenselleşmenin gelişmesi beklenebilir.

Daha önemlisi, iletişim kaynaklarına küresel erişimle ilgili aşırı kötümserlik, çeşitli toplulukların bu teknolojileri kendi amaçlarına uygun olarak sahiplenme becerisini de küçümsüyor. Chiapas'daki Maya köylüleri ya da çokuluslu tohum patentlerine karşı savaşan yerli çiftçiler ya da Amazon'da Dünya Bankası'nın arazi düzenleme çalışmalarına karşı çıkan Kayapo ve diğer yerli halklar gibi yüksek teknolojiye en uzak görülebilen hareketler, ileri iletişim ağları ve çok geleneksel seferberlik biçimlerini birbirine bağlıyorlar. Sanayi öncesi ve sonrası iletişim biçimlerini melezliyorlar. GATT'a karşı yerli çiftçi ve köylülerin kampanyalarında kullanılan ve köy köy sürdürülen sözel eğitime dair filmi izledim. Bu filmler Kuzey Amerika'ya, bu şirketlerle ilgili enformasyonu Internet aracılığıyla yerli hareketinin üniversite kökenli üyelerine gönderen ve kendileri de tarım işletmeciliğine karşı muhalefete katılan Kanadalı organik çiftçiler tarafından getirilmişti. Bu çeşit bir etkileşim, önceden tahmin edilemez eylem modelleri yaratır.

Dahası, karşı iletişimin kurulmasında teknik uzmanlık ve deneyimlerin aktarılmasının kendisi de bir politik örgütlenme odağı haline geliyor. Örneğin, eski bilgisayarların Kuzey'den Güney'e aktarılması, uluslararası dayanışma etkinliklerinde artık sıradan bir eyleme dönüşmüş durumdadır. Hem Kuzey/Güney hem de Güney/Kuzey eksenlerinde bu küresel bağlar örgütsel biçim alıyor. Alternatif radyo eylemcileri, World Association of Community Broadcasters'ı (AMARC), (Dünya Topluluk Radyocuları Birliği) kurdular. Video Tierre Monde ve Videazimut gibi video aktivistleri ve üreticilerinin uluslararası birlikleri, yayın ve kablo ağları, bağımsız dağıtım devreleri, resmi ve resmi olmayan ağlar aracılığıyla video dağıtımını deniyorlar. Association for Progressive Communication'ın (İlerici İletişim Birliği) en büyük bilgisayarı Silikon Vadisi'nde bulunurken Nikaragua, Brezilya, Ekvator, Uruguay, Rusya, Avustralya, İngiltere, Kana-

da, İsveç ve Almanya'da ortak ağları vardır. Vanuata'dan Zimbabwe'ye kadar iştirakleri ve 95 ülkede aboneleri bulunmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerdeki barış, insan hakları, ekoloji ve emekçi örgütlerinin bilgisayar ağıyla bağlanmasını kolaylaştıran projeler yürütmektedirler.

Bu etkinliklerden doğan çeşitli 'mücadele düğümleri' arasındaki yatay bağlar, şimdi küresel bir temelde kurulmaktadır. Bunlar hem teknik yordam ve donatım transferini hem de politik çözümleme, tartışma ve desteğin aktarılmasını içine alırlar. Avrupa'daki çevre eylemcileri, Ken Saro Wiwa'nın idamını Shell bürolarına e-posta bombardımanıyla protesto ederken, California'dan mikrowatt yayıncıları, Haitili militanların Port au Prince'de radyo kanalları kurmalarına yardım ediyor. Vancouver'deki video aktivistleri Nikaragua'daki halk eğitiminin derslerinden yararlanıyor; Newbury'de İngiliz otoyol protestocuları Nijerya'daki Ogoniland'dan destek faksları alıyorlar. Bu, yeniden şekillenmenin iletişimle dokunmasıdır. Şimdi de bunun bazı modellerine bir göz atalım.

Modem Dayanışması

Sermaye, küreselleşme aracılığıyla Birinci Dünya işçilerini İkinci ve Üçüncü Dünya işçilerinin karşısına dikerek, sonuncuların sefaletini kullanarak ilk grubun gelir düzeyini azaltır. Ancak bu durum ters bir mantık yürütmenin de yolunu açar; çevre bölgelerdeki işçilerin hayat standartlarının yükselmesi kapitalizmin uluslararası sisteminden aldıkları kısmi payla görece ayrıcalıklı konumlarını yitirmiş olan bir zamanların metropol işçilerinin çıkarınadır. Kuzey işçileri sık sık geleneksel korumacılık yöntemleriyle kendilerini küreselleşmeden tecrit etmeye çalışmaktadırlar. Oysa bu strateji iş dünyasının desteğine bağımlıdır ve çokuluslu sermaye böyle bir seçeneği kesin olarak reddetmektedir. (Eski) Birinci Dünya işçileri için alternatif, dünyanın

başka yerlerindeki muhataplarıyla ittifak arayışlarına girmektir. Kapitalist küresel yeniden yapılandırma dönemi boyunca, ABD ve Avrupa sendikacılığının en ileri kesimlerinde "Onlar kazandığında, biz de kazanacağız!" sloganı duyulmaya başlamış ve metropol ve çevre emekçileri arasında deneme niteliğinde bir ilişki ağı kurulmuştu.

Örnekleri sıralayalım: Guatemala City'de bir Coca Cola fabrikasının işgalini destekleyen ABD sendikası ve kilise gruplarının on yıl süren dayanışma kampanyası, toprak reformu ve ürün çeşitlenmesi sorunlarıyla ilgili olarak uluslararası şeker işçileri ağlarının oluşturulması; ABD'li, Avrupalı, Malezyalı, Brezilyalı, Japon ve Güney Afrikalı delegeleri içine alan otomobil işçilerinin konferansları, bilgisayar sanayinde ABD-Japon işçileri arasındaki toplantılar. Irk ayrımcılığına bulaşan bir patrona karşı savaşım veren Minnesotalı grevci et paketleme işçileri için duvarlara resimler çizen Güney Afrikalı sendikacılar. Birkaç örnek daha verelim: Çokuluslu işverenlerine boyun eğdirmek için İsviçre, Hollanda ve Doğu Avrupa sendikaları ve yeşil hareketleriyle bağlar kuran Batı Virginialı demir-çelik işçileri, Liverpool'da rıhtım işçilerinin grevinde denizcilik sektöründe çalışan işçiler arasında yayılan uluslararası ilişkiler ve bir sonraki kısımda ortaya koyacağımız evde çalışan kadın işçiler arasında ulus ötesi destek ağlarının filiz vermesi.

1980'lerin sonunda ABD işçileri arasında bu tür inisiyatifleri inceleyen Kim Moody, bunların güçlerinin, eylemciliklerinden ve militanlar arası doğrudan iletişimi öne çıkararak bürokrasilerin atlanmasından geldiğini öne sürmüştü. Zayıflıkları ise kaynak yetersizliği ve sendikalara katılanlara sık sık kuşkuyla yaklaşılmasıydı. Yaklaşık on yıl geçti, bu engeller hala aşılmış olmaktan uzak. Ancak böylesi uluslararası dayanışma projeleri, büyük ölçüde NAFTA gibi serbest ticaret anlaşmalarının etkisiyle gitgide yaygınlaşmaktadır. Farklı mücadele odakları sade-

ce birebir ilişkiler değil, aynı zamanda film, video, faks ve bilgisayar ağları aracılığıyla iletişim de kuruyorlar.

Peter Waterman önemli bir makale dizisinde özellikle emeğin bilgisayar ortamlı iletişime artan katılımı üzerinde odaklanarak, iletişimin yeni işçi enternasyonalizmini oluşturmaktaki rolünü çözümlemişti. 1990'ların ortasında, her ikisi de sendika sorunlarına adanan iki büyük ağ olan ABD merkezli LaborNet ve Avrupa merkezli Geonet, Manchester'dan Moskova'ya kadar birçok yerde bir dizi konferans örgütlemişti. Waterman emeğin bilgisayarlara yönelik bu ilgisinin, büyük ölçüde çokuluslu şirketlerle karşı karşıya olan sendikaların, açıkça hasım şirket yöneticilerininkilerle boy ölçüşebilecek düzeyde iletişim kapasitelerine sahip olma ihtiyacından doğduğunu söylemişti. Gitgide, bu tür sendikalar şirketlerin mali durumu, sağlık ve güvenlik düzenlemeleri ve toplu pazarlık uygulamaları hakkında zengin veri tabanları, iç iletişim ve dayanışma çağrıları için e-posta ve üyelerin yönlendirilmesi ve tartışma için Internet bültenleri kullanıyorlar. Ama bu ağlar geleneksel sendika etkinliklerinin yürütülmesini kolaylaştırırken, Waterman onların işleyişinin aynı zamanda işkolu sendikacılığının klasik sınırları olan merkezi kontrol, salt şirket temelinde örgütlenme ve politik amaçsızlık ya da darlığı genelde tekrar ettiğini söylemişti.

Ancak Waterman Avrupa'da 1980'ler boyunca, modem dayanışmasına yeni, daha yaygın bir yaklaşımın ortaya çıktığına da değinmişti. Bu, uluslararası sendikal örgütlerin, Üçüncü Dünya'nın farklı kolektiflerinden radikal aktivistler, sivil toplum kuruluşları, iletişim uzmanları ve araştırmacıların gevşek bir kümesinin etkileşiminden kaynaklanmıştı. Ağın merkezindeki sendikacıların görüş açısı iş bitirici ve faydacıyken, "alternatif görüşler ve ütopyacı beklentilere" açık olan çevre sendikacıları daha yenilikçi ve deneyciydiler.

Bu daha geniş perspektifler, potansiyel katılımcılar arasında

ihtiyaç ve beceri farklılıklarını kabul ederek, gelişmiş iletişimin örgütler arası ve içi demokrasinin bir bileşeni olduğunu vurgulayarak, ağların sendikalar ve diğer toplumsal hareketler arasında ittifaklar kurmak amacıyla kullanılmasını içeriyorlardı. Waterman, bu bilgisayar ağı dayanışmasının genel tarzını temsil eden örnekleri şöyle sıralıyor: Irk ayrımcılığına karşı savaşımda alternatif basın tarafından geliştirilip, sonradan sendika, kilise, medya ve konut hareketlerince kullanılan Güney Afrika'nın WorkNet'i; Çin, Tayvan, Güney Kore ve Hong Kong işçi savaşımları hakkındaki enformasyonu dolaştırmak için Hong Kong'da kilise eylemcilerince başlatılan Asia Labour Monitor Resource Centre (Asya Emek Gözetim Araştırma Merkezi), neo-liberal yeniden yapılandırmaya karşı kıta-ötesi muhalefette ağ iletişimini kullanan, ücretli ve ücretsiz kadın emeğini temsil eden Meksikalı, ABD'li, Kanadalı ve Karayiplilerin oluşturduğu bir kolektif olan Mujer a Mujer.

Özellikle çarpıcı bir örnek, İlerici İletişim Birliği'nin Moskova şubesi Glasnet'tir. Yeltsinci serbest piyasa kapitalizmi kuvvetlerinin demokrasiyi tekrar bastırdığı 1993 Ekimi'ndeki İkinci Moskova darbesinde, içlerinde yazar Boris Kagarlitski'nin de bulunduğu bağımsız Rusya İşçi Partisinin üç üyesi, bir radyo kanalına saldırı planlamakla suçlanarak, polis tarafından tutuklanıp dövülerek, ölümle tehdit edilmişlerdi. Hapisten çıkan bir mahkum, mahkumlardan birinin karısına olayı anlatmış, o da *Green Left Review*'un Avustralyalı muhabiriyle temas kurmuştu. Muhabir Glasnet'e erişimi olan bir Rus sendika görevlisine ulaşmış, bu görevli bir dizi bilgisayar bağlantılı konferans görüşme yoluyla uluslararası bir e-posta uyarısı kampanyası başlatmıştı. Kagarlitski, "birkaç saat içinde polis karakoluna telefonlar yağmaya başladı" diye yazmıştı. "Biz hücreden izliyorduk... İlki Japonya'dandı. Polis sanki inanmamış gibi görünüyordu. Bundan sonra, anlaşılan her yerden telefonlar yağıyordu,

hatta ABD'nin Bay Bölgesi'nden bile birkaç telefon gelmişti." E-posta kampanyası, Moskova TV'sinde yayınlanan 'Birey ve Hukuk' adlı programın yapımcılarının gelmesiyle daha da kızıştı. Birkaç saat içinde gözaltına alınanlar serbest bırakıldı ve suçlamalar geri çekildi. Waterman, devlet sosyalizminin "beton ve çeliğinin arasından" ve "gitgide küreselleşen enformasyon kapitalizminin kanından ve pisliğinden... elektronik bir küresel dayanışma çiçeğinin açtığı görülüyor" diye yazmıştı.

Waterman'ın kabul ettiği gibi, emeğin elektronik ağı daha yeni yeni ortaya çıkıyor, sadece görece az sayıda uzmanı doğrudan içine alıyor. Devletleri hapisteki militanları serbest bırakmaya zorlamak, görüşmecilere stratejik bilgileri zamanında ulaştırmak gibi bazı çarpıcı başarılar kazanmış olmasına rağmen, iş dünyasının siberuzayda keşfetmiş olduğu gücü bırakın aşmayı, yakalamaktan bile uzak. Bununla birlikte yazar, elektronik ağların, işçi örgütlerini yeniden yönlendirme potansiyelini vurguluyor. Medya kuramcısı Fred Stangelaar'ın formülasyonlarından yararlanarak, bu olanakların gerçekleşmesinin emeğin bilgisayar ağlarına bağlı olduğunu ileri sürüyor. Bu ağ hem geniş bir yelpaze içinde muhalefet hareketlerini yatay olarak birbirine bağlayacak hem de bunların eşgüdüm ve destek düzeylerini dikey olarak yükseltecek olan bir alternatif iletişim istasyonu olacaktı. Bu koşulun gerçekleşmesi halinde, Waterman bir bilgisayar ağının kurulmasının, kendi deyimiyle "beşinci enternasyonal"in kurulmasında yaşamsal bir öğe olabileceğini düşünüyor. Waterman'ın değerlendirmesi otonomcuların, savaşımların dolaşımı kavramına çok yakın düşüyor. Sarmalın birkaç kıvrımını daha inceleyelim.

Elektronik Boykotlar

Küresel sermayeleşmeye karşı koyan hareketler, işyerinin dışına uzanır ve sadece üretim alanında değil, tüketim alanında

da şirket gücüyle çatışmaya girerler. Reklamları baltalamak, kültürel karmaşa, medya korsanlığı gibi birçok yolla ortaya çıkarlar, belki de bunun en iyi örneği ulus ötesi boykot kampanyalarının artan sayısıdır. Bu taktiğin ilk kullanıldığı örnekler arasında Nestle'nin bebek mamasına, Güney Afrika şaraplarına ve Şili üzümüne karşı boykotlar var. Son zamanlarda, bu örnekler insan hakları, feminist, çevreci ve işçi grupları tarafından yaygın bir biçimde tekrarlanıyor. Hedeflerini şöyle sıralayabiliriz: British Columbia'dan Sarawak'a kadar kereste şirketlerinin orman açma amaçlı ağaç kesimleri, Hint kilimlerinde çocuk emeğinin kullanılması, ABD'deki kafeteryalarda Guatemelalı plantasyon işçilerinin ürünlerinin kullanılması; Çin, Hong Kong ve Tayland'ın tehlikeli fabrikalarında üretilen oyuncaklar ve El Salvador'da yerleşmiş Tayvanlıların sahip olduğu ilkel atölyelerde imal edilen hazır giyim ürünlerini satan Kuzey Amerika'nın mağaza zincirleri.

Sermayenin küreselleşme ivmesi bu tür karşı saldırılara kapıyı aralıyor. Şirketler emeğin ağır sömürüsünün ve çevre tahribatının etkilerini tüm dünyaya yayarak, ister istemez üretim noktası koşulları ve satış noktası arasında ilişki kurulmasını olanaklı kılıyorlar. Uluslararası pazarda artan rekabet, sonuçta şirketlerin imaj yaratma ve halkla ilişkilere bağımlılıkları ve en başta küresel üretim ve küresel reklamcılık için vazgeçilmez olan bütün iletişim ağları, iş dünyasını dünya pazarındaki saldırılara açık hale getirmiştir. Örneğin bu sayede, Kuzey Amerika'daki işçi grupları, dini topluluklar ve diğerlerinin spor malzemeleri devi Nike'a karşı yürüttükleri bir kampanya, şirketin 1992'de promosyon için basketbol yıldızı Michael Jordan'a ödediği paranın, sporcunun reklam amacıyla giydiği basketbol ayakkabılarını üreten otuz bin Endonezyalı genç kadının toplam yıllık gelirine eşit olduğu gerçeğinde odaklanabilmişti. Aynı kampanyada Internet, Nike şirket merkezine yönelik uluslararası küresel 'telefon kilitleme' eylemini koordine etmekte kullanılmıştı.

Daha da çarpıcı bir örnek, 'McLibel 2' idi. İngiltereli iki eylemci, McDonald's hamburger zincirinin şirket çalışanlarına düşük ücret ödemekle, çocukları hedef-kitle haline getiren reklamlar yapmakla, kötü hayvan hakları siciliyle ve sağlıksız beslenmeyi teşvik etmekle suçlayan broşürler dağıttıkları için mahkemeye verilmişti. Bu suçlamaları kanıtlayan uluslararası uzmanların gönüllü savunmasından yararlanarak, beş yıllık hukuk davasını şirket için bir halkla ilişkiler fiyaskosuna dönüştürmüşlerdi. Tüm dünyada 'McLibel' destek grupları, her yerdeki McDonald's mağazalarında sayısız gösteri ve eyleme destek olmanın yanında, orijinal broşürlerden de 1.5 milyon adet dağıtmıştı.

Aynı zamanda metinsel, grafik, video ve işitsel malzemelerle şirketi eleştiren bir web sitesi olan McSpotlight'ı da kurmuşlardı. *Guardian* gazetesi bu sitenin "bir çokuluslu şirket hakkında o zamana kadar toplanmış en geniş kapsamlı enformasyon kaynağı olduğunun iddia edildiğini ve bunun bir abartma gibi görünmediğini" yazmıştı. McLibel davasının ve orijinal broşürün iddialarının belgelenmesinin yanında, McSpotlight çokuluslu şirketlerin yiyecek üretiminin alternatiflerine dair şirket karşıtı diğer kampanya ve tartışmaların haberlerine de yer veriyordu. Siteyi ilk hafta 190 bin kişi ziyaret etti, günde ortalama kırk e-posta cevabı geldi ve büyük basın organlarında geniş yer bulması şirketi iyice rahatsız etti.

Yeni enformasyon kanallarının, ülke içindeki emeğin çalışma koşullarını kamuoyunun dikkatine sunmuş olması da önemliydi. Büyük şirketlerin imajlarına çok önem verdikleri ve taşeronluk aracılığıyla kendilerini kölelik benzeri üretim koşullarından uzakmış gibi gösterebildikleri moda sektöründe bu durum özellikle çarpıcıydı. Burada feminist örgütler hem tüm dünyaya dağılmış olan ev işçileri arasında hem de bu emekçilerle onların ürettiği ürünleri satın alanlar arasında ittifaklar kurdular.

Web üzerinde, Bataan Serbest Ticaret Bölgesi'ndeki grevci

Filipinli hazır giyim işçilerini destekleyen Hollandalı kadınlar tarafından 1990'da kurulan Clean Clothes Campaign (Temiz Giysi Kampanyası) gibi örgütlerin iyi hazırlanmış ana sayfalarını bulabilirsiniz. Bu web sitesinde ev işçileri sendikaları ve destek örgütleri hakkında enformasyon; Lesotho, Nikaragua, Vietnam, Mısır, Jamaika, Sri Lanka ve California'dan grev haberleri, serbest ticaret anlaşmalarında şirketlerin iş hukuku ve sosyal düzenlemelerin güçlü ve zayıf yönleri hakkında tartışmalar bulmak mümkün.

Boykot taktiklerinin güçlü ve zayıf yanlarını bütünüyle çözümlemenin yeri burası değil. Farklı katılımcılar arasında dikkatli anlaşmalar yapılmadan, boykotlar ciddi çelişkiler yaratabilir. Ama burada anlatılan deneyler en önemli görünenler. Bunlar elektronik iletişimin işçi, ekolojik ve feminist bakış açılarını birbirine bağlamakta; üretim, tüketim ve yeniden üretim alanlarında sermayenin muhaliflerini birleştirmekte kullanıldığını gösteriyor. Belirli ürünleri hedefleyen bu boykot taktikleri, tüketiciliği de masaya yatırıyorlar. Ayrıca bunu, sermayenin kışkırttığı tüketim gücünün eylemini harekete geçirerek, şirketlerin yalnız ve gözlerden uzak yerlerde sömürü ve yağmayı koordine etmek için kullandığı teknolojik araçların aynısını alıp, teşhir ve savaşım araçlarına dönüştürerek yapıyorlar.

Ağda Sınır Geçişleri

Muhalif ağların etkinlikleri belirli şirketlere direnişi aşıyor. Kapitalist küreselleşme, devlet politikası ve kamu harcamalarının, uluslararası finansal hareketlere ve sözleşme yükümlülüklerine boyun eğmesini gerektiriyor. Sonuçta, ister yapısal uyum programlarına karşı çıkarak, isterse serbest ticaret anlaşmalarına karşı harekete geçerek olsun, muhalefet, özelleştirmeye, koruyucu düzenlemelerin kaldırılmasına ve kemer sıkmaya direnişte çıkarları olan işçi sınıfının farklı kesimlerini içine alan genel ha-

reketlerin oluşumunu hızlandırma eğilimi taşıyor. Dahası, sermayenin ulus ötesi mantığı, bu isyanları bölgesel ve çokuluslu örgütlerde birbiriyle ilişkilenmeye itiyor. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) için verilen savaşımlarda bu açıkça görüldü. 1992 Ağustos'unda ABD, Meksika ve Kanada hükümetleri tarafından antlaşmanın son taslağı ilan edildiğinde, sermayeye sınır ötesinde hareket serbestisi sağlayan bir anlaşmanın, çalışanları birbirleriyle doğrudan rekabete iteceği ve çok sayıda kamu hizmetini ortadan kaldıracağının anlaşılması, üç ülkede de direnişe yol açtı. Ancak üç taraflı muhalefetin eşgüdümü ciddi sorunlarla karşılaştı. ABD ve Kanada'da serbest ticaret karşıtı hareket, genelde milliyetçi, şovenist bir korumacılığa dönüktü. Alternatif bir politikanın geliştirilmesi, kısmen Meksika'daki toplumsal hareketler ile temas kurmaya ve onları anlamaya bağlıydı. Ne var ki böylesi çabalar hem medyanın NAFTA yanlısı tutum alması ve Güney'deki sorunları ihmal etmesi hem de Salinas rejiminin Meksika'da haber akışı üzerinde uyguladığı devlet kontrolüne ters düşüyordu.

NAFTA görüşmeleri Kanada, ABD ve Meksika sınırlarında çok sayıda alternatif iletişimin kurulmasına yol açtı. Eylemciler arasında ziyaretler, kişisel temaslar, konferanslar, turlar ve sınır ötesi alışverişler, özellikle ABD'li ve Kanadalı işçilerin maquiladora ziyaretleri sıklaştı. Bu alışverişler önemli örgütsel odak noktalarına sahip olsalar da, karmaşık ve iç içe geçen yollarla çok farklı noktalardan gelişiyorlardı. Savaşımı ve bakış açılarının bu dolaşımı sadece insanlar arası temaslarla sürdürülmüyor, bültenler ve dergiler, videolar, alternatif radyo ve televizyon yayınları ve bilgisayar ağları ile de tanıtılıyordu. Bu da strateji ve taktikleri, konferans raporlarını, sınır aşan alışverişlerin, örgütlenme çabalarını ve insan hakları başvurularını tartışma olanağı veriyordu.

Yeniden bilgisayar ağlarına dönersek: John Brenner ve Howard Frederick ağ iletişimini kullanan NAFTA karşıtı örgütlerin

bir dökümünü çıkarmışlardı. Aralarında otomobil, telekomünikasyon ve elektronik sektörlerinde ABD'li ve Meksikalı işçiler arasında resmi sendika yapıları içinde ve dışında kurulan ilişkileri destekleyen North American Worker-to-Worker Network de (Kuzey Amerika İşçiler Arası Ağ) vardı. Aynı zamanda, sınır bölgelerindeki kadın işçilerin koşullarını düzeltmek için savaşan El Paso'nun La Mujer Obrera'sı ve Mexico City merkezli Mujer a Mujer gibi feminist örgütler; üç sınır boyunca çevreyi kirleten maddelerin geçişini izleyen ya da Kuzey Amerikan kaynaklarından, Chiapas'ta Akdeniz meyve sineği ilaçlamasına karşı çıkan Meksikalı muhaliflere enformasyon toplayan yeşil örgütler ve serbest ticaret görüşmelerinin eleştirel çözümlemelerini yaymakta uzmanlaşmış birçok ABD ve Meksika merkezli hizmetleri de sayabiliriz.

NAFTA karşıtı koalisyonlar, sermayenin hiç beklemediği derinlikte bir muhalefeti seferber ederken nihai hedeflerine ulaşamadılar. Ama ortaya çıkan kıtalararası diyaloglar Kuzey Amerika'nın serbest ticarete muhalefetinin şovenist öğesini ortadan kaldırmadıysa da sınırlandırdı. Hareket sektörler arası ve sınırlar arası örgütlenme için güçlü bir pedagojik pota yarattı. Daha sonra Zapatista ayaklanmasında ve maquiladora sömürüsüne karşı sürdürülen inisiyatiflerde etkili bir biçimde kullanılan elektronik ilişkiler dahil, gelecekteki ilişkiler için yolu açtı.

NAFTA tarafından hızlandırılan sınır ötesi ağlar, hem anlaşma sermayenin hareketliliğinin yaratacağı sorunları çok çıplak bir biçimde ortaya serdiğinden hem de Kuzey Amerika'nın iletişim teknolojilerinin merkezi olması nedeniyle belki de istisnai bir yoğunluğa sahipti, ancak sorun bölgeye özgü değildi. Bu yüzden, eğer Amerika kıtasından Asya'ya dönersek, çok daha dağınık bir biçimde de olsa, benzer bir sürecin kendisini gösterdiğini görebiliriz. Son beş yılda Hindistan, IMF ve Dünya Bankası'ndan gelen baskılar altında kabul ettiği Yeni Ekonomik Po-

litika uyarınca dünya pazarına sistemli bir biçimde açılmıştı. 1992'de tahminen on beş milyon işçi bu süreci protesto etmek için ülke çapında sanayide bir günlük greve katılmıştı. Direniş birçok biçimde gelişmişti; Bharatiya Janata Partisi gibi kökten dinci ve faşist bazı gruplar da olmasına rağmen, diğerleri büyük ölçüde sol nitelikteydi. Bu ikinci grubun içinde hem diğer Asya ülkelerinin hem de Kuzey'in muhalefet hareketleriyle çok çeşitli ulus ötesi ittifaklar, dayanışmalar ve temaslar gerçekleştirilmişti. Bu ilişkiler sözlü, yazılı, film, video ve bilgisayar iletişimin çok çeşitli kanallarıyla kurulmuştu.

Böylece Dünya Bankası'nın Narmada barajı projesine karşı çıkan Kuzeyli çevreciler, Hintli aşiret üyeleri ve kentli aydınların dünya çapındaki ittifaklarını görüyoruz. Bunlar film, video ve e-posta dolaşımı ile çok çeşitli kanallardan beslenmişti. GATT'ın entelektüel mülkiyetle ilgili maddelerine karşı savaşan Hintli köylülerin, yanlarında çokuluslu tohum şirketlerinin etkinliklerini çözümleyen kitaplar getirip, bu şirketlerin bürolarının bir milyon insanın katıldığı gösterilerle yağmalandığını gösteren film ve videolarla geri dönen ve e-postayla ilişkiyi devam ettiren Kanadalı organik çiftçiler tarafından ziyaret edilmesi, jüt fabrikalarını işgal eden Hintli işçilerden gelen Internet dayanışması çağrıları, bitki ve hayvan türlerinin ticari patentini alma planlarının ayrıntılarını elektronik ortamda tarayıp Hintli, Taylandlı ve Sri Lankalı çiftçilerin direniş örgütlerine aktaran Kuzeyli STK'lar ve çocuk emeğiyle üretilen halıları satan Wal-Mart mega mağazalarına karşı boykotu destekleyen Kuzey Amerikan sendikalarına temsilciler ve filmler gönderen Hintli işçi ve insan hakları örgütleri.

Bu inisiyatifler merkezi bir odak olmadan gelişiyor. Kapitalist küreselleşmenin makro mantığına karşı koyan mikro eylemliliklerin dağınık bir şekilde bir araya geldiğini gösteriyor. Benzer oluşumların belki de gezegenin hemen hemen her noktasın-

da oluşum halinde olduğunun görülebileceğini söyleyebilirim. Bunlar uluslararası eylemciliğin sayısız temas ve iletişim damlacıklarından oluşan, şu ya da bu yoğunluk ve birikimde sıkışan, tekrar dağılan, beklenmedik oluşum ve telcikler şeklinde küçük anaforlar çizen, dünya işçilerini bölen engellerin arasında ve üzerinde dolanan bir çeşit ince sis şeklinde. Gelecek kısımda bu sis kümelerine eşlik eden bazı gök gürültüleri ve yıldırımları da hesaba katacağız.

Ağ Savaşları ve Karşı Savaşlar

Kapitalist küreselleşmenin keskin tarafı savaştır. Burada söz konusu olan emperyal saldırı ya da düşük yoğunluklu çatışmalar şeklinde, sadece askeri saldırının doğrudan şiddeti değildir. Aynı zamanda, yeri geldiğinde etnik düşmanlıklar ve iç çatışmalara zemin hazırlayan açlık, toplumsal dağılma ve yoksulluğun kalıcı toplumsal ve çevresel şiddet biçimi de hesaba katılmalıdır. Sonuçta, çok sayıda hareket; sendikacılar, feministler, ekolojistler, yerli halklar arasında savaşımların dolaşımı, giderek barış adına düzenlenen bir cephe biçimini almıştır: Ölüme karşı yaşam, kar getirmeyene ölüm hükmünün reddi. Nükleer Kıyamet'in bir anda insan türünü yok etmesinden kaçmak isteyen Kuzey'in sakinlerinin özel katılımının renklendirdiği 1980'lerin nükleer-karşıtı hareketinin büyük uluslararası seferberliği bir anlamda genişleyip derinleşerek, dört bir taraftan yükselen, bütün gezegeni saran gündelik soykırımlara son verme talebine dönüşmüştür. Bu bakış açısı tam anlamıyla pasifist değildir, çünkü genellikle sömürü ve aşağılanmaya direnme hakkını kabul eder. Alternatif toplumsal programların yaratılabileceği bir alanı korumak için, bu isyanları hedef alan yıkıcı şiddeti bloke etmeye çalışır. Yeni karşı-ağlar eski bir sloganı yaymaktalar: "Barış ve Ekmek!"

Tekrarlarsak, sermayenin gizlice gerçekleştirmeyi yeğlediği

fiili ya da potansiyel zulümleri teşhir etmek için iletişim yaşamsaldır. En çarpıcı örnek, kuşkusuz 1994'te Meksika hükümetine karşı Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun (EZLN) ayaklanmasıydı. Kapitalist küreselleşmeyi Chiapas halkının asırlardır süren mülksüzleşmesinin doruk noktası olmakla suçlayan bir isyandı bu. Önemli bir çözümlemesinde, Harry Cleaver EZLN'nin Meksika köylü isyanlarının olağan yazgısından, yani katliamdan kurtulma başarısının, kısmen "savaşımın elektronik bir dokusu"nu örmüş olmalarından kaynaklandığını ileri sürmüştü. Zedillo rejimi Meksika'nın büyük medyasını kontrol etse de, EZLN kendi bültenlerini sadece Meksika içinde değil, tüm yerkürede hızla dağıtabilmişti. Bu, büyük ölçüde NAFTA kampanyaları sırasında Internet yoluyla kurulan elektronik temaslar ağıyla gerçekleştirilmişti. EZLN belgeleri ve haberleri konferanslarda ve Peacenet ve Usenet gibi ağlarda ortaya çıkmıştı. Sonradan, Chiapas'daki durumu yakından bilenlerin enformasyon, çözümleme ve tartışmaları eklenerek, Internet'in diğer parçalarına ve buradan da solcu gazeteler, dergiler ve radyo kanallarına, en sonunda da büyük medyaya tekrar dağıtılmıştı.

Sadece Meksika büyükelçilikleri ve hükümet büroları önünde dünya çapında bir dizi protestoyla değil, gazeteci, insan hakları gözlemcileri, temsilciler gibi Zapatista'yı destekleyenlerin Chipias'a akın etmesiyle de iletişim eyleminin ardından maddi eyleme geçilmişti. Bütün bunlar, NAFTA'nın Meksika'yı bir kapitalist kalkınma modeli ve uluslararası yatırımcıların gözlerini çevirdikleri bir hedef olarak ilan ettiği bir dönemde gerçekleşmişti. Cleaver, Meksika içindeki birçok protestoyla birlikte, Zedillo hükümetinin salt askeri bir çözüm dayatmasını olanaksız kılan ve onu ateşkese ve masaya oturmaya çeken şeyin küresel dikkatin orada odaklanması olduğunu öne sürmüştü.

İsyanın ilk anlarından itibaren "savaşımın elektronik dokusu" yeni iplikçiklerle sağlamlaştırılmıştı. Chiapas'ta çekilen vi-

deolar kuzeye gitmişti: Free Radio Berkeley'den radyo-eylemcileri, kendi mikrowatt vericilerini kurmaları için Zapatistalar'a ve yerel özerklik yanlılarına yardım ederken, mikrowatt radyo yayınları güneye geçmişti. EZLN belgelerinden oluşan bütün kitapların çevirisi siberuzayda koordine edilmiş ve Zapatistalar kendi Ya Basta adlı web sitelerini kurmuşlardı. (Bu bildirilerin bir kısmı 'Ya Basta! Artık Yeter, İsyancı Komutan Yardımcısı MARCOS' adıyla Türkçe'de basıldı, Belge Yayınları 1996, İstanbul- ç.n.) Bu elektronik akışlar da EZLN tarafından neo-liberalizme karşı küresel muhalefeti teşvik etme amacıyla örgütlenen encuentros'a; radyo, TV ve ağlar aracılığıyla yayınlanan uluslararası toplantılara katılımı arttırdı.

Sermaye ve danışmanları için bu tür bir etkinlik bir tehdit oluşturuyordu. Körfez Savaşı kıyımının ertesinde RAND Corporation'ın iki analisti John Arquilla ve David Ronfeldt, geleceğin çatışmalarının "siber-savaşlar" ve "ağ-savaşları" biçimini alacağını öne süren bir tebliğ sundular. "Yirminci yüzyıl için *blitzkrieg* (yıldırım savaşı- ç.n.) neyse, yirmi birinci yüzyıl için" askeri düzeyde yürütülen siber-savaş odur. Bu, "sonucu ne kitlenin ne de seferberliğin belirleyeceği, daha çok bilenin, düşmanı gizleyen sis perdesini aralayabilen tarafın kesin üstünlük kuracağı" bir çatışma tipi olacaktır. Ağ-savaşı "kısmen Internet üzerinden iletişim tarzları aracılığıyla yürütülen toplumsal düzeydeki zihinsel çatışmalar"la ilgili daha genel bir kavramdır ve "bir hedef kitlenin kendisi ve etrafındaki dünya hakkında bildiği ya da bildiğini sandığı şeyleri karmakarışık hale getirme, ortadan kaldırma ya da düzeltme çabalarını" içine alır: "Halkın ya da seçkinlerin ya da her ikisinin görüşlerinde odaklanır... genel diplomatik önlemleri, propaganda ve psikolojik kampanyaları, politik ve kültürel yıkıcılığı, yerel medyayı kandırmayı ya da ona müdahale etmeyi, bilgisayar ağları ve veri tabanlarına sızmayı ve tüm bilgisayar ağlarında karşı ya da muhalif hareketle-

ri geliştirme çabalarını" kapsar. Siber savaş ve ağ savaşı, "bilgiyle ilgilidir; kim, ne, ne zaman, nerede ve niçin biliyor sorusuyla ilgili savaş biçimleri"dir. İkisi de "enformasyon ve iletişim etrafında döner" ve geleceğin çatışmalarında "ağın biçimine hakim olanın büyük üstünlükler kazanacağı"nı ima eder.

Zapatista isyanının patlak vermesinden hemen sonra, Ronfeldt Meksika'daki durumla ilgili bir söyleşiye katıldı. Daha önceki yazılarında devletler arası çatışmanın araçları olarak enformasyon teknolojisi üzerinde odaklanmış olmasına rağmen, aynı zamanda ağ savaşının "teröristler, uyuşturucu kartelleri ya da kitle imha silahlarını karaborsada pazarlayanlar gibi devlet dışı aktörler"in "düşük yoğunluklu çatışması"na da uygulandığını not etmişti. "Birbirlerinden uzak, farklı aktörlerin çok uzak mesafelerden iletişim kurmasını, danışma ve koordinasyon kurmasını, ortak operasyonlarını mümkün kılarak ve her zamankinden daha çok ve daha iyi enformasyon temelinde" ağ savaşı, aksi halde küçük ve zayıf örgütlenmeler olarak kalacak bu yapılara elverişli bir arazi sunabilirdi. Ronfeldt şimdi toplumsal eylemcilerin, yeni ağ örgütlenme sistemine hakim olduklarını vurguluyordu. Zapatistaların ve Zedillo'nun diğer muhaliflerinin Internet, faks ve video kullandığını kaydederek, şöyle söylüyordu: "Politik ve ekonomik krizin yaygın bir hoşnutsuzluk yarattığı bir zamanda... ağ tarzı örgütlenme muhalefete geleneksel fraksiyonculuğun üstesinden gelme olanağı tanıyacaktır. Hükümet için en büyük tehdit ortak muhalefet yapan ama birbirinin özerkliğini de kabul eden binlerce bağımsız gruptan gelebilir." Bu muhalefet kuvvetinin "merkezsizleşmesi", "ülkede iktidarı ele geçiremeyeceği" anlamına gelmekle birlikte, Ronfeldt onun etkinliklerinin Meksika'yı "yönetilemez" hale getirebileceğini öne sürüyordu: "Meksika için risk, eski moda bir iç savaş ya da bir başka toplumsal devrim değil... Risk toplumsal ağ savaşı. Yirminci yüzyılın toplumsal devrim prototipini üretmiş olan ül-

ke, şimdi yirmi birinci yüzyılın toplumsal ağ savaşı prototipini yaratıyor olabilir." Ronfeldt'in "ağ-savaşları" dediği şeye ben "karşı-savaşlar" demeyi tercih ederdim.

Üç Örnek

Eski bir kamyonetin çakmak gözüne takılmış bir diz üstü bilgisayara bültenleri giren Komutan Yardımcısı Marcos, şimdi hem solda hem de sola düşman olanlar arasında efsanevi bir kahramana dönüşmüş durumdadır. Ama Zapatista'ların sergilediği iletişim becerisi Chipias'la sınırlı değil. Asya, Afrika, Avrupa ve Güney Pasifik'ten diğer birkaç örnek sıralayacağım.

Biri Doğu Timor. Burada daha birkaç yıl öncesine kadar Endonezya hükümetinin işgal ve soykırımı, çokuluslu sermayenin Asya'nın en kalabalık ve zengin kaynaklara sahip pazarlarından birinin kalkınmasında olağanüstü çıkarları sayesinde, tamamen gizlilik içinde gerçekleşmişti. 1990'ların başlarında, büyük ölçüde üç olaya bağlı olarak bu durum değişti: İngiliz televizyon muhabirlerinin Dilli'de gösterici öğrencilerin katledilmesini filme alması, bağımsız bir yapım olan ve Noam Chomsky'nin büyük medyanın Timor hakkındaki sessizliğini çözümlemesini öne çıkaran *Manufacturing Consent* filminin gösterime girip dağıtılması ve adanın durumu hakkında enformasyon sağlayan bazı bilgisayar haberleşme, e-posta gruplarının ve web sitelerinin kurulması.

Haber ve çözümlemelerin bu şekilde yayılması, Timor direnişini destekleyen uluslararası eylemlerde bir artış sağladı. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Endonezya'ya jet avcı uçakları tedarik eden bir havacılık şirketine karşı İngiltere'de sivil itaatsizlik ve sabotaj, Suharto rejimiyle üniversitenin işbirliğine karşı Kuzey Amerika'da öğrenci protestoları ve Timorlu direniş liderlerinin, Endonezya hükümetiyle ticari bağlantıları olan bir şirkete karşı Charleston, Illinois'de grev yapan ABD'li işçilerle temasa geçmesi. Ayrıca Timor'daki durumun aydınlatılması, sendikalara

ve öğrencilere yönelik baskılara ve Irian Jaya'yı yağmalayan McMoryan gibi madencilik şirketlerinin faaliyetlerine de ışık tutmuştu.

İkinci örnek Nijerya. Yine, burada da kendine özgü "arazi boşaltma operasyonları"yla kirlenmiş arazi kuşaklarını silip süpüren ve Shell petrol şirketinin faaliyetlerini, son yirmi beş yılda hayat standartları yüzde 25 düşen bir halktan koruyan askeri rejime karşı savaşım uzun bir tarihe sahipti. Bu savaşım gözlerden gizlenip unutturulmuştu. Ta ki Ken Saro Wiwa ve diğer dokuz eylemcinin idam edilmesine kadar! Aslına bakılırsa Saro Wiwa-'nın yazar ve televizyon oyunu yazarı olarak rolü, onu kültür ve iletişim ağlarının merkezine yerleştirmişti. İdam haberi bu ağlardan yayılınca, Nijerya'nın durumuyla ilgili çözümleme ve bilgiler akmaya başladı. Uluslararası dayanışma gruplarının Shell'e karşı büyük gösteri ve boykotları, alternatif bilgisayar ağları, basın ve filmler aracılığıyla yaygınlaşan ve örgütlenen eylemlerin hazırlanmasına olanak sağladı. Bu eylemler de ticari yaptırımları zorlayan diğer kampanyalar için baskı yarattı ve hepsi birlikte, daha önce benzeri görülmeyen ölçüde dikkatleri, şirket petrolünün bedeli olarak Nijeryalıların döktüğü kana çekti.

Chiapas'ın tersine, Timor ve Nijerya'da bu enformasyon akışı dehşetin hemen azalmasını sağlamadı. Ama savaşımların yoğun bir şekilde yayılmasıyla sonuçlandı. Altını çiziyorum, bütün bunların temelinde yatan sokaktaki direniştir, insanların savaşıp ölme iradesidir. Ama yaralının çığlığı, makineli tüfeğin sesi ve göz yaşartıcı bombanın patlaması, küresel iletişim ağlarına girdiği zaman, sermaye için hiç de hoş olmayan bir dizi geri besleme etkisi ve gürültü yaratabilir. İş dünyası istikrar ve öngörülebilirlik peşinde dünyaya açılıyor. Bu amaçlar peşinde, ört bas edilen zulümleri görmezlikten geliyor. Ama bu zulümler ortaya çıktığında, sermayenin hareketliliği kendi işlemlerini istikrarsızlaştırabilir. Halkla ilişkilerin maliyeti, uluslararası protestoların

sonuçları, yerel direnişçilerin yüksek morali gibi hesaplanamaz risklerle yüz yüze kalan para, kimi zaman savaşmaktansa göç etmeyi, üretimi başka bir yere yeniden yerleştirmeyi ya da finansal spekülasyonda buharlaşmayı daha kolay bulur.

Bu buharlaşıp uçma özelliği, görevleri namlularla birikim koşullarını sürdürmek olan yerel otoritelere zorluk yaratabilir. Son zamanlarda bazı durumlarda, özel fonların 'sorunlu bölgelerden' kaçışı, en üst düzey kapitalist örgütlerin yoğun müdahalesini gerekli kılmıştı. Meksika'da ve kısmen Çeçenistan'daki savaşın sonucu olarak, Rusya'da küresel finans kurumları açık piyasanın güvenliği için, bağımlı oldukları rejimleri ayakta tutmak için milyarlarca dolar akıtmak zorunda kalmışlardı. Bu tür kurtarma operasyonlarında kullanılabilecek fonlar boldur ama sınırsız değildir.

Muhalefet ağlarına ilişkin bir örnek daha. 1995'te Fransız hükümeti Avrupa'nın finansal birliği için Maastricht antlaşmasının kriterleri çerçevesinde bir kemer sıkma planı ilan etmişti. Yanıt milyonlarca Fransız işçisi, öğrencisi ve yurttaşını sokağa döken ve bir parça Avrupa merkezlilik kokan "küreselleşmeye karşı ilk isyan" denilen dört haftalık bir grev dalgasıydı. Ülke içindeki bu eylemler, Pasifik'teki Fransız nükleer denemelerine karşı Tahiti ve bölgedeki diğer adalardaki kitlesel isyanlar, elçilikler ve havayolu büroları önlerinde dünya çapındaki gösteriler ve Fransız şaraplarına karşı bir boykot çağrısı dahil, uluslararası protestolarla çakışmıştı. Birkaç ay sonra, Fransız nükleer atıklarının Avrupa sınırları dışına nakliyesi, Alman protestocularla polis arasında üç günlük bir meydan savaşına yol açacaktı.

Görünürde bu birbirinden uzak olayların arasındaki bağlantı, grevin haberlerini yayan counter@francanet.fr e-posta grubuyla kurulmuştu. Bir İtalyan grubu, Strano Network, Fransız hükümetinin internet sitelerine karşı, siteleri felç edecek bir "ağ grevi" önermişti. Öneri şöyleydi:

"Fransız hükümeti kendi halkına, uluslararası topluluğa ve çocuklarının daha iyi bir dünyada büyümesini isteyen sıradan insanlara karşı tam bir kayıtsızlık içinde. Pasifik'te nükleer denemeler gerçekleştiriyor. 'Sivil nükleer güç' kullanmaya devam ediyor. Muhalefetin yoğun gösterilerine rağmen 'toplumsal yeniden imar' projelerine devam ediyor. Bu nedenlerle, güç sahiplerinin, savaş, kıtlık ve sosyal adaletsizliğin efendilerinin Fransız hükümetinin kurumlarından talep ettiği ayrıcalıkları, sınırlı bir süre için, kısmen de olsa ellerinden almak istiyoruz: Bu ayrıcalıklar küresel nüfusun ezici çoğunluğuna kapalı olan her zamankinden güçlü iletişim ve enformasyon kanallarıdır."

Önerinin, bir taktik olarak yararlı olup olmadığı konusunda ağda bir tartışma açıldı ancak, Strano Network ısrar etti ve daha sonra birkaç bin grevcinin katılımıyla, birçok Fransız hükümet sitesinin başarıyla kilitlendiğini bildiren bir rapor yayınladı.

Grevin anlamı doğrudan etkisinden çok, kurduğu bağlantılarda, dünya çapındaki bir elektronik bültende, neo-liberalizmin sivil harcamalar aleyhine askeri harcamalara ağırlık verdiğine ve küresel olsun ulusal olsun kamuoyunu hiçe saydığına işaret ederek, Fransız işçilerine dayatılan kemer sıkmayı ve Pasifik Adalılara dayatılan nükleer serpintileri bir araya getirmeye çalışmasında yatıyordu. Rouen caddelerindeki yürüyüşçülerle, Papeeete'deki isyancıları ve sonradan ortaya çıkacak olan Alman nükleer karşıtı protestocuları birbirine bağlayarak, Fransız hükümetinin ülke içindeki bütçe kesintilerinden kısmen geri çekilmesine ve nükleer denemelerden vazgeçmesine yol açan bir bakış açısı yaratmıştı. Fransız Juppe hükümetinin ve arkasındaki iş dünyası ve mali çevrelerin mantığı, kapitalist küreselleşmeydi. Strano Network, Fransız grevcileri ile Alman ve Pasifik Adalı isyancıların mantığı, sermayenin yaratmış olduğu aynı ağın aracılığıyla seferber edilen bir ulus ötesi karşıt gücün mantığıydı.

Ötekilerin Küreselleşmesi ve Öteki Küreselleşme

Daha eski bir çağda dünya pazarının ağından kurtulma umutları, önce çevre bölgelerden başlayıp yavaş yavaş kapitalist merkezi kuşatıp, istikrarsızlaştıracak olan kurtarılmış bölgelerden sermayenin geri çekilmesine ya da kopmasına bağlanmıştı. Bu anlayış klasik ifadesini Samir Amin'in genelde milliyetçi bir otokrasi programı olarak yorumlanan ve bazı örneklerde uygulamaya konulan 'bağlantıyı koparma' kuramında buluyordu. Ekonomik faaliyetin bütünleşmesinin yepyeni bir düzeye ulaştığı ve metropol ile çevrenin iyice iç içe geçtiği bugünkü durumda, böylesi anlayışlar giderek sorunlu hale geliyorlar. Herhangi bir yerel bağlantı kopuşu, ancak birbiriyle sıkı ilişki içinde, birbirlerine karşılıklı destek sunan bölgesel ve ulus ötesi bir dizi kopuş projesinin bir anı olarak başarılabilecektir.

Şimdiki durumda en umut vaat eden inisiyatif tarzı Jeremy Brecher ve Tim Castello'nun "aşağıdan küreselleşme" dediği şeydir. Bu, dünyanın farklı yerlerindeki işçilerin amaçlarını gerçekleştirmeyi hedefleyen toplumsal hareketlerin ulusal sınırlar dışında oluşturdukları "halkların ulus ötesi koalisyonları"yla ilgilidir. Brecher ve Castello, böylesi hareketlerin, serbest ticaret anlaşmaları ve mali disiplinin kıstığı ücretler, sosyal ücretler, insan hakları ve çevre standartlarının "yukarıdan uyumlaştırılması" talebine karşı "aşağıdan uyum"u öne çıkararak muhalefete yöneleceklerini öne sürüyor. Ekonomik kurumların demokratikleştirilmelerini ve ulus devletin üstünde ve altında düzenlemelerle "çok düzeyli tek-dünya ekonomisi"nin yaratılmasına yönlendirilmelerini öncelik olarak göreceklerdir. Bu öneriler genelde bunların gerçekleşmesi için sermaye ile girişilecek çarpışmanın boyutlarını gizleyen reformist bir bakış açısı içinde sunulmuştu. Gelgelelim, "aşağıdan küreselleşme"nin bu bölümde tanıtılan ulus ötesi savaşımların birçoğuna denk düştüğü görülüyor.

1960'lar ve 1970'lerin krizleri sırasında savaşımların dolaşımındaki artışın, sermayeyi yerkürenin Birinci, İkinci, Üçüncü Dünyalar olarak üç gezegene ayrılmasına son veren bir reorganizasyona zorladığını ileri sürmüştüm. Bu manevranın amacı, işçi sınıfı içindeki bağları koparıp yok ederken, muhalefet ve hoşnutsuzluk noktalarını fabrikalardan uzaklaştırarak, tropik ormanlara ve çeltik tarlalarına iterken, kar devrelerini birleştirip bütünleştirmekti. Ne var ki bu süreç istemeden muhalefet kuvvetlerinin yeniden şekillenmesi için yeni bir alan, dünyayı kısmen saran bir iletişim ağı, piyasa işlemlerini kolaylaştırmak için oluşturulan ama muhalefet kuvvetlerinin çok farklı amaçlarla gitgide daha çok sahiplendikleri bir ağ yarattı. Sonuç tek değil, eşzamanlı, üst üste binmiş, bağımsız ve karşıt iki küreselleşme sürecinin üretilmesi olmuştu.

İlki kapitalist küreselleşmedir. Eğilimi uluslararası yatırım ve finans akışlarını kontrol eden azınlığa inanılmaz bir servet ve güç kazandırmak, bazılarına devam eden sömürü altında hayat koşullarında kısmi iyileşmeler sağlamak ve en büyük çoğunluk içinse sefalet ve kaostur. Gezegeni birleştirdiği için kısmen haklı olarak övülen bu küreselleşme, aynı zamanda kendi içinde bölünme ve karşıtlıkların ölümcül bir şekilde hızlanışını taşır. Aslına bakılırsa, onun mekanizması bir gezegen pazarı içersinde rekabetin yoğunlaşması, tek-dünya ekonomisi içinde kutuplar ve hiyerarşilerin yoğunlaşması, emeğin acımasız bir biçimde birbiriyle rekabet etmesidir: Ötekilerin küreselleşmesi.

Alternatif, muhalif eğilim ulus ötesi sermayenin önüne çıkan dünya çapındaki karşı-hareketlerdir. Waterman'ın işaret ettiği gibi, bu hareketler "hiçbir uluslararası karargaha, hiçbir örgütlenmeye... hiçbir açık savaş alanına" sahip değillermiş gibi görünürler. Oysa "bunun karşısında, onların birçok karargahı, birçok örgütü ve birçok toprağı, savaşım biçimleri ve düzeyleri olduğu da söylenebilir." İlk önceleri bir dizi seyrek ve yerel gü-

venli alanlar ve direniş toplulukları olarak ortaya çıkan bu hareketler, bir dizi ilişkiler, temaslar, koalisyonlar ve işbirliği ağları oluşturuyorlar. Sermayenin tek mantığına tabi olmak yerine, yaşam ve örgütlenmenin farklı yollarının etkileşiminin koşullarını içinde barındıran bir dünya alanının yaratılmasını hedef alıyorlar. İşte bu, öteki küreselleşmedir.

POST-MODERNISTLER

Enformasyon devrimi fikri, günümüzün en ışıltılı kavramı olan post-moderni, titreşen bir aura gibi çevresinde taşıyor. Jean François Lyotard, Jean Baudrillard ve Gianni Vattimo gibi 'post-modern durum' kuramcıları, günümüz toplumundaki radikal değişikliklerle ilgili iddialarını, Daniel Bell ve diğer fütürologların önceden ortaya koydukları post-endüstriyelizm çözümlemesine dayandırmışlardı. Bilgisayar, telekomünikasyon ve diğer yüksek teknolojilerin, yaşadığımız dönemi sönüp gitmekte olan modern çağdan ayıran yaşamsal bir öğe olduğu inancı, post-modern kuramda öyle derin kökler salmıştır ki, sanayi ve sanayi-sonrası arasındaki eski ayrımı, dönüşümün bilgi-kuramsal, felsefi ve estetik sonuçlarını vurgulayacak şekilde yeniden ele aldığı düşünülebilir.

Post-modern Sanayi Sonrası Proleterler?

Marksistlerin post-modern kuramcılarla karşılaşmasının, büyük ölçüde post-endüstriyelistlerle düşmanca bir çarpışmayla sona eren ilk buluşmalarının izinden gitmiş olması hiç de şaşırtıcı değil. Bu, bir talihsizlik. Aslına bakılırsa, post-modern kuram yüksek teknolojinin tarihte benzeri görülmeyen bir dönemi başlattığı fikrini çoğu kez kolayca benimsemiş olmakla birlikte, genelde saf bir coşku sergilememiştir. Aslında bakış açıları bir hayli eleştireldir. Post-modern kuram çok başlı bir ejderhaya benzetilebilir, bazıları ağızlarından anti-Marksist alevler püs-

kürtürken, diğerleri tartışmaya açıktır. Marksistler ile post-modernistler arasındaki polemiklerde çok temel sorunlar güme giderken, böylesi tartışmalar kimi zaman yüksek teknoloji kapitalizmine karşı çıkan entelektüel güçleri zayıf düşüren bir çatlak da oluşturabilir.

Son zamanlarda hem Marksist hem de post-modernist kamplardan doğan bazı kuramsal hatlar, yeni diyaloglara, yakınlaşmaya ya da hatta senteze yönelerek bu bölünmenin üstesinden gelmiş gibi görünüyorlar. Bu çabalar, post-modern kültürün bazı yönlerinde kapitalist yeniden yapılanmanın görünümlerini yakalamak üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak bunların Marksist çözümlemenin sine qua non'u, yani 'muhalefet etme ve devirme olanağı' hakkında söyleyecek çok az sözleri vardır. Bu bölümde Antonio Negri, Gilles Deleuze ve Felix Guattari gibi kuramcıların geliştirdiği şekliyle otonomcu Marksizmin bu yetersizliği giderebileceğini öne sürüyorum. Bu kuramcılar, Marksizmin sınıf savaşımına yaptığı vurgudan vazgeçmeden, bu çatışmanın bugün almış olduğu çok renkliliğe ve teknolojinin aracılığına dair önemli post-modern içgörüleri kabul eden türden yeniden-bileşimi savunan bir post-modern Marksizm öneriyorlar. Böylece post-modern proletaryanın durumuyla ilgili olarak *simulakrum* (Baudrillard'ın daha çok orijinali, gerçekliği, ilk örneği olmayan bir şeyin kopyasını anlatmak için kullandığı post-modern felsefe terimi- ç.n.) siborglar, Internet-nazileri ve *köksap* (hiyerarşisiz ve merkezsiz ağı açıklamak için Deleuze ve Guattari'nin kullandığı kavram- ç.n.) ittifaklarından oluşan rahatsız edici ve heyecanlı bir sahne, önemli perspektifler açıyorlar.

Çatışmalar: Marksizme Karşı Post-modernlik

Post-modern kuram ve Marksizm arasındaki çatışmaların önemli tarihsel kökleri vardır. Post-modern kuramın Parisli fikir babalarının birçoğu- Jean François Lyotard, Michel Foucault,

Jean Baudrillard ve Julia Kristeva- 1968 öğrenci-işçi ayaklanmalarının yenilgisi ve özellikle Fransız Komünist Partisi'nin bu isyanlara sahip çıkma ya da cevap vermede tam bir başarısızlık örneği sergilemesi karşısında yaşadıkları düş kırıklığını bir dönüm noktası haline getiren eski Marksistlerdi. Sonradan geliştirdikleri kuramlar, kısmen ortodoks Marksizmin sınırları dışında kaldığı düşünülen çatışmaları, örneğin fabrika işçilerinin değil, üniversite öğrencilerinin liderlik ettiği çatışmaları kavrama ve aynı zamanda, bu yeni hareketlerin neden devrimci özlemlerini gerçekleştiremediklerini anlama çabası olarak görülebilir. Birçok örnekte tamamen gerici bir yöne kaymış olmakla birlikte, aynı zamanda güçlü radikal tepkiler de içeren post-modern kuramın köklerine bir anti-Marksist eğilim bu şekilde aşılanmıştır.

Marksizmin ele almakta başarısız olduğu sorunları kavrama çabasına girmiş olan muhalif Parisli entelektüeller, bir ölçüde yersiz kaçmakla birlikte, gözlerini muhafazakar Amerikan sosyolojisine ve sanayi-sonrası kavramlarına çevirmişlerdi. Sanayi-sonrası kurama göre günümüz toplumları nasıl endüstriyelizmden enformasyonalizme geçiyorsa, post-modernite savunucularına göre de şimdi akla, ilerlemeye ve evrenselci politik projelere duyduğu güvenle birlikte modernitenin sınırlarından, bilinmeyen bir toprağa geçiyoruz. İletişimsel dokusu bu post-modern dünyanın en önemli özellikleri arasındadır. Sözcüklerin sesleri ya da biçimleri temsil ettikleri anlamdan üstün, imgeler tözden güçlü, semboller şeylerden öncedir. Gerçek; metinlerin, söylemin, dil oyunlarının ve şifrelerin bir oyunundan oluşur. Alemin kelamdan ayrılmazlığı belki her zaman söz konusuydu. Ama şimdi bunu yoğunlaştırıp görünür kılan şey, toplumu mesaj ve imgelere boğan, maddi dünyanın katılığını sonsuzca işlenebilir ve yeniden işlenebilir maddi olmayan bir sayı ve veri akışında parçalayan enformasyon teknolojilerinin artan egemenliğidir.

Sonuç son derece akışkan, hareketli ve çoklu bir ortamdır.

Medya kanallarının çoğalması, dünya hakkındaki tüm istikrarlı ve güvenilir açıklamaları krize itiyor. Lyotard'ın "üst-anlatımlar" dediği şeyin bu çöküşü ya potansiyel bakımdan kurtarıcı bir çeşitlilik ya da tam anlamıyla atomize edici ve dağıtıcı bir kakofoni olarak görülebilir ama her iki halde de kaçınılmazdır. Bir bütün olarak toplumla ilgili herhangi bir birleştirici ya da bütüncülleştirici bakış açısı olanağını ortadan kaldırıp, geride sadece rastlantısal olarak dizilen, bir araya getirilemeyecek perspektif kırıkları ve parçaları bırakacak kadar kuvvetli bir çöküştür bu: "Parçalarla oyalanmak, işte post-modernizm budur" diyor, Jean Baudrillard. Yitirdiğimiz birlik ve istikrara yakılan ağıtların konumuzla ilgisi yok: Mümkün olan tek şey, basiretli davranıp toplum üzerindeki kuramsal hakimiyeti ve onunla birlikte bütün muhteşem politik kurtuluş projeleri iddialarını paramparça etmiş olan bu dönüşümü kabul etmektir.

Böylesi post-modern kuramsallaştırmalarda, Marksizm iflah olmaz ölçüde tarih dışı olarak betimlenmiş, genellikle modern düşüncenin örnek olayı olarak sadece tarihin çöplüğüne bir an önce atılmak için seçilmiştir. Lyotard hakim tonu iyi yakalamıştır: "Marksist eleştirinin iyi bilinen kurallarının sadece hatırlanmasında bile, yılan hikayesine benzer eskimiş bir şeyler var... hayalet şimdi ortalıktan kaybolmuş, son muhteşem tarihsel anlatıyı da kendisiyle birlikte sürükleyip götürmüştür." "Üretim tarzı"nın belirleyiciliği, yerini Mark Poeter'ın "enformasyon tarzı" dediği şeye bırakmıştır. Marksizm ekonomik alanın, kültürel üstyapılar şeklindeki yan görüngülerin temel altyapısı olduğunu iddia ediyordu. Ancak gerçeğin dünyanın maddi dönüşümüyle değil, anlamın maddi olmayan oyunuyla yaratıldığı ortaya çıkarken, bu görüşün de vakti dolmuştur. Sonuçta, Marksistlerin sınıfa yüklediği önem, merkezsizleşmiş, geçici ve heterojenleşmiş toplumsal kimlik kavramlarının lehine sahneyi terk etmiştir. Üstelik, şimdi gerçeğin sayısız ve birbiriyle kıyaslanamaz açıkla-

malarını içerdiği görülen bir dünyada, Marksizmin 'bütünlüğü kavrama' yani, toplumsal bütünün kapsamlı bir çözümlemesine ulaşma tutkusu, salt olanaksız değil üstelik iyice kuşkulu bir hal almış, totaliter toplumsal kontrol tasarılarıyla, doğrudan doğruya Gulag'a yol açan megalomanyak bir teatral rüyayla derinden ilişkili, tahakkümcü bir iktidar arzusunun bir görünümü olarak anlaşılmıştır.

Öyleyse, birçok Marksistin post-modernizme yanıtının çatışmaya yol açması hiç de şaşırtıcı değil. Post-modernist yönelimler, Marxçı akademisyenler tarafından, "modern tarih ve kültür konusunda cehalet yayan..." ve "egemen sınıfın geçmişin sorunları ve tehlikelerini aşmış oluğu hülyalarını yansıtmaya" hizmet eden "bir mistiklik" (Marshall Bermann), "hakikati ezip geçen, etik ve siyaseti kanatlardan kuşatan ve anlamı imha eden" bir dilbilimsel idealizm (Perry Anderson), "bütün kurtuluş kavramına meydan okuyan" ve "kaygı verici kaos ve tecrit duyguları uyandıran" bir akıl dışılık (Stephan Eric Bronner) ya da sadece "kuramın... tütsülenmiş butu" (Andrew Britten) olarak suçlanmıştır.

Marksistler, tarihsel spekülasyonun en zarif ve muhteşem jestlerine kapılan post-modern kuramın, kendisini sanki bütüncülleştirici kuramları gözardı ediyormuş gibi göstermesindeki iç çelişkilere işaret etmişlerdi. Post-modernist düşüncenin genelde benimsediği, kapitalizmin sanayi-sonrasında sessiz sedasız buharlaşıp uçtuğu gibi inandırıcılıktan yoksun iddialarıyla birlikte enformasyon-toplumu kuramına meydan okumuşlardı. Post-modernist kuramcıların genellikle kendi sınıfsal konumlarının etkisini değerlendirmekten uzak olduklarına işaret etmişlerdi. Örneğin Alex Callincos'un, post-modernizmin popülerliğinin, kültürel üretime gömülmüş ve görünürde muzaffer kapitalizmle uzlaşmaya varma kaygısı taşıyan belli bir aydın tabakaya özgü deneyim ve alışkanlıkları genel kuram düzeyine çıkarması olgu-

suna çok şey borçlu olduğunu söylemesi anlamlıdır. Diğerleri, bazı post-modernistlerin flört ettiği ve Marksistlerin genellikle hepsine mal ettiği, günümüzde yaşama egemen olan imgelerin ötesinde bir şey bilmenin olanaksız olduğu inancının ne kadar yıkıcı olduğunu etkin bir biçimde ortaya koymuşlardır.

Eleştiri silahlarıyla yapılan bu savaşın sonucunu kanlı bir beraberlik olarak görüyorum. Marksistler post-modern kuramın abartı ve tutarsızlıklarını bayağı bir alaya aldılar. Yine de bu, böylesi kuramların çoğu kez ironik ve kışkırtıcı bir tarzda, Marksist çözümlemenin gözünden kaçmış olan, enformasyon-yoğun ve teknolojinin kuşattığı bir toplumdaki hayatın çeşitli yönlerini tanımladığı olgusunu ortadan kaldırmaz. Foucault'nun 'panoptikon' (Foucault *Hapishanenin Doğuşu* adlı kitabında, merkezi bir kontrol kulesi etrafında inşa edilen, gardiyanların da mahkumların da sürekli gözetlendiği açık hücrelerden oluşan daire şeklindeki yapıyı bir iktidar metaforu olarak kullanmıştı-ç.n.) kavramı, Baudrillard'ın 'simülasyon' tartışması ya da Lyotard'ın 'madde dışılık' değerlendirmesi, ne kestirilip atılabilecek ne de tarihsel maddeciliğin standart sözlüklerinde tanımlanmış olan görüngülerden söz ediyorlardı. En azından Raymond Williams'ın gelişmiş kapitalizmde yaşamın "duygu yapısı" dediği çok önemli yönlere temas ediyorlardı.

Marksistler "üst-anlatılar"ın post-modern reddinin iler tutar yanı olmadığında haklılar, Fredric Jameson'ın kaydettiği gibi bütüncülleştirici kuramın yadsınması, onun arka kapıdan gizlice girmesi ve tanınmadan tekrar ortaya çıkmasıyla sonuçlanıyor. Ancak bu, post-modernistlerin klasik Marksizmin özgün üst-anlatılarında bazı sorunlar olduğu, temel öznesi olan sanayi proletaryasının robotlar, bilgisayarlar ve telekomünikasyon dünyasında adeta kayıplara karışmış olduğu fikrine bir yanıt oluşturmuyordu. Dolayısıyla, post-modern kuramın yeni iktidar mekanizmaları ve yeni toplumsal öznelliklerle ilgili yadsınamaz sez-

gilerinin, Marksizmin kapitalizmin varlığını sürdürdüğü ve metalaşmanın amansız sonuçlarına dair aynı ölçüde sağlam tezlerine karşı öne sürülmesi, tam bir kuramsal kördüğüm yaratmıştır.

Yakınlaşmalar: Büyük Bölünmenin Ötesi mi?

Bu kördüğümü çözmek için Post-modernizm/Marksizm bölünmesinin her iki tarafından da bazı adımlar atılmıştır. Marksist kamptan Frederick Jameson'ın artık meşru kabul edilen "Postmodernizm mi Yoksa Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı mı?" adlı denemesi ilk adımdır. Bu denemede, Jameson belirgin bir post-modern kültürün doğuşunun, kapitalizmden kopuş halindeki yeni bir çağa işaret etmekten çok, kapitalizmin Ernest Mandel tarafından çözümlenen 'geç' ya da 'çokuluslu' aşamasına denk düştüğünü öne sürmüştü. Bu evrede, teknolojik bakımdan bütünleşmiş bir dünya pazarının kuvvetleri, toplumsal etkinliğin önceden erişilmemiş sahalarına sızmıştır. Bu sürecin bir yönü, kültür ve iletişim biçimlerinde metalaşma dalgasının yükselmesidir. Reklamcılık, tasarım, pazarlama, moda ve eğlence ticari etkinliğin başlıca odağı olmuştur. Sonuçta kapitalist gelişmenin önceki aşamalarında geçerli olan, ekonomik temel ve kültürel üstyapı arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır. Kapitalistleşmiş kültür, çoklu yüzeyleriyle tarihin maddi referans ya da anlamını söndüren bir imgelemin her yeri kuşatan örtüsünün altında toplumsalın bütün yönlerini sarmıştır. Post-modern kuramın öne sürdüğü gibi, öznellik gitgide merkezsizleşip istikrarsız bir hale gelmiş; yabancılaşmadan çok, elektronik medyanın değişken uyarıları ile ticari mimari ve şehir planlamacılığının pazarlamaya uygun mekanlarının yarattığı bir parçalanmışlık deneyimi yaşamıştır.

Bu çözümleme çok çeşitli yollardan, özellikle de post-modemiteyi bir post-Fordist birikim rejimi kavramına bağlayarak geliştirilmiştir. Bu çabaların en etkileyicisi, post-modern kültü-

rü post-Fordist 'uzay-zaman yoğunlaştırılması'yla ilişkilendiren David Harvey'inkidir. Harvey, kapitalizmin periyodik olarak hem pazarın coğrafi ufuklarını genişleterek hem de metaların dolaşımını hızlandırarak aşırı üretim riskinden kaçmaya zorlandığını söylemiştir. Böyle anlarda toplum, gündelik hayatın temposunda yoğun bir hızlanma ve uzamsal ufuklarda belirgin bir genişleme yaşıyordu. 1972'den beri Fordist seri üretimden post-Fordist esnek birikime geçiş, Kuzey Amerika ve Avrupa kültüründe öyle bir sarsıntı başlatmıştı ki "çok farklı dünyaların uzamları birbirinin üzerine çökmüş ve... her türden alt-kültürler yan yana sıralanmıştı." Kozmopolitliği, eklektizmi ve uçuculuğu ile birlikte, post-modem kültür bu değişimin hem yansıtıcısı hem de bileşeniydi: Onun "kısa ömürlülük, kolaj, parçalanma ve dağılma"yı vurgulaması, "...esnek birikim koşullarını taklit etmiş" ve aynı zamanda üretimin yeniden yapılanmasında çok merkezi bir yere sahip olan yeni imgeler, modalar ve düşünce tarzlarını teşvik etmişti. Harvey, post-modem kuramın kendisini tespit ettiği dönüşümlerden eleştirel bir biçimde ayıramadığına inanmakla beraber, onun çetrefil bir biçimde de olsa, öznellik ve algının yapılanmasındaki önemli değişiklikleri belirlediğini kabul etmişti. Post-modernizm, kültürde "bugünlerde, kapitalizmin işleyiş biçimindeki bir değişikliğin" neden olduğu "tam bir dönüşüm"ü ifade ediyordu.

Önde gelen post-yapısalcı filozof Jacques Derrida, Marksist çözümlemenin bu çizgileriyle bir bakıma ters taraftan buluşmuştu. Birçok öğrencisini sonsuz bir düş kırıklığına uğratma pahasına, Derrida 1994'de Marksizm konusunda onlarca yıllık suskunluğunu bozmuş, onun eskidiğini bir kez daha ilan etmek yerine, tersine günümüz düşüncesinin aşılmaz bir ufku olduğunu ilan etmişti. Aslında, Derrida Marksist çözümlemenin bazı özelliklerini yeni baştan öne çıkaran şeyin, çok sayıda post-modem kuramcının dayandığı günümüzün üretiminin madde-dışı

ya da 'hayaletimsi' koşulları olduğunu öne sürmüştü. Özellikle telekomünikasyon yoluyla üretimin uluslararasılaşması, dünya pazarı sorunuyla birlikte, sömürü ve küresel artığın dağılımındaki eşitsizlik sorunlarını görmezden gelinemeyecek hale getirmişti. "[Marksist] hayaletin şimdi yok olup gittiği" konusunda Lyotard ile aynı fikri paylaşmak yerine, Derrida medya imparatorluklarına ve ev-ofislerde çalışmaya dayalı bir ekonomi olan yeni küresel ekonominin 'hayaletimsi' koşullarının, aslında bir 'hayaletimsi' varlık, dünya sahnesinden inmemek için direnen, adaletsizliğe karşı belirli bir direniş ruhu olarak Marksizmi yaşamını sürdürmeye çağırdığını öne sürmüştür.

Bu tür post-modern/Marksist tartışmalar hayli önemli olmakla birlikte, yaşamsal bir boyutları eksik. Hepsi de 'post-modern kapitalizm' denilebilecek şeyin özelliklerini farklı şekillerde tespit etmiş olmakla birlikte, böyle bir düzene muhalefet sorununda hemen hemen suskun kalmışlardır. Derrida bir 'Yeni Enternasyonal' çağrısı yapmış ama bunun nasıl ve nerede ortaya çıkabileceğini belirtmemiştir. Adrian Wilding'in işaret ettiği gibi, Derrida'nın yeniden ifade ettiği Marksizmi, yine kendisinin, devrim hayaletinin tam anlamıyla hiçbir zaman varlık gösteremeyeceğini, komünizmin sonsuza dek ertelenen bir gelecek projesi, "acil, yakın ama indirgenemez bir paradoks, ufukta hiçbir umudun görülmediği bir bekleyiş" olduğunu ısrarla öne sürmesiyle temelsiz kalmıştı. Jameson, post-modern kültürün diyalektik bir biçimde hem günümüzdeki sömürünün gerçeklerini gözlerden gizleyen bir örtü hem de bir kurtarıcı potansiyel alanı olduğunu ileri sürmüş, ama bu potansiyelin kendisini nasıl gösterebileceği konusunda hemen hemen tek bir söz bile etmemiştir. Aynı şekilde Harvey, tarihsel maddeciliğin dirilişinden söz etmiş ancak bu yeniden doğan Marksizmin öncüsünü nerede bulabileceği ya da siyasi pratiğe nasıl geçirileceğiyle ilgili hiçbir ipucu vermemiştir.

Bu suskunluk büyük bir soruna işaret ediyor. Eğer Marksizm günümüz koşullarında mücadelenin öznelerine ve muhalif pratiklere bir yer gösteremiyorsa, onun post-modern sermaye çözümlemesi, sadece anti-Marksist post-modern kuramın başlıca iddiasının, yani post-modern koşullar altında oyunun sona erdiğinin tekrarlanması anlamına geliyor. Savaşım sürmüyor. Bu nedenle, yalnız post-modern sermayenin değil potansiyel olarak ona karşıt özne/öznelerin de çözümlenmesi gereklidir. Bu doğrultuda en azından bazı ipuçları için, otonomcu Marksizme ve özellikle Negri ve arkadaşları, Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin çalışmalarına göz atabiliriz.

Yeniden-Bileşim: Post-modern Sınıf Savaşımı?

Otonomcuları Marksist/post-modernist tartışmanın içerisine yerleştirebilmek için tarihsel bir bakış açısı yararlı olacaktır. Önceden gördüğümüz gibi, autonomia hareketi 1960'lar ve 1970'lerde İtalya'yı silip süpüren savaşım dalgasından doğmuştu. Sanayi işletmelerinde başlamış ama hızla üniversiteler, okullar, evler, kentlerin varoşları, radyo kanalları, ulaşım ağları, kültür örgütleri ve toplumun her alanına yayılmış olan bu savaşımlar, post-modern kuramın toprağını oluşturan Fransız öğrenci-işçi isyanlarına benzemesine rağmen, daha uzun bir süreye yayılmıştı. Ne var ki, hem Fransız hem de İtalyan resmi komünist partilerinin tersine, autonomia'ya bağlı Marksistler, fabrika dışındaki yaygın başkaldırıları marjinal ve yanlış bularak reddetmeyip benimseyerek, kendi kuramsal bakış açılarını bu yeni çatışma noktalarını da kuşatacak şekilde uyarlamaya çalışmışlardı. Birçok post-modern kuramcının- Michel Foucault, Paul Virilio ve özellikle, İtalya'da muhalif radyoya aktif olarak katılan Felix Guattari- autonomia'ya sempatileri vardı.

Negri kendi çalışmasından "post-modern dünyada sınıf karşıtlığı"nın bir kuramı diye bahsetmişti. Negri, Marksizmin

emek-sermaye savaşımı çözümlemesini yeniden doğrularken, bu karşıtlığı hem bu çatışmanın yer aldığı ayrı alanları hem de iletişimsel pratiklerin buradaki önemini vurgulayan bir ufuk içersinde yorumlamıştı.

Diğer otonomcular gibi Negri'nin de sınıf çatışmasının izini, on dokuzuncu yüzyılın sonunda 'profesyonel' ya da usta işçiden yirminci yüzyıl ortasında 'kitlesel' fabrika-sanayi işçisine uzanan bir hatta, bir dizi mücadele çevrimi boyunca sürdüğünü anımsamalıyız. Bu mücadele çevrimlerinin her biri, sermayeyi sürekli olarak daha üst düzeyde örgütlenerek teknoloji-yoğun biçimleri benimsemeye yöneltmiştir. Bu yörünge bizi bugün "fabrikanın toplumun bütününe yayıldığı... üretimin toplumsal ve tüm etkinliklerin üretken olduğu" bir duruma getirmiştir. Ne var ki Negri'ye göre böylesi bir gelişme sadece 'toplumsallaşmış işçi'nin yeni bir mücadele çevrimini başlatmıştır.

Aslına bakılırsa, Negri sermayenin kendini genişleterek toplumu boyunduruk altına almasının, aynı zamanda potansiyel direniş noktalarını da çoğalttığını söylemiştir. Üretimin yeri fabrikadan bir bütün olarak topluma kaydığında, anti-kapitalist karşıtlık artık kitlesel fabrikada yoğunlaşmıyor; evlere, okullara, hastanelere, üniversitelere, medyaya yayılıyordu. Her alandaki savaşımlar, bir yandan kendi özgünlüklerini sergiliyor, gene de hepsi kapitalizmin tüm kullanım-değerlerini mübadelenin evrensel mantığına hapsetmesine bir engel oluşturuyorlardı. Bu yüzden, görece homojen, fabrika temelindeki 'kitlesel işçi'nin tersine, 'toplumsallaşmış işçi'nin safları sadece sanayi kesimi ve hizmetlerdeki ücretli emeğin farklı biçimlerini değil, etkinlikleri toplumsal fabrikanın işlemleri için vazgeçilmez olan ücretsiz işçileri, ev işçileri ve öğrencileri de kapsar. Negri, kendisinin heterojenlik ve çeşitlilik gibi tipik post-modern temalara yakınlığını açıkça gösteren bir formülasyonda şöyle söylemişti: "Toplumsallaşmış işçinin varlığının özgün biçimi tekil/birleşik değil,

çok katmanlıdır. Paradigma tek değil çok değerliklidir. Karşıtlığın üretken çekirdeği çokluğu içerir." Ayrıca, Negri sermayenin toplumsal genişlemesinin hem kendi işlemlerine hem de bunlara karşı savaşımlara gitgide iletişimsel bir nitelik kazandırdığını varsaymıştır. Negri, mekanik materyalist özelliğiyle Marksizme epey sıkıntı vermiş olan alt/üstyapı benzetmesinden kaçarak, bunun yerine Marx'ın 'emeğin işbirliği'yle ilgili söylediklerine dayanmıştır. Marx için sermayenin büyüyen örgütlenmesinin merkezi özelliklerinden biri, etkinlikleri "işbirliği içindeki kolektif birliğe, işbölümü içindeki bileşimlere" bağımlı olan bir işgücüne despotik idari kontrolünü dayatma çabasıydı.[45] Negri bu temayı geliştirerek, 'toplumsallaşmış fabrika'nın ortaya çıkışının, "işbirliğinin, ya da daha doğrusu, entelektüel işbirliğinin, yani iletişimin" özgün bir toplumsal yapısını, toplumun vazgeçilmez temelini oluşturduğunu söylemiştir. İş dünyası dağınık işlemlerini koordine etmek için bilgisayarlar, telekomünikasyon ve medyayı giderek daha da yakınlaşan sistemlerde birbirine karşılıklı bağlayarak emeği otomatikleştirmiş, üretim çevrimlerini gözetlemiş, devir sürelerini etkinleştirmiş, finansal mübadelelerin izini sürmüş, genişlemiş devreleri aracılığıyla değerin akışını eşzamanlılaştırma ve pürüzsüzleştirme çabasıyla, tüketimi tarayıp teşvik etmiştir. Bu dev enformasyon sisteminin ayrıntılandırılması yoluyla "gelişmiş kapitalizm emekçilerin işbirliğini kendisine mal etmiştir."

Sermaye yüksek düzeyde bir üretkenlik yaratmak amacıyla, bütün toplumu teknolojik ve politik araçlarla nüfuzu altına almıştır. Sermaye kendisini her yere sokmuş ve her yerde değeri koordine etme, denetimine alma ve yenileme gücünü elde etmeye çalışmıştır. Ama çok üst düzeyde bir üretkenliğin temelindeki hammadde, entelektüel ve yaratıcı bir işgücüne uygun düştüğünü bildiğimiz tek hammadde; bilim, iletişim ve bilginin iletişimidir.[46]

Negri post-modern kuramda iletişimin bir kategori olarak öne çıkışının, bu süreci ifade ettiğini öne sürmüştü. Marx, Grundrisse'de 'emeğin' keşfinin tarihsel bir olay olduğunu açıklamıştı. Genel olarak emek kategorisi "tüm toplum biçimlerinde geçerli olan çok eski bir ilişki"yi temsil etmekle birlikte, sermayenin emek gücünü zorla soyutlaması ile formüle edildi ve vasıfların teknoloji yoluyla indirgenmesi, işgücünün homojenleştirilmesi ve işçilerin fabrika 'emekçileri' olma dışındaki tüm niteliklerinden soyulmasıyla 'pratik bir gerçeklik' kazandı. Negri, bugün bir dizi enformasyonel akış ve etkileşimin üretim sürecine katılmasının, iletişimsel pratiğin somuttaki çeşitliliği üzerinde benzer bir 'soyutlama'yı dayattığını söylemiştir. Bunun belki de en kolay görülebileceği yer, tüm iletişim biçimlerinin 'enformasyon' olarak kodlanıp, bu kodlarla aktarılabildiği evrensel bir dijital dilin yaratılmasıdır. İşyeri üretkenliği bit ve byteların akışı olarak izlenip ölçülebilir.

Ancak Negri bu gelişmenin, her biri post-modern düşüncenin farklı bir dalı tarafından tespit edilen iki yüzü olduğunu söylemiştir. Bunlardan biri, her çeşit iletişimi sürekli genişleyen metalaşmanın hizmetine koşmak, toplumsal ilişkileri bir mübadele ilişkileri dizisine indirgemek ve sonuçta anlam ve ilişkilerin içlerinin boşaltılmasıdır: "Değerlerin dolaşımında, her meta para halini almış, her gönderim bir eşdeğerler devresinde ortaya çıkmış... her tekillik tüm önemini yitirmiş ve varoluş duygusu saf paranoyaya dönüşmüştür." Negri'nin post-modernizmin daha "basmakalıp ve karamsar" bir çeşidi dediği, çağın yeni özelliklerinin "dilin anlam ve ifadelerinin çözülmesi... bütün temellerin tektonik kayması" olduğunu savunan ekol bu yüzü tarif etmiştir. Post-modernizmin bu 'negatif an'ı kapitalist boyunduruğun, Marx'ın deyimiyle tek amacı "üretim için üretim" olan kocaman bir aygıtın, eziciliği duygusundan doğmuştur. Negri bu durumun "içine gömülmüş olduğumuz varoluşun,

çerçevesini ve yönünü artık algılamadığımız bir varoluşun, tamamen anlamsızlaştığı şeklinde acı verici bir algı" yarattığını söylemiştir.

Ancak Negri sermayenin enformasyon aygıtını olağanüstü boyutlarda geliştirmesinin bir başka yönü olduğunu, enformasyon kanallarının amaçlanılandan farklı şekillerde kullanılabileceğini öne sürmüştür. Onun post-modernizmin "dillerin çoğulluğuna, yargıların belirsiz rolüne ve iletişimin ufkunun her zamankinden daha belirginleşmesine"ne uyarlanan daha "sofistike ve olumlu" çeşitleri olarak gördüğü çizgiler, bu yaratıcı açılımları fark etmişlerdi. Negri böyle bir post-modern kuramın "salt olağanüstü, akıcı bir iletişim evrenini varsaymakla kalmayıp, bu iletişim iplikçikleri yığınının her uzantısında çelişki, çatışma ve yeni bir gücü tespit ettiği"ni söylemiştir. Bu çeşidiyle post-modernizm "Marxçı genel dolaşım ve iletişim evresinde ortaya çıkan yeni öznelere... ilkel ama etkili bir kinaye" oluşturuyordu.

Negri'ye göre, post-modern kuramın olumsuz ve olumlu kutupları, iletişim altyapısına dayanan bir kapitalizmin çelişkilerinin tablosunu çiziyordu: Bütün anlamların aynı anda hem yıkımı hem de yeni potansiyelleri. Her biri sadece kısmi bir bakış açısı sunmakla birlikte, her ikisi de önemli içgörülerle yüklüydü. İlki bilgisayarlaşmış metalaşmanın derinleşen alanına yanıt veriyor, ama direniş olanağını nihilistçe reddediyordu. Öteki 'toplumsallaşmış işçi'nin demokratik iletişim olanakları taşıdığını kabul ediyor ama sömürü ve kapitalist kontrol sorunlarının üstünü örtüyordu. Çatışma halindeki bu iki eğilim bütünsel olarak görüldüklerinde, yeterli bir perspektif ortaya çıkıyordu. Dolayısıyla Negri'ye göre, post-modern düşünce "belirsiz"dir ve "eklektik" olmakla birlikte "yeni öznelliklerin üzerinde inşa edilebileceği bazı koşulları da" belirlemiştir.

Negri'nin Marksizmi böylece post-modern kuramla kararsız bir uyum içine girmiştir. Savaşımın evrensel ve ilerici amaçları

üzerindeki ısrarı, post-modernistlerin başlıca modernist muhalifi Jürgen Habermas'ı da anımsatır. Negri, tahakkümcü enformasyon ve asi iletişim arasında karşıtlık kurarak, iktidar ve beceri eşitsizliklerinin engellemediği demokratik, simetrik bir diyalogun "ideal konuşma durumu"nu, özgürleştirici toplumsal değişimin ölçüsü olarak gören Habermas'ın iletişimsel eylem kuramına çok şey borçlu olduğunu kabul etmiştir. Ancak Habermas için ekonomi ve işyeri bu tür bir yargının yörüngesi dışında kalıyordu ve kapitalist yeniden yapılandırmada somutluk bulan araçsal bir mantığa bağlıydı. Sonuç "yaşam-dünya"nın seçilmiş alanlarını "sistem"in tecavüzlerinden korumayı amaçlayan, ancak sermayenin üretken etkinlik üzerindeki egemenliğine karşı herhangi bir köklü karşı çıkışı terk eden savunmacı bir sosyal demokrat politikadır.

Aksine Negri için "duvarsız fabrika"nın ortaya çıkışı, çalışmayı hayattan koparılamaz hale getirmişti. İletişimsel eylemin giderek daha çok öne çıkışı, üretimin toplumsallaşmasının bir sonucudur. Araçsal ve iletişimsel mantık arasındaki çatışma, kapitalist komuta ve kolektif emek çelişkisi etrafında berraklaştığından, "ideal konuşma durumu"nun ufkuna sadece, nihai amacı sermayenin ölümü olan devrimci bir proje yoluyla ulaşılabilir. Bundan sonraki iki kısımda Negri'nin post-modern çözümlemenin olumsuz ve olumlu 'an'ları dediği örneklere ve bunların otonomcu kuramla ilişkilerine kısa bir göz atarak bu noktayı açacağım.

Simulakrum: Gerçeklik Körfezi

Negri'nin "basmakalıp ve karamsar" dediği post-modernizm okulunu en iyi temsil edenler Jean Baudrillard ve takipçileridir. Baudrillard, ortodoks Marksizmin altyapı/üstyapı düalizminin parlak bir eleştirisi ve kültürel metalaşmanın sağlam bir çözümlemesiyle başladıktan sonra, medyanın gücüne ilişkin her za-

mankinden daha nihilistçe bir çözümleme geliştirerek devam etmişti. İleri enformasyon teknolojileri çağında, bir zamanlar gerçekliğe işaret eden ve sonra onu reklamcılık ve propaganda yoluyla gizemlileştirmeye yaramış olan göstergelerin artık tamamen gerçeğin yerine geçtiğini öne sürmüştü. Modellerin orijinallerinden önde olduğu bir simulakrum dünyasına giriyorduk. Bu hiper-gerçeklikte, "artık toprak ne haritadan önce gelir ne de ona yaşam verir. Bundan böyle harita topraktan önce gelir... Gerçek minyatürleşmiş birimlerden, matrislerden, bellek bankalarından ve komuta modellerinden üretilir ve onlarla birlikte sonsuz kere yeniden üretilebilir." Öznellik artık loş bir "yeni-kapitalist sibernetik düzen"in ürettiği kuşatıcı bir şifrenin etkisinden başka bir şey değildir. Reklamcılık, propaganda, televizyon şovları ve anket tekniklerinin "siber-bombardımanı", yanıt veriyor gibi göründüğü tüm ihtiyaç, arzu, kanı ve kimlikleri kendisi üretmiştir. Muhalefeti seyirlik bir malzeme olarak canlandıran medya aygıtı karşıtlıkları geçersiz kılmıştı. Gerçekliğin kendisinin her tarafa yayılan medya görüntüleri tarafından oluşturulmasıyla birlikte, edimsellik ile düşsellik, hakikat ve yalan, taklit ile orijinal arasındaki ayrımın bilgi-kuramsal temeli buharlaşıp gitmiştir. Toplumsal varoluş "içine göçerek" bir "kara deliğe" dönüşmüş, Bobbits'den Bosna'ya kadar medya görüntülerini emen, hakikate kayıtsız kalırken yoğun sansasyon dalgalarına aç, süngerimsi, sonsuzca emici bir kütleye dönüşmüştür.

Bu düşünce çizgisinin doruğu Baudrillard'ın ilk Körfez Savaşı'yla ilgili makalelerinde ortaya çıkmıştır. Çatışma sırasında yazılmış olan bu makaleler, "stratejik arazimizin her gün bombardımanına uğradığımız televizyon ekranı" olduğu bir savaşta medyanın rolü üzerinde odaklanmışlardı. Baudrillard propaganda ve dezenformasyonun Kuveyt çevresindeki çöllerde gerçekte ne olup bittiğinin bilinmesini olanaksız kıldığını iddia etmiştir: Gerçekten bir "savaş" olup olmadığı da dahil bilgi-kuramsal ke-

sinlik, dipsiz bir kuyuya benzeyen "gerçeklik körfezi"nde sulara gömülüp gitmiştir. Yazar çok sayıda insanın öldürüldüğünü ve şehirlerin bombalandığını kabul ederken, elektronik yollardan aktarılan çatışmaların "sanal" doğası, "bu savaşa dair" herhangi bir "pratik bilgiyi... imkansız kılar." Kuşkucu zihnin yapabileceği tek şey "kaynağı ne olursa olsun tüm enformasyonu, tüm imgeleri reddetmek"tir. Amaç "hakikati yeniden kurma isteği" değildir, Baudrillard bunun "araçlarına sahip olmadığımız"da ısrar eder, amaç daha çok "aldatılmışlıktan kaçınmak"tır.

Baudrillard'ın bu ve diğer yazıları, haklı olarak bazı suçlamalarla karşılaşmışsa da bir kalemde göz ardı edilecek şeyler de değildir. Negri'nin söylediği gibi, onun 'simulakrum' anlatımının "tasvir gücü çok yüksektir." Bugün muhalefet hareketlerinin yüz yüze kaldığı büyük sorunları, birçok geleneksel Marksist "ideoloji" değerlendirmesinden çok daha iyi görmüştür. Medya üzerindeki kontrolünün iktidara, sadece belli inanç ve değerleri yayma değil, algının parametrelerini yaratma olanağı da verdiği bir durumu ifade etmiştir. Ayrıca Baudrillard'ın değerlendirmesi, post-modern proletaryanın durumunun en sorunlu yönlerinden birini, yani böylesi bir manipülasyonun farkına varmanın, aktivizme engel olan derin bir kinizm ve görelilik biçimi alabileceğini fark etmiştir. Gerçekten de onun "toplumsal içe doğru patlama" değerlendirmesi, dayanışma ve aktivizmin yerini atomizasyon ve seyirci kalmaya bıraktığı bir sınıf bileşiminin bozulması durumunun isabetli bir değerlendirmesi olarak görülebilir.

Negri'nin kendisi de gerçekliğin bu kapitalist "taklidi"ni betimlemek için Baudrillardcı dili kullanmıştır. Post-modern devlet olarak da adlandırılan neo-liberal devlet üzerine tartışırken, Negri ve Michael Hardt, onun kapitalist yeniden yapılandırmadaki merkezi rollerinden birinin, sivil toplum kurumlarını, sendikalar ve siyasi partileri dağıtarak, politik tartışmayı ortadan kaldırmak olduğunu öne sürmüşlerdir. Ne var ki "bu boşluk si-

vil toplumun dinamiklerini ikame eden yapay bir dünyanın inşasıyla örtülmeliydi." Bu yüzden "sivil toplumun geçek temelleri sönüp giderlerken... görüntüsü daha üst bir düzeyde öne çıkarılmıştır." Negri ve Hardt'a göre, "sözde enformasyon toplumunun yeni iletişimsel süreçleri", "kitlelerinin demokratik temsilinden, temsilcilerin kendi seçmen kitlelerini yaratmalarına" geçişte yaşamsal bir rol oynar. "Gelişmiş anket teknikleri, toplumsal gözetim ve kontrol mekanizmaları vb. şekillerde yürütülen toplumun medyatik yönlendirilmesi yoluyla, iktidar kendi toplumsal temelini önceden belirlemeye çalışır."[47]

Otonomcu çözümlemenin Baudrillard'dan ayrıldığı nokta, simularukrumun hükümranlığına meydan okuma ve onu devirme olanaklarıdır. Baudrillard'ın kaderci kinizminin temelinde, büyük ölçüde yapısalcı bir görüş, başat "yeni-kapitalist" kültürel şifrenin bir etkisi olarak özne anlayışı yatıyordu. Otonomcu bakış açısı, bu başat kodun işlemlerini yapıcı olmaktan çok indirgemeci, her zaman sermayeden "başka" bazı öğeler içeren, daha yaygın bir toplumsal pratik alanın olanaklarını seçen, sınırlayan ve daraltan bir şey olarak kavrar. Eğer benlik imal edilen, kurulan bir şeyse yine de bazıları edilgenlik, bağımlılık ve kayıtsızlık geliştirirken, ötekiler eylemlilik, otonomi ve araştırmayı besleyeceklerdir.

Negri oldukça şifreli bir ibarede, sermayenin 'taklitçilik' gücü karşısında, muhalefetin görevinin bir Sokratik ödevden, gerçeklik ilkesini yeniden kabul ettirmekten başka bir şey olmadığını öne sürmüştü. Bunun saf bir nesnelciliği ima etmesi gerekmiyordu ama gerçekliğin daha doğru ve daha yanlış tabloları arasında ayrım yapma olanağının önemli bir doğrulanmasıydı.

Sermaye bile, iletişim kanallarını bu etkinliği olanaksız kılacak kadar tekelleştirmemiştir. Christopher Norris'in öne sürdüğü gibi, Körfez Savaşı'nın propaganda bombardımanı altında bile, birkaç dürüst muhabirin faaliyeti zaman zaman resmi açık-

lamaların çelişki ve boşluklarının farkına varmamıza yetmişti. Avrupa ve Kuzey Amerika, aynı zamanda büyük medya kuruluşlarınca dışlanan haber ve analizlerin aktarılmasında video, alternatif televizyon ve bilgisayar ağlarının dikkate değer şekillerde kullanıldığına da tanık olmuştu. Bu çabalar Robert Hackett'in deyimiyle, ABD askeri-pazarlama kampanyası tarafından "yutulmuş" olmakla birlikte, yine de başka koşullarda çok daha etkili olabilecek potansiyellere işaret etmişlerdi. Negri toplumsallaşmış işçinin ya da post-modern proletaryanın tipik özelliklerinden birinin, simülasyonlarına karşı koymak için sermayenin iletişim makinelerini kullanma yeteneği olduğunu öne sürecektir. Ancak, bu olanağı hesaba katmak için, post-modern çözümlemenin daha iyimser bir türüne göz atmalıyız.

Siborglar: Canlı/Ölü Emek

Böyle bir örnek için, yapacağımız en iyi şey Donna Haraway'in *Manifesto for Cyborgs: Science, Tecnology, and Socialist Feminism in the 1980's* adlı kitabında sunduğu 'siborg' kavramına bakmak. Haraway için siborg, bir sibernetik organizma figürü, kapitalizmin yüksek teknolojili bir "tahakkümün enformatiği" aracılığıyla işlediği bir çağda, politik aktivizmin olanaklarını ifade eden bir "ironik efsane"yi ifade ediyordu. Bu küresel sistemin sakinlerini "siborglar" olarak adlandırmak, medya, bilgisayarlar ve genetik mühendisliğin yayıldığı bir toplumda, öznelliğin tam anlamıyla ve geri dönüşsüz bir biçimde teknolojikleştiğini, insan ve makinelerin ara yüzünde oluştuğunu öne sürmek demekti. Post-modern kurama dayanarak, Haraway böylesi bir teknoloji dünyasında, kimliklerin bazı esas niteliklere dayandırılamayacağını, imal edilmiş ve yapılandırılmış olduklarını varsaymıştı. Ancak çoğu sol ve feminist düşüncede görülen teknoloji düşmanlığının tam tersi bir ruhla, bunu maneviyat bozucu olarak görmemişti. Belirttiği gibi "siborglar... dev-

let sosyalizmini saymazsak, militarizm ve ataerkil kapitalizmin gayrı meşru çocuklarıdır. Ama gayrı meşru çocuklar genellikle kökenlerine karşı sadakatsizdirler." Sözcük anlamına en yakın düzeyde, siborg politikası "teknolojinin canavarlaştırılması"nı reddetmek ve enformasyon kapitalizminin araçlarını alternatif amaçlarla yeniden sahiplenmek, "makineleri hem yapıp hem tahrip ederek" gündelik hayatın sınırlarını çizmek anlamına geliyordu. Daha geniş anlamda, sınırı aşan siborg figürü "ırk, toplumsal cinsiyet ve sınıf" gibi "temel birimler"in kendilerinin, küresel bir yüksek teknoloji kapitalizminde "kılıktan kılığa girdiği" bir durumda ortaya çıkan melez kimlikler için Haraway'in kullandığı bir benzetmeydi. Bu yüzden, siborg politikası aynı zamanda, "yeni sanayi devriminin dünya çapında yeni bir proletaryayı yaratmakta olduğu" bir çağa uygun yeni örgütlenme biçimlerini keşfetmek anlamına da geliyordu. Haraway bu projenin öncü partileri reddederken, ittifakları beslemesi gerektiğini öne sürüyordu. "Muhalif, ütopyacı ve tamamen masum olmayan" siborgların "bütünselciliğe karşı uyanık ama temas ihtiyacı içinde, bir birleşik cephe siyaseti için doğal bir eğilime sahipmiş gibi göründüklerini" yazmıştı.

Haraway'in siborg anlayışı, Negri'nin toplumsallaşmış işçi kuramına çok yakın düşüyor. Negri için toplumsallaşmış işçi, sermayenin devreleri boyunca farklı alanlarda iş gören, bilgisayarlar ve iletişimin sıradanlaştığı teknobilimsel bir çevreye gömülmüş bir figürdü. Kadın/erkek işçi -Negri işgücünün kadınlaşmasını toplumsallaşmış işçinin bir özelliği olarak görür- bir 'makine ekolojisi'nin sakinleriydi. Bilgisayarlar, videolar, fakslar ve diğer medya araçları, öylesine sıradan şeyler haline gelmişlerdi ki işçiler bunlarla 'organik' yakınlık geliştirmişlerdi. Sermaye toplumsallaşmış işçinin bu teknolojileri, işgücünün ayrı kesimleri arasında iletişim kurmak için kullanmasını engelleyemezdi. Hardt ve Negri, Haraway'in düşünce çizgisiyle bu pa-

ralelliğe dikkat çekerek, emekçi bedenin teknolojik uzantılarıyla artan ara yüzleri nedeniyle artık "öznelliğin kuramsallaştırılmasında tek modelin siborg" olduğunu söylemişlerdi.

Bu tür 'siborg' aktivizminin örnekleri olarak işe yarayabilecek birkaç olay önceki bölümlerde tartışılmıştı: Diz üstü bilgisayarıyla nete bağlanan Komutan Yardımcısı Marcos, Minitel'i sahiplenen Fransız öğrenciler, Los Angeles ya da Doğu Timor'da videonun karşı-gözetim için kullanılması; AIDS, kürtaj hakları ve çevre sağlığı gibi savaşımlarda biyo-medikal bilgi seferberliği. Haraway'in düşünce çizgisinden esinlenen bir makalesinde Andrew Ross, Negri'nin toplumsallaşmış işçide gördüğü teknobilimle 'organik' ilişkinin örneği olabilecek bir durumdan söz etmişti. General Motors tarafından kendi işyeri eğitimlerinin parçası olarak bilgisayar programcılığı kurslarına katılacakları sözü verilen bir grup Michiganlı otomobil işçisiyle ilgiliydi. Şirket bu kadar kapsamlı bir teknik bilginin işyerinin işlevsel gereksinimlerini aştığını ilan ederek, kursları aniden kestiğinde, içlerinde Flint işgal ve grevine katılmış olanların da bulunduğu işçiler, devletten aldığı halk eğitimi fonlarını özel amaçlarla kullandığı gerekçesiyle şirket aleyhine dava açmışlardı. Ama kendi Usenet gruplarını ve e-posta bültenleri Amatör Bilgisayarcı'yı da kurmuşlardı. Bülten bilgisayar tekniğiyle ilgili pratik öz-eğitime, şirketin bilgisayarları nasıl kullandığıyla ilgili eleştirilere, haftalık iş süresinin kısaltılması tartışmalarına, otomobil işçilerinin grevlerini desteklemeye ve siberuzayın ticari olmaktan çok, demokratik örgütlenmesi için 'ağdaş' tartışmalarına da ayrılmıştı. Sonuçta, görece geniş bir yandaş kitlesi yaratmıştı: Siborg savaşımının en iyi örneği.

Negri'nin ve Haraway'in düşünce çizgileri arasında güçlü benzerlikler olmasına karşın, bir vurgu farkı var. Haraway'in yapıtı eylemcilerin dolayında dizilebileceği herhangi bir merkezi çatışma eksenini göstermeyi reddetmesiyle, tipik post-modern

özellikler taşıyordu. Özellikle daha sonra gelen yazarlar tarafından ayrıntılandırılan bu reddediş, siborg direnişinin günümüzün tekno-kültürünün her alanında keşfedilmesiyle sonuçlanmıştı. Negri siborg kavramını sahiplenerek, onu bir Marksist sermaye/emek çatışması ufkuna yeniden yerleştirmiştir.

Marksistler, sermayenin canlı emeğin yerine ölü emeği geçirme eğilimi taşıyan, insan-işçilerin yerini makinelerin sabit sermayesinin aldığı bir sistem olduğunu her zaman vurgulamışlardı. Şimdi yapay zekaların bilincin birçok vasfına sahip olacağı vaat edilirken, makinelerin organik yaşamının derinliklerine sızdığı genetik ve bilgisayar teknolojilerinde bu eğilimin doruğa ulaştığı görülüyordu. Bu duruma getirilen bir başka yorum da, kapitalist kontrolün böylelikle doruğuna ulaşıp ölmeye yüz tutmasıydı: Canlı emeğin ölü emeğe neredeyse tamamen boyun eğmesi, sabit sermayenin değişken sermaye üzerinde kesin zaferi, artık türün biyolojik bütünlüğünün sermaye birikiminin buyruklarına bağlı kılındığı bir noktaya kadar genişleyen bir teknolojik sömürü kabusu. Arthur Kroker ve arkadaşlarının önerdiği, tekno-sermayenin sanal insan eti 'hasadı' söylemi gibi yaratıcı ama aşırı spekülatif bazı Baudrillardcı post-modernizm versiyonlarının teması buydu.

Ama Negri'ye göre bu, hikayenin sadece yarısıdır. Karşı eğilimleriyle birlikte ele alındığında ölü emeğin canlı emeğe giderek daha fazla sızması tamamen farklı bir sonuca açılmaktadır: Yaratılan emek-makine protezi sermayenin teknoloji üzerindeki tek yanlı kontrolünü gevşetir. Negri'nin görüşünü genişleterek, sermayenin işyerinin zihinsel ya da fiziksel her işlevini otomatikleştirme eğilimiyle, olağandışı çok yönlü makineler, potansiyel evrenselliklerıyle canlı emeğin esneklik ve yoğrulabilirliğini taklit eden teknolojileri geliştirmeye zorlandığını söyleyebilirim. Bu bakımdan, enformasyon toplumu kuramcıları mekanik ve enformasyon sistemleri arasındaki farklılıkları vurgulamakta

haklıydılar. Ne var ki bilgisayarlar ve iletişim sistemlerinin bu her kalıba girme niteliği, yeniden programlanabilirlikleri ve interaktiflikleri çoğu kez kapitalist gelişmenin sadece yeni, yoğunlaşmış bir düzeyi olarak görülmüşlerdi. Böylesi çözümlemelerin dışta bıraktığı şey, bu esnekliğin sermayeyi büyütmek değil yıkmak için kullanılma olanağıdır. Aslına bakılırsa, yeni teknolojilerin biçimlendirilebilirliği, onların tasarım ve uygulamalarının bir çatışma alanı halinde geldiği ve yeniden ele geçirilmeleri için benzersiz bir potansiyel taşıdıkları anlamına geliyordu. Bunlar Haraway ve Negri'nin kabul ettiği olanaklar, postmodem kültürün karşısındaki herhangi bir Marksizmin dikkate alması gereken olanaklardı.

Köksaplar ve Savaş Makineleri

Negri'nin yapıtında bir post-modem/Marksizm yeniden-bileşiminin öğelerini bulmakla birlikte, bu olanağın sağlam bir biçimde araştırıldığını görmek için, müttefiki ve birlikte çalıştığı Felix Guattari ve Gilles Deleuze'ün yapıtlarına bakmalıyız. Kuşkusuz, bu yazarların gerçekten de Marksist olduklarına dair açık ısrarlarına karşın, birçok kişi onların yazılarındaki kaotik şenlik, egzotik dil, arzu ve şizofreni övgülerinin tarihsel maddeciliğin ağırbaşlı çalışmasından çok uzak olduğunu hissedecektir. Öte yandan Guattari, Lyotard ve Baudrillard'ın 'post-modem durum' görüşlerini, "varolan statükoya boyun eğmenin, onunla uzlaşmanın paradigması" olmakla suçlayarak kendi yapıtını post-modernizmden ayırmış olmasına rağmen, post-modem düşünce antolojilerinde yer almıştır. Bu karışıklık ille bir şey ifade ediyorsa o da herhalde şu melez deyimin yerinde oluşudur: "Post-modem Marksistler."

Deleuze ve Guattari'nin çalışmaları şimdi sayıları giderek artan muhteşem çözümlemelerin baş konusudur. Bu nedenle, bizim enformasyon kapitalizmiyle ilgili tartışmamızla ne ilgisi ol-

duğunu özellikle daha yakından görmeden önce, onların konumlarını kısaca özetleyeceğim. Deleuze ve Guattari'nin evreninde, toplumsal gerçeklik arzu tarafından oluşturulmuştur. Arzu iyi ya da kötü değil, sadece üretken ve dinamiktir. Deleuze ve Guattari'nin arzusunun, Marx'ın "emek" dediği dönüştürücü, yapılandırıcı eylemin, artı değer sızdırmak için el konulmadan önceki ilkesi olduğunu söylemek doğru olur. Arzu heterojen ve hareketlidir. Toplumsal düzen onun homojenleştirilmesi ve istikrarlılaştırılması üzerinde kuruludur: Arzunun küçük, akışkan, çok yönlü 'moleküler' biçimlerinin büyük, kurumsal 'molar' makroyapılarda örgütlenmesi. "Arzuyu kodlamak *socius*'un (bir toplumu oluşturan organsız beden- ç.n.) işidir." Arzunun bu şekilde bağlanması bir 'yerleştirme'dir; bir yere sabitlemek, sınırları belirlemektir. Ama arzu 'göçebedir', her zaman savaşacak ya da kaçacak durumlar peşindedir, herhangi bir toplumun izin verebileceğinden daha çok nesne, bağlantı ve ilişki peşindedir. Sonuçta "dikişleri her yanından patlamamış olan hiçbir toplum yoktur."

Kapitalizm toprak mülkiyeti ya da kabile topluluğuna dayalı daha istikrarlı eski toplumsal düzenleri yerlerinden eder ama mübadele değeri açısından her şeyi "yeniden yerleştirir." Organizasyonel 'aksiyomlar'ı sürekli toplayıp çıkararak ve emek süreci, politik örgütlenme ve kültürel aygıtların bileşimlerini değiştirerek, yerine geçtiği diğer tüm toplumsal sistemlerden daha esnektir. Onun en yeni biçimi "tek dünya pazarının... belirleyici etken olduğu bütünleşmiş dünya kapitalizmi"dir. Küresel ekonomi "her kısıtlama ve bağı aşan evrensel kozmopolit bir enerji" olarak ortaya çıkmıştır: "Bugün döviz ticareti aracılığıyla dolaşan ve sınırları aşan, devletlerin kontrolünden paçayı kurtaran, çokuluslu bir evrensel örgütlenme oluşturan, hükümet kararlarının etkisiz kaldığı de facto bir ulus üstü güç yaratan, sözde devletsiz bir finansal kütleyi betimleyebiliriz." Bütünleşmiş dünya kapitaliz-

minin tipik özellikleri, gelişmiş dünya içinde az gelişmişliğin ve az gelişmiş dünyada sınırlı kalkınmanın ortaya çıkışı, uluslararası işbölümünün yeniden şekillenmesi, iş bulma şansının azalması, işçi sınıfının üst ve ayrıcalıklı tabakalarının artan bütünleşmesi ve güvenceden büyük ölçüde yoksun yeni tabakaların- göçmenler, aşırı sömürülen kadınlar, geçici işçiler, işsizler, umutsuz öğrenciler, sosyal güvenlik yardımlarıyla yaşayanlar- ortaya çıkışı ve "medya tarafından" kontrolün sürekli güçlendirilmesidir.

Ne var ki kapitalizm bu küresel, 'molar' yapıyı sağlamlaştırırken, Guattari'nin deyimiyle bir "moleküler devrim" yaşanmış, bireysel ve/veya kolektif arzuların çiçek açmasına ve yeni toplumsal gruplaşmaların ortaya çıkmasına yol açan gevşek örgütlenmiş grupların, azınlık ve otonomcu hareketlerin çoğaldığı görülmüştür. Bunlar sanayideki işçi sınıfı saflarının dışında, işsizler, kadınlar, ekolojistler, eşcinseller, yaşlılar, gençler arasında ortaya çıkan hareketlerdir. Guattari, bunların geleneksel işçi hareketlerinden tamamen farklı 'savaş cepheleri' oluşturduklarını söylemiştir. Bu hareketler için "sorun sadece maddi kölelik ve baskının görünen biçimlerine karşı savaşım vermek değil, aynı zamanda ve en başta işleyişin alternatif yollarını yaratmak"tır. Bugün belirsiz olan, bu mikro-devrimlerin "sociusun sınırlı alanlarında denetim altında mı tutulacağı" yoksa birbiriyle bağlantılar kurarak, sadece özgül yerel sorunları değil büyük ekonomik birimlerin yönetimini de hesaba katabilecek yetenekte gerçek bir devrim mi yaratacağıdır.

Deleuze ve Guattari devrimci örgütlenmeden, "savaş aygıtları"nı yaratmak olarak söz etmişlerdi. Deleuze ve Guattari için, arzunun öznel ya da toplumsal düzeyde herhangi bir birleşimi bir makinedir. Terim, hümanist doğal kimlikler kavramından kopmayı, Haraway'in siborglar kavramıyla yaptığı gibi, tin ve toplumun doğasının kolektif bir biçimde imal edilmiş ve kurulmuş olduğunu vurgulamayı amaçlamaktaydı. Radikal politik ör-

gütlenmeden, göçebe "savaş aygıtları"nın yaratılışı olarak söz ettiklerinde, silahlı mücadeleyi dışlamasalar da, deyim çok daha geniş bir anlama sahiptir. Kurulu düzenin yapılarını, "devlet aygıtları" taciz edip yıpratmak için gerektiğinde inşa edilecek ya da dağıtılabilecek saldırgan, hareketli, merkezsiz örgütlenmeleri düşünüyorlardı. Aynı zamanda, birazdan araştıracağımız teknolojinin yıkıcı kullanılması yönündeki tutumları da düşünülürse, makinelerinin bir savaşım aracı olarak benimsenmesi de söz konusuydu.

Günümüzün 'savaşım aygıtı'nın tipik biçimi bir 'köksap'tır. Guattari ve Deleuze bu adla katı, doğrusal, dikey ve hiyerarşik modellerin karşısına çıkardıkları merkezsiz, birbirinden uzaklaşan, çapraz, hiyerarşik-olmayan, yanal örgütlenme tarzlarını ifade etmişlerdi. Deleuze ve Guattari 'köksaplar' terimini felsefe ve psikanaliz tarzlarına uygulamışlardı ama deyimin aynı zamanda açık politik içerimleri de vardı. Son on yılda anti-kapitalist hareketlerin göze çarpan bir özelliği olan koalisyonlar, gökkuşakları, ağlar ve web-siteleri, hep köksap örgütlenme biçimleriyle yapılan deneylerdi. Guattari "farklı bileşenlerin hiçbir biçimde her konuda uzlaşmalarının ya da aynı basmakalıp dili konuşmalarının gerekmediği" örgütlenme biçimlerini bulmak için, "moleküler devrim"in gerekli olduğundan söz etmişti. Böylece, otonomcu Marksizm'in süreğen temasını yinelemişti: Sylvere Lottringer ve Christian Marazzi bir 'genel çizgi' dayatmadan benzer tutumları öne çıkaran "çok-merkezli" savaşım biçimlerini vurgularken, Sergio Bologna aynı şekilde "homojenlik içermeyen bir temelden başlayan bir dizi yeniden-bileşim mekanizmaları" arayışından söz etmişti.

Köksap örgütlenmelerinin tipik bir özelliği, kararlarının ve eylemlerinin dağınık niteliğinin, hızlı ve yeterli iletişimi, yani enformasyon teknolojilerinin kullanımını çok önemli hale getirmiş olmasıdır. Kendisi de politik bir korsan radyo projesine ka-

tılmış olan Guattari, bu olanağın özellikle farkındaydı ve yeni makinelerin kurtarıcı olanaklarını tekrar tekrar vurgulamıştı. Yüksek teknoloji bir yandan "bütünleşmiş dünya kapitalizmi"ne, insanların değişim değerlerinin dolaşımını hızlandırmaya dönük gelişmiş enformasyon sistemleri içinde santral rölelerı olarak iş görecekleri, "mekanik köleliği" genişletme fırsatları sunarken bunların karşı kullanımlarına olanak sağlar. Guattari azalan maliyetin, sürekli teknolojik ilerlemenin ve emek pazarının yeniden eğitilmesinin bir sonucu olarak, "medya teknolojisinin... kapitalist-olmayan amaçlarla kullanımında" artış olduğunu öne sürerek, "medya kaderciliğini" reddeder. Medyanın "grup oluşumu"nun farklı tipleriyle ilişkilendirilebileceğini söyler: Bunların biri standart özdeşim ve taklitlere- baba, lider ve medya starına- öteki ise kabul edilen kalıpları yıkabilen ve kendi söylemlerini yaratabilecekleri ve kendilerini temsil edebilecekleri farklı kolektifleri teşvik eden diyaloglara yol açan daha açık ve yaratıcı olandır. Guattari ilkinin "medyanın" tek-yönlü yayın teknolojileri, ikincisinin iletişim teknolojilerinin "çok sayıda özne-grup tarafından yeniden sahiplenilebildiği... medya-sonrası çağ"ın yeni kapasiteleri tarafından teşvik edildiğini öne sürmüştür. Özellikle bilgisayarlaşma, "toplumsal eylemin daha bireysel, daha tekil biçimlerini üretecek olan yeni toplu pazarlık biçimlerinin potansiyelini açığa çıkarmıştı."

Harry Cleaver 'köksap' kavramını ilginç bir biçimde önceki bölümde tartışılan Zapatista ağına uygulamıştı. Guattari'nin tahayyülündeki türden köksap, "medya-sonrası" hareketlere bir başka örnek olarak Twyford Down, MII otoyol eklentisi ve Newbury gibi, Thatcher sonrası Britanya'da otoyol yapımına karşı sürdürülen mücadeleleri düşünebiliriz. Büyük ölçüde Avrupa Ekonomik Topluluğu ile bütünleşmeyi kolaylaştırmak için inşa edilmiş olan yeni otoyolları engellemeyi amaçlayan bu kampanyalar, çok farklı gruplarla temas halindeydi: Earth First

taraftarları, orta sınıf muhafazakarlar, yerel mülk sahipleri, Marksist militanlar, Greenpeace üyeleri, Donga Kabilesi vb. Ayrıca muhafazakar hükümetin Ceza Yasası'nın sivil özgürlükler ve bireysel seyahat özgürlüğüne getirdiği kısıtlamalara karşı Çingenelerin, 'gezginlerin', avcılık karşıtı sabotajcıların mücadeleleri ve eskiden halka ait olup şirket mülkiyetine geçmiş toprakları yeniden sahiplenmeye çalışan "Toprak Bizimdir" gibi çeşitli "Yeni Eşitlikçiler" grupları.

Bu yol yapımı karşıtı savaşımların bir özelliği, yüksek teknolojili iletişimin çeşitli biçimlerini yaygın olarak kullanmalarıydı: Hızla düzenlenen işgal ve gösterileri koordine etmek için kişisel bilgisayarların, protestoları kaydetmek ve yayınlamak ve polis ile güvenlik görevlilerinin karşıt-denetimi için video kameraların kullanımı, ünlü *Undercurrents* programları gibi alternatif televizyon yapımlarının dağıtılması ve daha gevşek olarak, tekno müziğin değişik biçimlerine yakından bağlı kültürel protestoların örgütlenmesi. Bu medya-dostu, teknoloji kullanabilen hareketin 'post-modern eğilimleri' üzerine bir muhabir şöyle bir yorum yapmıştı: "Yol karşıtı eylemciler, üzerlerine arı gibi üşüşen polis ve güvenlik görevlilerini bir yandan videoya alırken, vinçlerin tepesinden mülakat vermek için medyaya telefon ediyorlar. Eylemin video kasetleri klüpler ve festivallerde tekrar tekrar gösteriliyor ya da Internet'ten tüm dünyaya yayınlanıyor. Elektronik araçlar... protesto için sahiplenirken, enformasyon teknolojisi devrimi, politik iletişim ve katılımın alanını daha da genişletme adına hizmete koşuluyor." Bunun, Guattari'nin "moleküler devrim"inin neye benzediği konusunda bir fikir vereceğini düşünüyorum.

Siber-Naziler ve Nizkor Projeleri

Deleuze ve Guattari'nin kabul ettiği bu potansiyellerin olumsuz bir yönü de olduğunu anlamak şart. Bu yazarların yapıtında-

ki yararlı yönlerden biri de anti-kapitalist olanaklar açısından çok zengin iletişim ve göçerlik kapasitelerinin dehşet verici bir biçime bürünerek bir post-modern faşizme dönüşmeleri olasılığını ciddiye almalarıdır. Guattari ve Deleuze her zaman moleküler isyanların olumsuz bir yöne kayabileceğini, paranoya ya da intihara dönüşebileceğini vurgulamış ve geleneksel Marksizmi, kurtuluş ve özgürlük özlemlerinin çarpılarak ırkçı, cinsiyetçi ve homofobik nefretler ve otoriter eğilimlere dönüşebileceği bilinçdışı ve ön bilinçli yolları kabul etmemekle suçlamışlardı. Baudrillard gibi "kara delikler"den söz etmişlerdi, onlar bununla devrimci emellerin içe dönmesi ve kendi kendine zarar veren iç düşmanlıklara dönüşmesini kastediyorlardı. Bu çarpılmış haliyle bu emeller, otonomi hareketlerine karşı bir silah olarak kapitalizme yararlı hale gelir ve faşizmin temelini oluştururlar.

Bugün, bütünleşmiş dünya kapitalizminden bağımsızlık arzularının hem sol hem de sağ biçimler alabildiği açık. Kuzey Amerika ve Avrupa'da neo-Nazilerin çoğalması; Klan, Ari Uluslar, Yurtsever Milisler, Yahudi Soykırımı inkarcıları, kökten dinci kiliseler; hem Fransa'da Le Pen ve ABD'de Pat Buchanan'ın başını çektiği türden resmi biçimlerde seferber edilmiş olanlar ve hem de Oklahoma City bombalaması ya da Almanya'da göçmen konutlarının kundaklanmasından sorumlu olan gizli yeraltı ağlarının çoğalması, neo-liberal yeniden yapılandırmanın sosyal ve ekonomik maliyetlerine karşı bir protestoyu temsil ediyorlar. Üye tabanlarını, işçi sınıfının enformasyon ekonomisinin yükselişiyle yıkıma uğramış olan kesimlerinden alan bu hareketler, çoğu kez zekice bir küreselleşme çözümlemesiyle patolojik fantezi aşırılıkları birbirine karıştıran bir eğilimi temsil ediyorlar. İşsizliğin suçu yabancılara ve göçmenlere, aile güvencesi ve sosyal altyapıların dağılması feministlere ve eşcinsellere yükleniyor, sermayenin ulusal egemenliği çiğnemesi Yahudi bankacılardan oluşan kliklerin faaliyetinin sonucu

olarak algılanıyor, devletin güvenlik önlemlerindeki yoğunlaşma Birleşmiş Milletler'in kumandasındaki siyah helikopterlerin ülke topraklarını işgal etmesi fantezilerine konu oluyor ve derinleşen sefaletten kurtulma arzuları her tür toplumsal 'öteki'ye karşı intikam programlarına dönüştürülüyor.

Bu hareketler enformasyon-çağı kapitalizminin büyük ölçüde toplumsallaşmış olanaklarından yararlanma becerisine en azından sol kadar, belki de daha fazla sahip olduklarını kanıtlamışlardır. Ari Uluslar'ın liderlerinden biri daha 1984'te "Neden bilgisayar teknolojisi?" diye sorabilirsiniz demişti: "Cevabı basit, çünkü bu da tıpkı matbaa, radyo, uçak, otomobil vb. gibi bizim Ari teknolojimiz. Kendi Tanrı vergisi teknolojimizi, ırkımızı Tanrı Babamızın Organik Yasası altında toplanmaya çağırmak için kullanacağız." Bu tür kullanımlar çeşitli Kuzey Amerikan beyaz ırkçı silahlı grupları ve milisleri birbirine bağlayan gelişmiş bilgisayar ağlarından; alt.skinheads, alt.politics.white_power ya da alt.politics.nationalism.white (sırasıyla dazlaklar, beyaz güç siyaseti ve beyaz milliyetçi siyaset web siteleri) gibi Usenet haber gruplarına, üç dilden yayın yapan *Stormfront* (Nazi milisleri adından esinlenen- ç.n.) gibi Yahudi soykırımı inkarcısı web siteleri, çocuklar için hazırlanan soykırım senaryoları içeren bilgisayar oyunlarının Alman ve Avusturyalı neo-Nazi gruplar tarafından dağıtılmasına ve ABD'de aşırı sağın telsiz haberleşmesini büyük ölçüde eline geçirmesine kadar uzanıyor. Faşist grupların hatırı sayılır iletişim gücü, onların yüksek teknolojili propagandasına karşı savaşmanın enformasyon aktivizminde önemli bir odak haline gelmesini de anlamlı kılıyor. Nizkor Projesi'ni bir düşünelim. Adını İbranice 'Anımsayacağız' sözcüğünden alan proje, Vancouver Adası'nda oturan kırk dört yaşında ve kendisini "modem bağımlısı" olarak tanımlayan Ken McVay adlı bir tezgahtar tarafından yürütülüyor. McVay yıllardır İnternet üzerinde Yahudi Soykırımı inkarcılığını çürüt-

meye adanan dev bir elektronik arşiv ya da bir başka deyişle "dev bir cephaneliğin enformasyon alanındaki eşdeğerini" biriktirmişti.

Aşırı sağ grupların sermayenin merkezi kurumlarıyla ilişkileri karmaşıktır. Bir yandan, onların silahlı kanatlarının düzene tehdit oluşturması, devlet güvenlik aygıtı tarafından hedef alınmaları anlamına gelir ve en şiddetli baskı biçimlerini üzerlerine çekerlerken (Waco, Ruby Ridge), bir yandan da etkinlikleri Internet'in sansürlenmesi gibi daha genel bir baskı için bahane olarak kullanılır. Sermayenin işçi sınıfının birliğini felç edip ortadan kaldırma projeleri için bu hareketlerin enerjilerine ya hoşgörü gösterme ya da bunları hizmete koşma peşinde olan kesimleri olduğu da kesin, örneğin ABD'de Cumhuriyetçi sağın arkasındaki şirketler. Bu tür bir suç ortaklığından, sermayenin faşist bir "yeniden tesisi" olanağı doğar.

Deleuze ve Guattari "faşizmi tehlikeli kılan şeyin, onun moleküler ya da mikro-politik gücü olduğunu, çünkü bir kitle hareketi olduğunu, totaliter bir organizmadan çok kanserli bir gövde olduğunu" belirtmişlerdi. Yazdıkları gibi, Nazizmin Almanya'daki başarısı, toplumun her hücresine nüfuz edebilen, hem devlet gücünü ele geçirmeden önce ortaya çıkan hem de sonra varlığını koruyarak, toplum üzerinde sinsi ve kuşatıcı bir denetim sağlayan örgütler olan mikro-örgütlenmelerin yaratılmasında yatıyordu:

"Faşizm hep birlikte titreşmeye başlamadan önce bir noktadan başka bir noktaya sıçrayan, etkileşim içindeki moleküler odakların çoğalması gibidir... Kırsal faşizm ve şehir ya da mahalle faşizmi, gençlik faşizmi ve savaş gazileri faşizmi, solun faşizmi ve sağın faşizmi, çiftin, ailenin, okulun ve büronun faşizmi: Her faşizm büyük, merkezi bir kara delik içinde titreşmeden önce, kendi başına duran ve diğerleriyle iletişim kuran bir mikro-kara delik olarak tanımlanır."[48]

Douglas Kellner ve Steve Best'in işaret ettiği gibi bugün ırkçıları, "aile yanlısı" grupları, kökten dinci Hıristiyanları, dazlakları, çevreci düşmanlarını, MIA gruplarını (Missing In Action-görev sırasında kaybolan askerler) ve silah lobilerini ölümcül bir titreşimde bir araya getirebilecek olan bu tür bir Kuzey Amerikan faşizminin potansiyelini algılamak zor değil.

Bu yüzden post-modern proletaryanın durumu Negri'nin "alternatif öznellikler" dediği şeyi de içerir. Sermayenin saldırısının yıkıcı etkilerini, farklı işçi grupları arasında yoğun bir rekabete dönüştürme yönünde güçlü bir eğilim mevcuttur. Bu eğilim varlığını sürdürdüğü ölçüde kolektif emekçinin çeşitli organları, neo-faşist popülizmin, kökten dinciliğin, geylere saldırının ve cinsiyetçi tepkilerin kışkırtmasıyla birbirlerine düşeceklerdir. Bu aşırı ayrışma durumunda, yeni teknolojinin özümlenmesi ve sahiplenilmesi, sadece kendi kendini ortadan kaldırmanın yeni araçlarını sunabilir: Nazilere ait nefret kusan hatlar, homofobik bilgisayar bültenleri, fiber-optik misyonerlik ve sağcı kitle radyoları. Çok uluslu şirketler sınıf politikasının böylesi bir enkazının üzerinde, küresel ağlarda sörf yapacaklar, karlı sömürü için art arda daha çok alanı temizleyip terk edeceklerdir. Avrupa ve Kuzey Amerika'daki son olaylara tanık olan hiç kimse bu sonucun olabilirliğinden kuşku duyamaz.

Diğer olanak toplumsal emeğin farklı kesimlerinin sermayeye karşı kendi savaşımlarını birleştirme ve karşılıklı canlandırmaları yönündedir. Bu bağlamda enformasyon teknolojisinin yeniden sahiplenilmesinin, sadece sermayenin üretim üzerindeki kontrolüne sızmak açısından değil, toplumsallaşmış işçinin parçalanmışlığının üstesinden gelebileceği ve kendisini radikal bir özne olarak kurabileceği kanallar açması açısından da özel bir anlamı vardır. İletişim yerleşik kanallara sızma, alternatif medya, otonom radyo, taktiksel televizyon, kültürel harmanlanma ve bilgisayar karşı-ağları aracılığıyla farkındalık, görüşme,

diyalog, eleştiri, özeleştiri ve dayanışmanın hayat ipliklerini dokur. Kolektif işçi bunlarla kendi ittifak temellerini çeşitli eylemlilikler yoluyla geliştirir, yeniden-bileşimci bir politika yaratır ve toplumun yönetimini sermayeden alabilecek yetenekte bileşik bir öznenin üyeleri olarak birbirini tanır.

Post-Marksistler mi... Yoksa Bizim Gibi Komünistler mi?

Negri ve Guattari 1985'te Fransa'da *Les nouveaux espaces de liberte* (Özgürlüğün Yeni Uzamları) ve Kuzey Amerika'da 1990'da *Communists Like Us* (Bizim Gibi Komünistler) adıyla yayınlanan ortak bir eser kaleme aldılar. İlan ettikleri amaçları, "Komünizmi kötü ününden kurtarmak" ve "toplumsal devrim etiğinin yerini ihanete uğramış bir devrim kabusunun aldığı, gelecek vizyonunun korkunç bir durağanlıkla yüklü olduğu" bir duruma meydan okumaktı. "Bütünleşmiş dünya kapitalizmi"nin yıkıcı etkilerine karşı "yeni kurtuluş hareketleriyle birlikte, sömürüye karşı sınıf savaşımının geleneksel bileşenleriyle yeniden birleşmeyi" vurgulamışlardı. Hem Leninizmi hem de anarşizmi reddederek, Negri ve Guattari çok merkezli "savaşım aygıtları"nı önermişlerdi. Anti-kapitalist savaşımda bazı özneleri merkezi, diğerlerini marjinal gören Marksist alışkanlıktan kurtulmak gerekecekti. Bunun yerine "her biri geriye dönüşsüz moleküler devrimleri başlatma ve sınırlı ya da sınırsız molar savaşımlara bağlanma yeteneği sergileyen" hareketler arasında bir "çok yönlü kenetlenme" sisteminin oluşturulmasını içerecekti. Bu süreçte sermayenin kaçınılmaz olarak yaygınlaştırdığı ileri teknolojileri kullanan hareketler arasında iletişim bağlarının gelişmesi yaşamsal önem taşıyacaktı: "Kapitalist üretimin bütün sloganları da bu stratejiyi yansıtır: Yeni bir kolektif öznellik arasında enformasyon teknolojilerinin devrimci yayılımı. Burası mücadelenin yeni sahasıdır." Negri ve Guattari yeni köksapların etrafında kenetlenebileceği sorunlarla ilgili birçok "şematik öneri" sunarlar. Bun-

lar sosyal haklar cephesindeki her çeşit yoksulluğa karşı savaşımları, işgününün kısaltılmasını ve yeniden düzenlenmesini, "devletin baskıcı işlevlerine karşı sürekli bir savaşımı", savaş karşıtı kampanyaları, özellikle nükleer-karşıtı hareketleri ve hareketler arasında Kuzey-Güney ittifakının kurulmasını içerir. Bütün bunların "baskıya dayanan kör, indirgemeci bir kolektivizm" olarak değil, bir "tekilleşme süreci" olarak komünizmin yeniden keşfine yönelik adımlar olacaklarını söylemişlerdir. "Gerçek komünizm insanın yenilenmesinin koşullarını yaratmaktır. İnsanların üretirlerken kendilerini geliştirebilecekleri etkinlikleri, bireyin işlevsel olmaktan ziyade değerli olduğu örgütlenmeleri" yaratmaktır. Eğer "arkadaş kendi tekilliği içinde, öteki indirgenemez heterojenliği içinde keşfedilerek Hakikat evrensel anlamda kurulabilirse" komünizm savaşımı Marx'ın ona yüklemiş olduğu evrenselliği yeniden kazanabilirdi.

Bu post-modern Marksizm, Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'nin 1985'te yayınlanan *Hegemony and Socialist Strategy*'de savunulan "post-Marksizmi"nin karşısına dikilebilir. Post-Marksizm'de, Marksistlerin sermaye karşıtı savaşıma yükledikleri önem, kaba ekonomizm olarak göz ardı edilir. Bunun yerine 'toplumsal', çoğul güç ilişkileri ve birbiriyle ilişki kurabilmekle birlikte, hiçbirinin diğeri üzerinde herhangi bir önceliği ya da içsel ilişkisi olmayan sınıf, toplumsal cinsiyet, homofobi, çevre üzerine savaşımların oluşturduğu açık, akışkan, "doymamış" bir alan olarak görülür. Sosyalizm, üretim ilişkilerinin yeniden örgütlenmesinin önemini azaltan, bütün toplumsal arenada eşitlikçi ilişkileri geliştirmek isteyen bir "radikal demokrasi" programının bir parçası olacak şekilde yeniden tanımlanmıştır. Bu yaklaşıma göre, kapitalizmi tasfiye etmek artık kurtarıcı projeler arasında herhangi bir merkezilik iddiasında değildir.

Laclau ve Mouffe, bu daha geniş çatışma alanını kucaklamak için, toplumsal çözümleme odağını fabrika dışına kaydırmakla,

kesin bir biçimde Marksizmi aştıklarına inanıyorlardı. Gerçekten de toplumsal cinsiyet, ırk ve çok sayıda diğer baskılarla ilgili sorunlara yönelik savaşımların önemini kabul ederek, İkinci Enternasyonalin işçici mantığını aşmışlardı. Bu bakımdan, onların projesi gerçekten de kemikleşmiş Marksizmlerden önemli bir kopuşu gösteriyordu.

Ancak bu atılımı yapmak için, günümüz dünyasının olağandışı soyut ve tarihsellik-dışı bir vizyonunu benimsemişlerdi. Tarihsel belirleyicilerin yoğunluğu ve uyuşmazlığı gölgelenmiş, bir sayfadaki sözcükler kadar akışkan ve biçimlenebilir, silinmeye ve tekrar birleştirilmeye açık "ifadeler" halinde, bir "söylem" olarak toplumsal alan kavramı bunun yerine geçirilmiştir. Laclau ve Mouffe'in Marksistlerin sermayenin merkeziliğiyle ilgili ısrarından kaçmasını bu kadar kolaylaştıran da bu tarihsellik dışı soyutlamadır. Genel söylemden yirminci yüzyılın somutluklarına geçildiğinde, sermayenin mantığının gezegeni dünya pazarı ağına katmakla ne ölçüde meşgul olduğu çok daha çarpıcı bir hale gelir. "Söylem" için yaşamsal iletişim ve enformasyon kaynakları da dahil olmak üzere gezegenin kaynakları üzerindeki kontrol her zamankinden daha fazla ölçüde şirketler düzeninin elindedir. Bu noktayı atlamak, serbestçe rekabet eden çok sayıda çıkar grubuna dayalı bir açık toplumla ilgili liberal görüşe geri dönmeye yol açar. Bu da Marx'ın çözümlemesinin can alıcı noktasını aşmaktan çok, ondan kaçınmak demektir.

Negri ve Guattari'ye göre kapitalist bütünleştirme, toplumsal etkinliğin her alanını ve diğer tüm toplumsal karşıtlıkları işgal eden, ele geçiren ve saptıran bir kuvvettir. Piyasa, cins eşitliği ya da ekolojik koruma sorunları karşısında kendi önceliklerini öylesine dayatır ki, feminist ya da yeşil hareketler onunla çatışmadan edemezler. Farklı hareketler arasında potansiyel bağlantı noktasını sağlayan, sermayeyle bu kaçınılmaz çatışmadır. Buna göre en genel toplumsal yönüyle tanımlanan üretim üzerindeki

kontrol sorunundan kaçınmak söz konusu olamaz: "İnsan her defasında aynı noktaya, üretime geri döner; yararlı malların üretilmesi, iletişim ve toplumsal dayanışmanın üretilmesi, estetik evrenlerin üretilmesi, özgürlüğün üretilmesi." Laclau ve Mouffe'in fikirleri olağanüstü bir akademik ilgi uyandırmış olmasına karşın, ilk ifade edilişinden on yıl sonra post-Marksizm garip bir biçimde demode olmuş görünüyor. Kuşkusuz bu; uluslararası işbölümü, yeni iletişim ve sömürü teknolojileri ile değişen koşullar konusunda hiçbir şey söylememiş olan bir çözümlemenin, günümüzün toplumsal dönüşümünün en dinamik yönlerinden bazılarını atlamış olmasından kaynaklanmıştır. Post-Marksizm yirmi birinci yüzyılın 'büyük öyküsü'ne, dünya pazarının tesisine gözlerini kapatmıştır. Ayrıca pratikte, "radikal demokratik" siyasetin garip bir biçimde yavan olduğu ortaya çıkmıştır. Militan savaşımın İngiltere'de maden işçileri ve kelle vergisi isyanları gibi önemli bazı biçimlerinin reddiyle, parlamenter siyaset ve reformist anayasal tasarılarla ve uluslararası sermaye tam da bu tür bir uzlaşmayla hiç ilgilenmediğinin işaretini vermişken sosyal demokrasinin en yıpranmış kuramının, karma ekonominin yeniden dolaşıma sokulmasıyla özdeşleştirilmiştir.

Negri ve Guattari'nin ortak yapıtı, Laclau ve Mouffe'in kendi önerilerini sunuşlarındaki olağanüstü kuramsal ayrıntıdan yoksundur ve taşıdığı aciliyet duygusu zaman zaman abartılı bir dile ve üstünkörü bir kurguya dönüşmüştür. Ama yazdıkları yıllardan beri, onların "bütünleşmiş küresel kapitalizm" çözümlemesi, giderek daha geçerli hale gelmiştir. Öne sürdükleri yeni, teknolojik bakımdan daha da kolaylaşmış "savaşım aygıtları" dünya çapında farklı koalisyon ve ağların ilerleyişiyle uyum içindedir. Yeniden canlandırılmış komünizm taslakları güdük kalsa da, devlet sosyalizminin çöküşü ve sosyal demokratik uzlaşmaların ardından çalışmanın, gelirin ve toplumsal zamanın yeniden organizasyonu hakkındaki cevap bekleyen soruları sor-

maya devam etmiştir. Bu nedenlerle, bugün onların post-modern/Marksizm'leri pek moda "post-Marksizm"den çok daha uygun bir projeymiş gibi görünmektedir.

Bütünleştiriciliği Dağıtmak

Harry Cleaver'in yazdığı gibi otonomcu Marksizm, "farklılığın tanınmasını isteyen post-modern talebe ve Marksizmin sermayenin bütünleştirici niteliğindeki ısrarına yanıt verecek bir biçimde evrimleş"mişti. Projesi sermayenin her yeri kapsayan toplumsal komutasını çözümleme peşindeki paradoksal bir "bütünleştirmeyi dağıtmak" olarak tanımlanabilir. Cleaver şöyle diyor:

"Büyük anlatılara karşı haklı post-modern itirazlara rağmen, basit bir öz-savunma bile, herhangi bir toplumsal kuramın özgürlük savaşımında yararlı olması için, sadece tahakkümün farklı biçimlerini değil kapitalist biçimin dünyayı saran ve bütünleştirici niteliğini de kavramasını gerekli kılar... Gerekli olan, sermayenin dayatmak istediği bütünlük/küreselliğin niteliğini, bu bütünlüğe direnmiş olan öz-etkinliğin çeşitliliğini ve her birinin öteki açısından evrimini eşzamanlı bir kavrayış yeteneğidir."

Sermaye bütünleştirici sistemini sürdürmek için, çeşitli muhaliflerinin güç birliğine gitmelerine engel olmaya çalışır: Kendi dünya sisteminin bütünlüğünü korumak için bölmek, parçalamak ve kırılmaya uğratmak. Birbirinden ayrı anti-kapitalist hareketler için sorun, sermayenin bütünleşmesini önlemek amacıyla, farklılıklarıyla bir araya gelmek, savaşımların dolaşımı için farklılıkları aşarak ittifak kurmak zorunda olmalarıdır.

Bu çerçeve içinde, bazı önemli post-modern sezgileri, günümüzün iletişim koşullarına nasıl yerleştirebileceğimizden söz etmiştim. Sermaye yüksek teknolojilerle kendi devrelerini sağlamlaştırırken giderek yoğunlaşan bir enformasyonel kontrol re-

jimi aracığıyla da muhalefet hareketlerinin dolaşımını felç etmeyi amaçlamıştır. Bu dağıtıcı, hareketsiz bırakıcı eğilim Baudrillard'cı post-modernizm okulu tarafından kabul edilmiş ancak muhalefet gruplarının yarattığı karşı eğilimler görmezden gelinmiştir. Bu gruplar bir ölçüde sermayenin yararlandığı aynı teknolojileri yeniden sahiplenebilmiş ve bunları yeni dayanışma ve ittifak kanalları haline getirebilmişlerdir. Haraway ve diğer 'iyimser' post-modernistler tarafından kısmen kabul edilmiş olan bir eğilimdir bu. Negri, Guattari ve Deleuze'ün çalışmalarında bu iki eğilim farklı "savaşım aygıtları"nın çarpışması, "simulakruma karşı siborglar" olarak nitelendirilebilecek bir çatışma olarak birbirlerinin karşısına dikilmiş gibi görünüyorlar.

Ancak Negri, Guattari ve Deleuze bu savaşımları kapitalist olmayan bir toplumun kurulmasına doğru ilerliyor olarak tahayyül ederlerken, bu alternatifin ne olabileceği konusunda sadece sınırlı ipuçları vermişlerdi. Alternatifleri merkezi tek tipliğin, devlet sosyalizminin dayatması olarak değil, bir farklılık patlaması, bir volkan patlamasındaki lavlar gibi "bir zevkler, öneriler, icatlar ırmaklarının ağı", karın küresel komutasının çözülmesi olarak görüyorlardı. Ne var ki bu kuramcıların kendiliğinden örgütlenen böylesi bir toplumun nasıl işleyebileceği, otobüslerin nasıl vaktinde ulaşabilecekleri, ekmeğin pişirileceği ya da AIDS aşısının araştırılabileceği konusunda somut çok az şey söylemiş oldukları da belirtilmek zorundadır.

Bu ağzı sıkılığın bazı iyi nedenleri var. Devrim-sonrası bir toplum klişeleri çok sık otoriter içerimler taşımışlardı. Önyargılı bir dizi ideal ilişkinin şartları, kendi modellerinden sapan her şeyi bastıran "geçiş programları"yla sonuçlanmıştı. Post-modern/Marksistler, halkın kendi yazgısını belirleme kapasitelerine beslenen inanca dayalı herhangi bir projenin, bu enerjinin yaratacağı yollara kuramsal ipotekler koymaktan kaçınması gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca, eğer devrimci etkinliğin amacı,

Negri ve Guattari'nin öne sürdüğü gibi, sermayenin "bütünleştirici" mantığını kırmak ve homojenleştirici ve sistemleştirici eğilimlerini parçalamaksa, devrim-sonrası toplumun tekil biçiminin herhangi bir şartı kendi kendisiyle çelişir, amaç çok çeşitli toplumsal, kültürel ve ekonomik varlık yollarının bir arada var olabileceği bir uzam yaratmak olmalıdır.

Bunlar gene de çetin sorunları çözümsüz bırakan önemli noktalardır. Bir kapitalizm-sonrası toplum, kesinlikle toplumsal örgütlenme farklılığını teşvik etmeli, evrimleşmeye ve önceden tahmin edilemeyen yönlerde gelişmeye açık olmalıdır. Bütün bunlar ticaret, ulaşım ve iletişimin sımsıkı birleştirdiği bir gezegen üzerinde, hangi düzenlemelerin böyle bir varoluşu sağlayabileceği ya da doğması muhtemel kapitalist olmayan hayat yollarının çokluğu içinde hangilerinin arzu edilebilir ve uğrunda savaşmaya değer oldukları üzerinde kafa yorma ihtiyacını ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla gelecek bölümde bu noktalara döneceğiz.

ALTERNATİFLER

Kapitalizme alternatifleri betimlemek Marksistler için her zaman sorun olmuştur. Marx'ın ilk yazılarında kapitalizm-sonrasının olanaklarına dair lirik ifadeler buluruz. Ama Marx ve Engels savaşım ve çatışmanın gerekliliğini kabul etmeden ideal toplumların ayrıntılı tablolarını çizen, birçoğu bugünkü enformasyon toplumu kuramının teknokratik ataları olan 'ütopyacı sosyalistler'e epeyce eleştirel yaklaşmışlardı.[49] "Geleceğe ilişkin bu Comtist reçeteleri" reddederek, komünizmin "oluşturulması gereken bir genel durum, gerçekliğin kendisini uyarlamak zorunda [olduğu] bir ideal"den çok, "bugünkü durumu ortadan kaldıran gerçek bir hareket" olduğunu savunmuşlardı.[50]

Ne var ki, bugün salt bir "gerçek hareket" çağrısı cesaret verici bir şey değil. Dev bir umutsuzluk ve kinizm bulutu, dünya pazarının egemenliğini destekliyor. Devlet sosyalizminin felaketi milyonlarca insanı, kapitalizm ne denli korkunç olursa olsun alternatifinin olmadığı inancıyla baş başa bıraktı.

Küresel rekabet ve otomasyon teknolojisinin 'gerçekliği' dışında herhangi bir düşünme çabasını bir hezeyan belirtisi olarak anında göz ardı eden ve Pierre Bourdieu'nün "teknokrasinin kralları" dediği enformasyon sermayesinin yöneticileri bu teslimiyeti desteklediler. Massimo De Angelis'in dediği gibi, bu tür bir 'teknikçilik' ekonomik düzeni "büyük bir Leviathan'a, tüm politik ve kültürel öznelliklerin karşı karşıya kaldıkları değişmez ve sorgulanmaz bir sınırlamaya, her şeyi boyunduruk altına alan bir sınırlama"ya dönüştürerek, kapitalizmin "meşruluğu"na

hizmet etmiştir. De Angelis bu kavramsal kestirip atma karşısında, "karşıt ve kurucu pratik gibi düşüncede de bir ütopyacı söylemi yeniden kurma"nın acil bir gereksinme olduğunu öne sürmüştü. "Sözcükler üzerinde ilginç bir oyun oynayarak, ütopya sözcüğünün İngilizcede hiçbir yer (nowhere) olarak tanımlandığını" yazmıştı. Ama bu aynı zamanda şu anda ve burada (now here) olarak da okunabilirdi. De Angelis "önceden tasarlanmış bir planı gerektiren... gerçekleştirilebilir" gelecekler ile "edimselleştirilebilen her şeyin zaten sanal bir biçimde varolduğu ve sanallığın gerçekliğin bir boyutu olduğu... edimselleştirilebilir" gelecekler arasından ayrım yapmıştı. Ütopyacı yenilikçiliği "alternatif model, parti programı ya da boyun eğdirilecek özneler peşinde koşan bir plan değil, farklı ufukları ve bunların mevcut sefaletle zıtlığını gösteren... açık ve kapsayıcı bir düşünce ufku, uzlaşmaz karşıt pratik ve iletişim" olarak öne sürmüştü.

Büyük Leviathan'a Karşı

Önerdiğim alternatif gelecek taslağı De Angelis'in önerisinin ruhuna uygundur. Bir dizi önlem öneriyorum: Yıllık gelir güvencesinin sağlanması, evrensel iletişim ağlarının yaratılması, bu ağların merkezsizleşmiş, katılımcı karşı-planlamada kullanılması ve teknobilimsel gelişmeyle ilgili kararların demokratik kontrolü. Bu temeller, tam uygulanmaları ve sinerjik etkileşimleri halinde kapitalizme karşı uygulanabilir bir alternatif oluşturma yönünde uzun bir yol kat edeceklerdir. Ayrıca, burada önerilen her bir unsurun ve gerçekleştirilmelerindeki çeşitli adım ve öğelerin her birinin, savaşımın cephelerini betimlediği görülebilir. Bunlar sermayenin kıyı hattında kurulabilecek ve birleşik bir etkiyle sistemin mantığına üstün gelecekleri noktaya kadar ilerleyebilecek saldırının köprü başları olarak kavranabilir. Bu bölümün son kısmı, kısaca bunun hangi koşullarda gerçekleşebileceği üzerinde fikir yürütüyor.

Burada önerilen fikirler gökten zembille inmemiştir. Bunlar, sadece çok çeşitli kuramsal kaynaklardan değil aynı zamanda yığınla eylemcinin yaptıklarından esinlenmiştir. Şimdi büyük ilgiyle karşılanan öğeler ve olanakların iç içe geçişi, ütopyacı bir gelecek olduğu düşünülebilecek şeye zemin oluşturuyor.

Ancak bu düşünce deneyinin bazı önemli sınırları var. Sadece bu kitabın ana temasıyla, yeni enformasyon teknolojilerinin toplumsal kullanımlarıyla ilgili konular üzerinde odaklanıyor. Kitabın temel yönelimi, Marx'ın Grundrisse'de ifade ettiği, makineler sermayenin "en uygun biçimi" olabilirken, sermayenin illa makinelerin en uygun toplumsal biçimi olmadığı gözleminden geliyor. Bu noktayı gösterebilmek için, yüksek teknolojilerin mevcut olduğu bir toplumu varsayıyorum. Şimdi bu koşullar en sağlam biçimde bir avuç ileri kapitalist ekonomide bulunduğundan, taslağımız Avrupa-merkezcidir. Burada önemini kabul ettiğim ama üzerinde durmadığım bir boyut eksik: Güney'in boğucu borç yükünden kurtulması, Güney'den Kuzey'e değer akışının tersine çevrilmesi, gezegenin hayatta kalması için yaşamsal önem taşıyan ekolojik kaynakların korunmasının maliyetini Kuzey'in ödemesi ve kimi zaman "otonom kalkınma" diye adlandırılan yeni sömürgeciliğin ekonomik ve kültürel baskısından kurtulmuş alanların desteklenmesi.

Bu taslağı bir "komünizm" önerisi, Marx ve diğer birçoklarının yüzyıllardır izini sürdüğü kızıl ipliğin bir devamı olarak düşünüyorum. Aynı zamanda bu adın, 'komünizmin' çok ağır, kanlı ve kabus gibi bir tarihin ağırlığını taşıdığını da biliyorum. Beraberinde öyle büyük bir açıklama, yadsıma ve nitelendirme yükü taşıyor ki en azından bu kuşak ve belki gelecek birkaç kuşak için, birçok kişi onu konuşmaya bile değer bulmuyor. Onun yerine başka hangi sözcük kullanılabilirdi? Otoriter biçimlerinde terörle ve sosyal demokrat çeşitlerinde başarısız uzlaşmalarla, tam anlamıyla lekeli bir kavram olan 'sosyalizm'in adını ağ-

zıma almak istemiyorum. Şimdi bir "otonom toplum"dan söz eden Cornelius Castoriadis'in yolunu da izleyebilirdim, oysa bu deyim, aynı zamanda yazarının değişen bağlılıklarının ağırlığını taşıyor ve çekici olamayacak kadar yavan bir ifade.

Bu nedenle, zaman zaman bir başka terimi kullanıyorum: Ortak-ülke [Commonwealth] (*Commonwealth*, yazarın da belirttiği gibi, çok anlamlı ve çağrışımlı bir sözcük: Ortak servet, kamu yararı, ortak ülke, İngiliz Uluslar Topluluğu ve 'the' belirteciyle kullanıldığında 1648-1660 yıllarında Cromwell döneminde Cumhuriyet- ç.n.) Bu sözcüğün bazı çağrışımları itici. Ama diğerleri çok yerinde. Tam anlamıyla düşündüğüm şeyi, yani paylaşılan kaynakları, ortak serveti ifade ediyor. Komünizm, iletişim ve halk tabakası gibi diğer önemli kavramların kümelendiği ortak bir kökten geliyor. (Yazar sıraladığı communism, communication ve commons sözcüklerinin ortak kökü olan common'u kastediyor- ç.n.) Bu Commonwealth kavramı aynı zamanda on yedinci yüzyıl devrimci cumhuriyetçiliğinin enerjisini de anımsatıyor: Eğer bu öneri, "dünyayı alt üst etmek" isteyen Kazıcılar ve Methodist Vaizlerin görüşlerinin bir yirmi birinci yüzyıl versiyonu olarak görünüyorsa, varsın öyle olsun!

Sıfır Çalışma: Gelir Güvencesi

Marx şöyle yazmıştı: "Özgürlük, zorunluluk ve gündelik kaygılarla belirlenen çalışmanın sona erdiği yerde başlar. Bu yüzden doğası gereği fiili maddi üretim alanının ötesindedir... Onun ötesinde, kendi içinde bir amaç olan insan enerjisinin gelişimi başlar, ancak bu gerçek özgürlüğün kökü zorunluluklar alanındadır. İş gününün kısaltılması bu gelişimin önkoşuludur."[51] Enformasyon devriminin görüş alanımıza soktuğu söylenen şey de budur. Bilgisayarlı otomasyonun ortaya çıkışından beri, insanlar bunun istihdamla ilgili sonuçlarından kaygı duydular. Daha 1949'da sibernetiğin babası Norbert Weiner,

robotizasyondan kaynaklanan bir istihdam krizini hayal etmişti. Bu kaygıya klasik yanıt, imalat sektöründen kovulan emeğin hizmet ya da enformasyon sektöründe istihdam edileceğiydi. Onlarca yıl boyunca bu iyimser tahmin olayların akışıyla doğrulanmış gibi göründü. Beşinci bölümde öne sürdüğüm gibi, üretimde "doğrudan emeğin" küçültülmesi, "doğrudan olmayan" emekteki bir genişleme ile tamamlanmıştı.

Ne var ki bugün bu mantığın kendi kendisini tüketebileceğine dair işaretler var. Aslına bakılırsa, imalatta istihdamı azaltan teknolojik sistemler, şimdi hizmet sektöründe uygulamaya konuyor. Bankacılık, sigortacılık, toptan satış ve perakende sanayilerinde, şirketler çalışanların önemli kısmını dışta bırakacak bağdaşık ve uç uca enformasyon işleme sistemlerini kullanıyorlar. Ayrıca bu sürecin hızlandırılması, "enformasyon otoyolu"nun bir yönü. Internet üzerinden alış veriş, sipariş üzerine video film ve sanal hizmetler, tezgahtarların ve satış personelinin kitle halinde tasfiyesi anlamına geliyor. Telekomünikasyonda kitlesel işten çıkarmaların gösterdiği gibi, otoyolu inşa eden ustalar ilk gidenler oldu. Sermaye sadece fabrikayı değil, bütün toplumsal fabrikayı otomatikleştiriyor.

Kanada ve Avrupa Birliği'nin büyük bölümü dahil, birçok ileri kapitalist ekonomide, işsizlik oranları şimdi elli yıl önce düşünülmesi mümkün olmayan düzeylerde. ABD'de açık işsizlik çok daha düşük. Ne var ki, ABD'de resmi işsizlik rakamlarının görece düşük olması, yarım günlük ve geçici işlerin, aslında kronik eksik istihdamı gizlemesinden kaynaklanıyor olabilir. Bu durumun sorumluluğu elbette tamamen otomasyonun sırtına yıkılamaz. Emeğin küresel yeniden yerleşimi, ulaştırma ve iletişimdeki teknolojik ilerlemelerin olanaklı kıldığı, sermayenin işçilere karşı diğer ağır silahı da bir etkendir. Aynı zamanda çevrimsel, örgütsel ve demografik öğeler de rol oynamaktadır. Teknolojinin yarattığı işsizlik ve azalan tüketici

talebini yadsımak gitgide daha aptalca görünüyor. Sonuçtaki toplumsal çözülme o kadar ciddi boyuttadır ki bazı düzen yanlısı iktisatçılar bile önemli bir sorunun varlığını kabul ediyorlar. Son birkaç yıl içinde, çok farklı bakış açılarına sahip bazı toplumsal kuramcılar; Stanley Aronowitz ve William DiFazio, *The Jobless Future*'da, Jeremy Rifkin, *The End of Work*'da, Bartie Sherman ve Phil Judkins *Licensed to Work*'da ve çeşitli yazarlar, editörlüğünü Stanley Aronowitz ve Jonathan Cutler'ın yaptığı *Post-Work* derlemesinde, Marx'ın söz ettiği canlı emeğin yerini makinelerin almasının, ücret ilişkisinin zeminini iyice oyduğu bir noktaya gelmiş olabileceğimizi kabul etmişlerdir. Potansiyel olarak, ileri düzeyde otomasyonun meydana getirdiği muazzam üretkenlik artışları, gelir ve/veya boş zamanda artış olarak kavranabilir. Paolo Virno'nun deyimiyle "emek zamanını hayatın nerdeyse ihmal edilebilir bir parçasına indirgeme" potansiyeli, "ücretli emeği, ağır emek ya da kalıcı bir kimlikten çok, sadece varoluşun anlarından biri olarak kavramayı" olanaklı kılıyor. Ne var ki sermaye, üretim araçları sahipleri dışında, herkes için geliri çalışmaya bağladığından, tamamen zıt bir durum ortaya çıkar: İşsizliğin getirdiği yoksullukla artan çalışma 'isteği'. Böylece, "potansiyel bir zenginlik olan çalışma dışı zaman, kendisini bu sistem içinde, bir yoksunluk ve sefalet olarak sunar." Küresel yer değiştirme uygulamalarının yanında bilgisayarlaşma da ekonominin birçok sektöründe ve belki de tüm alanlarında, ileri kapitalizm kuşaklarında toplumsal bakımdan zorunlu emek talebini azaltarak, Marx'ın işçi sınıfı üzerindeki kapitalist komutanın temel silahı olarak gördüğü işsizlerden oluşan bir "yedek ordu"yu yeniden kurdu.[52] Hızlanan yüksek teknoloji otomasyonunun beslediği işsizlik korkusu, emeğin üzerinde sallanan bir Demokles Kılıcı gibidir. Sendikaların grev gücünü azaltır ve işyeri yönetimine, çalışanları işbirliğine zorlama, grev kırıcıları işe alma ve ücretler ile çalışma koşullarını

kötüleştirme olanağı verir. İşçiler kendi aralarında iş için rekabet ederlerken, sermaye onları farklı tabakalara ayırır: Yeni üretim sistemlerini işletmek için gereken, sayıları giderek azalan sürekli işçilerden oluşan bir çekirdek, bunların çevresinde ekonominin dalgalanmalarına ya da üretim çevrimine göre işe alınan geçici ve yarım-günlük işçiler, sosyal yardım kuyruklarına ya da açlığa mahkum kronik işsizler. Emek; toplumsal cinsiyet, ırk ve yaş ayrımlarına denk düşme eğiliminde olan, giderek acımasızlaşan bir hiyerarşi içinde tabakalara ayrılmaktadır. Dibe itilenler sadece aşırı sömürülmek pahasına yaşamlarını sürdürebildikleri, çok ucuza çalışmayı kabul ettikleri için, onları makinelerle değiştirmeye değmez.

Bu sarsıntı karşısında sosyal demokrat solun cevabı, Keynesciliğin canlandırılması ya da faiz oranlarının ayarlanması ile "daha çok iş" alanı açma çağrısı olmuştur. Bu talep sadece teknolojik yeniliğin kapasitesi karşısında havada kalmıyor, sosyalizmin kökeninde ücretli emeği yaygınlaştıran değil, sömürücü ve egemen bir kurum olarak kavranılan ücret köleliğinin sona erdirilmesini amaçlayan bir proje olduğunu da unutuyor. Bu özlemin bir tam istihdam çağrısına; üstelik, bilişimdeki her ilerleme ile inandırıcılığını daha da kaybeden bir çağrıya indirgenmesi, tam bu duvarlarda gedikler açıldığı bir sırada, sosyal demokrat ve sendika liderlerinin kapitalist toplumun temel yapılarına bağlılıklarını çarpıcı bir biçimde gösteriyor. Ücret biçimini gelişmiş bir hayat destek sistemiymiş gibi göstermek, "başkaları onların aylaklığından şikayet etmesin diye, bazı insanları gereksiz yere işe koşma" stratejisidir. (Adam Przeworski)

Daha yaratıcı bir fikir, Marx'ın emeğin kurtuluşu için yaşamsal gördüğü ama İkinci Dünya Savaşı'nın sona erişinden beri, sendikaların büyük oranda terk ettiği bir konunun, işgününün kısaltılması talebinin yeniden ortaya çıkarılmasıdır. Ücret kaybı

olmadan çalışma saatlerinin azaltılması talepleri, şimdi Avrupa'da olduğu gibi Kuzey Amerika'da da işçi isyanının en yaratıcı kesimlerinin gündemindedir ve hatta sosyal demokrat düşünürler tarafından da üzerinde kafa yorulmaktadır. Bu strateji çalışanlar ve işsizler arasında dayanışma sağlamıştır. Çok az çalıştığı için sefalete itilenler ile çok fazla çalışmaktan tükenenleri bölmekten çok, "herkesin çalıştığı ama biraz çalıştığı" bir durumu amaçlar. (Franco Berardi)

Ne var ki böylesi taleplerin gerçek anlamı, her zamankinden daha radikal bir olanağa, yani yıllık gelir güvencesinin getirilmesiyle, çalışma ve gelir arasındaki bağın koparılmasına işaret etmeleridir. Bu adımın kanıtı basittir: Kapitalizm o kadar büyük bir üretken kapasite yaratmıştır ki, hiç kimse kendi emek zamanını satamadığı için ihtiyaç içinde kıvranmak zorunda değildir. Ayrıca, bu üretken kapasite o kadar çok toplumsallaşmış -o kadar ki, bir "ortak çaba"nın ürünü sadece işyerlerinde değil, ama evlerde, okullarda ve genel toplumsal alışverişte de ortaya çıkar- bir ekonomik sistemden kaynaklanır ki, gelirin sadece doğrudan üretim noktasında kendini paralayanlara ayrılması ne adil ne de yeterlidir. İnsanların bir genel gelir sisteminden geçinmesinin sosyal riskleri, şimdi daha da kalabalıklaşan kitleleri iş-siz oldukları için gelir-siz bir geleceğe sürüklemenin yarattığı sorunlardan sonsuz ölçüde küçüktür.

Steve Wright'ın belirttiği gibi, evrensel gelir güvencesinin sağlanması "öteden beri otonomcu söylemde... baş köşeye kurulmuştu." 1960'larda ve 70'lerde, Negri gibi kuramcılar üretimin otomasyonu ve toplumsallaşmasının emek değer kuramlarını çoktan geride bıraktığını öne sürmüşlerdi. Bunu, ücretli emeği her zaman toplumsal örgütlenmenin tarihsel bakımdan geçici bir biçimi olarak gören Marksizm için değil, ücret ilişkisinin zorunluluğu ve akılcılığını desteklemeye dayanan sermaye için bir kriz işareti olarak görmüşlerdi. Üretim birimlerin-

de militan savaşımlar yürüten gruplar, hem artan teknolojik üretkenliğin hem de üretimin gitgide apaçık hale gelen toplumsal niteliğinin, herkes için eşit, performanstan çok ihtiyaca bağlanmış, ev işçileri ve öğrenciler gibi ücretli çalışmanın geleneksel alanları dışındakilere açık bir sosyal ücretin oluşturulmasıyla ifade edilebileceğini öne sürmüşlerdi. Bu fikir "sıfır-çalışma" olarak da bilinir.

Böylesi fikirler, kışkırtıcı yazıları otonomcu düşünceye bir hayli yakın düşen Andre Gorz tarafından ayrıntılandırıldı, popülerleştirildi ve sulandırıldı. Bilgisayarlaşma konusunda birkaç iyimser solcudan biri olan Gorz, 1980'lerin ortasında mikro-elektroniğin mümkün kıldığı emek-zamanındaki azalmanın, "cennete giden yol"un açılması olduğunu öne sürmüştü. Ne var ki, bu beklentilerin gerçekleşmesi, ücret ve piyasayı tarihsel geçerlilikleri dolmuş olmasına rağmen, sadece tahakküm yöntemleri olarak koruyup elinde tutan bir "yaşayan ölü" ya da "olanaksız" kapitalizm tarafından engellenmişti. Gorz, geleneksel solun çalışmanın onuru üzerinde odaklanışını reddetmiş, vasıfsızlaştırılmış teknolojik üretimin bunu olanaksız kıldığına inanmıştı. Toplumsal aktivizmin güncel talebinin çalışmaktan kurtulmak olduğunu öne sürmüştü.

Bu amaçla, yaşam süresine dağıtılacak, toplumsal bakımdan gerekli emeğin (düşük) asgari bir miktarını gerçekleştirme şartına bağlanacak- bir ömürde yirmi bin saat ya da yaklaşık on yıllık tam gün, yirmi yıllık yarım gün ya da kırk yıllık aralıklı çalışmaya bağlı olacak- bir sosyal gelir programı önermişti. Gorz, bunun gerçekleştirilmesi halinde, artık çalışmanın tam günlük bir uğraş ya da toplumsal varoluşun merkezi olmaktan çıkacağını öne sürmüştü. Çok geniş bir yelpaze içindeki etkinlik ritimleri ve tarzlarının birlikte varoluşu, çalışmanın "dışsal" kısıtlamalarından kurtulan yurttaşlar için, kendi yaratıcı güçlerini "özerk bir biçimde" uygulayacakları zengin fırsatlar yaratacaktı. Gorz

"herkesin çalışabilmesi ve serbest zamanlarımızda kendimiz için daha çok şey yapabilmemiz için... daha az çalışalım" diye yazmıştı.

Gorz'un çalışmaları ardında muğlak bir miras bıraktı. Otonomcuların evrensel gelirle ilgili oldukça kabataslak imalarını geliştirerek, sol tahayyülün "günlük adil bir çalışma karşılığı, günlük adil bir ücret" ufkunun dışına çıkarmıştı. Aynı zamanda da bir çeşit apolitik gönüllülük temeline bağlayarak çalışmaktan kurtuluş fikrini kısmen gözden düşürmüştü. Otonomcular çalışmaktan kurtuluşun, sermayenin insan etkinliğini metalaştırmayı yeniden dayatma eğilimine karşı savaşmayı gerektirdiğini her zaman vurgularken, Gorz çoğu kez sadece ücret ekonomisinden kurtularak, emek zamanında genel bir azalmanın gerçekleştirilebileceğini öne sürüyor gibidir. En ünlü açıklamasında, "proletaryaya elveda" dememiz gerektiğini, çünkü sanayi-sonrası sosyalizmin, yeni "işçi-olmayan sınıf-olmayan"ın kendi kendine yaptığı deneylerde sessiz sedasız icat edileceğini söylemişti.[53] Bu yüzden yapıtı Wright'ın deyimiyle, bir "özyönetim sefaleti" reçetesi olduğu gerekçesiyle solun yaygın eleştirilerinden nasibini almıştı.

Gelir garantisi projesinin tartışmalı niteliğinde ısrar etmek çok önemli, çünkü bu görüşün bazı çeşitleri sağ tarafından da önerilmiş durumda. Savunucuları arasında Milton Friedman gibi serbest piyasacılar da var. Nixon yönetimi sırasında, ABD Senatosu'nda, bir çeşit Yıllık Gelir Güvencesi (YGG) yasa teklifi kıl payı reddedilmişti. 1980'lerde Kanada'da bu fikrin bir versiyonu Liberal MacDonald Komisyonu tarafından önerilmişti. De Angalis'in işaret ettiği gibi, "geliri emek piyasasından ayırma" planları, aslında sadece "emek piyasasını daha etkin işletmek" için tasarlanmıştı. Bu tür önerilerde, YGG yoksulluk sınırının epey altında tutulmuştu ve gelir vergisi ödemeyenlere dağıtılacaktı, asgari ücret de düşük olacaktı ve işsizlik sigortası, aile

yardımları gibi sosyal ücret programları kaldırılacaktı. Amaç devlet giderlerini yeniden yapılandırmak ve sermayeye "sefalet ve işsizliği toplumsal bakımdan kabul edilebilir kılacak" şekilde yetersiz ücret ödeme olanağı vermekti. Yıllık gelir güvencesinin bu "büyük şirket yorumu"nun ışığında, yoksullukla savaşan eylemciler, bu öneriye kuşkuyla yaklaşıyorlar.

Ancak bilgisayarlaşma ve küreselleşmenin hızlandırdığı yoğun işsizlik ve toplumsal çözülme, diğer solcuların kavrama ilgisini giderek arttırmıştır. Yeni kuşak Otonomcular, Wright'ın dediği gibi "sadece sermaye ile yan yana varolmayan, ona meydan okuma aracı olarak da kullanılabilecek" gelir güvencesi projeleri geliştirerek, "Gorz'u aşma" görevini üstlenmişlerdi. Onların düşünce çizgisi ile sol ve liberal kesimlerin çalışmaları örtüşüyor. Örnekleri sıralayabilirim: Hollanda'da Phillippe Van Parijs tarafından önerilen genel gelirle ilgili kuramsal tartışmalar, İngiltere'de Basic Income (Temel Gelir) grubunun yürüttüğü kampanyalar ile Diane Elson, Fransa'da Adam Przeworski, Kanada'da Eric Shragge ve Sally Lerner gibi politik ekonomistlerin önerileri.

Bu kaynaklara dayanarak, ortak-ülkemizdeki gelir güvencesi projesinin bazı özellikleri tarif edilebilir. Bir kere düzeyi yüksek tutulmalı, resmi yoksulluk sınırının epey üstünde olmalıdır. Başlangıç aşamalarında böyle bir gelirin ücretli emekle yan yana yaşaması nedeniyle, insanları emek güçlerini satma zorunluluğundan kurtaracak kadar yüksek olmalıdır. Bu gelir düzeyi, toplumun üretkenliğinin artması halinde ve oranında yükseltilmeli ve gelir güvencesi sonuçta başlıca geçim kaynağı olarak ücretin önüne geçene kadar, ücretli emek zamanında genel ve eşitlikçi bir küçülmeye denk düşmelidir. Başlangıçta, bu gelir toplumsal bakımdan yararlı emeği belirli bir oranda gerçekleştirme yükümlülüğüne bağlanabilse de, bu, geleneksel ücretli üretken istihdama katılma şeklinde değil çocuk, hasta ve yaşlı

bakımı gibi sorumlulukları yerine getirme şeklinde yorumlanmalıdır. Nakit para dışında toplumsal dayanışma biçimlerini teşvik edecek olan ve bu bölümde daha sonra tartışacağımız, işbirliğine dayalı ve kolektif yönetim biçimlerinin gelişmesiyle ilgili konut ve eğitimden, sağlığa kadar parasız dağıtılacak hizmetler ve kullanım değerlerinin büyüyen paketinin ayrılmaz bir parçası olarak da görülmelidir.

Böylesi bir yeniliğin çok sayıda sonucu olacaktır, bunlardan sadece üçünü yorumlayacağım. Birincisi, gelir güvencesi kavramı, kısmen ücretli işlerdeki teknolojik krizden kaynaklanmakla birlikte, aynı zamanda feministlerin ev içi emeğin ekonomik olarak tanınması talepleriyle de çakışıyor. 1970'lerde, Mariarosa Dalla Costa ve Selma James, Marx'ın emeğin toplumsallaşması ile ilgili gözlemlerini, milyonlarca kadının doğrudan deneyimiyle bütünleştirmiş ve parasal karşılığı kabul edilmeyen, görünmeyen ama bedava yapılan, ekonomik temele sahip ev içi emeğinin muazzam miktarda olduğuna işaret etmişlerdi. Kadın hareketinde yoğun tartışmalar açan önerileri "ev işlerinin ücretlendirilmesi"ydi. Her ne kadar bunu aile emeğini bir metalaştırma çabası olarak eleştirenler çıkmışsa, Dalla Costa ve James'in "ev işlerinin ücretlendirilmesi"ni, gelirin erkeklere özgü bir işe bağlanmasının temelini yıkarak, ücret biçimini tamamen ortadan kaldırma stratejisinin parçası olarak tasarladıkları açık. Bugün, aile emeğini tazmin etme eğilimi Marilyn Waring gibi feminist iktisatçıların çalışmalarıyla geniş dikkat çekiyor. Burada betimlenen türden; belki hem erkeklerin hem de kadınların aynı şekilde çocuk büyütme, hasta ve yaşlı bakımı gibi etkinliklere katılması koşuluna bağlanacak olan yıllık gelir güvencesi, kapitalizm ve ataerkilliği birbirine kaynaştıran ücretli ve ücretsiz hiyerarşik işbölümünü fiilen ortadan kaldıracaktır.

İkincisi, 'sıfır çalışma' perspektifi toplumsal bakımdan zorunlu emeğin toplam miktarındaki indirime odaklanmış ol-

makla birlikte, bu, geriye kalan işleri daha zevk alınabilir hale getirme çabasını da dışlamaz. Üst düzey teknobilimsel gelişmeyi gerçekleştirmiş olan bir ülkede bile, doğal karmaşıklıkları nedeniyle otomatikleştirilemeyen ya da otomatikleştirilmemesi gereken görevler olacaktır. Ortak-ülkede bildiğimiz şekliyle çalışma, yani iş, patron ve ücretle özdeşleşen 'çalışma' ortadan kalkacak olmakla birlikte, hala emek harcanacaktır. Gorz'un iç karartıcı değerlendirmelerinin tersine, yüksek teknolojiye dayalı görevlerin bile yabancılaşmaya zorunlu olarak yol açacaklarına inanmıyorum. Bu tür emeğin zenginleştiriciliği ve niteliksel gelişim sağladığına dair zengin bir literatüre sahibiz. Bir sendikacının bakış açısıyla, Mike Cooley bilgisayar sistemlerinin işçileri vasıfsızlaştırmaktan çok, yeniden vasıf kazandıracak şekilde nasıl tasarımlanabileceklerini yazmıştı. Daha yakın zamanlarda, aydın bir yönetici olarak, Shoshana Zuboff yüksek teknolojilerin hangi yollarla işyerlerini "otomatikleştirmek"ten çok "enformasyon sağlamak", işçilerin bilgisini artırmak ve işlemler üzerinde kontrolünü sağlamak için kullanılabileceğini tartışmaya açmıştı. Böylesi çözümlemelerdeki sorun, genellikle bu tür insanileştirici yeniliklerin, kapitalizmin emeği kontrol etme ve maliyet azaltına zorunluluklarıyla ne ölçüde çeliştiğini gözden gizlemeleridir. Bu bağlamın dışında, üretkenlik ve doyum arasındaki dengeler, bir kar etme zorunluluğundan çok, bir toplumsal seçim sorunu haline gelebilir. Garantili gelir insanları sürekli, alçaltıcı, tekdüze işlerden kurtardığında, emeğin yaratıcı bir şekilde yeniden düzenlenmesi için tüm umutlar yeşerebilir.

Üçüncüsü, insanları ücretli emekten kurtarmak, toplumsal hayatın diğer yönlerine daha eksiksiz ve yaratıcı bir şekilde katılma fırsatları yaratabilir. Kapitalizm sonrası, öz-örgütlü toplum projelerine yöneltilen yaygın ve önemli bir itiraz, bunların insanların sırtına ağır bir yük bindirecek kadar üst düzey bir politik katılımı varsaymış olmalarıdır: İnsanın aklına Oscar Wil-

de'ın "sosyalizm iyi bir fikir ama insanın çoğu gecesini bu işe vermesini gerektiriyor" esprisi geliyor. Şimdiki gibi çoğu insanın günde sekiz, on, hatta on iki saat ücretli emek harcadığı, bir de üstüne mevcut iş sistemine kaçınılmaz olarak eşlik eden uzun saatler ücretsiz ev işleri yaptığı bir dünyayı düşünürsek, bu, haklı bir itirazdır. Ne var ki yıllık gelir güvencesinin ve çok büyük ölçüde kısaltılıp esnekleştirilecek bir çalışma programının önemli bir yönü de, insanlara kolektif tartışma ve karar almaya ayırabilecekleri zaman ve enerji bırakmak, hatta bunu doyurucu ve zevkli yollarla gerçekleştirmektir. Başka bir deyişle sıfır çalışma, ortak-ülkenin diğer parçalarıyla iletişimin önkoşullarını yaratacaktır. Bu potansiyel, otomasyonun yanı sıra enformasyon devriminin iletişim sistemlerine erişimi sağlayarak arttırılabilir. Aşağıda bu beklentiyi ele alacağız.

Sıfır Meta: İletişim Ortaklığı

Sermayenin yönlendiriciliği altında, art arda gelen elektronik iletişim teknolojisi dalgaları; radyo, televizyon, telekomünikasyon ve şimdi gezegeni kuşak gibi saran bilgisayar ağları esas olarak yatay ve dikey olarak bütünleşmiş dev ticari medya imparatorluklarının temeli olmuştur. Sonuçları uzun uzadıya sayıp dökmek hiç de gerekli değil: Şirketlerin sesinin toplumunkini bastırması, haberler ve sanatsal dışavurumların piyasada sansürlenmesi, enformasyona erişimin giderek artan ölçülerde özelleşmesi, tabakalaşması ve tüketiciler olarak izleyicilerin amansız bir söz ve görüntü bombardımanına tutulması.

Kamu mülkiyetindeki medyaların azalması bu eğilimleri şiddetlendirmiştir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde hala böylesi kurumlar varsa da medyada kamu mülkiyeti büyük ölçüde devletin finanse ettiği kamu yayıncılığı kuruluşlarında yoğunlaşmıştır. Refah devletinin, piyasa ile rahatsız ilişkileri olan diğer kurumları gibi bu örgütlenmeler de şimdi şirketlerin yoğun

kuşatması altında. Bu kuşatma, girişim özgürlüğü üzerindeki yasal sınırlamaların gevşetilmesi ve devlet kurumlarının şirket mülkiyetine dönüştürülmesi anlamındaki özelleştirme parolaları altında ilerliyor.

Bununla birlikte, elektronik medya bir yandan piyasanın mantığını köklü bir biçimde altüst eden karşıt eğilimler de sergiliyor. Fotokopi çekme, evde kayıt, kaçak videolar, şifreli kanalların uydu sinyallerini çözüp bedava kullanma, bilgisayar yazılımlarının kopyalanması ve hackerlık gibi medya korsanlığı, resmi olmayan bir biçimde enformasyon akışlarını meta-dışılaştırıyor. Bu uygulamalar meta biçimindeki enformasyonu tutma çabalarını inatla izleyen gizli bir gölge-dünya oluşturuyor. Bir tek örnek verecek olursak, uydu televizyon sinyalleri hırsızlığının dekoderlerle engellenmeye çalışıldığı ABD'de, şimdi bu dekoderlerin yarısının yasadışı kullanıldığı tahmin ediliyor. Elbette, bu yasadışı etkinliğin büyük bölümü karaborsa sanayiler yoluyla meta biçiminde tekrar piyasaya sürülüyor. Ancak şirketlerin enformasyonun 'serbest' akışını engellemek için büyük çabalar harcaması dikkate değer.

Bu dinamiği kavramak için, Marx'ın verdiği bir ipucunu ayrıntılandırmalıyız. Marx iletişimdeki kapitalist gelişmenin ardındaki vazgeçilmez güdünün, onun metaların dolaşım zamanını kısaltma, meta biçiminden para biçimine ve tekrar ilk biçime geçişi hızlandırma eğilimi olduğunu öne sürmüştü. Ama Marx aynı zamanda bu hızlandırmanın bir sınırı olduğunu da görmüştü. Bir meta satılmak için sahibinin elinde yeterli bir süre kalmalıdır aksi takdirde mübadele anı ortadan kalkar. Sermaye, "bir kavramın bir sonrakine dönüştüğü düşünce hızında" bir dolaşım sürekliliği isteyebilir.[54] Ama bu rüya gerçekleşemez. Metanın esas vasfı, satın alınıp-satılmanın korunması için geçiş kesintiye uğramalıdır: "Bir kelebek olarak uçmadan önce, bir süreyi kozasında geçirmelidir."[55] Bugün, elektronik teknolojileri

enformasyon ekonomisinde merkezi yeri olan bütün bir metalar dizisini; bilgisayar yazılımı, filmler, video, televizyon programları, elektronik müzik, oyunlar ve çok sayıda dijital malları anında kelebeğe dönüştürüyor. Elektronik ve dijital kanallardan hemen hemen "düşünce hızında" dağıtılan bu ürünler, metabiçimi içinde tutulması zor olan dalgalara dönüşüyorlar.

"Enformasyon özgür olmak istiyor" şeklindeki ünlü hacker sloganı naif bir teknolojik determinizm sergilese de hakikati barındırıyor. Birçok insan enformasyonun bedava olmasını istiyor ve siberuzayda bunu yapacak araçları buluyorlar. Internet metalaşmamış biçimde çok miktarda enformasyona erişmeyi mümkün kılıyor. Dev veri bankalarına bedava erişiliyor. Çalışmalarının satılmaktan çok kullanılmasını tercih eden yaratıcılar, Net'te yazılımı bedava hale getirmişlerdir. Dijital ürünler ticari sahiplerinden elektronik olarak 'kurtarılıyor' ve anında dünya çapında dağıtıma sokuluyorlar. Enformasyon toplumu kuramcıları, uzun süredir bu malların bir piyasa ekonomisi içinde anormal niteliklerine işaret ediyorlardı. Bunlar birçok insan tarafından aynı anda kullanılabilir, ucuza ve anında kopyalanıp aktarılabilir, kullanılarak tüketilmez ve ne kadar geniş bir paylaşıma kavuşurlarsa, kullanım-değerleri de o ölçüde artabilir. Bu özellikler dijital meta işlemlerinin denetimiyle uğraşanlara giderek daha büyük sorunlar yaratıyor. Aslına bakılırsa, siberuzayda ortaya çıkan şeyler metalaşmanın yasalarına boyun eğmekten çok, bu kuralların sürekli, çoğu kez büyük bir zevkle çiğnenmesiyle nitelendirilen kullanıcı ortaklıklarıdır. Şimdi elektronik ortamda telif ve patent yasasına hakim olan büyük kargaşa, bu alanda mülkiyet haklarının dayatılmasının zorluğunu düşündürüyor.

Nasıl sermayenin yeni teknolojiler getirmesi, istemeden çok büyük miktarlarda emek zamanını potansiyel olarak özgür bırakarak, çalışmaktan kurtuluş umutları yaratmışsa, dolayısıyla

yeni iletişim teknolojilerini yaygınlaştırması da elinde olmadan bir karşıt-kullanım dünyasının kapısını açmıştır. Nasıl ki bilgisayarlı otomasyon toplumsal bakımdan zorunlu emek zamanını azaltarak, yoğun sömürünün ya da ücret biçiminin ortadan kaldırılmasını olanaklı kılıyorsa, dolayısıyla elektronik iletişim de enformasyon mallarının zorunlu dolaşım zamanını azaltarak, birbirine zıt iki seçeneğe kapı açıyor: Ödemeli hizmetler ve tüketicilerin gözetlenmesi aracılığıyla metalaşmada köklü bir yoğunlaşma ya da elektronik mülkiyet haklarının genel olarak çiğnenmesiyle, meta biçiminin temelden zayıflatılması.

Bizim ortak-ülkemiz bu ikinci, meta-dışılaştırma eğilimini seçer ve güçlendirirdi. Dorothy Kidd ve diğerleri bu sürecin bir iletişim ortaklığının kurulması, sermayenin kırsal nüfusun ortak topraklarını çitlemesi gibi dalga boyları, frekans aralığı ve siberuzayları 'çitleme' çabalarını engellemeye dönük bir karşı-proje olduğunu söylemişlerdi. Ne var ki, bu proje sol medya aktivistlerinin önceki kuşağının savunduğu devletçe işletilen kamu yayıncılık sistemlerinden farklı çizgilerde gelişecekti. Kamu hizmetinin, devletin finanse ettiği modelin bazı yönleri değerini korurken, bunların alternatif medyanın mikrowatt radyodan, ortak Internet erişimi ağına kadar daha merkezsizleşmiş ve yaygın uygulamalarıyla birleştirilerek, canlandırılmaları ve dönüştürülmeleri gerekir.

Devletin finanse ettiği medyanın savunucuları, kısmen savundukları kurumlarda sık görülen elitizm ve aşırı uzmanlaşma nedeniyle özelleştirmeye karşı destek bulmakta zorlanmışlardır. Öte yandan, otonom medya ağları; alternatif basın, mahalli radyo, erişime açık TV, mikrowat yayıncılık ve taban örgütlerine ait bilgisayar ağları halkın katılımı ve açık erişim için verimli deney alanları olmuşken, toplumsal ve ekonomik marjinalleşmeye eşlik eden kaynak yetersizliği bunların gelişmelerini engellemiştir. Ancak son zamanlarda çok çeşitli ortam-

larda yetişmiş olan analistler, kamu hizmeti ve alternatif tarzı harmanlayarak, iletişimin demokratikleştirilmesi üzerinde yeniden düşünmeye başlamışlardır. Bunlar, etkinliklerinin tüm düzeylerinde katılımcı müdahaleyi özendiren, sorumluluk temelinde yayın izni alınmış, merkezsiz ama kolektif ya da işbirliği içinde işletilen birçok medya kanalının kamu tarafından finanse edilmesini öneriyorlar.

Dolayısıyla, örneğin liberal bir görüşü savunan John Keane "hem devletin gizli gücünün hem de piyasanın gücünün" temelinin zayıflatılmasının "ne devletin ne de ticari pazarların kontrol ettiği yoğun bir iletişim medyası ağı ya da heterarşisinin (*heterarchy*, kelime kökü bakımından kutsal düzen, hier+archy anlamına gelen hiyerarşinin zıddı; farklı, benzemeyen, kaotik düzen anlamında- ç.n.) gelişmesini gerektirdiği"ni öne sürmüştü. "Yeni teknolojilerin, iletişim alanında özel mülkiyet haklarının temellerini çürütme eğiliminde olduğu"na işaret eden Keane, "şeyler olarak özel mülk edinilebilecek ya da kontrol edilebilecek farklı metalar arasında bir mübadeleden çok, toplum içinde akışlar olarak görülmesi gereken" iletişim eğilimini özendirecek siyasetler öneriyordu. Bunlar arasında, çeşitli seçmen topluluklarının daha geniş katılımını amaçlayan kamuya ait yayın kuruluşlarının demokratikleştirilmesi, çok geniş bir yelpaze içinde grup ve kolektiflerin katılmasını olanaklı kılan kiralanmış yayın kurumları ağının yaratılması, kooperatif olarak işletilen yayıncılık, topluluk radyoları ve halkın erişebildiği televizyonları desteklemek, kamusal fonlarla desteklenen fakslar, video-text sistemleri, elektronik posta kuruluşları, medya eğitim ve araştırma kurumları ağı bulunuyor.

Bir ölçüde benzer görüşler Douglas Kellner tarafından da öne sürülmüştü. Alternatif televizyon projelerindeki çalışmalarının deneyimlerine dayanan Kellner, çok renkli ve merkezsiz bir türün potansiyelini gösterdiği için çoğu kez kamu

yayıncılığına bir tehdit olarak görülen uydu ve kablolu kanalların çoğalmasının yarattığı teknik kapasitenin benimsenmesi gerektiğini söylemişti. Uygun eğitim ve üretim tesisleriyle birlikte, çok çeşitli politik ve kültürel yönelimlerden topluluk ve hareketlere, kendi programlarını yayınlama fırsatı verebilecek, kamunun finanse edeceği uydu sistemlerin kurulmasını öneriyordu.

Merkezsiz ve dağınık kamusal iletişim sistemlerine dönük halk desteği, bilgisayar ağı alanında özellikle güçlüdür. Gördüğümüz gibi, Internet'in gelişmesi kamu fonlarını kullanan kurumlarla, başlangıçta askeri araştırma ARPA Net, bir sürü hacker, tekno-hobici ve bilgisayar düşmanının otonom etkinliği arasında tuhaf bir etkileşimden doğmuştur. Bunların birçoğu solun geleneksel merkezlerinden değil, daha çok yeni teknolojilerin radikal potansiyellerini en iyi bilen teknobilimsel işçilerden gelmişti. Liberalizm, liberterizm ve komünist tepkileri kategorize edilemeyen bir karışımda birleştiren deyimlerle ifade edilen böylesi inisiyatiflerin, şirketlere ait medya imparatorluklarının imtiyazlarına meydan okudukları görülmüştür.

Örneğin Computer Professionals for Social Responsibility'nin (CPRS), (Toplumsal Sorumluluk Sahibi Bilgisayar Profesyonelleri) enformasyon otoyolu üzerine eleştirisi, "iletişim özgürlüğünü" sansür karşısında özgürlük ve her şeyden önce "sesini duyurma fırsatı" ile tanımlıyordu. A. J. Liebling, "Basın özgürlüğü basın sahiplerine aittir" diyerek taşı gediğine oturttu. CPRS giderek ucuzlayan bilgisayar teknolojisine erişimin, yayıncılık ve radyo-televizyonda yerleşik iletişim şirketlerinin tekelini kırma olanağı sunduğunu öne sürdü. Açık, katılımcı bir bilgisayar iletişimi modelinin kurulmasında Internet'in önemini kabul eden CPRS, aynı zamanda bunun dezavantajlarını; sörf zorlukları, teknolojik karmaşıklıklar ve erişim sınırlamalarını da belirtti.

Kamusal bir ağ için şu önerilerde bulunmuştu; sadece evlere, işyerlerine ve topluluk merkezlerine sunulan hizmetle erişilebilirlik açısından değil, aynı zamanda düşük fiyatlandırma ve donanım, yazılım ve eğitim desteği sağlanması açısından da tanımlanan bir evrensel erişim olmalıydı. Ağın temel özelliği, tüm kullanıcılara, hem üreticiler hem de tüketiciler olarak hareket etme olanağı sunmak olmalıydı: "Her kullanıcı... hem yeni enformasyon yaratma hem de bu enformasyonu ağda yayınlama seçeneğine sahip olmalıdır." CPRS ağların inşasında ticari çıkarların büyük bir rol oynadığını teslim ederken, "içerik çeşitliliği"nin korunmasında ısrarlıydı. Ortak iletim, kanal sahiplerinin içeriği kontrol etmesinin önlenmesi çok önemliydi. CPRS herhangi bir enformasyon altyapısının merkezi özelliklerini; tartışma, hükümetle etkileşim, parasız yazılım dağıtımı için kamusal alanlar, "mahalleler, çalışma bölgeleri, ülkeler ya da gezegeni ilgilendiren sorunları tartışmak isteyen... gruplar" arasında "her tür iletişimin kendiliğinden gelişimi" olarak tespit etmişti.

CPRS'nin diğer yerel kolları daha da ileri adımlar atmışlardı. Berkeley şubesi, kamu tarafından inşa edilip işletilecek bir ulusal bilgisayar ağı, "mümkün olan en geniş türlerde toplumsal enformasyonun toplanmasını sağlamayı" amaçlayan bir "kamusal enformasyon hazinesi"nin yaratılması ve entelektüel mülkiyet hakları yasasının yürürlükten kaldırılması çağrısı yapmıştı. Bu tür mülkiyet haklarının görünürdeki gerekçesinin ilerleme ve yaratıcılığı geliştirmek olduğu not edilmişti. Ancak şimdiki patent ve telif sistemleri bu işlevi yerine getirmekten çok gizlilik ve korsan kopyalama neden olmaktadır. CPRS aktivistlerinin belirttikleri gibi, entelektüel çalışmayı, meslektaşlar veya halk tarafından tanınma ve kabul gibi, patent hakları gerektirmeyen şekillerde düzenleyen ve ödüllendiren başka modeller vardır. Bu nedenle "toplumsal bakımdan gerekli olan teknoloji"nin gelişmesini teşvik etmek için, araştırma ve geliştir-

meye sosyal fonlar ayrılmasının yanı sıra bilgisayar yazılım patentleri üzerinde bir moratoryum çağrısı yapmışlardır.

Bu fikirlerin kısmen uygulamaya konulması bile kapitalist enformasyon ekonomisine karşı anlamlı bir kolektif ilerlemeyi temsil ederdi. Ama medyanın bu şekilde toplumsallaşması, kaynakların şirketlerin elinden alınıp yeniden sahiplenilmesinin ötesinde bir anlama sahiptir. Sermayenin dışında oluşturulan her iletişim düğümü ve bağlantısı, onun metalaşmayı doğallaştırma, gözetim şebekelerini dayatma, savaşım haberlerini bastırma, sansürleme, kafa karıştırma ve aldatma yeteneğini azaltır. Tersine bu tür bir karşı-iletişimin 'her an'ı, metalaşmaktan kurtarılmış insan kimliğinin çok renkli imgelerini araştırma, savaşımların dolaşımını sağlama ve piyasa parametreleri dışında toplumun yeniden örgütlenmesini tartışma olanağını artırır. Bugünün kültür sanayileri, bireysel ve kültürel öznelliğin oluşumunda üretken maddi güçleri esas aldıklarından, bunların kapitalist kontrolden kurtarılmaları tüm diğer kaçış çabalarına güç katıyor.

Bir iletişim ortaklığının kurulması, bundan önceki bölümde önerilen, çalışmanın ortadan kaldırılması olasılığını güçlendirir. Toplumda ücretli emeğin rolünün azaltılması, sadece ekonomik değil, kültürel bir dönüşümü gerektirir. Bu dönüşüm, çalışma dışı zamandan zevk almayı tuhaf bulan kültüre bir son vermeyi, kolektif karar alma ya da ev emeği gibi değeri kabul edilmeyen, piyasa dışı etkinliklerin, zorluk ve kıymetlerinin kabulünü ve tüketici imgesi dışında öznellik biçimleri oluşturmayı kapsar. Çalışma süresinin kısaltılmasının mümkün kıldığı serbest zaman, yeni ağlara canlılık katmak için gerekli kültürel üretime katılma koşullarını yaratırken, farklı bir iletişim ortaklığı bu tür bir kültürel deneye zemin oluşturur. Ayrıca, bu tür bir ortaklığın kurulması, toplumsal yönetişim alanında kooperatif örgütlenmeye benzersiz fırsatlar sunabilir.

Sıfır Devlet: Bilgisayarlı Karşı-Planlama

Gelişmiş sermayenin karşısına bir alternatif koymak, planlama sorununu öne çıkarmak demektir. Sosyalist gelenekte merkezi devlet planlaması piyasaya alternatif olarak konulmuştu. Yüksek teknoloji devriminin gerçekleştiği yıllar, aynı zamanda rastlantısal olmayan bir biçimde, ulus-devletin toplumsal örgütlenmenin merkezi birimi olma gerekliliğine ciddi olarak meydan okunduğu bir dönem olmuştu. Ne var ki bu meydan okuma eşzamanlı olarak iki farklı ve karşıt biçimde ortaya çıktı: Özelleştirme ve toplumsallaştırma.

Marx yüzyıl önce bu eğilimlerin ikisini de yakalamıştı. Çağının karayolları, demiryolları ve su kanallarından söz ederken, "iletişim araçlarının, dolaşımın fiziksel koşullarının üretilmesi"ni, "tikel sermaye ve tikel üretim sürecinden ayrı, toplumsal üretimin ortak, genel koşullarının" parçası olarak betimlemişti.[56] Sermayenin boyutları ve ölçeği genişlerken, bu tür sistemler bireylerin kendilerini bir toplumsal kolektifin üyeleri olarak yeniden üretmelerinde "ve bu yüzden kendisi de üretken etkinliğin genel bir koşulu olan topluluğu yeniden üretmelerinde giderek daha da zorunlu hale gelirler."[57] Marx bu tür altyapılara yapılan yatırımların olağanüstü maliyetinin, sermayenin bunların inşasını devlete bırakmasına neden olduğunu belirtmişti. Ancak sonradan iş dünyası, bunları özel kar kaynakları olarak kamu alanından çıkarıp kendi işletmeye talip olur, bu özelleştirme diye bildiğimiz şeydir.[58] İletişim araçlarının ve diğer kamu altyapılarının bu şekilde devralınması sermayenin en üst düzeyde gelişmesini temsil eder.

Ama Marx karşıt eğilimi de görmüş, örneğin Grundrisse'de, posta ve telgraf gibi enformasyon kurumlarının, sermayenin artan küresel bağımlılık ve özel üretimin kayıtsızlığı arasındaki çelişkiden kaynaklanan krizlerin üstesinden gelme çabasıyla kurulduğunu anlatmıştı. Yeni iletişim araçları, "dünya pazarının

özerkleştirilmesi"nin, insani güçlerin parasal mübadelenin insan ötesi aygıtına yabancılaşmasının araçlarıydı.[59] Gene de aynı zamanda bunlar, yabancılaşmanın üstesinden gelme potansiyeline kapı açıyorlar, eski zihniyeti askıya alma ve evrensel insanlığın genel bağını olumlayan "gerçek bir paylaşımcılığı" onun yerine geçirme olanağını ortaya çıkarıyorlardı.[60]

Özelleştirme bugün neo-liberal piyasa serbestisi ve düzenlemelerin kaldırılması programıyla hayata geçirilmektedir. Öz itibariyle bu, işçi hareketi ve diğer toplumsal hareketlerden gelen baskılar sonucunda iş dünyasının acil taleplerinden belirli bir 'göreli özerklik' kazanan kamunun, tekrar sermaye birikiminin doğrudan aracına dönüştürülmesidir. Bu süreç bir yandan, devletin işlevlerinde bir küçülmeyi- sosyal harcamaların azaltılmasını, sosyal hizmetlerin küçültülmesini ve kamu sanayilerinin satılmasını- gerektiriyordu. Diğer yandan devletin güvenlik, gözetim ve baskıcı rolünü arttırarak, bu işlevleri genişletiyordu. Gilles Deleuze ve Felix Guattari şöyle yazmıştı: "Daha önce hiçbir zaman, bir devlet, bu kadar çok kuvveti ekonomik güç göstergelerinin hizmetine koşmak adına, bu kadar güç yitirmemişti."

Devlet ve sermayenin bu kaynaşması, çeşitli yollarla enformasyon kuramı sorunuyla ilişkilidir. Sermaye bağımlı olduğu teknolojik yenilikleri, hükümet-sanayi konsorsiyumları, üniversite-şirket ortaklığı, eğitim ve öğrenim projeleri, askeri sözleşmeler ve şirket sübvansiyonları aracılığıyla, yani devlet aracılığıyla harekete geçirmektedir. Ayrıca, özelleştirme eğilimi büyük ölçüde, ilkin kamu hizmetleri olarak geliştirilmiş olan ve şimdi özel işletmelere kar sağlayabilecek duruma gelen teknobilimsel sistemlere el konulmasını amaçlamaktadır. Telefon sistemleri, araştırma enstitüleri, kütüphane kaynakları bu yüzden satılmaktadır. Yüksek teknolojiler, özelleştirme ve koruyucu düzenlemelerin kaldırılmasında şirket gücüne hem sopa hem havuç kullanma olanağı sunmaktadır. Sopa, sermayenin küresel

yatırım ve spekülasyon ağlarına kaçış tehdidi dir. Havuç, uysal rejimlere maliyetleri azaltacak yöntemleri, kamu hizmetlerinde işleri otomatikleştirmeyi, toplumsal huzursuzlukları sona erdirmek için Robocop tipi güvenlik kuvvetlerinden yararlanmayı taahhüt etmektir. Sosyal harcamalardaki teknoloji destekli küçülmenin kendisi şirketlerin sırtındaki sözde vergi yükünü azaltarak, yeni yüksek teknoloji sistemlerinin gerektirdiği dev yatırımlara gidecek fonları serbest bırakma yollarından bir tanesidir. Dolayısıyla, ortaya çıkan teknobilimsel üretim koşulları, hem amaçlar hem de araçlar bakımından tam anlamıyla özelleştirme dinamiğiyle ilişkilidir.

Bu saldırı karşısında sosyal demokrat partiler ve sendikaların yanıtı, savunmacı bir biçimde refah devletinin korunması oldu. Ancak Keynesyen 'büyük kamu' çağına dönüş çağrıları, işsizliğin daha çok işle çözülmesi talebi kadar yersizdir. 1960'lar ve 1970'lerde işçiler, feministler ve yoksullukla savaşan hareketlerin refah devletine yönelttikleri eleştirileri, sosyal harcama ve programların niceliksel yetersizliği dışında, işaret ettikleri niteliksel sorunları unutmuşlardı. Koruyucu düzenlemelerin kaldırılması ve özelleştirmedeki neo-liberal başarının kısmen, devlet gücünün mesafeli, bürokratik ve hiyerarşik biçimlerine duyulan tepkiye yaslandığını kabul etmek gerek. Kaldı ki özelleştirmeye karşı savunma ile sınırlı bir eleştiri, eski planlamacı devletten daha hassas ve katılımcı bir yönetişim olasılığını da yadsımaktadır.

'Devletin sönmesi' eskiden solda kaygıdan çok sevinçle karşılanırdı. Bu bakış açısı bir çeşit anarşist romantizme kapılmadan sürdürülebilir. Neo-liberal özelleştirmeye yanıt, refah devletine dönüş çağrısı olamaz; sosyal harcamaları koruyan ve artıran ama idari gücü çok sayıda kolektif, demokratik proje ve temsilciliğe devreden bir proje olmalıdır. Otonomcu geleneğin öteden beri temellerinden biri olan bu "aşağıya doğru devletsiz-

leşme" ya da "devletleştirmeden sosyalleştirme" projesi, son zamanlarda Avrupa solunun diğer birçok kesimi tarafından da dile getirilmiştir. Genel anlamda söylersek, bu tür öneriler kamu fonlarından karşılanan hükümet hizmetleri üzerindeki mali ya da idari kontrolü, devlet aygıtından alıp, çok çeşitli diğer odaklara, konut ve sağlık kooperatifleri, sosyal ve kültürel hareketler, araştırma ve inceleme merkezlerine aktarmayı amaçlıyordu. Hükümetin rolü, kolektif inisiyatifleri ikame etmekten çok, desteklemek, kontrolü yoğunlaştırmaktan çok yaymak, toplumsal dönüşümü yukarıdan aşağıya toplum mühendisliği ile sağlamaktan çok, aşağıdan yukarı desteklemek olarak yeniden tanımlanmalıydı.

Bu eğilimler son yirmi beş yılı aşkın bir süre içinde kapitalist toplumların belirgin bir özelliği olan ekolojik, işçi, eğitim, konut ve kamu ulaşımı aktivizminin çoğalmasından kaynaklanmıştır. Bu tür bir eylemcilik, birçoğu gelişmiş düzeylerde idari, teknolojik ve iletişimsel pratikle çalışan temsilcilik ve örgütlenmelerin zaten varolan dokusundan geliyordu. Bu bir 'karşı-planlama' alanı olarak görülebilir. Karşı-planlama, toplumsallaşmış emeğin ister üretim biriminde ister bir bütün olarak toplumsal fabrikada olsun, her şeyi sermayeninkinden farklı önceliklere göre yönlendirme yeteneğini ifade etmek için otonomcuların kullandıkları bir terimdir. Aşağıdan devletsizleşme, yeni yeni doğmakta olan bu karşı-planlama temsilcilikleri ve kurumları ağının işyeri, sosyal alan, eğitim, sağlık ve çevreyle ilgili hükümet düzenlemeleri ve harcamalarının anlayış ve idaresinde artan bir rol oynayacak şekilde güçlendirilip büyütülmesine dayanır. Özelleştirme toplumu şirketlerin iradesine tabi kılma amacıyla devleti sermaye içinde eritirken, 'devletleştirmeden sosyalleştirme' sermayeyi farklı yönlerden kuşatma ve ele geçirme amacıyla, devletin işlevlerini yığınla ticari olmayan kolektifler içinde özümler.

Enformasyon devriminin ürünleri şimdi özelleştirmenin hizmetine koşulduğu kadar etkin bir biçimde böylesi bir projenin hizmetine de koşulabilir. Bir önceki kısımda özetlediğimiz türden iletişim ortaklığı bağlamında, bilgisayarlaşma ve telekomünikasyon veri ve analizlere erişme, işbirliği içinde yardımlaşma ve toplumsal öz-örgütlenmenin karmaşık ve merkezsiz sistemleri için gereken kullanışlı muhasebe ve idare sistemleri için kanallar açabilir. Aslında şimdi, bu tür kapasitelerin tohum halinde ortaya çıkışına tanık oluyoruz.

Örneğin ABD'de yeşil grupların ajitasyonu, Right-to-Know (RTK Net) ağının kurulması ile sonuçlanmıştı. Bu ağ ABD hükümetinin zehirli atık boşaltım envanterine bedava on-line erişim, ABD'deki yaklaşık yirmi dört bin sanayi işletmesinden salınan zehirli kimyasal sanayi atıkları hakkında enformasyon sunuyordu. Tüm ülkedeki taban örgütleri, kamunun dikkatini çekmek ve birçok eyalette temiz sanayi girişimlerini zorlamak amacıyla, kirlilikle ilgili rapor hazırlarken devlete ait bu enformasyonu kullanıyorlar. Kanada'da, biyoteknolojik amaçlarla arazilerin kapatılmasına karşı savaşan yerli halklar ve Birinci ve Üçüncü Dünya çiftçileri için enformasyon kaynağı olarak hizmet gören Ottowa merkezli Rural Advancement Foundation International (Uluslararası Kırsal Gelişme Vakfı) şirketlerin patent başvurularını takip etmek için elektronik veri tabanı taramalarından yararlanıyor. Kendi analizlerini de web aracılığıyla yayınlıyor. Bu örneklere başkaları da eklenebilir: E-posta yoluyla uluslararası konferans önerilerini koordine eden feministler, sağlık ve güvenlik uygulamalarıyla ilgili kapalı devre yayın yapan sendikalar, bedava ağlarla sağlık ve çevre düzenleme etkinlikleriyle ilgili genel enformasyona erişimi mümkün kılan topluluk ağları. Tüm bu deneyler, ağları çeşitli yollarla eskiden devletin ve işveren örgütlerinin ayrıcalığı olan bilgileri biriktirip dağıtacak ve etkinlikleri koordine edecek

boyutlarda ve yaygınlıkta kullanıyorlar. Bu örnekler sınırlı olsalar da, bilgisayarların devletsizleşmenin dokusunu aşağıdan yukarı örmedeki potansiyel rolünü hayal etmemiz için önemlidir.

Enformasyon teknolojileri büyük bir ikilemi, büyük ölçekli ekonomik koordinasyon sorununu çözmekte sola yardımcı olabilir. Bugün bu konuda sadece, serbest piyasa ya da kumanda ekonomisi şeklinde iki seçenek olduğu ve bunlardan ikincisinin gözden düştüğü savunulmaktadır. Bana kalırsa ilki, insan ömrünün metalaştırılmasına yöneldiği için, ikincisi ise eskiden varolan sosyalizmin trajik bir biçimde gösterdiği despotizm eğilimleri nedeniyle umut vaat etmiyor. Bir karma ekonomide devlet ve piyasanın reformist bileşimlerinin aşırı istikrarsız oldukları görülmüştür. Bu durumda, özgürleştirici bir toplumsal düzen hayali, kabul edilemez iki tercihin, paranın ya da bürokrasinin komutası arasında sıkışıp kalmış görünüyor.

Ancak otoriterlik karşıtı solun dönem dönem önerdiği bir üçüncü yol var: Kimi zaman "katılımcı ekonomi" diye de bilinen merkezsiz demokratik planlama. Bu öneriye klasik cevap, modern bir ekonomiyi koordine etmek için gereken miktar ve karmaşıklıkta enformasyonun, demokratik katılımı sağlayacak şekilde ve hızda işlenemeyeceğidir. Ancak son derece yaygın ve hızlı enformasyon sistemlerinin ortaya çıkışı, bu itirazı çürütebilecek durumdadır. Bazı radikal iktisatçılar artık, günümüzün gelişkin iletişim teknolojilerinin, merkezi devlet ya da piyasanın kör mübadeleleri arasında seçim yapma ihtiyacını ortadan kaldırarak, eskiden uygulanamaz görülen merkezsizleşmiş planlama biçimlerini pratik hale getirip getirmediğini soruyorlar.

Bu tür öneriler çeşitli, belki de çelişkili olanakları düşündürüyor. Örneğin sosyalist-feminist Diane Elson, kendi 'sosyalleşmiş piyasa' görüşünde iletişim sistemlerinin vazgeçilmez bir rol oynayacağını tahmin ediyordu. Elson'ın iktisat kuramı, gelir

güvencesini ve üretimin ağırlıklı olarak şirketlerin değil kooperatiflerin elinde olduğu ya da kamu mülkiyetinde olup da işçiler tarafından yönetildiği bir durumu varsayıyordu. Merkezi ekonomik planlama, piyasaya bırakılan arz ve talebin gündelik koordinasyonu ile bütçe ve mali politikalar açısından kılavuzluk edecek bir stratejinin belirlenmesiyle sınırlandırılmalıydı. Ancak piyasa şeffaflaştırılarak toplumsallaştırılabilirdi. Her teşebbüs tasarım, üretim süreçleri, fiyat oluşumu, ücret koşulları, ürettikleri malların çevresel koşullarıyla ilgili enformasyonu yaymakla yükümlü olacaktı. Kamunun desteklediği kolektifler, tüketici birlikleri bu verileri inceleyecek ve bu uygulamaların çeşitli yönlerini yönetecek kurallar önerecekti. Üretimin fiili koşulları hakkındaki enformasyon ve önerilen kurallar, sonradan her bireyin ya da en azından her ailenin telefon, fotokopi, faks cihazı, bilgisayar ve modemlere kolay erişimi için, kamu desteğindeki Internet ya da enformasyon otoyolu benzeri evrensel iletişim ağlarıyla dağıtılacaktı.

Elson bu şekilde insanların, işletmelerin sunduğu ürünlerin sadece fiyatlarını değil, toplumsal ve çevresel maliyetini de bilebileceklerini söylemişti. Hangi malların düşük ücretlerle ya da çevresel bakımdan kuşkulu şartlarda üretildiğinin ortaya çıktığı bir durumda, Elson alışverişin, malların bireysel olduğu kadar kolektif maliyet ve yararlarıyla ilgili bir dizi kararla gerçekleştirilebileceğini öne sürmüştü. Dolayısıyla, enformasyon üzerindeki kolektif kontrol, merkezileşmeden çok demokratikleşme açısından yorumlanacaktı. Enformasyona serbest erişimin, ekonominin bilinçli kontrolünün anahtarı olduğunu öne sürerek, Elson "sermayenin enformasyon üzerindeki ayrıcalıklarına saldırmayı ve bir sosyalist ekonominin ihtiyaç duyacağı ağları geliştirmeye başlamayı" amaçlayan bir strateji önermişti. Çevre ve tüketicinin korunması, sanayi demokrasisi ve açık hükümet gibi farklı alanlardaki sorunlar, enformasyona

erişim çerçevesinde "sermayenin emeği sömürme yeteneğinin özüne inerken, sosyalistler gibi sosyalist olmayanları da kendine çeken" tutarlı bir kampanyada birlikte ele alınmalıydı.

Michael Albert ve Rabin Hahnel daha da kapsamlı bir merkezsiz planlama modeli önermişler, üretim ve tüketimin bütünüyle işçi ve tüketici kooperatiflerinin kararlarıyla örgütlendiği bir toplum tasarlamışlardı. Tüketici konseylerinin ihtiyaçları, işçi konseylerinin kapasiteleri bildirmesiyle bu ikisi arasında uyum sağlanabilirdi. Bu süreç çeşitli düzeylerdeki mahalli, bölgesel, ulusal ve uluslararası örgütlenmeler yoluyla, farklı tartışma ve tekrar etaplarıyla ilerliyordu. Kuşkusuz bu, uzun zaman hiçbir şey üretilip tüketilmeyecekmiş kuşkusu uyandırabilecek bir şemaya benzetilebilir. Ne var ki Albert ve Rabin Hahnel enformasyon işleme hızının, ağ iletişiminin hız ve boyutlarının ve günümüzde bilgisayar teknolojisinin görece kolay kullanılabilmesinin bu süreçleri yeterince hızlandırabileceğini ısrarla belirtmişlerdi.

Bu modeller, yazarların kabul ettiği gibi, zorunlu olarak soyut ve şematik olmakla birlikte, yüksek teknolojiye dayalı iletişimi devletçi olmayan planlama modellerinde kullanma olanaklarını ortaya koyuyorlar. Eğer şimdi küresel borsaların kullandığı elektronik ağların inanılmaz karmaşıklığını ya da şirketlerin dakik üretimini ya da Yıldız Savaşları sistemlerini düşünürsek, bunların kolektif tartışmaların son derece merkezsizleşmiş biçimlerini, karar almayı ve kaynak yönetimini kolaylaştırmakta kullanılabileceği beklentisi zorlama görünmüyor. Sermayenin yarattığı enformasyon teknolojileri, ekonomik koordinasyonun meta mübadelesi ya da merkezi devlet bürokrasisi olmadan işlemesini sağlayarak, kapitalist olmayan bir alternatifi hayata geçirmenin önündeki büyük bir engeli ortadan kaldırmışlardır.

Sıfır Teknoloji: Makinelerin Yeniden Imali

Marx dokuzuncu bölümde döneceğim bir değerlendirmesinde, teknoloji hakkında yazarken, şunları söylemişti: "Doğa hiçbir makine, hiçbir lokomotif, demiryolu, elektrikli telgraf, otomatik çıkrık makinesi vb. imal etmez. Bunlar insanın yaptığı sanayi ürünleridir. İnsanın doğa üzerindeki iradesinin ya da doğaya katılımının organlarına dönüştürülmüş olan doğal malzemelerdir." [61] Yazarın bu, görünürdeki rastlantısal ayrımın anlamını ne ölçüde kabul ettiği belirsizliğini hala koruyor. Bugün kesin olan şey, doğa "üzerindeki irade" ya da "doğaya katılım" organı olarak kavranılan teknoloji sorununun, savaşımın çok önemli bir çizgisine işaret ettiğidir.

Kapitalizm için makinelerin 'doğa üzerinde irade' organları olarak kullanılması zorunluluktur. Frankfurt Okulu'nun büyük içgörüsü ki, sonradan feministler ve ekolojistler tarafından geliştirilip genişletilmiştir, sermayenin hem insanlığa hem de doğaya egemen olmayı öngören ikili projesi, teknolojik kontrol amacıyla dünyayı sistematik olarak nesneleştiren, indirgeyen, nicelikleştiren ve parçalayan 'araçsal aklın' gelişmesine yakından bağlıdır. İş dünyasının emeği ucuzlatma, hammadde maliyetlerini kısma ve tüketici piyasalarını genişletme yönündeki sistemik ihtiyacı, teknolojik gücü biriktirme eğilimine yol açıyor. İlerleme, randıman, verimlilik, modernleşme ve büyüme gibi kavramların gizli içeriği olan bu öncelik, çevresel ve sosyal sonuçları ne olursa olsun her türlü itiraz ya da alternatifi yok saymakta kullanılan bir otomatizmi getiriyor. Bugün hepsi de, insanlığın bütün varoluşunu tehdit eden ve tüm gezegende toplumsal çöküş, hastalık ve sefalete katkı yapan, ormanların yok oluşu, çölleşme, okyanusların ölümü, ozon tabakasının delinmesi ve zayıflayan bağışıklık sistemleri gibi küresel olaylara tanık oluyoruz. Bu hakimiyet projesinin hangi ölçüde geri teptiği açıktır.

Bu felaket sahnesinin karşısında akılcı bir tepki, teknobilimin tamamen reddedilmesidir. Örneğin eko-feminist Maria Mies'in pozisyonu budur. Öncelikle biyoteknolojiler bağlamında yazan ama bilgisayarlaşmaya da değinen Mies, yüksek teknolojinin taşıdığı kapitalist/ataerkilliğin tahakkümcü mantığının damgasını silmenin olanaksız olduğundan söz ederek, tek çarenin onu mutlak olarak reddetmek olduğunu ileri sürer. Teknolojik gelişmeye bağlılığı yüzünden Marksizm de reddedilmiştir. Bilgisayar kullanan her solcu şizoiddir. Muhalif siyaset projesi, makine üretimini büyük ölçüde reddedip, gönüllü tutumluluğu öne çıkaran 'geçim araçları üretimi'ne dayalı bir toplumun inşa edilmesi olarak tanımlanmıştır. Bu tip bir bakış açısı, şimdi ekolojik, feminist ve anarşist hareketlerde yaygındır.

Sanayi öncesi koşulları kutsayanların tersine, böyle bir sefalete geri dönüşün dar ve ataerkil bir tiranlığın en nahoş biçimlerini yeniden yaratacak koşullara yol açacağını söylemek zorundayım. Gelişmelerine eşlik eden olağanüstü çevre tahribatı sorunlarına rağmen makineler, insan özgürlüğünü destekleyen faktörlerin yaratılmasının ön koşullarıdır. Ayrıca doğal ve sosyal ortam üzerinde çoktan gerçekleştirilmiş olan teknolojik değişiklikler, çoğu kez geri dönüşsüzdür. Ekoloji hareketinin bazı insan düşmanı kesimleri gibi, artı nüfusun kitlesel olarak tükenmesini gerekli bulmak dışında, insan toplumunun sürdürülebilirliği artık, sözde doğal, sanayi öncesi bir duruma geri dönüşe dayandırılamaz. Tersine, gezegenin ekolojisine verilen zararın zaten ortaya çıkardığı tehlikeleri sınırlandırmak ya da etkisiz kılmak bile sürekli belli düzeylerde bir müdahale gerektirir.

Bu 'birinci' ve 'ikinci' doğaların birbirine nüfuz etmesi illa kötü olmak zorunda değil. Sermaye, işçi mücadeleleri tarafından ücretli çalışma ihtiyacını potansiyel olarak sona erdirebilecek teknolojileri geliştirmeye nasıl zorlandıysa, yeşil aktivizm tarafından da doğal dünyanın tahribini potansiyel olarak azal-

tacak makineler üretmeye zorlandı. Bilgisayar ve iletişim ağları felakete yol açan mega-projeler dışında elektrik kaynaklarıyla kullanılsaydı ekolojik sistemleri yağmalama ve kirletmekten çok, onları onaran ve koruyan sağlıklı ve özenli bir gezegen metabolizmasının öğeleri olabilirlerdi. Birçok ekoloji hareketinin deneyleri, örneğin tehlike altındaki kaynakların uydularla haritalanması bu kapasiteyi gösteriyor. Ancak sermaye nasıl otomasyonu işsiz sayısını arttıran bir araç haline getirmişse, doğayı hammaddelere indirgeyen bir araca dönüştürdüğü kaynak tasarruf eden teknolojileri de yozlaştırır. Bu paradoksu ortadan kaldırmak, sermayenin dünyayı meta-biçimine dönüştürme zorlamasından bağımsız bir teknoloji yönetimini gerektirir.

Bu yüzden, teknolojik gelişmeyi bir bütün olarak reddetmektense, 'doğa üzerindeki irade' olarak kapitalist teknoloji projesinden kopuşun ve Marx'ın makinelerin buna karşılık 'doğaya katılımın' organları olarak kullanılabileceğine dair fikrinin geliştirilmesi olanağı olup olmadığını düşünmek daha yararlı. Bu, Herbert Marcuse'un yaklaşık elli yıl önce Promethusvari fetih yerine doğa ile aktif ortaklığa dayalı bir alternatif teknoloji olanağı üzerinde düşündüğü zaman öne sürdüğü sorundu. Jürgen Habermas etkili bir makalesinde Marcuse'u 'iletişimsel' ve 'araçsal' aklın alanlarını birbirine karıştıran bir romantizmle suçladı. Doğal dünya sessizdi ve hiçbir zaman teknolojinin gelişmesinde bir katılımcı ortak ve söz sahibi olamazdı, her zaman insan kontrolünün nesnesi olarak kalmalıydı.

Bana kalırsa, Habermas'ın bu eleştirisi tartışma götürür. Marcuse yunuslarla, baykuşlarla ve yağmur ormanlarıyla sohbet etmeyi öneren biri olarak algılanamaz. Önerdiği şey, bu yaratıklarla araçsal akılcılığın kabul ettiğinden daha geri dönüşümlü ve katılımcı ilişkiler algılayan insanlar arası bir diyalogdu. Makinelerin 'doğaya katılımın organları' olarak geliştirilmesi, teknolojiyi kullanan insanların, dönüştürdükleri dünyaya

gömüldüklerini ve bağımlı olduklarını kabul etmek ve bu döngüsel durumdan kaynaklanan sınırlara ve belirsizliklere müdahale etme anlamına geliyordu.

Ayrıca Andrew Feenberg'in öne sürdüğü gibi, Marcuse'un çağrısını yayınladığı zamandan beri, yeni bir bilim ve teknoloji geliştirme projesi somut toplumsal bir biçime bürünmüştür. Sermayenin teknobilimsel gündemiyle çatışma halindeki hareketler- feministler, ekolojistler, toplum sağlığı ve işçi hareketlerihem kuramsal hem de pratik düzeylerde, şirket teknobiliminin tipik yöntemlerine ve kurumsal yapılarına meydan okumuşlardı. Bu hareketler kendilerini kapitalist ilerleme varsayımlarına kaptırmadan, araştırma ve deney tarzları geliştirmeye çalışmışlardı. Bir işyeri alanında, sağlık ve çevre ortamında, bilgi özneleri ve nesneleri arasındaki katı araçsal bölünmeye meydan okuyup, bütünlük, etkileşim, karmaşıklık ve kendini yansıtmayı vurgulayan uygulamaları incelemişlerdi. Kuramsal incelemenin bazı bölümlerinin diğerleri karşısındaki ayrıcalığını, örneğin bilimsel inceleme modeli olarak biyolojiden çok, fiziğin benimsenmesi sorguladılar ve yerli halklarınkiler gibi alternatif bilgi sistemlerinin göz ardı edilmesine karşı çıktılar. Sermaye tarafından tasarlanan makineleri amaç dışı kullanarak ve bilinçli olarak kapitalizmin kullandıklarından farklı makineler tasarlayarak deneyler yaptılar.

Teknobilimsel yenilik kolektif, toplumsal bir süreçtir. Bu, sermayenin kendi yarattığından çok kendine mal ettiği bir şey, kendi amaçlarına dönük olarak dışlama, baskı ve marjinalleştirme eylemleriyle, zorla şekil verip yoğurması gereken bir etkinliktir. Ayrıca bilimsel uygulamalar yekpare değil, çok yüzlüdür. Bu yüzden, indirgemecilik, parçalama ve 'doğa üzerindeki irade' kapitalist gelişmenin teknobilimsel atılımda öncelik verdiği öğeler olmakla birlikte, her şey bundan ibaret değildir. Evelyn Fox Keller'ın feminist bir bakış açısıyla öne sürdüğü

gibi, bunlar sadece holistik bakış açıları, saygı ve merak yönünde çok farklı eğilimleri de içine alan bilimsel etkinlikle bağlantılı daha karmaşık ve çok renkli bir itici güç ve yaklaşımlar demetinin parçasıdır. Bu yönler sermayenin toplumsal bilgiyi kendine mal etmesinde değersiz hale gelmişlerse de, hiçbir zaman tamamen tükenmemişlerdir ve hayata döndürülebilirler.

Ortak-ülke, karşı bilginin bu biçimlerine ve alternatiflere alan açabilir. Teknolojik gelişmeyi yadsımadan boyutlarını genişleterek, şimdiye dek doğru kabul edilenler dışındaki deneyler, yenilikler ve mantıkların ortaya çıkmasını sağlayan kurumları yaratabilir ve bunları sermayenin ihtiyaç ve önceliklerine göre değil, çok daha kapsamlı ölçütlere göre değerlendirebilir. Birçok hareketin savunucuları şimdi 'teknolojinin demokratikleştirilmesi'ni... 'makinelerin şekillendirildiği düzeyde, makinelerin uygulamalı kullanımlarından tasarım ve imal edilişlerine kadar nüfuz eden bir demokrasi' talebinde bulunuyorlar. Andrew Feenberg, Richard Sclove, Michael Goldhaber ve Hilary Wainwright gibi kuramcılar, kolektif olarak benimsenen teknolojilerin değerlendirilmesinde kullanılabilecek kapitalist olmayan ölçütleri; örneğin ekolojik sürdürülebilirliği, yerel ekonomik yeterliliği, doyurucu çalışma deneyimlerini, esnek yaşam planlamasını ve eşitlikçi ve farklı toplumsal ilişkileri desteklediklerini öne süren değerli çalışmalar yapmışlar ve bu ölçütlerin uygulanmasını mümkün kılmak için zorunlu olan bir dizi yeni kurum önermişlerdi. Bir kısmını sıralayalım: Teknoloji araştırma, geliştirme ve tasarıma yurttaşların katılımı için yaygın fırsatlar, topluluklara kendi ihtiyaçlarına göre biçimlendirilmiş teknolojileri araştırma ve geliştirmede yardım edecek kamu fonlarıyla desteklenen örgütler, bilim ve teknoloji kurumlarında geleneksel marjinalleştirme ve dışlama modellerinin üstesinden gelecek kamusal programlar ve özgül araştırma sonuçlarını gözlemleyecek, test edecek,

değerlendirecek ve tartışacak, bunların geliştirilmeleri ve olası yeniden yönlendirilmelerinin ne düzeyde fonlanacağı ya da ortadan kaldırılacağını belirleyecek çok çeşitli kolektif organların yaratılması.

Douglas Schuler'in yazdığı gibi, bu yaklaşımlar sürprize ve kestirilemezliğe dayalı teknobilimsel yeniliği kontrol edemez ve kontrol etmemelidir. Ancak kapitalist kontrolün bugün çok farklı istikametlerde olsa da yaptığı onun yönünü belirler.

Bu yaklaşımın tek zayıf noktası, savunucularının birçoğunun bu tür düzenlemelerin kapitalizme aykırı olduğunu kabul etmekte isteksiz davranmalarıdır. Aslına bakılırsa, liberal görünen 'teknolojinin demokratikleştirilmesi' eğer ciddiye alınırsa, üretim araçlarının yeniden sahiplenilmesi çağrısından başka bir şey değildir ve bundan dolayı yerleşik iktidar tarafından direnişle karşılanacaktır. Öte yandan, böylesi bir demokratikleşme, merkezsizleşmiş, ağın kullanıldığı kolektif planlama ve bol serbest zamanın nitelendirdiği kapitalist olmayan bir ortak-ülkeyle bağdaşır. Ayrıca, makinelerin geliştirilmesinin kolektif kontrolü için bu tür inisiyatiflerin artırılmasının kendisi böyle bir ortak-ülkenin kurulması için verilen savaşımın bir yoludur.

Burada özetlenen ortak-ülke, makinelerin ortadan kaldırılmasına dayalı ilkel bir oluşum değil, ama 'teknoloji' kavrayışlarını alt üst edecek ölçüde farklı bir makine-insan ilişkisini gerektiriyor. Tarihsel olarak, makineler üretim araçlarının sahiplenilmesini somutlaştırmışlardır. Tasarımdaki değişmezlikle, sanayi teknolojileri kendi sahiplerinin yabancılaşmış iradesini somutlaştırmış ya da maddileştirmiştir. Öyle ki 'makinenin bir dişlisi olmak' gibi deyişler, mülksüzlük ve güçsüzlükle yüklü bir dünyayı çağrıştırırlar. Marx'ın da sık sık işaret ettiği gibi, egemen güçle bu ilişkisi, bir anlamda makinenin ne olduğunu belirler.

Bugün toplumsal mücadelelerde ve hackerlık gibi deneylerde, bu durumu ihlal eden eğilimler rol oynamaktadır. Burada hayal ettiğimiz ortak-ülke bu çözülmeyi hızlandıracaktır. Özellikle, ilerleme ve randımanı bir doğa yasasıymış gibi öne süren, soruları ya da sapmaları bastıran ve görünürde hizmet ettikleri insanların özerkliğini ortadan kaldıran makinelerin kapitalist çizgilerde, bazı yönlerden dinamik, bazı yönlerden ağır ve sınırlı gelişimine son verecektir. Buna karşılık, yeniliğin bazı yollarının seçilmesi ya da reddedilmesi, kolektif bir fikir yürütme ve tartışmanın sonucu olacaktır.

Bu kolektif karar süreci pekala gündelik hayatın kapitalist yeniden yapılandırılmasının -özel otomobil gibi- kaçınılmaz kıldığı bazı makineleri parça parça devreden çıkarabileceği gibi, hemen hemen hiç dikkat etmediği başka sektörlerin -gıda ve temiz içme suyunun evrensel olarak sağlanması gibi- hızlı gelişmesini sağlayabilir. Sermayenin birikim zorlamasının kalkmasıyla, içinde bulunduğumuz durumda randımansız ya da ekonomik olmaması gibi gerekçelerle devreden çıkarılan farklı teknolojik gelecekler mümkün olabilir. Bu, sonsuz bolluk alemine herhangi bir şekilde sihirli bir geçiş nedeniyle değil, özörgütlenmiş bir toplumun kendi kaynaklarını nasıl değerlendireceği konusunda zor kararları alma hakkına sahip olması nedeniyle olabilir.

Eğer ortak-ülke herhangi bir teknolojik zorunluluğa sahip olacaksa bu, paradoksal ve kendisini yansıtan bir süreç olacaktır, yani daha fazla makine geliştirip geliştirmemeyi bir tercih sorunu haline getirecek kadar çok makine olacaktır. Çalışmanın olmadığı, bol serbest vakte izin verecek yeterlilikte bir otomasyon, bir demokratik tartışma ve planlama organı olarak hareket edebilecek bir iletişim altyapısı kolektif karar alma ve düşünmeyi mümkün kılacaktır. Amaç, teknolojinin zorunlu yanlarını, toplumsal kolektif, iletişimsel kararlara bağlı kılmaktır.

Şimdiki Zamandaki Gelecek

Sermayeninkinden farklı bir toplumsal düzenin yaratılması için çeşitli bileşenlere işaret ettim. Bu altematifin öğeleri var ama birleşik bir halde değiller. Nasıl sermayenin tarih öncesinin belli bir noktasında çeşitli bileşenleri- ücretli emek, piyasa mübadelesi, yeni makineler- dağınık bir biçimde varoldukları halde, yeni bir düzen oluşturacak şekilde bir araya gelmemişler ya da sağlam bir şekilde kaynaşmamışlarsa, bunlar da şimdilik, sadece oraya buraya saçılmış olarak varlar.

Yeni bütünlüğün hangi koşullarda ve ne tür baskılar altında, ortaya çıkacağı belirsizdir. Ben onun ortaya çıkışının kaçınılmazlığına inanmıyorum. Ne var ki kapitalizmin kendi meydana getirmiş olduğu dünyayı dönüştüren teknolojileri yönetmekte ciddi zorluklar yaşadığı da açık. Dört nala koşan bir otomasyon karşısında istihdamı korumanın sorunları, sınırlı tüketim gücü ve sonsuzca genişleyen üretim arasında sonuçta ortaya çıkan çatışma, teknolojik gelişimin dayandığı bütün kamusal altyapıları zayıflatan sosyal harcamalarda kesinti eğilimleri, gezegenin ekolojisinin tahrip edilmesini sınırlama çabalarının art arda başarısız kalması ve Güneydoğu Asya ekonomilerinin kan kaybetmesiyle çarpıcı bir şekilde görülen küresel finans piyasalarının yıldırım hızıyla gerçekleştirdiği işlemlerin getirdiği istikrarsızlıklar, hep varolan düzenin sürdürülmesinin, bir altematifin yaratılması kadar ütopyacı olduğunu düşündürüyor.

Burada önerilen şey, bir reçeteden çok bir savaş alanı haritasıdır. 'Devrimden sonra' gerçekleştirilecek bir gündemi değil, sermayenin dolaşımını kirletip onu aşırı yükleyecek olan, kar mantığıyla çelişen farklı talep ve gereksinmeleri öne süren bir dizi inisiyatifi saptıyor. Bu bağlantılı girişimlerin sürdürülmesi, toplumu piyasa mübadelesi etrafında toplayan mantığı yavaş yavaş yıkacak ve gündelik etkinliklerin yeni bir düzende yeniden birleştirilmesini giderek daha çok gerektirecektir.

Bu tür bir alternatif iradenin hayata geçirilmesine elbette karşı konulacaktır. Sovyet devlet-sosyalizmi yakın tarihte dağılmışken bu modelin tekrarlanacağı varsayılamaz. Kışlık Saray'ın hücumla ele geçirilmesi gibi ayaklanmacı devrim anlayışları miadını doldurmuştur. Öte yandan sermayenin herhangi bir ciddi meydan okumaya karşı şiddet kapasitesi azalmamıştır. Bunu göz ardı ederek toplumsal değişim ajitasyonu yapmak kötü niyetle hareket etmek olurdu. Bir ortak-ülkenin aşırı bir kargaşadan doğacağını hayal edebiliyorum. Faşist milislerin ve aşırı sağ partilerin artan etkinliği ve bunlara karşı direnişin eşlik ettiği yoğunlaşan bir işsizlik ve toplumsal çözülmeden doğan toplumsal kargaşanın tırmanmasından doğabilir. Ortak-ülke programını kısmen, sözgelimi yıllık gelir güvencesini uygulamak için seçilen bir sosyal demokrat hükümet, gerici bir darbe ile karşılaşabilir ve darbenin yenilgiye uğratılması da daha derin bir toplumsal dönüşümün itici gücü olabilir. Borçlarını ödemeyi reddederek dünya pazarından kopma çabasına giren bir bölge ya da ulus, işgal ya da müdahale riskine rağmen programının bazı parçalarını hayata geçirebilir. En kötüsü, alternatif ekolojik felaketin yada kapitalizm-içi bir savaşın yıkımının ardından doğabilir.

Gerçekleşmesi hangi yollarla olursa olsun, tüm toplumu kapsayan bazı bütünsel politikalarla birlikte, burada önerilen önlemler bugün olağan kabul ettiğimizden çok farklı bir dünya yaratacaktır. Bu, ücretli çalışmanın önemini sürekli yitirdiği ya da tamamen ortadan kalktığı, yapılacak işler olmasına rağmen geçinmenin işe bağımlı olmadığı, insanların ötekilerle birlikte hayatın örgütlenmesiyle ilgili kararlar üzerinde düşünmeye zaman bulabildikleri, varoluşun farklı olanaklarının çok geniş bir yelpaze içinde temsil edildiği, zengin iletişim kanallarına erişimin mümkün olduğu bir dünya olacaktır. Bu kanalların aynı zamanda malların üretimi ve bölüşümü hakkında ve aynı

zamanda teknolojik gelişmenin izleyeceği ya da izlemeyeceği yönler hakkında katılımcı karar alma akışlarının yolları olarak hizmet ettiği bir dünya olacaktır. Bu umutlar ne kadar uzak görünürse görünsün, bugün gündelik hayatlarımızın toprağında filizlenen potansiyel güçlerdir.

AKILLAR

Bu çalışmanın başında, yüksek teknoloji kapitalizmindeki sınıf çatışmalarını 'genel akla egemen olma mücadelesi' olarak tasvir etmiştim. Bu son bölümde bu deyime geri dönüyorum. Marx'ın 'genel akıl' terimini ilk kullanışını açıkladıktan sonra, Fransız *Futur Anterieur* dergisi etrafında kümelenen bir grup kuramcının, son zamanlarda onun kavramını yeniden ele alışını araştırıyor ve onların bakış açılarının önceki sayfalarda tartışılan bazı sorunları ele alışıma nasıl yardımcı olduğunu göstermeye çalışacağım. Sonra da üniversitelerdeki öğretim görevlileri ve öğrenciler için bu 'genel akıl' çözümlemesinin bazı içerimleri üzerinde düşünerek sonuca varacağım.

Genel Akıl

Marx 'genel akıl' kavramını *Grundrisse*'de 'Makineler Üzerine Parça' adıyla bilinen bir bölümde ortaya atmıştır. Marx bu sayfalarda, toplumsal ilerleme için gereken fazla ürünün yaratılmasında çalışmanın rolüne yaptığı geleneksel vurgusundan kopmuştur. Daha doğrusu, sermayenin gelişiminin belirli bir noktasında, gerçek servetin yaratılmasının üretimde emek zamanının doğrudan harcanmasına değil, etkileşim içindeki iki etkene, teknolojik uzmanlık, yani 'bilimsel emek' ve örgütlenme ya da 'toplumsal bileşim'e bağlı olmaya başlayacağını öne sürmüştü. Üretimde yaşamsal etken, 'insan beyninin genel güç-

lerinin gelişmesi', genel toplumsal bilgi, toplumsal zeka ya da çarpıcı bir benzetmeyle 'toplumsal beynin genel üretici güçleri' olacaktır.

"Doğa hiçbir makine, hiçbir lokomotif, demiryolu, elektrikli telgraf, otomatik çıkrık makinesi vb. imal etmez. Bunlar insanın yaptığı sanayi ürünleri; insanın doğa üzerindeki iradesinin ya da doğaya katılımının organlarına dönüştürülmüş olan doğal malzemelerdir. İnsan beyninin insan eliyle yarattığı organlarıdır, nesneleşmiş bilginin gücüdür. Sabit sermayenin gelişmesi, genel toplumsal bilginin hangi ölçüde doğrudan bir üretici güç haline gelmiş olduğunu ve dolayısıyla, toplumsal hayat sürecinin koşullarının ne ölçüde genel aklın kontrolüne girmiş ve ona uygun bir dönüşüm geçirmiş olduğunu gösterir." [62]

Teknolojinin, Marx'ın kapitalizmin 'genel aklı' harekete geçirmesinin işareti olarak yorumladığı iki biçimi vardır. Biri "sayısız mekanik ve zihinsel organdan oluşan, böylece işçilerin bunun sadece bilinçli uzantıları işlevi gördüğü... otomatik bir mekanizasyon sistemi"ne dayanan üretim sistemlerinin gelişmesidir.[63] Daha dağınık, ama aynı ölçüde iz bırakan diğeri, "dünya pazarı"nı bütünleştiren ulaşım ve iletişim ağıdır. İnsanı dışlayan, küreye yayılan makinelerin gelişmesi, 'genel aklın' iş dünyası tarafından ne derece başarıyla harekete geçirildiğini ve egemenlik altına alındığını ve "bilgi ve becerinin, toplumsal beynin genel üretken kuvvetlerinin birikiminin... sermaye tarafından özümlendiği"ni gösterir.[64]

Ancak ve burası Marx'ın çözümlemesinin can alıcı noktasıdır, başlangıçta kapitalist bir ütopya gibi görünen böyle bir teknolojik ilerleme düzeyi, kapitalizmin kabusunun tohumlarını da kendi içinde taşır. Bilimsel bilgi ve toplumsal işbirliğinin güçlerini harekete geçirerek, sermaye en sonunda kendi bindiği dalı keser. Bu iki nedenle olur. Birincisi, makineler ve örgütlenme, üretimde doğrudan emek gereksinmesini azaltırken, insan-

ların kendi emek güçlerini satma ihtiyacı, yani kapitalizmin toplumsal düzeninin temeli sistemli bir biçimde aşınır. Bireysel emek zamanı ve örgütlü bilimin harekete geçirdiği kuvvetler arasında acayip bir oransızlık ortaya çıkar.

İkinci bir eğilimle, teknobilimsel gelişmenin gerektirdiği etkinliğin giderek toplumsallaşan niteliği ile bu durum güçlenir. İletişim ve ulaşım ağlarının yayılması ve bütünleşmesinin vurguladığı gibi, hem özel mülkiyet hem de birbirinden izole çalışma süresi birimlerine yapılan ödemeler, giderek toplumsal kaynakların tam kullanımına uygun düşmeyen engellere dönüşürler. Otomasyon ve toplumsallaşma birlikte, ücretli emeksiz ve özel mülkiyetsiz yapabilmenin olanağını ve zorunluluğunu yaratır. Genel akıl çağında sermaye bu yüzden, üretimin hakim biçimi olarak kendi çözülmesi yönünde işler.

Bugün 'Makineler Üzerine Parça' aynı anda hem şaşılacak bir kehanet hem de hüzünlü bir geçmişe aitmiş gibi görünüyor. Sermayenin teknobilimsel yörüngesinin tahmininde kuşkusuz isabetli. Marx'ın tasvir ettiği, çok tanıdık gelen bir manzara: Fabrika üretim takımlarından, üniversite-sanayi ortaklıklarına, mikro-elektronik ve biyoteknoloji şirketlerinin 'icat çevrelerine' kadar toplumun bütün entelektüel kaynaklarının, robotik fabrikalarının, gen araştırmalarının ve küresel bilgisayar ağlarının, teknoloji harikalarını üretmek için seferber edildiği bir enformasyon toplumu ya da bilgi ekonomisi. Öte yandan üretici güçlerin bu gelişmesinin otomatik olarak sosyalizmin ortaya çıkışına yol açacağı şeklindeki her türlü görüşün kesinlikle çürütülmüş olduğu görülüyor. Aksine yeni teknolojik buluşları küresel hakimiyetini görülmemiş düzeyde sağlamlaştırmakta kullanan kapitalizmin muzaffer bir yeniden örgütlenmesine tanık oluyoruz. Marx'ın 'genel akıl' değerlendirmesinden bugün, ne gibi bir devrimci iyimserlik doğabilir?

Futur Anterieur

Fransız *Futur Anterieur* dergisi etrafında kümelenen bir grup kuramcının çalışmalarında ele aldıkları sorun budur. Bu grup Antonio Negri ve Paolo Virno gibi dördüncü bölümde anlatılan İtalyan autonomia hareketinin emektarlarını, Michael Hardt ve Maurizio Lazzarato gibi bu gelenek içinde yeni arayışlara giren genç akademisyenleri ve Jean-Marie Vincent gibi köklerini Marksizmin farklı çizgilerinde bulan diğerlerini içine alıyordu. Çözümlemelerinin merkezi noktaları şöyle özetlenebilir:

1960'ların ve 1970'lerin kitlesel işçi mücadeleleri ve sonuçta Fordizmin krizi, sermayeyi olağanüstü düzeylerde yüksek teknolojili otomasyona ve küresel seferberliğe zorlamıştı. Bu post-Fordist deneyler şimdi sermayeyi Marx'ın 'genel akıl' değerlendirmesine uygun düşen bir noktaya getirmişti. Ne var ki bu gelişmeler, kapitalizmin kaçınılmaz ölümü yerine, çok daha belirsiz bir şeyle sonuçlanıyordu. Çelişkili bir biçimde, Marx'ın saptadığı devrimci eğilimler- ücretli emeğin aşınması, üretimin giderek toplumsal bir karaktere bürünmesi- gerçekleşiyor ama bunlar ücret ve özel mülkiyet temelinde örgütlenmesini sürdüren bir düzenin sınırları içinde oluyordu. Virno'nun söylediği gibi, bu süreçler Marx'ın anonim şirketlerle ilgili yazmış olduklarını, bu kuruluşlarda "insanın, özel mülkiyet zemininde, özel mülkiyetin ortadan kalkışına tanık olduğu"nu hatırlatıyor. Bugün post-Fordist sermaye komünist potansiyellerin kapitalist gelişmelere dönüşümünü sergiliyor. Virno'nun dediği gibi, "Dönüşüm gerçek, ama üzerinde gerçekleştiği zemin de gerçek. İlkini salt bir potansiyele ve ikincisini dışsal bir kabuğa indirgemeden, bu iki yanı birlikte düşünmek zor ama gerekli." Bu durumda, Marx gibi toplumsal bilginin yeni teknolojilerdeki nesneleşmesinde odaklanmak yeterli değil. Tersine, can alıcı sorun bu teknobilimsel aygıtı yaratmak, desteklemek ve mümkün kılmak için gereken insan etkinliğinin doğasıdır. Genel ak-

lın bu öznel bileşenini Futur Anterieur grubu 'kitlesel entelektüellik' (intellectualite de masse) deyimi altında inceliyor.

'Kitlesel entelektüellik' yüksek teknoloji ekonomisinin işleyişini destekleyen yordamların bütünlüğüdür. "Canlı özneler ve onların dilsel işbirliğine dayalı bir bilgi deposu" olarak "toplumsal gövde"dir. "Bütün nitelemelerin, iletişim tarzlarının, yerel bilgilerin, dil oyunlarının ve hatta bazı etik kaygıların bir toplamı"ndan oluşur. Negri, "kitlesel entelektüelliğin... teknobilimsel etkinliği ve ağır, meta üretimi işini sürekli iç içe geçirerek, bu iç içe geçişin dağılım ağlarının dokunmasıyla, emek zamanları ve yaşam biçimlerinin gitgide yakınlaşan bileşimiyle yüklü ve bunlardan oluşan bilgisayar-ortamlı çalışmaya doğrudan katılan... bir post-Fordist proletaryanın" etkinliği olduğunu söylemiştir. Kitlesel akıl sadece üretimde değil, bütün eğitim ve kültürel ilişkiler ağında ortaya çıkar. Dijital teknolojilerin kesişim yüzeyinde emek harcayan sanayi ve hizmet işçilerinde, 'ömür boyu öğrenimle' teknolojik yeniliklere ayak uyduran öğrencilerde, elektronik ve eğlence mallarının yeni pazarlarının bağlı olduğu farklı tekno-kültürel okur-yazarlıklarda mevcuttur. Kitlesel entelektüellik, Negri ve Lazzarato'nun deyimiyle, "enformasyon ve iletişimin üretim sürecinin her aşamasında temel bir rol oynadığı çağ"da çalışmanın ayırt edici niteliği ve işareti olan "maddi olmayan emeğin" öne çıkışına yakından bağlıdır. Temel ve üstyapı, iktisat ve kültür arasındaki eski Marksist ayrımların dışına çıkan kitlesel entelektüellik "iktisat terimleriyle betimlenmesi zor olsa da... bugünkü kapitalist üretimin temel taşıdır."

Dolayısıyla can alıcı soru, sermayenin kendi yapıları içinde kitlesel aklın Vincent'in deyimiyle "bu çoğul, çok biçimli, sürekli değişim geçiren zekası"nın ne kadarını içerebileceğidir. Dediği gibi, sermaye "fazla bir zorluk çekmeden genel aklı evcilleştirmiş görünüyor." Ama bu özümseme "bir yandan da dış-

lama işlemleri olan bilme hakkı veya bilgiye erişme hakkıyla ilgili karmaşık işlemler" gerektiren olağanüstü denetim ve gözetlemeyi şart koşuyor:

"Bilgi süreçlerinin iyi yönetilmesi kutuplaştırmayı, başarı ve başarısızlığı üretmeyi, bilgileri meşrulaştırmayı ve meşru olmayan, yani sermayenin yeniden üretimine ters düşen bilgileri elemeyi kapsar. Ne yaptıklarını bilen insanları gerektirir ama sadece bir noktaya kadar. Kapitalist yönetim ve özellikle eğitimde bir dizi kurum, üretilen ve aktarılan bilgilerin kullanılmasını sınırlamaya uğraşır. Karlılık ve doğrudan sonuç almak adına, bilgi alanının yapısını tamamen değiştirebilecek bağlantı ve ilişkileri yasaklar."

Futur Anterieur grubu, bu dışlama ve sınırlama yapılarının toplumsal çatışmanın yeni biçimleri haline gelebileceğini öne sürüyor.

Ekip Çalışması

Futur Anterieur grubunun 'genel akıl' çağının niteliği olarak düşündüğü yeni karşıtlıkların belki de en ayrıntılı çözümlemesi, Negri ve Lazzarato'nun 'katılımcı yönetim' tartışmasıdır. Ortaya koydukları gibi, birçok post-Fordist sanayide, bilgisayarlı otomasyon tarafından emeğin niceliksel olarak azaltılmasına, yönetimin geride kalan işçilerin niteliği hakkındaki artan kaygıları eşlik etmiştir. Yeni üretim sistemlerinde birçok arızayı önlemek ya da onarmak, sistemi kapasitesinin doruğunda işletmek yaratıcı, işbirliğine yatkın ve uyanık operatörler gerektirir. Bu ihtiyaç, işin örgütlenmesinde, eskiden Taylorizm tarafından baskı altında tutulan emeğin entelektüel ve öznel yönlerinin problem çözme ve katılım için seferber edildiği, kalite çemberleri, ekip kavramı, Japon idari yöntemleri, toplam kalite yönetimi gibi sayısız post-Taylorist deneyle sonuçlanmıştır. Yeni yönetimin gerektirdiği şekliyle, bugün fabrika olarak özetlenebilecek

şey 'işçinin ruhu'dur. Eğer yeni üretim sistemleri sermayeleşmiş 'genel aklın' nesnel yanıysa, çalışma ekibi çekirdek halinde onun öznel yanını temsil eder.

Negri ve Lazzarato, bu tür katılımcı yönetim şemalarının 'iktidar teknikleri' olduğunu söylemişlerdi. Sermaye, Taylorizm ile çelişki içinde, kendi emek gücüne belli bir düşünme ve icra etme bütünlüğü bahşeder. Despotik yönetim uygulamalarının geri çekildiği görülür. Ne var ki finans, yatırım, pazarlama ve elbette, karın denetimini elinde tutarak, sermaye işletmenin doruklarında genel süreçlere hakimdir. Problem çözme, bu önceden belirlenmiş parametrelerin kabulüne dayanır. Yönetim diyalog ve etkileşimi özendirdiği halde, iletişim fiilen "firma tarafından tamamen olağan hale getirilmiş olan... bağlam içinde basit bir kodlama ve kod çözme rölesine" indirgenmiştir. Bu bağlamda, Lazzarato'nun yazdığı gibi katılıma özendirme otoriterdir: "Kişi kendisini ifade etmeli, kişi konuşmalı, kişi iletişim kurmalı, kişi işbirliği yapmalıdır." Gerçekten de yeni ekip örgütlenmesi eski montaj hattından çok daha otoriterdir, çünkü işçilerin tüm öznelliğini ve iradesini katılıma zorlayarak, komutanın "öznenin kendisinden ve iletişimsel süreçten doğması için" onların kendi kendilerini "kontrol" etmesini sağlar.

Ancak Negri ve Lazzarato bu sürecin bir başka yüzü daha olduğunu öne sürmüşlerdir. İşçilere ismen bile olsa bazı idari sorumluluklar bırakmakla, sermaye üretimin arabulucusu ve koordinatörü olarak hareket etme iddiasından kısmen vazgeçmiştir. Güney Afrika'nın otomotiv sanayiinde, Negri ve Lazzarato'nun çalışmalarından yararlanan Franco Barchiesi şöyle yazmıştı:

"Sermaye için yoğun bir çelişki doğar: İşyerinde toplumsal ve iletişimsel artı değere el koymak için, işçileri sorumluluklarını hatta yaratıcılıklarını artırmaya özendirerek, öznelliği uyandırmak ve harekete geçirmek zorundadır. Bu... daralan ve

uzmanlaşan piyasalar için süren küresel mücadelede bir rekabet avantajı haline gelir. Ama sermaye aynı zamanda güç ve kontrol yönünden, işçiyi öznelliğinden yoksun bırakmak için dikkatli davranmalıdır... Böylece sermaye, öznelliği hayat verdiği anda bastırır. Sermaye bu çelişkiyle başa çıkma yollarını bulamamıştır."

İşletmeler otomasyonu yoğunlaştırmak, çalışmayı hızlandırmak ve toplu işten çıkarmaları artırmak için ekip üretiminden elde ettikleri bilgiyi kullandıkça bu gerilimler giderek daha çok dile getirilmeye başlanmıştır. Bu anlamda, Negri ve Lazzarato, post-Fordist üretim yöntemlerinin işçi örgütlenmelerini alt edip eritmenin bir aracı olarak tasarlanmış olmalarına rağmen, şiddetlenen çatışmanın tohumlarını taşıdığını öne sürmüşlerdir.

Lazzarato bu dinamiklerden bazılarını 1989'da Fransa'daki Peugeot otomobil fabrikalarındaki grevlerde gözlemişti. Bu grevler önemliydi, çünkü Fransız otomotiv sanayiindeki görece uzun süreli iş barışına son vermişlerdi. İşçiler eski kitlesel montaj işçilerinin militanlığından uzak, çok sayıda göçmen dahil, yeni kuşak çalışanlardan oluşuyordu ve ileri derecede otomatikleşmiş bir ortamda iş eğitimi almışlardı. Lazzarato, şirketin "katılım, bağlılık ve şeref" söyleminin başlangıçta işçilere hayli çekici gelmiş olmakla birlikte, yavaş yavaş derin çelişkilere gömüldüğünü öne sürmüştü. Şirketin ne kadar "öneri" varsa üzerinde kafa yormaya sözde istekliliği ile sadece üretkenliği artıranları yürürlüğe koyma yolundaki açık kararlılığı arasında artan bir çelişki vardı. Şirket etiği denilen şey ücret ve çalışma temposu ile ilgili gerçek şikayetlerle delinmişti. Bu durum, en sonunda patlayan bir gerilime yol açmıştı. Grevlerde, işçilerin şirkete ilişkin taleplerinden biri, saygı ve işbirliğiyle ilgili kendi söylemine uygun davranmasıydı. Ayrıca, Lazzarato bu grevde, bazı bakımlardan sendika hiyerarşisinin daha geleneksel ve katı biçimlerinin yerini alan üretim birimi ve yerel örgütlenmenin

yeni biçimlerinin ortaya çıktığını öne sürmüştü. Yeni çalışma örgütlenmesinin 'işbirliği'ne dayalı yönlerinin, karşı-güç biçiminde seferber edilmiş olduğunu söylüyordu. Bu tecrit edilmiş grevler, her yanda boy gösteren halk meclislerinin dikkate değer kendiliğinden örgütlenmesiyle birlikte, Fransa'daki 1995/1996 genel grevinin tüm toplumu saran patlamalarının ilk işaretleri olarak görülebilir.

Kuzey Amerika, Fransız grevleri ölçüsünde yaygın karışıklıklar görmemiş olmakla birlikte, eğer ABD ve Kanada'daki işyeri eğilimlerini incelersek, Futur Anterieur'nün 'katılımcı yönetim' biçimlerinin sanayideki uyuşmazlıklarda yeni patlama noktaları yarattığı iddiası bazı bakımlardan doğrulanıyor. Ekip çalışması konusunda ABD danışmanlık şirketi Kepner-Tregoe'nin 1500 işçi ve yöneticinin katılımıyla gerçekleştirdiği bir anket, o kadar şok edici bulgulara ulaşmıştı ki, araştırmacılar bir başka şirketin denetimini istemişlerdi. Sağlaması yapılan sonuçlar katılımcı yönetimin bütün yönlerinin işçiler arasında olumsuz karşılandığını açıkça göstermişti. Kepner-Tregoe'nin başkanının sözleriyle: "İğneleyici cevaplar şaşırtıcıydı... İşçiler şirketlerini sevmiyorlardı ve bu ülkede işyeri ilişkileri konusunda sürüp giden temel bir değişim söz konusuydu. İşçiler 'insanlarımız en önemli varlığımızdır' gibisinden laf kalabalığını işitiyorlar ve çekip gitmek istiyorlardı."

Sermayenin ekip çalışması ve diğer yeni idari yöntemlerine daha yoğun yöneldiği tek sektör olan otomotiv sanayiisinde, 1990'ların ortasında bir dizi önemli grev görüldü. Taktik bakımdan, otomobil işçileri ileri düzeyde bütünleşmiş, teknolojik bakımdan karmaşık 'dakik üretimin' iş bırakmaya duyarlılığını keşfetmişlerdi. Stratejik olarak, geleneksel idari ayrıcalıklara meydan okuyarak, yeni teknolojik koşullara saldırganca yanıt verdiler. Michigan, Flint'de, otomotiv işçileri fazla mesaiyi artırmak yerine yeni işçilerin alınmasını zorlamak için greve git-

tiler, bu taleplerini işsizliği azaltma ihtiyacına bağladılar ve kısmi başarılar kazandılar. 1996'da Kanada otomotiv işçileri General Motors'un taşeronluk sözleşmelerine karşı daha kısa çalışma süresi, fason üretimi sınırlandırmak ve işletmelerin bulunduğu yörelerde belli bir oranda iş güvencesi talepleriyle greve gittiler. İşçilerin GM'nin üretimi başka bir yere taşımak için sökmeye kalkıştığı bir işletmeyi işgali önemli bir halk desteği kazandı ve başarılı oldu. Her iki örnekte de, işçiler üretim kararlarında sahte değil gerçek bir söz sahibi olmak için savaşım verdiler ve işyeri taleplerini kapitalizmin post-Fordist yeniden yapılanmasının yıkıcı sonuçlarını dengelemeyi hedefleyen bir toplumsal gündemle birleştirdiler.

Beşinci bölümde gördüğümüz gibi, şiddetli bir küçülme karşısında, bazı Kuzey Amerikalı fabrika işçileri, alternatif üretim önerileri getirecek kadar ileri gitmişlerdi. Ontario ve Los Angeles'ta otomobil işçileri 'yeşil çalışma' planları geliştirerek çevreci ve yerel gruplarla ittifaklara girmişler ve bu projelerini uluslararası ilişkiler kurarak yaygınlaştırmaya bile başlamışlardı. Diğer kesimlerde, özelikle imalat ve savunma sanayilerinde, otomasyon ve taşınmayla karşı karşıya kalan işçilerin sermayenin işyerini kapatma hakkına meydan okudukları anlar olmuştur. İşletmelerin kapanışına, sadece grev kırıcıların içeri girmesini önlemek için değil, makinelerin dışarıya çıkarılmasını da engellemek amacıyla işletmeler işgal edilerek ve grev gözcüleri yerleştirilerek karşı konulmuştu. Ücretli çalışma olanaklarının tükenmesiyle yüz yüze kalan işçiler klasik grev stratejilerindeki gibi kendi yenilik güçlerini üretimi durdurmak için değil, devam ettirmek ve bazen dönüştürmek, askeri ya da çevreyi tahrip eden sanayileri 'toplumsal bakımdan yararlı üretim'e çevirmek için kullanmışlardı. Bazen sembolik bazen sürekli olan bu eylemler zaman zaman sermayeyi, niyetleri dışındaki işlemleri sürdürmeye ya da yönetimi tamamen işçilerin eline bırakmaya zor-

lamıştı. Savunmacı ve yerel düzeyde başlayan, genellikle amaçları sınırlı kalan bu çabaların çoğu, pazar ilişkilerinin genel mantığı içinde kolayca yeniden eritilmişlerdir. Bununla birlikte, kapitalist üretimin öncelikleriyle ilgili bir yığın yıkıcı soru işaretinin doğmasına sebep olmuştur.

Otonom üretim denilebilecek olan bu projelerin yanında, çalışma zamanıyla ilgili bir dizi savaşım da görülmüştü. İşçilerin peşine düştükleri amaçlar çok çeşitliydi: Toplu işten çıkarmalara, ücret indirimlerine, tempo hızlandırmalarına ve taşeronluğa direnmek, kapasite fazlası yüzünden işten çıkarılanlara tazminat ödenmesi, meslek içi kurslara eğitim yardımı, geçici işçiler için daha iyi ücret ve koşullar, sağlık ve diğer sosyal yardımların korunması talepleri. Tek başına düşünülürse, bu amaçlar yeni değil. Ama bunlar otomasyon tarafından üretilen çok büyük potansiyel artı emek zamanının getirdiği yeni bir koşulda ortaya konulmuşlardı. Yeni dalga savaşımların temelinde yatan, sermayenin bu artı zamanı kendi yararına planlayıp yönetme ayrıcalığının reddedilmesiydi. Daha da önemlisi, sekizinci bölümde tartışıldığı gibi, işgününü kısaltarak ve gelir dağılımının ücretten farklı yeni, genel biçimlerini önererek istihdam krizine karşı koyan birçok inisiyatif geliştirilmişti. Bu hareketler çoğu kez işçi, feminist, yeşil ve yoksul halk hareketlerinin kavşak noktalarında ortaya çıkıyorlardı. Şimdilik kararsız ve akış halinde olan bu hareketler, ücret ilişkisini zayıflatma, ev emeğini yeniden örgütleme ve sermayenin 'üretim için üretim' dürtüsünden kaynaklanan çevresel tahribatın durdurulması açısından geniş bir potansiyele sahiptir. Bu tür hareketlerde, toplumsal emek sermayenin ekip çalışması yoluyla harekete geçirmeye çalıştığı aynı entelektüel ve işbirliği kapasitelerini, yalnız bu kez farklı yönlerde ve çok geniş bir kolektif sorumluluk ufkunda seferber etmiştir. Bu hareketler karşı-araştırma ağları ve ortak deneyim havuzları, yeni bağlantılar ve ittifaklar kurmuş,

bir aşağıdan karşı-planlama kapasitesi yaratmışlardır. Özetle, kapitalizmin 'genel aklı' örgütlemesine karşı bir alternatifin doğuşunu temsil etmişlerdir.

İnteraktif Ağlar

Futur Anterieur'nün 'genel aklın' çelişkilerini incelediği diğer alan medya ve iletişimdi. Vincent'in dediği gibi, "genel akıl" aslında "ağların ve iletişimsel söylemin bir doğumudur." Gerçekte, yığınla çok evreli iletişim, ekip ve kolektiflerin çalışmalarında iletişim dizileri, zaten biriktirilmiş olan bilgileri yaratıcı bir tarzda kullanan iletişim, yeni bilgileri geliştiren ve kaydeden iletişim olmadan bir 'genel akla' sahip olmak mümkün değildir. Sermaye, piyasaları ve ideolojik kontrolü sağlamlaştırmak için enformasyon teknolojilerini, medya, telekomünikasyon ve bilgisayar ağlarını geliştirmiştir. Ama burada da öznel, değişken, insani yönü işin içine katmadan 'genel aklın' nesnel, değişmez, makine yönünü geliştiremezdi. Negri sadece 'manipülasyon' açısından ele alınmış medya eleştirilerini özellikle reddetmişti. Medya şirketlerinin topluma egemen olan dev bir 'makine' oluşturduğunu gördüğümüz bir dünyada yaşıyorsak da, bu makinenin içinde yeni bireysel ve kolektif öznelerin doğabileceği uzamların bulunduğunu söylemişti.

Futur Anterieur yazarları, Fransa'da neo-liberal politikalara muhalefet eden grupların davalarını yaymak amacıyla medya ve enformasyon teknolojilerini kullanmakta büyük bir ustalık göstermiş oldukları birçok hareketle ilgili araştırmalar yapmışlardı. Bunlar geçici çalışma koşullarını iyileştirmek için savaşan kültür işçilerinin; film ekipleri ve işitsel-görsel teknisyenlerin grevlerini, sağlık hizmetlerinde kesintilere ve özelleştirmeye direnen hemşirelerin hareketlerini ve dördüncü bölümde tartıştığım 1968 öğrenci isyanlarını içine alıyordu. İtalya'da Lazzarato, 1990'ların sonunda özelleştirmeye karşı protestoya

katılan yüz elli kadar İtalyan fakültesi ve üniversitesinin katıldığı 'Panter' öğrenci hareketinin medya uygulamalarını çözümlemişti. Lazzarato bu hareketlerin medyanın karşı-yönetiminde çok ileri ölçülerde gelişmiş olmalarıyla ayırt edilebileceklerini söylemişti. Öğrenciler gazetecilerin kendi eylemlerini nasıl ve hangi koşullarda haber yapacaklarını özenle kontrol ediyorlardı. Hareketin politik bütünlüğüne zarar veren, örneğin liderler üzerinde odaklanan görüşmeleri onaylamıyorlardı. Kendi haber ve bültenlerini oluşturmak için enformasyon teknolojilerini, özellikle faksı sürekli kullanıyorlardı. Lazzarato, Panterlerin reddetme ve yeniden sahiplenme arasında dikkatli bir dengeyi gözetmelerinin, bir medya ortamında yetişmiş olan öznelerin, seyirlik bir gösterinin nesneleri olarak edilgen bir biçimde sömürülmek yerine, bu alanı kendi politik amaçları için değiştirme yeteneğine sahip bir kuşağın becerisini gösterdiğini öne sürmüştü.

Yine bu eğilimler alternatif ve yıkıcı medya kanallarının- politik film ve video ağları, topluluklara ait TV, mikrowatt ve topluluk radyosu- pıtrak gibi çoğaldığı Kuzey Amerika bağlamında meydandadır. Medya şirketleri daha yoğun, dikey olarak bütünleşmiş imparatorlukları sağlamlaştırsa bile, 'kitlesel aklın' enformasyon teknolojisinin çok sayıda karşı-kullanımına katılarak, sermayenin iletişim aygıtı içinde yüzlerce çatlaktan ve karşı-akıntıdan fışkırdığı görülüyor. Tabandan gelen bu tür medya deneyleri sadece sermayenin başına 'entelektüel mülkiyet' ihlalleri salgınını musallat etmekle kalmıyor, farklı sektörlerde ve coğrafi bakımdan birbirinden uzak yerlerdeki hareketlerin savaşımlarına dair haber ve çözümlemelerin dağıtılmasında çok önemli bir rol oynuyor.

Bu, hiçbir yerde bilgisayar ortamındaki iletişim kadar belirgin olmamıştı. Görmüş bulunduğumuz gibi, olağanüstü bir teknolojik gücün sahibi olan sermaye, ticari amaçla bir yanda yasa-

dışı ilan ederken bile, sürekli yararlandığı yaratıcı, entelektüel etkinliğe, mesela hackerlığa bağımlıydı. Internet'te şaşırtıcı bir şekilde büyüdüğü görülen bu tür etkinliği kontrol altına almak sermayenin yeteneğinin dışındadır. Bu, kuşkusuz 'genel aklın' en kusursuz kurumudur. Aslına bakılırsa İnternet pratiğinin bütün yavanlıkları ve kapalılığına rağmen, insan bazen onda, çok merkezli, iletişimle birbirine bağlanmış, kolektif bir zekanın oluşumuna benzeyen bir şeyin parıltısını görebilir.

Kuşkusuz bugün sermaye bu kolektif zekayı enformasyon otoyoluna kanalize ederek, trafiğini İnternet üzerinden video satışlarına, alışverişe, kumara ve kişiye özgü reklamların metalaşmış patikalarına iterek yeniden denetim altına almaya çalışıyor. İnteraktif ağ uygulamalarını bir ticari "interaktifliğe" döküyor. Chris Carlsonn'un dediği gibi, bu tür medya interaktiflikleri ve katılımcı yönetim yöntemleri arasında ilginç bir paralellik var. Şirket interaktifliğinin medya izleyicilerine sunduğu kontrol, "işçilerin işletmenin misyonunun ne olacağına değil de misyonun nasıl gerçekleştirileceğine karar verdikleri sahte kontrolü taklit ediyor." Eğer ekip çalışması kapitalizmin 'genel aklı'nın mikro-kozmik, hücresel, atölye biçimiyse, şirketlerin enformasyon otoyolunun medya interaktifliği onun, özneleri emek ve tüketimin kesintisiz devresinde bütünleme çabası içindeki bütün toplumsal metabolizmaya dağılan makro-kozmik şeklidir.

Internet'te kitlesel akıl çembere alınmayı sert bir biçimde reddediyor. Daha önceki bölümlerde, 1990'larda muhalefet siyasetlerinin önemli bir parçası haline gelmiş olan muhalif siber-iletişimin bazı örneklerini vermiştim. Bu örneklere, ilkin *Globe and Mail* adlı muhafazakar bir Kanada gazetesinin aktardığı, daha sonra, bir dizi elektronik bağlantıya anti-kapitalist haberleri yorulmak bilmeden aktaran bir telekomünikasyon işçisi tarafından bana e-postayla gönderilen bir örneği daha ekle-

mek isterim. Mayıs 1998 tarihli rapor Multilateral Agreement on Investment'ın (MAI), (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması) ertelenmesi ile ilgili.

MAI dünya pazarının engelsiz işlemesini sağlayacak uluslararası anlaşmaların en sonuncusu olacaktı. Amaç bu örnekte, hükümetin şirketlerin doğrudan yatırımlarını düzenleme yeteneğini önemli oranda ortadan kaldırmaktı. OECD yetkilileri on sekiz ay büyük bir gizlilik içinde ön görüşmeler yapmışlar, muhalefeti engellemek için hazırlanmış bir gizlilik stratejisi uygulamışlardı. Ne var ki 1997'de, Malezya merkezli Üçüncü Dünya Ağı uluslararası toplumsal hareketleri bu ilerlemeler hakkında uyarmışlardı. Kanada refah devletinin ortadan kaldırılmasına karşı savaşan bir hareket olan Council of Canadians (Kanada Konseyi), antlaşma taslağını ele geçirdi ve *Globe and Mail*'in yazdığı gibi "hemen web sitesinde yayınladı ve tüm dünyadaki müttefiklerinin e-posta yoluyla bu konuda bilgilenmelerini sağladı." Anlaşma planının haberlerinin sızması, bir protesto dalgasına yol açtı:

"Etkili ve yetkili siyasetçiler, dünyayı daha yaşanası bir yer haline getirmek için neden bir dizi yatırım kuralının gerekli olduğuna dair bir yığın istatistik ve analize sahiplerdi. Ancak bilgisayar ve Internet erişiminden yararlanarak bu anlaşmayı bozmak için uğraşan küresel bir taban örgütçüleri ağıyla boy ölçüşemezlerdi... Internet'in dünya çapında anında enformasyon yayma yeteneğini kullanan gruplar... birbirlerini en son gelişmeler hakkında bilgilendirmeyi sürdürdüler. Topladıkları enformasyonu bir havuzda biriktirerek, uluslararası görüşmeleri geleneksel olarak kuşatan gizlilik duvarında gedikler açtılar ve hükümetleri şikayetlerini dikkate almaya çağırdılar. Kanada Konseyi'nin Başkanı Maude Barlow "Diğer ülkelerdeki müttefiklerimizle sürekli temas halindeyiz" diyordu, 'müzakerecilerden birinin diğerine ayak üstü söylediği bir şeyi bile, bir saat içinde Internet'ten tüm dünyaya duyururuz."

Globe and Mail haberin devamında "OECD'nin Internet'i seferber etme çabaları, bu grupların renkliliği, içeriği ve tüketici dostu yaklaşımlarıyla boy ölçüşemedi" yorumunu yaparak, bunun bir "enformasyon, iletişim ve bilgilendirme stratejisi"nin başarısızlığı olduğunu söyleyen bir yetkilinin pişmanlığından söz etmişti. Müzakereciler arasındaki anlaşmazlıklar, en azından taban hareketlerinin kendi hükümetleri üzerindeki baskısını kısmen yansıtan anlaşmazlıklar, MAI görüşmelerinde başarısızlığa neden oldu. Bir diplomat, "STK'lar tarafından gerçekleştirilen ilk başarılı Internet kampanyasıdır... Çok etkili oldular" dedi.

Salt geçici ve taktik bir zafer olduğu ortaya çıkan bir olayı abartmak aptallık olacaktır. *Globe and Mail*'in "Internet MAI'yi Nasıl Öldürdü?" değerlendirmesi de eleştirilmeksizin kabul edilmemeli, çünkü MAI-karşıtı seferberliğin parçası olan çok geleneksel eylem alanındaki kişisel toplantılar, yürüyüşler, gösteriler ve nöbetlerin miktarını göz ardı ediyor. Ancak eğer çözümlemesi kısmen doğruysa - ki, kampanya ile ilgili kendi deneyimlerim böyle olduğunu söylüyor- o zaman bu 'kitlesel aklın' sermayenin iletişim araçlarını yeniden sahiplenme kapasiteleriyle ilgili tezin çarpıcı bir doğrulanmasıdır. Ayrıca bu örnek toplumsal hareketlerin bu kapasiteyi etkileşimli bir biçimde kullanmayı düşünmeye başladıklarını gösteriyor. Kanada Konseyi'nin sözcüsünün, MAI-karşıtı kampanyanın bir sonraki aşamasının, kapitalizmin küreselleşme projesine alternatif planları dolaşıma sokmak için küresel iletişim ağını harekete geçirmek olduğunu öne sürdüğü aktarılıyor. MAI-karşıtı gruplar "bu ekonomik küreselleşme modeline karşı" iken, onların Internet'i kullanması uluslararası sınırları aşacak şekilde bir araya gelme ve birlikte çalışma fikrine bağlılıklarını gösteriyor. Bu tür küresel, elektronik olarak kolaylaştırılmış karşı-planlama, tam da bir 'kitlesel akıl' hareketinden beklenebilecek şeydir.

'Genel Akıl' Ne Kadar Genel?

Hem işyerinde hem de post-Fordist ekonominin daha geniş toplumsal ağlarında ortaya çıkan çelişkilere göz atan Futur Anterieur grubu, 'kitlesel aklın' sermaye için patlayıcı potansiyelde olduğunu öne sürüyor. Bu istikrarsızlık sadece bir yoksullaşma, giderek daha fazla insanın otomasyonla üretimden dışlanması dinamiğinden değil, aynı zamanda 'kitlesel aklın' toplumun işlemesi için zorunlu örgütsel ve teknolojik bilgiyi geri almaya başladığı bir yeniden sahiplenme sürecinden de kaynaklanır. Negri şimdi bu kapasiteye "kurucu güç" adını veriyor ve radikal siyasetin ödevini hem kapitalist komutayı hem de devlet otoritesini dağıtan bir "cumhuriyet"in yaratılması olarak betimliyordu. Virno, otomasyondan kaynaklanan artı zamanın radikal bir biçimde yeniden sahiplenilmesinin mümkün kıldığı "çalışma toplumundan göç"ten söz ediyordu. Futur Anterieur 1990'larda gelişmiş kapitalist toplumlarda, Fransa, İtalya, Almanya ve Belçika'da ve daha küçük ölçülerde Kuzey Amerika'daki büyük ölçekli grevler ve protestolarda, 'kitlesel aklın' bu potansiyel güçlerini görüyordu.

Günümüz sermayesini ele geçirilmez/fethedilmez kılan teknolojik armatürün tam kalbinde yıkıcı potansiyel güçlerin varolduğu argümanı çekicidir. Futur Anterieur'ün 'genel akıl' kategorisini canlandırması ve yeniden işlemesi, şimdiden Avrupa'da bazı tartışmalar açmış durumdadır. Ancak bazı önemli eleştiriler de vardır.

Belki de bu itirazların en ciddisi, kapitalist biçiminde 'genel aklın' hiç de genel olmadığı, aksine katı bir işbölümü içinde yapılandırılmış olduğudur. Bu durum, yaşamsal bilgi türlerini çalışanların ayrıcalıklı, bu yüzden de sadık, dar bir tabakasıyla sınırlandırır. Bilimsel-teknolojik güç sadece bilim insanlarına, mühendislere, programcılara ve çeşitli sembolik analistlere değil, temizlikçiler, ev işçileri, fast-food aşçıları ve diğer hizmet

işçileri kitlesine de bağımlıdır. Ama eleştiriler can alıcı noktanın, bu ikincilerin kapitalist ekonominin entelektüel işlevlerinden dışlanmaları olduğunu söylüyorlar. Bütün kapitalist çalışma örgütü, aslında kolektif işçinin 'başını', kollar, ayaklar, sindirim, boşaltım ve üreme organlarından ayırmaya dayanır. Bunlar göz önüne alınırsa Futur Anterieur'ün üzerinde odaklandığı kapasiteler, çok eşitsiz dağılmış görünür.

Futur Anterieur'ün bir kısım terminolojisi, özellikle 'maddi olmayan emek'le ilgili kuşkunun kaynağı bu eleştirilerdir. Çünkü bu kavram, hizmet sektörü ve kahve plantasyonlarındaki emekten, organ ticaretine kadar birçok alanda, post-Fordist ekonomide fiziksel ve maddi çalışmanın büyük kütlesinin süren önemini gizliyor diye eleştirilebilir. 'Maddi olmayan emek'ten söz etmek, bilgisayar kullanımına bağlı kas rahatsızlıkları gibi yüksek teknolojiyle çalışmanın bedensel yanlarını da göz ardı edebilir.

Bu sorunlar, Futur Anterieur'ün sunduğu 'genel aklın' toplumsal cinsiyet ya da uluslararası boyutlarının, görece keyfi çözümlenmişliğine, yazarlarının çoğunun Avrupa ve Kuzey Amerika'da oturan erkekler olması olgusuna bağlanabilir. Karargahı hala ağırlıklı olarak erkek ve Kuzeylilerden oluşan bir kapitalist 'genel aklın' talep ettiği zahmetli fiziksel işlerin çoğunu yapan Güneyli ya da kadın işçilere, sermayenin yeni devrelerinin hiç de 'maddilik dışı' veya 'entelektüel' görünmediği öne sürülebilir. Futur Anterieur'ün çözümlemesi, eski Marksist öncü kuramının, sanayi proletaryasının yerine entelektüel proletaryanın geçtiği, seçtiği öncünün görece ayrıcalıklı koşulları nedeniyle özellikle inandırıcılıktan yoksun bir çeşidi olmakla suçlanmıştır.

Futur Anterieur'ün yazarları bu itirazlara yanıt vermişlerdir. Hardt ve Negri, kitlesel entelektüelliği, "yeniden şekillenmiş bir öncü ya da kılavuz sektör" olarak değil, post-Fordist proletar-

yanın genel bir yönelimi olarak göstermek için epey çaba harcamışlardır. Teknobilimsel emeğin "emek harcayan aydınlar tabakası, siborglar ve hackerların bir niteliği" olduğunu söylemişlerdir. "Öznelliğin bu niteliği üretimin birçok sektörüne yayılmıştır." 'Maddi olmayan' çalışma kategorisini tartışırken Hardt ve Negri, "emek maddi olmaktan ne kadar uzaklaşsa da, hala hem beyinleri hem de bedenleri gerektirir" diye vurgulamışlardır. "Kitlesel entelektüellik" ev içinde ve dışında kadınların yaptığı, şefkat ve duyguya dayalı işleri de içerecek şekilde kavranmalıdır, örneğin hemşirelerin işi "hem çok teknik hem de duygusaldır." Hardt ve Negri ayrıca, Futur Anterieur'ün ileri post-Fordist üretim yöntemlerinde odaklanmasının, diğer Fordist ya da hatta özellikle Güney'deki daha ilkel tekniklerin varlığını reddetmek anlamına gelmediğini söylemişlerdi. Dergi sadece yüksek teknoloji uygulamalarının bütün sistemin işlediği komuta, kontrol ve iletişim kapasitesini sağladığını ve bu uygulamaların hem açık hem ince yollardan, tüm savaşım alanını kendi etkisi altına aldığını öne sürmüştü.

Ed Emely'nin öne sürdüğü gibi, 'genel akıl'la ilgili tartışmanın sonuca ulaşması, Marx'ın "işçilerin bir soruşturması" dediği şeye benzer biçimde, bir araştırmacılar ağının ortaya çıkan savaşım biçimlerini araştırmasını gerektiriyordu. Bu arada benim görüşüm, Futur Anterieur'ün çözümlemesinin çok ciddi ve aynı zamanda önemli bir şeyle ilgili olduğu yolundadır. Sermayenin vasıf ve yeterlilikleri tahsis ederken toplumsal cinsiyet ve ırk çizgilerinde kutuplaştırma eğilimini daha iyi hesaba katmak için Negri, Lazzarato ve Hardt'ın ilk önerilerinin ciddi bir düzeltmeden geçirilmesi gerekli olmakla birlikte, bu 'kitlesel akıl' kavramını geçersiz kılmaz.

Beşinci bölümde gördüğümüz gibi sermaye, bilgisayarlar ve enformatiğin diğer biçimlerinde, işçi sınıfının eski fabrika merkezli tahkimatına saldırının silahlarını bulurken, bu saldırı bek-

lenmedik yollarla geri tepiyor. Bu tür teknolojilerin yaratılması ve işletilmesi yaygın bilimsel ve örgütsel becerilere bağlıdır ki, bu da neo-liberalizmin şimdi refah devletinin eğitsel, tıbbi ve iletişimsel altyapılarını kısarak aşındırdığı 'insan sermayesinin' gelişimini varsayar. Paradoksal sonuç, teknolojik bakımdan silahlı şirket düzeninin karşısında, otonom bir üretim planı ve uluslararası bağlantıları olan, bir bilgisayar ağına erişen bir sendikacı, bir mikrowatt vericisiyle yoksullukla savaşan bir militan, tıp eğitimi almış, genetik patentler için veri bankalarını tarayan kürtaj haklarını savunan bir işçi, dijital kamerası ve ilaçlar hakkındaki uzmanlığıyla bir anti-AIDS örgütçüsü, Internet'e bağlı bir isyancı bulmasıdır. Özetle, yukarıdan komuta edilen teknolojik devrime boyun eğmeyen, bu çağ açıcı dönüşümü yönlendirme hakkını talep eden bir öznenin talepleriyle karşılaşmaktadır.

Ayrıca, sermaye teknobilimsel gücü korumak için yaşamsal toplumsal bilgiye erişimi açıkça sınırlayıp, bölmeye çalışsa da, bu bölünme ve parçalanmanın her zaman başarılı olduğu düşünülmemeli. Altıncı bölümde anlatılan küreselleşme süreci sermayenin bu tür bir parçalanmayı korumadaki başarısızlığının öyküsüdür. Silikon Vadisi temizlikçilerinin grev yaptıkları bilgisayar şirketlerini rahatsız etmek için e-postalara erişebildikleri, web'in Zapatistalar ile Doğu Timorlu direnişçilerin mesajlarını taşıdığı bir çağda, yeryüzünün yoksul ve itilmişlerinin tamamen yüksek teknolojili üretim mekanizmalarının dışında ya da daha önemlisi onları sahiplenemeyecek kadar güçsüz olmadıkları görülmüştür. Sermayenin post-Fordist emek gücünü başarıyla parçalayıp parçalamayacağı ya da tersine, asi öznelerin yeni ittifaklar kurmak için bu engelleri yıkıp yıkamayacakları sorunu, "genel akla egemen olma mücadelesi" dediğim şeyin özünde yatıyor. Bu mücadelede, günümüzün proletaryası sermayenin özelleştirmeci, kendine mal edici mantığına göre değil,

derinliğinde demokratik, kolektif ve böylece hakikaten 'genel' yollarla 'genel aklı' gerçeğe dönüştürmek için savaşıyor.

Sanal Üniversiteler

Yüksek teknoloji kapitalizminde çevrim ve devrelerin bu değerlendirmesi bir akademik bağlamda yazılmıştı. Bu nedenle çalışmayı, 'genel akıl' çözümlemesinin üniversitelerde öğretim görevlisi ve araştırmacı olarak çalışan uzman ve entelektüel emekçilere ne ifade edebileceğini ele alarak sonuçlandırmak uygun düşer. Aslına bakılırsa Negri ve Lazzarato'nun dediği gibi, hiçbir alan sermayenin kolektif zekayı kendi hizmetine koşmasında akademiden daha yaşamsal değildir. Bu alan son yirmi beş yılı aşkın süredir, karşı durulmaz bir diyalektikle yeniden şekillenmiştir. Enformasyonel evresine mutasyon geçiren kapitalist sanayi daha entelektüel hale gelmiştir. Microsoft, merkezi üretim tesislerini bir 'kampus' olarak adlandırmaktadır. Eşzamanlı olarak, üniversiteler sermayenin genel yüksek teknoloji geliştirme projesinin yardımcı araştırma ve eğitim tesisleri olarak hareket ederek, daha sanayiye dönük hale gelmiştir: Akademi AŞ.

Şirket-üniversite ortaklığının bu ilerlemesi, Kuzey Amerika'da bu birleşmeye en keskin eleştiriyi yönelten David Noble'ın "entelektüel etkinliğin entelektüel sermayeye ve böylece, entelektüel mülkiyete sistematik dönüşümü" dediği şeyi amaçlar. Noble'ın işaret ettiği gibi, bu süreç bir dizi evreden geçmiştir. 1970'ler ve 1980'lerde başlayan ilk aşamada, üniversitenin araştırma etkinlikleri, etkili bir şekilde ticarileşmiştir. Bu, kısmen temel araştırmanın aleyhine sanayi-sponsorluğunda programların beslenmesi, kısmen kampus alanlarına araştırma parklarının ve işverenlerin diğer deneylerinin yerleştirilmesiyle ve kısmen orta öğretim sonrası kurumlara, öğretim üyelerinin araştırmalarından kaynaklanan ticari patentlerden pay veren yasal

değişikliklerle başarılmıştır. Ne var ki üniversite-şirket birleşmesindeki ikinci aşama, büyük ölçekli, bilgisayar destekli, uzaktan öğrenime dayalı 'sanal üniversite' doğrultusunda bir eğilimle birlikte 1990'larda ortaya çıktı. Noble'ın, üniversitenin öğretim işlevini metalaştırmaktan başka bir amacı olmadığını söylediği bir gelişmedir bu.

Şimdi hem ABD hem de Kanada'da yaygın olan sanal üniversite deneyleri, erişebilirlik, yenilik ve kaçınılmaz teknolojik ilerleme sancağı altında gelişmiştir. Ama Noble bunların aslında "dersleri ders yazılımlarına, eğitim etkinliğini pazarda alınıp satılabilen ticari patentli ürünlere dönüştürmek"le ilgili olduğunu öne sürmüştür. Bu sürecin özünde klasik sanayi stratejisi vasıfsızlaştırma ve otomasyon, öğretim görevlilerinin kullanılmaları, tüm pedagojik kontrollerden muaf derslerin yeniden kullanılabilir yazılım paketlerine indirilmesi vardır. Bu doğrultudaki deneyler üniversitelerin bilgisayar şirketleri, nakliye firmaları ve '*eğit-lence*' (edutionment: education+entertainment, eğitim+eğlence sözcükleriyle yapılan bileşik sözcük- ç.n.) sağlayanlarla karmaşık ortaklıklarını gerektirir. Bu ticari çıkar grupları sanal üniversiteyi donanım ve yazılım ürünleri için bir pazar ve eğitim yazılımını satılabilir bir on-line meta olarak görürler. Üniversite idarecileri için sanal üniversiteler, emek maliyetini azaltmanın ve idari kontrolü merkezileştirmenin çarpıcı bir yöntemini sunuyorlar. Bu bilgisine dijital biçimde el konulan fakültelerin ortadan kaldırılması, geri kalan canlı eğiticilerin ise sonsuz e-posta trafiği, web-sitesi hazırlıkları ve elektronik etkinlikle kuşatılmasıyla başarılmıştır. Bilgisayarlı eğitimin pedagojik yararları konusunda sağlam kanıtlara rastlanmaması, üniversiteleri Noble'ın iğneleyici deyimiyle "dijital diploma fabrikaları"na dönüştürme furyasını durdurmamıştır.

Kapitalist yeniden yapılandırma çevrimini ve bu kitapta ana hatları sunulan sınıfsal yeniden şekillenişi izlemiş olanlar,

üniversitelerin sanallaştırılmasının şimdiden direnişi kışkırtmış olduğunu işitince şaşırmayacaklardır. Hem Los Angeles, California Üniversitesi'nde hem de British Columbia Üniversitesi'nde, öğrenciler üniversitenin bu tür yüksek teknoloji projelerini yürütmek için koydukları ek harçlara karşı çıkmışlardır. York ve Acadia gibi Kanada üniversitelerinde, öğretim elemanları, idarenin, çalışmalarını teknolojik olarak kontrol etmeye dönük çabaları karşısında, kendi öğretim yöntemleri üzerindeki kontrollerini sürdürmek için greve gitmişlerdir.

Bu direnişler desteklenip genişletilmelidir. Ama 'sanal üniversite' gündeminin ve parçası olduğu daha genel akademik-şirket birleşmesi sürecinin, karşı-saldırı fırsatları sunan yanları olup olmadığını sormak da önemlidir. Avrupa bağlamında yazan Negri ve Lazzarato durumun bu yönde olabileceğini söylemişlerdi. 'Fildişi kule' çağında, üniversiteler kapitalizmle sadece kısmen bütünleşmiş ya da onun merkezi işlevlerinde marjinalken, akademisyenler sanayi etkinliğinden ve beraberinde getirdiği sınıf çatışmalarından uzakta görünüyorlardı, aslında durum, gerçekte varolan ilişkileri fiilen gizliyordu. Entelektüellerin politik hareketlere bağlılıkları ya da katılmaları işte bu görünürdeki dışsallık konumundan kaynaklanıyordu. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, bu mesafe hızla kapanmaya başladı. Bugün üniversiteyi iş dünyasından ayıran mesafe neredeyse ortadan kalkmışken, üniversite hocaları sermayenin 'genel aklı' sahiplenmesi sürecini yaşıyorlar.

Negri ve Lazzarato değişen koşulların hoşnutsuz akademisyenler ile muhalif toplumsal hareketler arasında yeni bir ilişki zemini yarattığını öne sürmüşlerdi. Akademisyenlerin kendi gündelik deneyimlerinin büyük ölçüde dışında kalan davalara katılmak için üniversitenin fildişi kulesinden aşağıya inmeleri dönemi geride kalmış, daha 'çapraz' ilişkiler kurma olanakları ortaya çıkmıştır. Akademisyenler belki de büyük hakikatlerin ve

muhteşem çözümlemelerin taşıyıcıları oldukları görüntüsünden bir parça sıyrılmış, ama post-Fordist 'kitlesel aklın' diğer üyeleriyle giderek artan ortak özellikleri temelinde katıldıkları hareketlere yararlı özel beceriler, bilgi ve erişimlerin taşıyıcıları olmuşlardır.

Bu ilişkilerin zemininin toplumsal hoşnutsuzluktan doğan yeni hareketler tarafından oluşturulduğunu da eklemeliyim. Bu hareketlere katılanlar akademisyenler ve öğrencileri bütçe kesintilerini protesto eden diğer kamu hizmeti işçileriyle, daha büyük işçi ve sendika örgütleriyle ve sermayenin yüksek teknolojili kemer sıkma gündemine başkaldıran birçok farklı oluşumla ilişkiye çekiyordu. Bu tür temaslardan sermayenin istediğinden çok farklı, şirketlerin yönetimine karşı muhalefeti sokaklardan tekrar kampuslara ve yine kampuslardan sokaklara dağıtan bir şirket-üniversite etkileşimi doğuyor.

Böylesi bir karşı-akış olanağı vardır, çünkü kitlesel aklı birikimin hizmetine etkili bir biçimde koşmak için, sermaye üniversitelerde belirli bir derecede açıklığı korumak zorundadır. İş dünyasının akademi kurumunu işgal ederken aradığı şeylerden biri, kesintisiz yeniliğe dayalı bir yüksek teknoloji ekonomisi için yaşamsal nitelikler olan, toplumsal emek gücünün yaratıcılığı ve deneyciliğidir. Eğer sanayi böylesi bir yenilik-gücünden yararlanacaksa, eğitim kurumlarını tamamen denetim altında tutamaz. Akademilerin bütçelerini ve görev talimatlarını ne kadar özenle sınırlarsa sınırlasın, sermayenin hiç durmadan rekabet avantajları peşinde koşması, beklenmedik sentezlerin ortaya çıkma ihtimalini, tahmin dışı ama gerçekten kar getirecek bir fikir ya da yeniliğin doğuşunu gerektirir. Üniversitelere sınırlı da olsa bir geçirgenlik vermek zorundadır. Bu geçirgenlik muhalif akademisyenler tarafından çeşitli şekillerde kullanılabilir: Sermayeye muhalif toplumsal hareketler için değerli konularda araştırma ve öğretim faaliyetlerinde

bulunmak, bu hareketlerin eylemci ve analistlerini kampuslara, konferans ve derslere davet etmek ve günümüzün büyük iletişim ağlarına kolay erişim dahil, üniversitenin kaynaklarını kullanmak, kıyıda köşede kalabilecek haber ve çözümlemeleri dolaşıma sokmak.

İdarelerin bilgisayarları ve diğer yüksek teknolojiyi sınıfa sokmasına zaman zaman sadece pedagojik bakımdan zararlı olduğu için karşı çıkılmalıdır. Ama başka durumlarda sanal mekanizmayı ele geçirmek mümkündür. Yeni doğan bilgisayar ortamlı iletişim teknolojisini askeri-endüstriyel kompleksin tek yanlı kontrolünün dışına çıkarıp, şirket planlamasını hiçe sayarak halkın kullanımına açıp, Internet'i yaratanların öğrenci ve akademisyenler oldukları anımsanmalı. Sonradan, öğrenciler ağları yıkıcı amaçlarla kullanmayı sürdürdüler. Tek örnek verecek olursak, 1994 ilkbaharında, Michigan, Colorado, Nebraska üniversitelerinden ve California'daki çok sayıda okuldan Latin ve Meksika asıllı öğrenciler, açlık grevleri ve işgaller başlattılar. Yeni eğitim programları, ırkçılık karşıtı inisiyatifler, çiftlik işçilerini desteklemek için üzüm boykotları ve Cesar Chavez'in anısına binalara onun adını vermeyi talep ediyorlardı. Protestoları duyarlı kütüphaneciler, öğretim elemanları ve sendika militanlarının sağladığı bilgisayar iletişimi sayesinde birleştirilmişti. Aynı şekilde, 1995 ve 1996'da, Kanada ve ABD'de öğrenci kredilerinde azalmalara ve öğrenci harçlarına zam yapılmasına karşı çok sayıda kampusun katıldığı protestoların da e-postayla koordine edildiğini gördük.

Daha da genellersek, bugün Internet'teki muhalif içeriğin dolaşımının büyük kısmının daha geniş yapıların aktarım istasyonları gibi hareket eden öğrenci ve öğretim elemanlarının katılımıyla akademik merkezlerden geldiği açık. Noble "dijital diploma fabrikaları"na yönelik eleştirilerinin, en başta e-posta ve elektronik yayınlarla dağıtılmasının yol açtığı ironiyi ilk tak-

dir eden kişiydi. Kitlesel akıl çağında, saf bir Luddist duruş yeterli değildir. Sermayenin harekete geçirdiği teknolojik dinamikleri kontrol etmekteki başarısızlığının sunduğu taktik ve stratejik fırsatları kavramak için, eylemciler Dorothy Kidd ile birlikte bir zamanlar söylediğim gibi, "Pazartesi ve Cuma günleri Luddist, haftanın diğer günlerinde siber-punk" olmalılar.

Sonuç

Başka yerlerdeki gibi, akademi dünyasında da emek gücü hiçbir zaman tamamen kontrol edilebilir değildir. Sermayenin üniversiteyi genel aklı işe koşmak için kullanması, işgücünün istihdam edilebilirliğinin bedeli olarak ömür boyu öğrenime katılmasındaki ısrarı ölçüsünde, insanların sermayenin dilediğinin dışında bir şeyler öğretip öğrenmesi riski de vardır. Ben kendi pratiğimden biliyorum ki 'farklı bir şey' öğretmek, bu kitabın başında incelenen enformasyon devriminin ütopyacı vaatlerine eleştirel bir yanıt vermektir.

Bu vaatlerin ne kadar yüzeysel olduğunun son otuz yılda kanıtlanmış olduğunu göstermek çok önemli ve görece kolay. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Avrupa ve Kuzey Amerika'da halkın çoğunluğu, yeni teknolojinin yarattığı servetle değil gerçek ücretlerin azalması veya yerinde saymasıyla karşılaştılar, artan serbest zaman mucizesi buharlaşıp gitti, yerini yirmi yıl önce hayal bile edilemeyen işsizlik ve yoksulluk oranları aldı, sermayeyi insanileştirecek olan 'bilgi sınıfı'nın ayağı şirketlerdeki patronları tarafından kaydırıldı, kendilerini milyonlarca insanla aynı sosyal düzeyde buldular. Birinci sınıf kalifiye, yüksek teknoloji hizmet işleri az ücretli ve güvencesiz 'Mcjobs'la karşılaştırıldığında çok küçük bir dilimdir. Sevinçle karşılanan medya kanallarının çoğalması mülkiyetin iyice yoğunlaşmasını gizledi, 'her yerde tam enformasyon' gibi vaatler mülkiyet hakları ve şirketlerin gücünün iyice büyümesine dönüştü. Kısacası, enformasyon devrimcilerinin ilan ettiği ütopya tam bir fiyaskodur.

Ancak bu manzara umutsuzluk ve kinizmi güçlendirebilir. Yekpare ve kırılmaz bir kapitalist gücün kabulüne götürebilir. Zor olan, şeylerdeki farklılık yaratacak olanakları saptamaktır. Raymond Williams'ın yazdığı gibi, yaşamsal hamle, "umutsuzluğu inandırıcı hale getirmekten çok, umudu yaşanabilir kılmaktır."

Bu noktada, sermaye ve emek arasındaki savaşım çevrimlerinin sürekli değiştiğini ve yenilendiğini vurgulayan otonomcu Marksizmin sunduğu çözümlemeyi özellikle değerli görüyorum. Bu bakış açısı, enformasyon devriminin bir toplumsal mücadelenin sonucu olarak, işçi sınıfının muhalefetini engellemek ve bastırmak isteyen sermayenin yeniden yapılanmasının bir parçası olarak ortaya çıktığını gösteriyor. Daha önemlisi, bu enformasyonel yeniden yapılandırmanın başarısız kaldığını öne sürüyor. Dijitalleşme ve genetik mühendisliği sınıf çatışmasını yatıştırmak yerine, sadece sermayenin savaş alanının yerini değiştiriyor, cepheler şimdi teknolojik sistemlerin içine uzanıyor.

Sermaye krizi denetim altına almak için, kapasitelerini tümüyle kontrol edemediği özneleri oyuna dahil etmek zorunda kalmıştır. Şimdi, eskisinden çok daha büyük ölçüde, "o kadar büyük üretim ve mübadele araçlarını ortaya çıkarmıştır ki", "sihirleriyle yaratmış olduğu ölüler dünyasının güçlerini artık kontrol edemeyen bir büyücü" gibidir.[65] İşçilerin çalışmayı reddetmesi olağanüstü düzeylerde otomasyonla sonuçlanmışsa, yeni makine sistemi de şimdi ücret ekonomisinin uygulanabilirliğini tehdit ediyor. Yerel militanlık sermayeyi küresel seferberliğe ittiyse, kaçtığı bütün iletişim ve nakliye ağları yeni, ulus ötesi dayanışmaların dokusunu oluşturuyor. İnsanların eğitim ve öz-gelişim arzuları kar amaçlı bilgi piyasasının malzemesi haline getirildiyse, kolektif zeka bu yolun insani ve çevresel maliyetlerini eleştirmeye ve alternatifler üretmeye koyuluyor.

Teknobilimsel gelişmenin şimdiki çok yüksek düzeyinde şirket gücü, bağımlı olduğu işbirliği etkinliği, engelsiz iletişim ve bilginin serbest dolaşımını kendi hiyerarşisine entegre etmekte zorlanıyor. Dolayısıyla enformasyon devrimcilerinin sözünü ettikleri olanaklar sadece sahte vaatler olarak bir kalemde silinemezler. Tersine bunlar, süreğen çalışmanın despotik sınırlarından kurtulmuş, servet ve yıkıcı birikimi reddeden yeni bir toplumsal düzenin, gerçek potansiyellerinin çarpıtılmış biçimleridir.

Ne var ki bu umutların gerçekleşmesi, sermayenin şimdi insanlığın gelişmesine dayattığı sınırların aşılmasını gerektiriyor. Dünya pazarının bütün gezegeni yutar göründüğü bir anda yükselen, metalaşma mantığını reddeden bir kolektivizmin ortaya çıkışının işaretlerinin mevcut olduğunu öne sürmüştüm. Bu yeniden şekillenme/bileşim sürecinin derinleşmesi ve genişlemesi, kapitalizmin devrelerinin farklı noktalarındaki birçok ve değişik hareketler arasındaki karşılıklı ilişkiye bağlıdır. Tuhaftır, yeni bileşimin yaratılması için zorunlu diyaloglar, şimdi enformasyon çağı sermayesinin yarattığı ve tüm dünyayı saran iletişim ağları boyunca gerçekleştiriliyor.

DIPNOTLAR

1. Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, vol. I , New York: Vintage Books, 1977, s. 470, 553
2. Marx, *Capital*, vol. I, 563
3. Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, vol. 3, New York: Vintage Books, 1981, s. 198, 99
4. ibid, s. 199
5. ibid, s. 199
6. Marx, *Grundrisse: Foundations of a Critique of Political Economy*, Harmondsworth, Eng. : Penguin, 1973, s. 690
7. ibid, 705
8. ibid, 706
9. ibid, 700
10. Marx, *Capital*, vol. I, 872-76
11. Karl Marx, *The Poverty of Philosophy*, New York, International Publishers, 1971, s. 109
12. Marx, *1844 El Yazmaları*
13. Karl Marx, *The Poverty of Philosophy*, New York, International Publishers, 1971, s. 109
14. Karl Marx, *Preface to Contribution to a Critique of Political Economy*, Londra, International Publishers, 1971, s. 20-21]
15. ibid. s. 21

16. Frederick Engels, *Socialism: Utopian and Scientific*, Pekin: Foreign Languages Pree, 1975, s. 88
17. Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, vol. I, New York, Vintage Books, 1977, s. 1026-40
18. ibid. s. 1037
19. Marx, *Capital*, vol. I, s. 590-614
20. Karl Marx, *Selected Works*,vol. I, Londra, 1942, s. 428
21. Marx, *Capital*, vol. I, s. 618
22. ibid.
23. ibid.
24. ibid.
25. ibid.
26. ibid.
27. Karl Marx-Friedrich Engels, *The Communist Manifesto*, New York, Washington Square, 1969, s. 63
28. Karl Marx, *Wage, Labor and Capital: Value, Price and Profit*, New York: International Publishers, 1976
29. Karl Marx, *Capital*, vol I, s. 719
30. Karl Marx, *Selected Correspondence*, Moscow: Progress Publishers, 1965, s. 165: "İşçi sınıfı ya devrimcidir ya hiçtir."
31. Karl Marx, *Capital*, vol I, s. 461
32. Karl Marx, *Capital*, vol I, s. 563
33. Marx, *Grundrisse*, s. 692
34. Marx, *Grundrisse*, s. 705
35. ibid.
36. Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, vol I, New York: Vintage Books, 1977, s. 718
37. Marx, *Capital*, vol I, s. 638
38. Marx, *Capital*, vol I, s. 1037
39. Karl Marx, *Economic and Philosophic Manuscripts*, New York: International Publishers, 1964, s. 112

40. Karl Marx and Friedrich Engels, *The German Ideology*, Londra: Lawrence and Wishart, 1938, s. 41
41. Marx, *Capital*, vol I, s. 1056
42. Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, vol. I, New York: Vintage Books, 1977, s. 929
43. Karl Marx, *Grundrisse*, Harmonsworth, Eng. Penguin, 1973, s. 524-5
44. Karl Marx, Friedrich Engels, *The Communist Manifesto*, New York: Washington Square Press, 1969, s. 64
45. K. Marx, *Capital* I, s. 1054
46. Negri, *The Politics of Subversion: A Manifesto for the Twenty-first Century*, Cambrdige: Polity, 1989, s. 52
47. Michael Hardt ve Antonio Negri, *Labor of Dionysus: A Critique of the State-Form*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994, s268
48. Deleuze ve Guattari, *A Thousand Plateaus*, s. 215
49. Frederick Engels, *Socialism: Utopian and Scientific*, Pekin; Foreign Languages Press, 1975, s. 88
50. Karl Marx ve Frederick Engels, *The German Ideology*, Londra: Lawrence and Wishart, 1938, s. 26
51. Karl Marx, *Capital*, vol. 3, New York: Vintage Books, 1981, s. 958
52. Karl Marx, *Capital*, vol. 1, New York: Vintage Books, 1981, s. 781-802
53. Andre Gorz, *Farewell to the Working Class*, Londra, Pluto, 1985
54. Marx, *Grundrisse*, s. 548
55. ibid. s. 548, 549
56. Marx, *Grundrisse*, s. 533
57. Ibid., s. 526
58. Ibid., s. 531
59. Ibid., s. 160

60. Ibid. s. 526
61. Marx, *Grundrisse*, s. 706
62. Marx, *Grundrisse*, s. 706
63. Ibid, s. 692
64. Ibid, s. 694
65. Karl Marx ve Freidrich Engels, *The Communist Manifesto*, New York: Washington Square, 1969, s. 34

ÇIKAN KİTAPLAR

TARİH

- EĞER ÖYLE OLSAYDI - CİLT 1 ALTERNATİF DÜNYA TARİHİ — *Robert Cowley*
- EĞER ÖYLE OLSAYDI - CİLT 2 ALTERNATİF DÜNYA TARİHİ — *Robert Cowley*
- BAŞKA TARİH BAŞKA TÜRKİYE — *Seyfi Öngider*
- ÖTEKİ AMERİKA — *Howard Zinn*
- TARİHTE BÜYÜK FİYASKOLAR — *W.R. Fairchild, B. Fowler*
- TÜRK TARİHİNDE FİYASKOLAR — *Seyfi Öngider*
- 2500 YILLIK SAVAŞ TARİHİ — *John Keegan*
- LİDER BİYOGRAFİLERİNDEKİ TÜRKİYE — *Seyfi Öngider*
- TARİHİN BÜYÜK SIRLARI — *Paul Aron*
- ALTERNATİF TARİH HİKAYELERİ — *Harry Turtledove*
- ÇOK LÜZUMLU TARİH ANSİKLOPEDİSİ — *Paul Kuttner*
- SALAKLIK TARİHİ — *Bob Fenster*
- 1688-BİR DÜNYA TARİHİ — *John E. Wills, Jr.*
- TARİHİN BÜYÜK YALANLARI — *R. Shenkman*
- TARİHİ DEĞİŞTİREN BAŞARISIZLIKLAR — *Donald S. Bowse*
- BATI NEDEN KAZANDI? — *V. Davis Hanson*
- TARİHİN CİLVELERİ 1-2 — *Bartolomeo Rendere' Hyacinthe Lavitrano*
- 3000 YILIN AYAKLANMALARI — *Yves Frenette*
- KRALİYET SKANDALLARI — *Michael Farquhar*
- KURULUŞ VE KURUCU — *Seyfi Öngider*
- İKİ ŞEHRİN HİKAYESİ — *Seyfi Öngider*

ÖYKÜ

- BETULA — *Alan Birdal*

ROMAN

- BALIĞIN BİSİKLETE İHTİYACI NE KADARSA KADININ ERKEĞE İHTİYACI O KADARDIR — *Fay Weldon*
- ATLIKARINCA — *J. Robert Janes*
- KLİSENİN KİRACISI — *Sheri Holman*
- APTAL İNCİR AĞACI — *Eudora Welty*
- KONGO ATEŞİ — *Robert Bennet*
- MİRİAM'IN ŞARKISI — *Mark Mathabane*
- AZİZE KATHERİNE'İN ÇALINAN DİLİ — *Sheri Holman*
- İMPARATORDAN BİR ARMAĞAN — *Therese Park*
- AYAKTA KALAN SON KADIN — *Winona LaDuke*
- DOKUNULMAZ — *John Banville*
- RHODE ISLAND BLUES — *Fay Weldon*

BİYOGRAFİ

- PEÇEYE ÖFKE — *Parvin Darabi, R.P. Thompson*
- KANARYA — *Carl Hajari Conn*
- HAYATIM HAREKETTEN ROMAN — *Mehmet Kemal*
- HER ŞEY SU İLE BAŞLADI — *Helen Keller*
- ARAP KAYMAKAM — *Orhan Koloğlu*
- BAYKUŞ İMPARATORLUĞU — *O'Brien - Phillips*
- TESLA — *Margaret Cheney*
- MARIE ANTOINETTE — *Antonia Fraser*

ARAŞTIRMA

- KUTSAL DEHŞET — *James A. Haught*
- KUTSAL NEFRET — *James A. Haught*
- GECENİN GÖZLERİ — *Mehmet Kemal*
- BİR GÖKKUŞAĞI PROJESİ — *Daniel Singer*
- AMERİKAN MUHALİFLERİ KONUŞUYOR — *South End Press*
- LÜZUMSUZ BİLGİLER ANSİKLOPEDİSİ 1-2-3 — *Tamer Karagöz*
- KÖSTEBEK İNSANLAR — *Jennifer Toth*
- MASKELER, SÜVARİLER, GACILAR — *Pınar Selek*
- ANTİK ÇAĞDAN GÜNÜMÜZE YAŞLILIK — *İsmail Tufan*
- DOĞANIN YARATTIĞI GİBİ — *John Colapinto*
- A'RAP — *Barış Bayraktar*
- BALKANLAR ORTADOĞU KAFKASYA — *Vassilis K. Fouskas*
- ASYALILARIN KAFASI ÇALIŞIR MI? — *Kishore Mahbubani*
- KAYIP TARİH — *Yalçın İlter*

GÜNCEL

- KIRMIZI İLE YEŞİL/ YEŞİL İLE KIRMIZI — *Saner Yurdatapan, Abdurrahman Dilipak*
- KIRMIZI - YEŞİL ANILAR — *Yurdatapan-Dilipak*
- MARKS DÖNDÜ — *Howard Zinn*
- MİLLİYETÇİLİK, FAŞİZM VE MHP — *Seyfi Öngider*
- NEW ORLEANS'TAN KOSOVA'YA — *Edd Elverly*
- MOLLİE'NİN İŞİ — *William Adler*
- PARANIN SATIN ALABİLECEĞİ EN İYİ DEMOKRASİ — *Greg Palast*
- KAYIP BEYAZ KABİLELER — *Riccardo Orizio*
- EINSTEIN'IN BUZDOLABI — *Steve Silverman*

İSTEYİN GÖNDERELİM!

- Kitaplarımızı kolayca ve uygun fiyatlarla edinmek ister misiniz?
- Peşin alışlarda %20 indirimden yararlanıyorsunuz
- Vadeli alışlarınız ise kitapların üst fiyatı üzerinden
- Siparişleriniz en geç on gün içinde posta/kargoya veriliyor
- 20 milyon TL ve üzerindeki siparişlerinizde posta/kargo ücreti ödemenize gerek yok. Bu masrafı yayınevimiz üstleniyor
- Ödemelerinizi kredi kartı ile yapabiliyorsunuz
- Bütün yapacağınız aşağıdaki adresten bir sipariş formu istemek

Hepsi bu!

Aykırı Yayıncılık
Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok. Fırat Han No: 30 Kat: 2 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: 0.212.513 81 57 Faks: 0.212.511 62 52 aykiri@aykiri.net www.aykiri.net

BİLGİSAYARLAR, ROBOTLAR, BİOTEKNOLOJİ, GENETİK VE MARKSİZM...

Yüksek teknolojiye dayanan global bir kapitalizmin egemen olduğu ve çöken örneklerinin ardından sosyalizmin bir döneminin de geride kaldığı günümüzde Marx'a ve Marksizme nasıl yaklaşmak gerekir? Üretimde robotların insanların yerini aldığı, dijital ağ sistemlerinin sadece iletişimi değil tüm bir yaşam tarzını değiştirmekte olduğu, bioteknoloji ve genetikte gerçekleştirilen atılımlarla insanlığın yeryüzü serüveninin yakın gelecekte hayal edilemeyecek noktalara gelebileceği koşullarda Marksizmi nasıl yorumlamak, sınıf mücadelesini nasıl kavramak gerekir?

Marksizmin 'artık öldüğü'ne ilişkin o basit iddiaya hemen aynı basitlikle 'ölmedi, dimdik ayakta' diye yanıt vermenin yetersizliğinin farkında olanlar var tabii. Kanada'da, University of Western Ontario'da profesör olan Nick Dyer-Witheford de bunlardan biri ve bugünün dünyasında Marx'ı ve Marksizmi yeniden anlamaya ve anlamlandırmaya çalışıyor.

Antonio Negri, Michael Hardt, Paolo Virno gibi İtalyan otonomcu Marksistlerle birlikte post-Fordist dönemde global kapitalizmin ve emeğin sorunlarını tartışan Nick Dyer-Witheford dünya pazarının genişlemesi ve 'öteki küreselleşme' dediği şeye gitgide bağlanan muhalefet hareketleri üzerinde yoğunlaşıyor. Ve en önemlisi de şu soruya yanıt arıyor: Bütün bu olanaklar ve yüksek teknoloji daha iyi bir geleceğin inşa edilmesi için nasıl kullanılabilir? Marx'ın, bir gün gelecek sermaye 'toplumsal ve bilimsel bilgi' aracılığıyla, 'genel akıl' ile egemen olacak dediğini hatırlatan Nick Dyer-Witheford, sınıfsız toplum için mücadele eden emeğin bu silahı kendi ellerine almasının yollarını tartışıyor.

ISBN 975-8337-80-7

Haykırın!